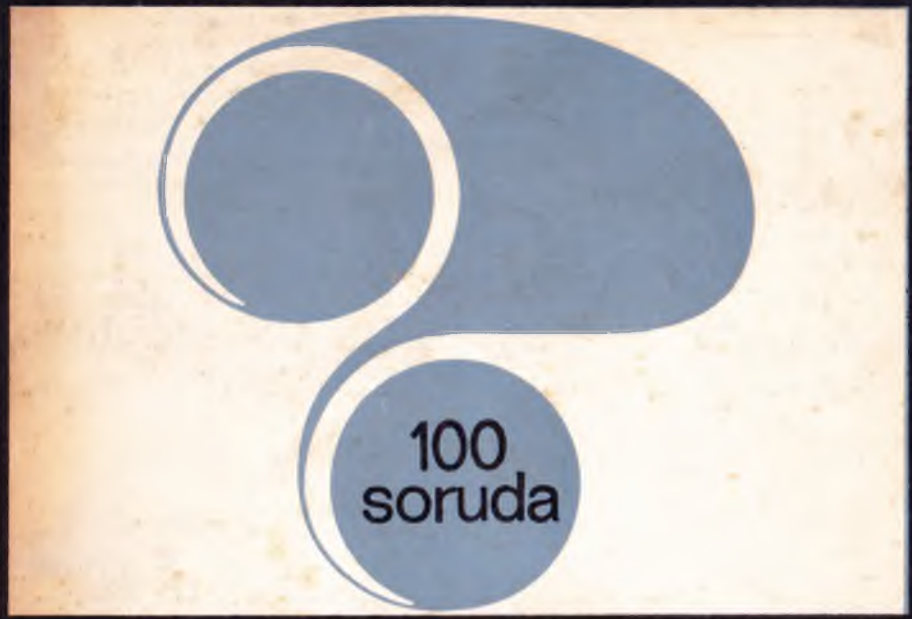
23

100 soruda / ortak pazar ve türkiye / prof. dr. gülten kazgan

GY

ortak pazar ve türkiye

prof. dr. gülten kazgan

GY

gerçek yayınevi

100 SORUDA ORTAK PAZAR VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Gülten Kazgan

100 SORUDA DİZİSİ : 23

Birinci Baskı :
Ekim 1970

Kapak: Said Maden

Dizgi: Asya Matbaası
Baskı, kapak baskısı, cilt:
Fono Matbaası

Prof. Dr. GÜLTEN KAZGAN

100 SORUDA
ORTAK PAZAR VE TÜRKİYE

GERÇEK YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı, Kat 4
İstanbul

BİRİNCİ KISIM
GİRİŞ

I

ÇAĞIMIZDA ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

Soru 1 : Çağımızda uluslararası ekonomik ilişkiler ne yönde gelişmektedir?

İkinci Dünya Harbi sonrası yıllarda, çok taraflı dış ticaretin geliştirilmesi, uluslararası ekonomik ilişkilerin artırılması için çok çeşitli örgütler kurulmuştur. Çağımız, bu bakımdan, dünya ekonomi tarihinde çok özel bir yer kapsamaktadır. İki Dünya Harbi arası dönemde, ulusların kendi içlerine dönüp, dışa kapalı bir politika izlemelerine, çağımızdaki uluslararası ekonomik ilişkileri artırma çabaları, bir tepki olmuş gibidir.

19. yüzyılın ilk yarısında, **laisser - faire** doktrinine bağlı iktisatçıların aşırı iyimser sayabileceğimiz bir kısmı, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinden, dünyanın bir altın çağı gerçekleştirmesini beklemişlerdir. Uluslararası ticaret serbestleştirilince, bu iyimser iktisatçılara göre, siyasî sınırların önemi azalacak, çeşitli ulusal ekonomiler bir bütün dünya ekonomisi içinde eriyecek, bu dünya ekonomisinin birimleri de uluslar veya

ulusal ekonomiler değil, fakat, üretim ve değişim sürecini gerçekleştiren özel teşebbüs olacaktı. Bu iyimser doktrin, gerçeklere ters düştü. 19. yüzyılın öncü sanayi ülkesi İngiltere için, bu doktrin, tam çıkarlarıyla bağdaşık olduğu için temel dünya görüşü olmuştu. Oysa, sanayileşmede İngiltere'den geri kalmış olan Japonya, Almanya, Çarlık Rusyası gibi ülkeler, ulusal sanayii ucuz İngiliz mallarına karşı koruyarak gelişirken, dış ticareti serbestleştiren Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkeler eldeki sanayiden de yoksun kaldı. Dünyanın bir kısmı sömürgen, bir kısmı da sömürülen ülke durumuna düştü. Sömürgen ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları, Birinci Dünya Savaşında patlama noktasına vardı. Bunu izleyen yıllar da, Büyük Dünya Depresyonu içinde, aynı çıkar çatışmalarının sürdüğü yıllar olmuş; bunu da, bir diğer patlama, İkinci Dünya Harbi izlemiştir.

Çağımızda, uluslararası ekonomik ilişkilerin artırılmasında temel anlayış, âdeta, 19. yüzyılın başına geri dönmüş gibidir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, ekonomik işbirliği ve bütünleşmelerin gerçekleşmesi için bölgesel çeşitli denemeler de gerçekleştirilme yolundadır. Uluslararası ulaştırma ve haberleşme olanaklarının günümüzde, inanılmaz boyutlara varması da, bu ilişkilerin sıklaştırılması ve artırılmasını çok kolaylaştırmaktadır.

Soru 2: Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ne gibi örgütler kurulmuştur?

Asya, Avrupa, Amerika, Afrika kıtalarında, kapitalist ekonomiler ve sosyalist ekonomilerin kendi içlerinde ve her iki sistem arasında, azgelişmiş ülkelerin kendi içlerinde ve bunlarla diğerleri arasında ekonomik işbirliğini

geliştirmek için çeşitli örgütler ve denemeler vardır. Bunların bir kısmı, az sayıda ülkeyi veya sınırlı amaçları gerçekleştirmek anlamında, dar kapsamlı; bir kısmı, çok sayıda ülkeyi içermek veya geniş ufuklu amaçları düşlemek anlamında, geniş kapsamlıdır. Bir kısmı süratli gelişme ve genişleme gösterdiği halde, diğerleri daha durgun nitelik göstermektedir.

Dış ticareti serbestleştirmek ve ekonomik işbirliğini artırmak amacını güden, konumuzla dolaylı yolla da olsa, ilgili uluslararası örgütlerden biri Uluslararası Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Anlaşması (GATT) dır. Bu örgüt, 1947'de 23 ülke arasında, gümrük duvarlarını indirmek; miktar kısıtlamalarını kaldırmak yoluyla uluslararası mal akımlarını genişletmek amacıyla kurulmuştur. Örgüt, birçok yeni ülkenin katılmasıyla, Batı dünyasında uluslararası bir kuruluş niteliğini almıştır.

Dış ticareti serbestleştirmek ve uluslararası mal akımlarını hızlandırmak amacıyla, bu geniş kapsamlı örgüt yanında, sorunu daha bölgesel çapta çözümlemeye çalışan birçok örgüt vardır. Bunlardan, biri, 1960'da, İngiltere'nin önderliğinde, yedi Batı Avrupa ülkesi (İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Avusturya, Portekiz) arasında kurulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) dır. Fakat, Batı Avrupa'da bundan daha çok ismi duyulan ,tartışma konusu olan ve bu kitapçığın konusunu oluşturan Ortak Pazar veya daha teknik deyimiyle, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) vardır. Bu, altı Batı Avrupa ülkesi (B. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Luxemburg) arasında, 1958'de kurulan bir gümrük birliğidir. Fakat, bu örgüt, bir gümrük birliği olarak kalmayıp, iktisadî bütünleşmek yolunda da gelişmektedir. EFTA'ya, dış politikada tarafsız (İsveç, İsviçre gibi) ülkeler de dahil olduğu halde, AET ülkeleri NATO üyesidir. Ayrıca, AET, ilerde görüleceği gibi, geniş kapsamlı

ekonomik ve politik amaçları düşleyen bir topluluk olduğu halde, EFTA, sadece mal akımlarını hızlandıracak ekonomi politikası tedbirleriyle yetinen bir serbest ticaret bölgesi olarak kalmaktadır. Batı Avrupa'da bütün bu ülkeleri (ve diğerlerini) bir araya getiren bir de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı (OEEC) vardır ve 1948'de kurulmakla diğerlerine öncülük etmiştir.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı ve bunun yan ürünleri sayabileceğimiz EFTA, ve AET'ye bağlı ülkelerin tümü, kapitalizmin tarihsel olarak yerleştiği ülkelerdir. Bunların aralarında kurdukları serbest ticaret bölgesi veya gümrük birliği gibi kuruluşlar, dolayısıyla, piyasa ekonomisinin serbest rekabet koşullarıyla işlemektedir.

Avrupa kıtasında, iktisadî işbirliği örgütleri bunlardan ibaret değildir. Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeler (Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya, D. Almanya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk) 1949'da, aralarında bir gümrük birliği veya ekonomik yardımlaşma teşkilâtı (COMECON) kurmuşlardır. Yugoslavya, bu örgüte, baştan itibaren katılmamış; Arnavutluk da 1962'de politik nedenle bu örgütten ayrılmış; bunun yerine, Moğolistan örgüte girmiştir. COMECON, merkezî planla yönetilen sosyalist ülkeler arasında kurulduğu için, bunlar arasındaki sosyalist işbölümü merkezî plana göre gerçekleştirilmekte; piyasa ekonomisi kurallarının rolü çok sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, ithalât - ihracat kamu kuruluşlarının elindedir. COMECON, bir ayağı Avrupa'da, bir ayağı da (Sovyetler Birliği ve Moğolistan yoluyla) Asya'da olan bir örgüttür.

Uluslararası ekonomik işbirliğini artırmak, mal akımlarını hızlandırmak için kurulan örgütler, ihtiyar Avrupa ve Asya kıtası ülkelerine özgü değildir; sadece, ister kapitalist ister sosyalist olsun, gelişmiş - sanayileşmiş ül-

keler tarafından gerçekleştiriliyor da değildir. Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika'daki azgelişmiş ülkeler de aralarındaki iktisadî işbirliğini artırmak, mal akımını hızlandırmak için uluslararası örgütler kurmaktan geri kalmamaktadır.

Altı Latin Amerika ülkesi (Arjantin, Bolivya, Şili, Meksika, Paraguay, Uruguay) arasında 1960'da kurulan serbest ticaret bölgesi (LAFTA), mal akımlarını hızlandırmak ve böylece ülkelerin sanayileşmesini süratlendirmek amacını gütmektedir. EFTA gibi, bu örgüt de, sınırlı amaçlıdır; geniş politik hedefler düşlememektedir. Şimdilik, sadece, 1973'te kendi aralarındaki dış ticaret engellerinin tümünün kaldırılmasına yönelinmiştir.

Benzer bir kuruluş, Orta Amerika ülkeleri (Kosta Rika, Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua) arasındaki gümrük birliği (CACM) dir. EFTA ve LAFTA'dan farklı olarak, bir gümrük birliği olduğu için, CACM'in işleyiş sistemi AET'ye benzer. Ne var ki, CACM üyelerinin tümü azgelişmiş, ilksel üretime dayanan fakir ülkelerdir.

Azgelişmiş ülkeler arasında olmak bakımından yukardakilere benzeyen, fakat, işleyiş sistemi, amaçları bunlardan çok farklı bir uluslararası örgüt de, üç Orta ve Yakın Doğu ülkesi (Türkiye, İran, Pakistan) arasında 1964'te kurulan Bölgesel Kalkınma Teşkilâtı (RCD) dır. Bu örgütte amaç, dış ticareti serbestleştirerek mal akımlarını hızlandırmak değil, fakat, ortak yatırım projelerinin gerçekleştirilmesidir. Örnek olarak, Türkiye'ye lokomotif yapım projesi, İran'a alüminyum projesi, Pakistan'a da jüt ve kâğıt projelerinin ayrılması, gösterilebilir.

Belli başlılarını yukarda belirttiğimiz uluslararası ekonomik işbirliği örgütleri dışında, Uzak Doğu (Filipinler, Malaya, Tayland) ülkeleri, Mağrip ülkeleri (Tunus, Cezayir, Fas), Arap Birliği ülkeleri arasında tasarlanan

uluslararası örgütler; ya da, Doğu Afrika ülkeleri (Kenya, Uganda, Tanganika) arasındaki gibi kurulup yürütülemeyen birçok örgüt vardır.

Her çağın uluslararası ilişkiler açısından bir özelliği bulunabilir. Günümüzde de, bunun, bölgesel seviyede ekonomik ilişkileri artırıcı yönde örgütler kurmak olduğu söylenebilir. Bu örgütler içinde AET'nin özel bir yer kapsadığı kuşkusuzdur, şu anlamda ki, bir gümrük birliği olmakla da kalmamış, bir ekonomik bütünleşme sürecine girmiştir.

Soru 3 : Gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi ne demektir?

Bir ülkenin gümrük vergileri (ve diğer kontrol tedbirleri) rejimi, ithal edilen mallar ve/veya malların ithal edildiği ülkeler arasında farklılaştırılabilir. Eğer gümrük vergileri (ve diğer kontrol tedbirleri) ithal edilen malların niteliğine göre farklılaştırılmışsa, mal farklılaştırılması söz konusu olur. Eğer, malların ithal edildiği ülkelere göre farklılaştırılmışsa, aynı mal değişik ülkelerden ithal edildiğinde farklı gümrük vergileri (ve diğer kontrol tedbirleri) rejimine tabi olacak, yani coğrafî bir farklılaştırma sözkonusu olacak demektir. Gümrük birlikleri dediğimizde, işte, bu ikinci tip farklılaştırmayı konu etmekte, yani gümrük vergilerinin coğrafî esasa göre farklılaştırılmış olmasının etkilerini araştırmaktayız. Bunun da nedeni, aralarında gümrük birliği kuran bir ülkeler grubunun kendi aralarındaki gümrük vergilerini (ve diğer kontrol tedbirlerini) kaldırırken, birlik dışındaki ülkelere karşı ortak bir gümrük vergisi rejimi uygulamaya başlamalarıdır. Öyle ki, aynı mal, birliğe dahil bir ülkeden ithal edildiğinde gümrük vergisi ödememekte, fakat, birlik dışındaki ülkeden ithal edildiğinde — birliğe dahil

bütün ülkeler için aynı olan — gümrük vergisi ödemektedir.

Kısacası, gümrük birliği, üyelerin kendi aralarında gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kontrol tedbirlerini kaldırırken, birlik dışı üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve dış ticaret kontrolü uygulamalarını gerektirir. Üye ülkeler arasında mal akımları serbestleşip, artarken, diğer ülkelerden olan mal akımları oransal bir azalma gösterir.

Serbest ticaret bölgelerinin gümrük birliklerinden çok önemli bir farkı vardır. Bu da, kendi aralarında, gümrük resimlerini sıfıra indirseler de, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamamaları; her ülkenin kendi gümrük politikasını devam ettirmesidir. Ancak, her ülkenin üçüncü ülkelere karşı farklı gümrük tarifesi olunca, ithalâtçılar, tarifenin en düşük olduğu ülkeden ithalâtı yapıp, tarifenin daha yüksek olduğu ülkeye — ulaştırma masrafları aradaki farkı bertaraf etmedikçe — satarlar. Yani, tarife farklarından yararlanıp, kâr etmeğe çalışırlar. Bunun kontrolü için, serbest ticaret bölgesinde mallar bir taraftan bir tarafa giderken, menşe şahadetnamesi gerekir. Yani, gümrük resimlerinin kaldırılması, mal hareketlerinde bu kere diğer bir kontrol tedbirini gerektirir.

Gümrük birliği içinde de, üçüncü ülkelerden yapılan ithalât benzer bir sorun doğurur: Meselâ, B. Almanya'ya gidecek bir mal, Napoli'den birliğe, üçüncü bir ülkeden girdiğinde, gümrük resmini İtalya alacaktır. Oysa, mal, B. Almanya'ya gidecektir. Bir noktadan giren malın, nihaî olarak nereye gideceğini kontrol çok güç olduğundan, gümrük birlikleri, üçüncü ülkelerden gelen mallardan alınan gümrük vergilerini birleştirmek ve sonra aralarında bölüşmek yoluna gitmektedir. Ancak, bunun nasıl bölüşüleceği de ayrı bir sorundur.

Soru 4 : Gümrük birliği niçin iktisadî bütünleşmeyle sonuçlanır?

Genellikle kabul edilen bir öneriye göre, gümrük birlikleri, gümrük indirimi ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamakla yetindikleri takdirde, birlik bir süre sonra dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalır; sürekli olabilmeleri için, «ekonomik bütünleşme» yolunda gelişmeleri gerekir.

«Ekonomik bütünleşme» nin ne zaman gerçekleşmiş sayılacağı ise, tartışmalı bir konudur: bir görüşe göre, serbest dış ticaretin gerçekleşmesi bunu da gerçekleştirir; bir görüşe göre, üye ülke devletinin biri, diğer üye ülkelerin malları ve üretim kaynaklarına, kendilerininkinden farklı bir işlem yapmamalıdır. Genellikle, gümrük birliğinden, ekonomik bütünleşmeye doğru atılan adımlarda şu uygulamalara geçilir: a) Vergi uyumlaştırması (vergi harmonizasyonu): her bir gümrük birliği üyesi ülkenin, dolaylı vergi sistemi farklı olabilir. Biri, sigara, alkol vs... den birim başına çok yüksek, diğeri çok düşük dolaylı vergi alıyor olabilir. Bu olgu, her bir ülkeyi, diğer birlik üyesinden gelecek malları gümrükte kontrol etmeğe zorlar. Eğer, meselâ, A ülkesi B ülkesinden daha yüksek bir dolaylı vergiyi alkolden alıyorsa, B ülkesinden kendisine girecek alkollü içkiyi gümrüklerde kontrol edip, vergiyi eşitleyecek farkı, gümrük kapısında alması gerekir. Veya, genel dolaylı vergi yükü A ülkesinde B'den daha yüksekse, B'ye ihraç ettiği mallar üzerindeki vergiyi, ihracatta iade etmesi gerekir. Çünkü, bilindiği gibi, dolaylı vergiler malın fiyatına yansır; vergisiz fiyat aynı olsa da, vergi dolayısıyla mal fiyatları birbirinden, farklı vergi yükü dolayısıyla ayrılır. Bu nedenle, gümrük birliğine giden ülkeler, dolaylı vergi sistemini birlik üyeleri arasında uyumlaştırmak yoluna giderler. Böylece,

gümrük resimlerinin kaldırılmasına paralel olarak, gümrük kontrolleri de bertaraf edilmiş olur.

b) İkinci bir adım, genel iktisat politikası tedbirlerinin uyumlaştırılmasıdır. Bir kere, üye ülke paraları arasındaki kur tesbit edilir; yani, döviz kuru sabit hale getirilir. Bunun nedeni de açıktır. A ülkesi, gümrük birliği içinde gümrük vergilerini indirdikten sonra, birlik üyeleriyle carî döviz kurunda rekabet edemediğini, bazı sanayilerinin tasfiye edildiğini görebilir. Buna karşı koymak için devalüasyon yapar; resimlerin kaldırılmış olmasının etkisini, döviz kurunu ayarlamak yoluyla bertaraf eder. Tabiî, böylece, ithalâtı kısıp, ihracatı artırmak da ister. Bunu önlemek için, para kurları sabitleştirilir. Daha ileri bir aşamada, bütün birlik içinde tek para biriminin tedavülü yoluna gidilir. Bundan başka, genel iktisat politikasının uyumlaştırılması zorunluğu da vardır: meselâ, A ülkesi ücretleri dondurup, birlik içinde rekabet gücünü artırmak isterken, B ülkesindeki güçlü sendikalar sürekli ücret artırımını sağlayabilirler. Bu da, A'nın yararına, B'nin aleyhine, dış ödeme dengesini bozar. Nihayet, sermaye piyasası, para-maliye politikası tedbirleri de aynı şekilde uyumlaştırılır. Nihaî bir aşamada, bütün birlik için aynı ekonomi politikası tedbirleri geçerli hale gelir.

c) Üçüncü bir adım, emek ve kapital hareketlerini serbestleştirmektir. Mal hareketleri üzerindeki gümrük kontrolleri kalktığı gibi, üretim faktörleri de, tıpkı aynı ülke içindeymiş gibi hareket serbestliğine kavuşur. Emek ve sermaye, birliğe dahil ülkelerin birinden diğerine serbestçe gidip yerleşebilir; üretken faaliyetlerde bulunabilir.

Bu ekonomik tedbirlerin tümü gerçekleştirildikten sonra, bütünleşmeye giden ülkeler ortadan kalkar ve ülkeler yerine bir ülkenin değişik bölgeleri sözkonusu olur.

Nasıl Doğu Anadolu veya Batı Anadolu bir ülkenin farklı bölgeleri ise; bunlar arasında sermaye ve emek hareketleri serbestse, aynı para - maliye politikası geçerli ise, ekonomik bütünleşmede de aynı durum sözkonusu olur. Tarihte, gümrük birliğinden ekonomik bütünleşme ve politik birliğe doğru gelişmenin bir örneği, Alman Gümrük Birliği' (Zollverein) nden Alman politik birliğinin doğmasıdır.

AET ülkeleri, bugün, gümrük birliği aşamasından, ekonomik bütünleşme aşamasına geçmiş bulunmaktadır.

Soru 5 : Çağımızda ekonomik işbirliğinin artma nedenleri nelerdir?

Daha önce belirttiğimiz gibi, ekonomik işbirliği, GATT'ta olduğu gibi uluslararası işbirliği ilişkilerinin çok gevşek olduğu bir halden, EFTA'da olduğu gibi biraz daha sıkı ilişkileri gerektiren türe, nihayet AET'de olduğu gibi tam ekonomik bütünleşmeye gidilen türe kadar değişmektedir. Bunların hepsine ortak bir neden bulmak gerekirse, bunun dış ticaret kontrollerinin gevşetilmesi yoluyla, dış ticaret hacmini artırmak olduğu söylenebilir. Çağımızda kapitalizmin üretim kapasitesi çok yükselmiş, bu ülkeler kendi ulusal sınırları içinde «tüketim toplumları» düzeyine gelerek, bu kapasitenin kısmen kullanımını sağlayabilmiştir. Ancak, bu da üretim kapasitesinin kullanımı için yeterli olmamıştır. Üretim kapasitesi en yüksek düzeyde olan ABD, dış pazarı genişletmek yanında, bölgesel savaşlar ve uzay araştırmalarıyla buna ek çözüm yolları bulmuştur. Batı Avrupa ülkeleri, bu iki tür harcama yerine, çözümü daha çok pazar genişlemesinde bulmak yolunu tutmuştur. İç pazarın genişlemesi, üretim kapasitesinin kullanım derecesini artırarak maliyeti dü-

şürmekte, dış pazarda rekabet olanağını da yükseltmektedir.

Çağımızda, teknolojik değişmeler, üretim birimleri ve firma ölçeği çok büyüdüğü hallerde maliyetin düşmesi sonucunu yaratmıştır. AET gibi ekonomik bütünleşmeye varan işbirliği örgütlerinde, firma ölçeğini büyütmek olanağını verecek teknolojik değişmeleri uygulamak, küçük firmalar arası birleşmelere giderek firmaları devleştirmekte, maliyeti düşürüp, üye ülkelerin, dünya pazarlarında, rekabet gücünü yükseltmektedir. Teknolojik değişme, maliyet ve pazar sorunları, bu tür örgütlerin temelini oluşturur.

Dikkat edilirse, gerek EFTA gibi serbest ticaret bölgelerinin, gerek AET gibi gümrük birliklerinin, üçüncü ülkelere karşı koruma politikası devam etmektedir. Birincilerde, her ülkenin kendi gümrük tarifesini muhafaza etmesine karşılık, ikincilerin ortak gümrük tarifesi uygulamaları bu sonucu değiştirmez. Her iki halde de, dış dünyaya karşı koruma politikası sürdürülmeğe devam edilmektedir. Bu olgu, dış dünyayla kendileri arasındaki rekabeti sınırlayıp, dünya pazarlarında rekabeti sürdürmek amacı güdüldüğünü gösterir. Amaç, dünya pazarlarında rekabet olunca, birlikte hareket etmek, kendi aralarında rekabet etmeğe yeğdir. Örnek olarak, B. Almanya ile Fransa, Japon pazarında rekabet edecek yerde, üretim güçlerini birleştirip, maliyeti düşürdükleri gibi, birleşik hareket ettikleri için daha da yüksek pazarlık gücüne kavuşmaktadırlar. Azgelişmiş bir ülkeden gerekli hammaddeyi, daha ucuza alabilmektedirler.

Kısacası, sanayileşmiş kapitalist toplumlar arası yakın ekonomik işbirliği, teknolojik değişme, maliyet indirimi, dünya pazarlarını tutma, pazarlık gücünü yükseltme amacına dönüktür.

COMECON, yani sosyalist toplumlar arası ekonomik

işbirliği ve yardımlaşma örgütü, merkezî plan çerçevesinde sosyalist işbölümünü gerçekleştirmektedir. Konumuz AET ve Türkiye olduğu için, amacı ve işleyişi çok farklı olan, bu sosyalist işbölümü örgütü üzerinde durmayacağız.

Azgelişmiş ülkeler arasındaki serbest ticaret bölgeleri veya gümrük birliklerinde (LAFTA veya CACM gibi), tabiî, üretim güçleri düzeyinin bugünkü gelişme aşamasında, dünya pazarlarını sınaî mamullerde tutmak gibi bir amaç sözkonusu olamaz. Ancak, bunlar da ihraç ettikleri belli başlı hammaddelerin dünya pazarlarında fiyatlarını, kendi aralarında rekabetle düşürmek yerine, tekelci veya yarı tekelci bir uygulamayla yükseltebilirler. Sınaî mamulleri için de, firmalarına birbirlerinin pazarlarını açarak, maliyeti düşürüp, satışı artırıp, kârları yükseltmek olanağını bulabilirler. Amaç, bunlarda da, maliyet, pazar ve kâr zinciri içinde özetlenebilir.

Bölgesel Kalkınma Teşkilâtı (RCD) nda, gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi sözkonusu olmadığına göre, amaç, her bir ülke bir yatırım projesini tek başına gerçekleştirseydi oluşacak üretim maliyetine nazaran üretim maliyetini düşürmek; her ülkenin, doğal kaynakları ve üretim kapasitesi ve teknolojik bilgi birikimine en uygun alanlarda ihtisaslaşması yoluyla, üretim faaliyetini daha kârlı hale getirmektir.

Kısacası, çeşitli aşamalarda gelişen ekonomik işbirliği türleri, çağımızda ekonomik gelişme yarışının gerekleri sonucu doğmuş; teknoloji, pazar sorunları, üretim güçlerini birleştirmek gereğini doğurmuştur. Ancak, sermaye ihraç eden sanayileşmiş kapitalist toplumlar için, sorun sadece mal hareketleriyle de ilgili değildir. Bu ülkeler, dış ticaret fazlaları dolayısıyla, sermaye ihraç etmek de durumundadır. Dünya piyasalarında yatırımlarına pazar açmak, yine, güçbirliğini gerektirmektedir.

Çağımızda, kapitalizmin sloganı, «Birlik güç yaratır» olmuştur.

Soru 6 : Birçok kapitalist ülke niçin dünya pazarında rekabet yerine birleşme yolunu seçmektedir?

Bunun başlıca iki nedeni vardır: biri, dünyada, güçlü bir sosyalist blok ve Kıta Çin'i gibi ülkelerin doğmasıdır. Bu olgu, çağımızda kapitalist ülkeleri, askerî ittifaklar yanında ekonomik güçbirliğine de itmiştir. Daha önce, kendi aralarında rekabet ederek dünya pazarlarını tutmak için savaşmaya varan çatışmalara düşmüşlerdi. Oysa, İkinci Dünya Harbi sonrası dönem, askerî bloklar içinde, askerî güçlerin birleştirilmesi sonucunu vermişti. Askerî ittifak ve ekonomik savaş bir arada sürdürülemezdi. İkinci bir neden, sömürge veya yarı sömürge durumundaki ülkelerin, İkinci Dünya Harbinden sonra siyasî bağımsızlığa kavuşmaları ve sanayileşmek için çabalara girişmeleri olgusudur. Bu olgu, kapitalist dünya için çeşitli sorunlar yaratmıştır. Günümüzde, bu sorunların çözülmesi için savaş ve istilâ olanakları çok azalmıştır. Bu ülkelerin de sanayileşmeye başlamaları, kapitalist ülkelerin nisbeten emek - yoğun dokuma, trikotaj gibi üretim dalları için rekabet güçlüğü doğurmuş; azgelişmiş ülkelerin kendi doğal kaynaklarına dayanan alanlarda sanayileşmeleri ve bu alanları kontrole başlamaları olanağı, bu ülkelerin üretim ve ihracat alanlarını kontrole almayı gerektirmiştir. Nihayet, kapitalist dünyanın büyük tarım ürünü fazlaları karşısında, kendi tarım üreticilerini de korumak gerekmiştir. Bunun sonucu, azgelişmişlerin (bazı hammaddeler dışında) tarım ürünlerine ve emek - yoğun sanayiine karşı koruma tedbirleri yoluyla, kendi iç

piyasasında rekabeti bertaraf etmek; buna karşı, azgelişmişlerde yatırımlar yoluyla bunların üretim ve ihracatını kontrol etmek, yine işbirliğini gerektirmiştir.

Buna karşı, ABD'nin EFTA veya AET gibi yakın ekonomik işbirliği örgütlerinin dışında kaldığı, aynı koruma duvarının ABD'ye de uygulandığı düşünülebilir. Ancak, Batı Avrupa'da yerleşen ABD sermayesi, bu işi halletmiş; bu ülkelerin, daha sonra görüleceği gibi, yerli firmaları ABD ile rekabet yerine birleşme yoluna gitmiştir.

Ortak çıkarlar ve işbirliğinin her türünden beklenen yararlar, çağımız kapitalizmi içinde bir dayanışmayı gerçekleştirmiştir. Ulaştırma - haberleşme olanaklarındaki «masalvarî» gelişmeler; bu ülkelerin, tarihsel kökenli kültür yakınlıkları da, bu dayanışmayı kolaylaştıran yan etkenler olmuştur.

Soru 7 : Sıkı ekonomik işbirliği hangi koşullarla belirlenmektedir?

Aralarında yakın ekonomik işbirliğini gerçekleştiren ülkelerin, dikkat edilirse, diğer alanlarda da yakm işbirliği yaptığı ve ekonomik - toplumsal benzerlikleri olduğu görülür.

Bir kere, askerî ittifaklar sorunu vardır: COMECON üyeleri, aynı zamanda Varşova Paktı üyeleridir; AET üyeleri, NATO askerî örgütü içindedir; EFTA içindeki birkaç tarafsız ülke bir tarafa bırakılırsa, bunlar da NATO üyesidir. Bölgesel Kalkınma Teşkilâtı (RCD), CENTO paktının bir uzantısından başka bir şey değildir.

İkinci olarak, ekonomik sistem sorunu vardır: COMECON üyeleri sosyalist, diğerleri de gelişmiş veya azgelişmiş kapitalist ülkeler niteliğindedir.

Üçüncü bir sorun, ekonomik gelişme düzeyiyle ilgi-

lidir. COMECON içinde piyasa ekonomisi kuralları geçerli olmadığı için, Bulgaristan gibi nisbeten daha az gelişmiş bir ülkeyle, Çekovlovakya ve Doğu Almanya gibi ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerin bir arada bulunmaları büyük sorunlar yaratmamıştır. Kaldı ki, COMECON içinde de, nisbeten azgelişmişlerin hangi alanlarda ihtisaslaşacağı sorunu, büyük tartışmalara yol açmıştır.

Diğerlerinde ise, yakın ekonomik işbirliğinin benzer ekonomik gelişme düzeyindeki ülkeler arasında gerçekleştirildiği görülür. EFTA üyeleri, Portekiz hariç, tümü gelişmiş kapitalist ülkelerdir. AET'nin altı tam üyesi için de aynı olgu sözkonusudur. Yunanistan'ın da, bugün azgelişmişlik sınırını çoktan aştığını kuşkusuz söyleyebiliriz. Sadece, bugün ortak üye statüsündeki Türkiye, bu topluluğun, henüz daha bu sınırı atlatamamış üyesidir. EFTA içinde Portekiz'in durumuyla, AET içinde Türkiye'nin durumu da aynı değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi, EFTA, kendi aralarında gümrük duvarlarını kaldırmaktan ibaret gevşek ilişkili bir topluluktur. Oysa, AET, bunun çok ötesinde ekonomik bütünleşme yolundaki bir topluluktur. Aynı şekilde, LAFTA, CACM, RCD gibi ekonomik işbirliği örgütleri, az çok farklı düzeyde de olsa, azgelişmiş veya sanayileşmemiş ülke tanımı içinde kalan ülkeler arasında kurulmuştur.

Nihayet, bu ülkeler topluluğunun, AET içinde Türkiye dışında, kendi içlerinde yakın kültürel bağları ve yakınlıkları olduğu da bir gerçektir. Dil, din gibi etkenleri de içeren kültürel mirasları, yakın ekonomik ilişkilerin gerçekleştirilmesini — alerji, tepki yaratmaksızın — kolaylaştıran yan etkenler niteliğindedir. Oysa, Türkiye, gerek gelişme düzeyi gerek kültürel mirası itibariyle, AET üyelerinden çok farklı olmakla, bu tür topluluk üyeleri içinde, tek örnek olarak gösterilebilir.

II.

ULUSLARARASI GÜMRÜK BİRLİĞİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞME SORUNLARI (*)

Soru 8 : Serbest dış ticaretin savunulmasında hangi öneriye dayanılmaktadır?

Daha önce, gümrük birlikleriyle ilgili olarak yaptığımız açıklama, birliğe üye olan ülkeler arasında gümrük resimleri ve (kotalar, ithal yasakları gibi) diğer kontrol tedbirlerinin kaldırıldığını; böylece de, belirli sayıda ulus arasında, serbest dış ticaretin gerçekleştirilmiş bulunacağını göstermiş olmak gerekir. Gerçi, gümrük birlikleri, birlik dışı ülkelere karşı koruma politikası tedbirleri uyguladıkları için, etkilerinin, dünya çapında uygulanan serbest ticaretle aynı olduğu söylenemez; bu olgu, arada önemli farkların doğmasına yolaçmaktadır. Bununla beraber, gümrük birliği üyeleri ülkeler arasında, serbest dış ticaret gerçekleştirilmiş olmaktadır. AET, ilk aşamada mal akımlarının serbestleştirilmesine yönelmiş bir gümrük birliği olduğuna ve Türkiye de buna katılmak amacında olduğuna göre, öncelikle, Batı kaynaklı iktisat teorisinde, serbest dış ticaretin hangi öneriye dayanılarak savunulduğu, bundan ne gibi bir ekonomik yarar beklendiği üzerinde durmamız gerekir.

(*) Bu bölüm, serbest dış ticaret ve gümrük birliklerinin teorisiyle ilgilidir. Teorik konulara yakınlığı olmayan okuyucu, bu bölümü atlayabilir. - G.K.

19. yüzyılın başından itibaren, Anglo-saxon iktisatçıları tarafından geliştirilen ve serbest dış ticareti savunan teori, özet olarak — belirli varsayımlar altında — şu öneriden hareket etmiştir: her ülkenin, emek, kapital ve tabiî kaynaklar olarak üretim faktörleri stokları, belirli bir anda, veridir ve ülkeden ülkeye, tarihsel gelişim süreci farkları dolayısıyla, büyük farklar gösterir. Bu tarihsel gelişim süreci farklarından ötürü de bazı ülkelerde kapital, bazılarında emek, bazılarında tabiî kaynaklar daha boldur. Bu faktörlerden hangisi daha bolsa, piyasa kanunlarına göre, o faktörün nisbî fiyatı diğerlerinden daha düşüktür. Buna bağlı olarak da, o ülkede, daha bol olan üretim faktörünü daha yoğun biçimde kullanan mallar ve üretim tekniği, diğer ülkelere oranla daha düşük maliyetle üretilebilir. Serbest piyasa kanunları gereğince, bir ülke nisbî olarak daha düşük maliyetle üretebildiği mallarda ihtisaslaşıp bunları ihraç etmek; ve, diğer bir ülkenin nisbî olarak daha bol olan üretim faktörünü kullanarak üretilen daha düşük maliyetli mallarını ithal etmek eğilimindedir. Dış ticaret serbest olduğu, gümrük resimleri ve diğer koruma tedbirleri yoluyla engellenmediği sürece, her iki ülkenin de, nisbî olarak daha düşük maliyetle üretebildiği, yani mukayeseli üstünlüğü bulunduğu malda ihtisaslaşıp ihraç etmesi ve daha yüksek maliyetle üretebildiği malı ithal etmesi, bu iki ülkenin de toplam yararını artırır; şu kadar ki, bu iki malın fiyat oranı anlamında mübadele hadleri, dış ticaret olmadığı bir halde, her iki ülke içinde bu iki mal arasında carî olacak fiyat oranlarının çizdiği sınır arasmda bulunsun. Ekonomi literatüründe «mukayeseli üstünlük teorisi» diye tanınan bu teorinin, temel önerisinin, böylece, diğer ülkeye oranla daha düşük maliyetle üretilebilen malda ihtisaslaşıp ihraç etme, diğerini daha yüksek maliyetle üretebileceğine göre de, bunu ithal etme olduğu; ser-

best dış ticaretin engellenmemesi sonucuna vardığı; bundan, ekonomi politikası için bir sonuç çıkardığı görülmektedir. Teoriye göre, ülkelerarası mal akımlarının serbestleştirilmesi, aynı zamanda, iki ülke içinde mal fiyatlarını da eşitleyecektir.

Gerçekten de, dünya ticaretinin yapısı incelendiğinde, bugün azgelişmiş ülkelerin nisbeten daha düşük maliyetle üretebildikleri tarımsal veya diğer doğal hammaddelerde ihtisaslaşıp bunları ihraç ettikleri; nisbeten daha yüksek maliyetle üretebildikleri sınaî ara mallar ve makina teçhizatı ithal ettikleri görülmektedir. Ancak, bu teoriye dayanarak, belirli bir andaki durumu tesbit etmek; dünya ticaretinin niçin bu yapıya sahip olduğunu açıklamak bir şeydir; buna dayanarak, dış ticaret serbest bırakılmalıdır ki, dünya refahı artsın demek başka şeydir.

Laisser - faire ideolojisinin Batı kaynaklı iktisat teorisinde bir kalıntısı olan serbest dış ticaret teorisi, daha önce uluslararası iktisadî işbirliği örgütlerinden GATT, serbest ticaret bölgesi EFTA ve gümrük birliği AET'nin dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Yukarda değindiğimiz etkinlik sorunu yanında, serbest dış ticaretin önerilen bir diğer faydası, kamunun bürokratik kontrollarını bertaraf etmesi ve böylece de etkinliği artırmasıdır. Bu da 19. yüzyıl burjuva ideolojisinden bir kalıntıdır.

Serbest dış ticaret, aynı zamanda «konvertibl» para ve çok - taraflı - ticaret demektir. (Konvertibl para, yani yerli paranın tek kur üzerinden dövize çevrilmesinin serbest olması, döviz kontrolünün olmaması demektir.) Daha doğrusu çok taraflı serbest ticaret, paraların konvertibl olmasını gerektirir. Meselâ, A ülkesinin B'ye bir ihracat fazlası varsa; fakat, C'ye karşı, ithalât fazlası bu-

lunuyorsa, A, B'ye olan fazlasını, C'ye olan açığı karşılamak için kullanabilir.

Gerçekte, bir paranın konvertibilitesinin bulunması, diğer paraların da konvertibl olmasını gerektirir. Meselâ, A'nın yukardaki işlemi yapabilmesi, B ve C'nin paralarının konvertibilitesini varsayar. Ancak bu halde, B'deki fazlayı C'deki açık için kullanabilir. İkinci olarak, paranın konvertibl olması için, A'nın bütün ülkeler karşısında ticareti dengede olmalıdır; eğer değilse, açıklarını karşılayacak altın veya konvertibl paralardan oluşan rezervleri bulunmalıdır.

Böylece, uluslararası serbest dış ticaret, öneriye göre, kamu kontrollerini bertaraf edecek, iktisadî etkinliği yükseltecek ve konvertibl paralar sayesinde de, çok taraflı dış ticareti gerçekleştirmek mümkün olabilecektir.

Soru 9 : Teorinin sınıfsal kökeni nedir?

Açıktır ki, yukardaki teori, serbest dış ticaretin kendi çıkarlarıyla bağdaştığı, egemen sınıfların ve ülkelerin savunduğu teoridir. Nitekim 19. yüzyılda bunun kurulduğu ve kapitalist dünyada uygulandığı ülke İngiltere olmuştur; egemen burjuva sınıfının çıkarını, bu ülkede, uzun yıllar bu teori temsil etmiştir. Bunun da nedeni açıktır: İngiltere, Sanayi İnkılâbım diğer bütün ülkelerden önce gerçekleştirdiği için, sınaî mamul maliyetleri bu ülkede diğerlerinden daha düşük olmuş; sanayi burjuvası, sanayileşmemiş diğer ülkelere karşı, bu **laisser - faire** ideolojisiyle, kendi çıkarını savunacak teorik temeli de yaratmıştır. Ancak, çıkarı bu yolda olmayan Almanya, Japonya gibi ülkeler 19. yüzyılda bu teoriyi ve buna bağlı olan **laisser - faire** ideolojisini kabul etmemişlerdir. Özellikle Birinci Dünya Harbinden bu yana, çok çeşitli ne-

denlerle serbest dış ticaret, bir dünya sistemi olarak uygulanmamış; kamu, çeşitli yollardan ulusal ve smıfsal çıkarlar için dış ticarete müdahale etmiştir. Ancak, kapitalist dünyanın sınaî mamul maliyetlerinde büyük düşüşler sağlayabildiği zaman serbest dış ticaret savunulmuş; kendi çıkarlarıyla bağdaşmadığı zaman da terkedilmiş; diğer teoriler bulunmuştur.

Günümüzde, Batı kapitalizminin serbest dış ticaret savunusunun serbest rekabet ilkesiyle değil, fakat, sermayenin en bol ve egemen etken haline gelmiş olmasıyla ilgisi vardır. Sermayenin serbest dış ticareti savunmasının nedeni şöyle açıklanabilir: serbest dış ticaret, ihracatı artırdığı ve (mukayeseli üstünlük teorisine göre) ihraç ürünleri de sermaye-yoğun mallar olacağı için, en bol üretim faktörü olan sermayenin getirisini, yani, kârları yükseltir. Tekelci kapitalizmde de egemen politik güç, sermaye olduğu için, ve serbest dış ticaret bunun çıkarlarıyla bağdaştığı için, serbest dış ticaret denemesine girilmektedir. Buna karşılık, serbest dış ticaret, aynı zamanda, kıt üretim faktörünün kıtlığını da azaltır. Bu ülkelerde, en kıt üretim faktörü emek olmuştur. Dış dünya, özellikle, azgelişmiş ülkelerin, emek-yoğun sınaî mamulleri (dokuma ürünleri gibi) serbest dış ticaret ilkesine göre bu ülkelere girdiğinde, emeğin nisbî kıtlığının azalması ve dolayısıyla getirisinin (reel ücretlerin) düşmesi tehdidi vardır. Bunun için, tekelci kapitalizmin, günümüzde eğilimi, sermaye-yoğun sınaî mamuller için, serbest dış ticareti savunmak, fakat, emek-yoğun sınaî mamuller ve kendilerinin de üreticisi oldukları emek-yoğun tarımsal ürünler için, kotalarla dış ticareti kısıtlamak, gümrük resimleri koymaktır. Bu uygulama, gün gibi açıktır. AET, üretim faktörleri oranları ve nisbî faktör fiyatları birbirine çok yakın Batı Avrupa ülkeleri arasında, bir serbest dış ticaret denemesidir. Fakat, emek-

yoğun sınaî mamuller ve bu arada dokuma, dış dünyaya karşı kotalarla korunmakta; Türkiye ile yapılan pazarlıklarda, dokuma üzerindeki kotaların kaldırılmaması en önemli bir direnç noktası olmaktadır.

Kısacası, serbest dış ticaret, bugün, tekelci ve sermaye-yoğun sınaî mamuller üreten kapitalist firmaların yararına olduğu için Batı ülkelerince savunulmakta, fakat, dokuma gibi emek-yoğun malların kotalarla korunması da ihmal edilmemektedir. GATT'da, serbest dış ticaretin baş savunucularından olan ABD, bugün, Japon dokumaları kendi emek-yoğun sanayiini tehdide başlayınca, kota ile koruma yoluna gitmeğe çalışmaktadır.

Soru 10 : Serbest dış ticaret hangi varsayımlara dayanmaktadır?

Bir kere, serbest dış ticaret savunusu, gelir bölüşümünü veri ve fiyat sisteminin çok etkin bir şekilde işlediğini varsayar. Tam rekabet şartları altında her bir firma için talebin sonsuz elastik olduğu; üretim maliyetinin sabit olduğu, yani arz elastikiyetinin sonsuz olduğu, etkinlik için gerekli varsayımlardır. Oysa, gerçek dünya, bu yüksek elastikiyetlerden uzaktır. Fiyat sistemi, üretim faktörleri seyyaliyetinin düşüklüğü; eksik rekabet şartları; bekleyişlerin yığımlı değişmelere yolaçan etkisi; uzun dönemde fiyat değişmelerine tepkinin şiddeti ve kısa dönemlerde zayıflığı gibi sebeblerle, mükemmel işlememektedir. Etkinliği düşük bir fiyat sistemi ise, serbest dış ticaretin yararını zayıflatmaktadır.

İkinci olarak, tam rekabet şartlarının ülke içinde ve ülkelerarasındaki ilişkilerde geçerli olduğunu varsaysak dahi, serbest dış ticaret, maksimum etkinliği yine sağlayamaz. Çünkü, dış ticaret mal piyasalarını birleştirdiği

halde, faktör piyasalarını birleştirmediği için, şöyle bir durum ortaya çıkar: ulaştırma masrafları dolayısıyla iki farklı piyasada, dengede, mal fiyatları eşitlenmemektedir. Bundan ötürü de faktör fiyatları — tam rekabet şartları altında dahi — eşitlenemez. İki farklı ülke piyasasında, mal ve faktör fiyatları farklı olduğu halde, her bir ülkenin içinde faktörlerin diğer bir üretim alanına kaymaları, tüketicilerin satınalmalarım yerli ve yabancı piyasalar arasında kaydırmaları yoluyla, tatminini artırma imkânı yoktur.

Üçüncü olarak, fiyat sistemi mükemmel işlediği takdirde, iki ülkede toplam üretimin — kaynaklar, teknik veri iken — maksimumlaşacağı önerisi, hem her bir ülke içinde gelir bölüşümünün hem de iki ülke arasında dış ticaret kazancının bölüşümünü veri kabul eder. Oysa, bu bölüşüm durumunun «muhakak» maksimum refaha tekabül ettiğini söylemek mümkün değildir. Ülkelerden biri veya her ikisi içinde ve/veya iki ülke arasında, dış ticaretten kazancın bölüşümündeki değişmenin refahı artırıyor olması mümkündür. Ancak, iktisat teorisi, gelir bölüşümünün ne hallerde optimum sayılabileceği konusunda bize yardımcı olmamaktadır. Ne var ki, dış ticarette, fiyat sistemi hem üretim kaynaklarının dağılımını, hem de ülke içi ve ülkelerarası gelir bölüşümünü belirlemektedir.

Eğer, kapalı bir ekonomi söz konusu ise, fiyat sisteminin yol açtığı gelir bölüşümü, ülkenin değer yargıları sistemine göre optimal sayılmadığı takdirde, vergi sistemi ve kamu harcamaları yoluyla bunu değiştirmek ve optimuma yaklaşık bir bölüşüm sağlamak mümkün olabilir. Oysa, dış ticarette fiyat sistemi, iki ülke arasında dış ticaretten kazancı yüksek olan lehine bölüşümü değiştirdiği zaman, bu yol tamamıyle kapalıdır. Mesela, mübadele hadleri A ülkesinin lehine ve B'nin aleyhine

dönüyorsa, fiyat sistemi üretim kaynaklarının dağılımını belirlerken, B'den A'ya gelir transferi de oluyor demektir. Eğer iki ülke arasında, dış ticaretten kazancın bölüşümünü göz önünde tutmazsak, tam rekabet şartları maksimum refah sağlıyor diyebiliriz; tuttuğumuz takdirde, artık bunu söyliyemeyiz. Bir ülke içindeki gibi vergi-harcama yoluyla bölüşümü etkileme imkânı da burada yoktur. Yapacağımız şey, fiyat sisteminin işleyişine müdahale etmektir. Dış ticarete müdahale bu bakımdan, ülkelerarası gelir bölüşümüne de müdahale etmek demekdir.

Eğer, ülkeler aşağı yukarı aynı büyüklükte ve aynı siyasî-iktisadî güçte ise, gelir bölüşümü bunlar arasında eşit veya eşitliğe yakınsa, serbest dış ticaret maksimum gelir ve maksimum refah sağlayabilir. Fakat, ülkelerden biri teknolojik seviye itibariyle diğerlerinden çok ileri ise ve iktisadî-siyasî güç itibariyle hâkim durumdaysa, serbest dış ticaret, bu ülke ve özellikle bu ülkede nisbî bolluğu fazla olan faktör, yani kapital lehine işler. Bu halde, diğer devletlerin dış ticarete yaptıkları müdahale, gelir bölüşümünün, güçlü ve ileri ülke karşısında, kendi aleyhlerine dönmesini önleyen bir etkendir; serbest ticarete nazaran refahlarını artırır. Oysa, böyle bir halde, serbest dış ticaret iki ülke toplamı olarak maksimum geliri sağlasa da, gelir bölüşümünü zayıf ülke aleyhine döndüreceği için, refahı azaltacaktır.

Soru 11 : Ekonomik gelişmeyle serbest dış ticaret teorisi bağdaşır mı?

Çok taraflı serbest dış ticaretin geliri maksimumlaştıracağını öneren teori, üretim kaynakları miktarı, zevkler, üretim tekniğini veri kabul eder; yani teori statik-

tir; «büyüme-gelişme» olgusu ihmal edilmektedir. Bu, şu demektir:

a) Faktör miktarı değişmesi ve teknik değişme ihmal edildiği için, nisbî faktör fiyatları, dolayısıyla da mukayeseli üstünlüğün zaman içindeki değişmesi teoride yoktur;

b) Gelir artışı ve zevk değişmesi olmadığı için de, farklı gelir elastikiyeti olan malların zaman içinde talep artış hızı, zevk değişmesinin etkileri ihmal edilmektedir. Statik, çok taraflı dış ticaret teorisi, gelişme-büyüme olgusunu ihmal ederek, ihtisaslaşmanın, ülkeler gelir toplamını maksimumlaştıracağım önerir.

Oysa, ihtisaslaşma, büyüme süreci göz önünde tutulduğunda, birtakım rizikoları da beraberinde getirir:

i) İhtisaslaşılan mal-ürün, yabancıların zevkleri değiştiğinde talep azalışıyla karşılaşabilir;

ii) Teknik değişme, daha ucuz yeni ikame malları yaratabilir. Bir açıdan, bu rizikoların sistematik bir dağılımı olmayıp, arızîdir. Yani, zevk değişmesi, teknik değişme, herhangi bir ülkedeki herhangi bir malı — ürünü etkileyebilir. Ne var ki, gerçekte, dağılım sistematiktir; zevk değişmesi, esas itibariyle, güçlü kapitalist ülkelerin moda kurallarıyla; teknik değişme de, kendi nisbî faktör fiyatlarındaki değişmeyle belirlenmektedir. Bu da (sentetiklerin tabiî hammaddeler yerine ikamesi, kapital-yoğun tüketim malları için, emek-yoğun mallara nazaran, tercihin yükselmesi gibi) sistematik şekilde talep azalışı veya talep artış hızının yavaşlamasını, fakir ülkelerin ihtisaslaştığı mallar aleyhine döndürmektedir. Bundan ötürü, büyüme süreci gözönünde tutulduğunda, ihtisaslaşma — özellikle zevk ve teknik değişmenin diğer ülkeler tarafından belirlendiği hallerde — çok büyük bir riziko taşır. Bu riziko da, ihtisaslaşılan mal veya ürün

talebinin azalması; bu talep azalışının da faktör seyyaliyeti düşüklüğüyle beraber, o alanda faktör gelirlerini düşürmesi, işsizlik yaratmasıdır.

Bu mesele, gerçekte, büyüme süreci içinde, kapital artış haddinin toprak-emek artış haddinden büyük olmasıyla ilgilidir. Bu, teknik değişmeyi sürekli olarak tabiî kaynak ve emek tasarruf ettirecek, kapitali bunlar yerine ikame edecek şekilde oluşmaya sevketmektedir. Yani, tarımsal hammaddelerde ihtisaslaşan ülkelerin, talebini yavaşlatmak yoluyla, piyasasını sürekli olarak darlaştıran bir etken söz konusudur. Bunlarda ihtisaslaşma, zaman içinde gelir kaybını kabul etmek demektir.

c) Üçüncü mesele, «Engel Kanunu» ile ilgilidir. Kişi başına gelirin arttığı bir süreçte, gelir elastikiyeti düşük gıda maddeleri talebi, gelir elastikiyeti yüksek sınaî mamullerden daha yavaş artar. Gelir ne kadar yüksekse de, birincilerin gelir elastikiyeti o kadar düşüktür. Hatta, bir noktadan sonra, toplam gıda maddeleri için (0) a düşer; bir kısım (fakir malları niteliğinde olanlar) için gelir elastikiyeti menfî olur. Bu mallarda ihtisaslaşan bir ülke, yabancı talebin düşük artış hızı dolayısıyla ve ithal ettiği mallara kendi talebinin yüksek artış hızı dolayısıyla, iki meseleyle karşılaşır: i) Mübadele hadlerinin aleyhe dönmesi ve bu yoldan gerçek gelir kaybı; ii) dış ödeme güçlükleri. Gerçekte, teknik değişme, zevk değişmelerinin sistamatik etkisi ve Engel Kanunu, hepsi aynı yönde, tarımsal hammadde ve gıda maddelerinde ihtisaslaşan ülkeleri olumsuz şekilde etkiler; mübadele hadleri aleyhlerine işler ve dış ödeme açıklarının bir sebebi olur.

d) Dinamik gelişme süreci içinde gözönünde tutulması gereken bir gerçek de, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki devresel gelir - istihdam seviyesi değişmeleridir. Rekabet şartları altında arzedilen hammaddeler ve gıda mad-

delerinin, dünya piyasalarında fiyatları esnek, fakat arzı gayrı elastik; buna karşılık sınaî mamullerin fiyatları esneksiz fakat arzı elastiktir. Genellikle, refah dönemlerinde, birincilerin fiyatı ikincilerden daha süratle artar. Yani mübadele hadleri bunlar lehine döner. Fakat bu, ancak çok kısa süreler için geçerlidir. Birincilerin rekabet şartları, bu alana girişin serbest olması demektir, dolayısıyla, arz bir süre sonra genişler ve fiyat artışı önlenir. Oysa, depresyonda bunların fiyatları çok şiddetli düşüş gösterir, mübadele hadleri aleyhe döner, fakat kaynakların bir alternatifi olmadığı için, üretim daraltılamaz. Devresel refahda çok yükselmeyen, fakat, depresyonda şiddetle düşen mübadele hadleri, tarımsal ve diğer hammadde üreticilerinin gelir kayıplarına uğraması demektir. Hatta uzun dönemde aleyhe dönen mübadele hadlerinin bir sebebidir.

e) Nihayet, ihtisaslaşma önerisi, sanayileşmenin önemini de tamamiyle ihmal eder. Sanayileşme ve bununla bir arada giden şehirleşme, fikirlerin, yeniliklerin gelişmesini, gelişmenin yığımlı hale gelmesi için gerekli dıştan istifadeleri sağlar; nüfusun teknolojik yeterliğini yükseltir; daha küçük bir toprak yüzeyi üzerinde daha yoğun bir nüfusun, daha yüksek bir gelir seviyesinde yaşama imkânını hazırlar. Sanayileşme, bir ülkenin «yeni üretim yapma» kapasitesini yükseltir. Bu nedenlerle 19 uncu yüzyılın başında Alman F. List, İngiliz kaynaklı serbest dış ticaret teorisine karşı çıkmış, bu teorinin, daha önce sanayileşmiş ülkelerin monopolünü sürdürmek için kurulduğunu önermiştir, sanayileşmeyi «kendi içinde bir gaye» kabul etmiştir. Bu öneri, bugün az gelişmiş ülkeler için de geçerli sayılır; ilksel madde üreticisi olarak ihtisaslaşmaları yerine, sanayileşmek için koruma ve diğer kontrol tedbirleri, refahlarını azaltan değil, aksine yükseltmek için gerekli kabul edilmelidir.

Soru 12 : Tekelci kapitalizmle serbest dış ticaret bir azgelişmiş ülkeyi nasıl etkiler?

Çok taraflı serbest dış ticaret teorisi, yaygın tam rekabet şartlarını varsaydığı için, gelişmenin yararının, yani verim artışlarının dış ticarete iştirak eden taraflara yayılacağını da var saymaktadır. Şöyle ki, eğer tam rekabet şartları, ticarete iştirak eden iki ülke içinde ve iki ülke arasında geçerli ise, teknik değişmenin yolaçtığı verim artışları fiyatları düşürür. Eğer iki ülkenin ihraç mallarında teknik değişme ve fiyat düşüşü aynı oranda ise, A'daki gelişmeden B, B'deki gelişmeden de A yararlanmış olur. Serbest dış ticaret, böylece her ülkenin - kendi ihtisaslaştığı üretim dalından bağımsız olarak - teknik değişmenin getirdiği verim artışından yararlanmasını sağlar.

Oysa, tam rekabet şartlarına ancak tarımsal hammaddeler ve gıda maddeleri arzında yaklaşılır. Çağımızda sanayi kesiminde, bu şartlar bir veya diğer sebeple aksamaktadır. Bundan ötürü, birincilerdeki teknik değişme fiyatlarına intikal ettiği halde, ikincilerde fiyat düşmeksizin, faktör gelirlerini yükseltmeğe gider. Birincilerin malındaki fiyat düşüşü, sanayi mamulleri ihraç eden ülkelerde reel geliri yükselttiği gibi, bunlar kendi teknik değişmelerinin artırdığı faktör geliri artışını da kendilerine yansıtmaktadır. Böylece, iki yanlı yararları olmaktadır. Oysa tarımsal ürün ihracatçıları, hem kendi teknik değişmelerinin yararını kaybetmekte, hem de sınaî mamullerdeki teknik değişmenin sonuçlarından yararlanamamaktadır.

Kısacası, piyasa şekillerinin farkları, mübadele hadlerinin zaman içinde tarımsal ürün ihracatçıları aleyhine ve sınaî mamul ihracatçıları lehine dönme sebeplerinden biridir. Ve, bu olgu da, ülkelerarası reel gelir transferlerine yolaçar. Serbest dış ticaret teorisinin ihtisaslaşma

önerisi, bu halde, birinci tür ülkeler aleyhine bir durumun kabulü demektir.

Bundan başka, çağımızda sanayileşmiş kapitalist ülkelerin firmaları rekabeti önleyici veya sınırlayıcı uygulamalarla kârlarını artırmakta; sosyalist ülkelerde ise dış ticaretin devletleştirilmiş olması dolayısıyla büyük ölçekte alım ve satımın faydaları doğmaktadır. Birincilerde firmalar, ikincilerde bütün ekonomi planlanmıştır. Bizim gibi azgelişmiş ülkelerdeyse, firmalar küçük, ekonomi, plana rağmen tam kontrollü değildir. Dış ticarete devletin yaptığı müdahale, dış ticarî ilişkilerde bu durumun yarattığı pazarlık güçsüzlüğünü kısmen telâfi de etmektedir.

Soru 13 : Osmanlı İmparatorluğunun serbest dış ticaret denemesi ne sonuç vermiştir?

Farklı gelişme düzeyi ve farklı toplumsal - ekonomik yapıdaki toplumların, serbest dış ticaret ilişkileri içinde karşılaştıklarında, sonucun kimin yararına olduğuna iyi bir örnek 19. yüzyıldaki Osmanlı denemesidir. Doktrinlerin, ancak o doktrini yaratan toplumların ve sınıfların çıkarlarına göre kurulduğu ve o doktrine göre çok değişik yapıdaki diğer bir topluma biçim verilmeğe kalkıldığında, sonucun çöküntü olduğu, artık bugün bilinmektedir. Nitekim, Osmanlı denemesi yanında, 19. yüzyılda sömürgeleştirilen diğer ulusların denemeleri de aynı gerçeği, yadsınmaz biçimde, ortaya koymuştur. Bu denemeler, azgelişmiş ülkelerin çıkarlarını savunan (Nurkse, Prebisch, Myrdal gibi) iktisatçıların, serbest dış ticaret doktrinini reddetmelerine; dış ticarette koruma politikası yoluyla bu ülkelerin sanayileşmelerini savunan teoriler kurmalarına yolaçmıştır. Ancak, hiç kuşkusuz, bu ülkelerin koruma

politikasıyla sanayileşme veya serbest dış ticarete açılıp çökme alternatifleri arasında yapacakları seçim, yine, egemen sınıfların çıkarlarıyla belirlenecektir.

Osmanlı denemesi, şu yadsınmaz gerçekleri ortaya koymuştur: i) kapitalizmin rekabet koşulları ve piyasa kanunları içinde, sanayileşme sonucu düşük maliyetle üretim yapabilen bir ülkenin mallarıyla, çok daha ilkel üretim tekniği, küçük sermaye birikimi dolayısıyla maliyeti düşürememiş bir ülkenin sınaî mamulleri birbiriyle rekabet edemez; piyasa kanunları, yüksek maliyetli sanayileşmemiş ülkenin firmalarının tasfiyesi sonucunu verir. Şunu belirtelim ki, serbest dış ticaret, sanayileşmiş ülkeye, sanayileşmemiş ülkenin iç pazarında rekabet olanağını verir. İhracat yapmıyor olsa da, kendi iç pazarı için üretim yapan ve bir sanayii, koruma politikası yoluyla yaşatabilen, sanayileşmemiş ülke, iç pazarı için de üretim yapamaz hale gelir. Serbest dış ticaret teorisinin «ihtisaslaşma» önerisinin aksine, sanayileşmeyen bir ülkenin de gelişmesi olanak dışıdır. ii) İhracat kapasitesi sınırlı ve rekabet olanaklarının kaybolmasıyla sanayi alanında daha da sınırlanan sanayileşmemiş bir toplum, sanayileşmiş toplumun yeni tüketim biçimleriyle karşılaştığında, tüketimi ve ithalâtı süratle artar. İhracat, bunu karşılayamayınca, gittikçe büyüyen borçlar, ekonomik ve politik bağımsızlığı ortadan kaldırır. iii) Emekçi yığınların sefilleşmesi pahasına, egemen sınıflar, kendi çıkarlarıyla bağdaşan doktrini (bu halde, serbest ticareti) benimser; kendi çıkarları, toplum sefilleşirken, artabilir.

İngiliz sanayi burjuvazisinin, kendi çıkarını savunan serbest dış ticaret ilkesi, Osmanlı İmparatorluğu batarken bunu zenginleştirdiği gibi, bir sanayi burjuvazisi olmayan Osmanlı İmparatorluğundaki yönetici bürokrasi-levanten ticaret burjuvazisi - yerli toprak beylerinden oluşan egemen sınıflar için de aynı olgu geçerli olmuştur.

Ne var ki, İngiliz sanayi burjuvazisi kendi çıkarlarıyla bir arada İngiliz toplumunu (veya diğer Batı kapitalistleri kendi toplumlarını) zenginleştirirken, Osmanlı İmparatorluğu için aynı olgu geçerli olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce İngilizlere, onları izleyerek de diğer kapitalist dünya ülkelerine tanıdığı ayrıcalıkların İmparatorluğu nasıl çökerttiği bir Batılı tarihçi tarafından şöyle anlatılıyor. (Marcel Clerget, «La Turquie: Passé et présent» Paris 1938):

«İflâslar artmış... ve bütün faaliyetler etkilenmekle beraber özellikle dokuma sanayii ve madencilik rekabete dayanamamıştı. Dokuma tezgâhlarının sayısı onda bire inmişti. Ankara, 18 ci yüzyılın sonunda 25 bin balya yünlü dokuma imal edip ihraç ederken bu rakam 1836'da 5 bine inmişti. Pamuklu ve ipekli dokumalar satılamaz hale geliyordu. (Bu şartlar altında) pamuk ve ipeği, yünü, ham veya yarı işlenmiş olarak satmak gerekiyordu.»

«...İktisadî çöküntünün bir diğer sonucu Türkiye'yi bir salt hammadde ihracatçısı haline getirmek ve tarımsal üretimi Avrupanın ihtiyaçlarına intibak ettirmek oldu. Meselâ, Güney Anadolu ve Ege bölgesinde pamuk tarımının gelişmesi bununla açıklanabilir... İngilizler 1863'den beri Türk pamuğu ithal ediyordu... Adana ve İzmir'de kalitesini ve verimini yükseltmek üzere şirketler kurdular ve köylüye kredi açtılar. Almanlar biraz daha sonra aynı gayeyi takip ettiler; Mısır ve Amerikan tipi (pamuğu) getirdiler... Yeni şartlardan tütün tarımı da çok faydalandı... Dış talebin teşvik ettiği diğer ürünler arasında afyon, zeytin ve zeytin yağı, fındık, kuru ve yaş üzüm ve incir sayılabilir.»

«...1884 yılında 12.5 milyon lira olan ihracat, 1905'de 19.5 milyon, 1913'de 21.5 milyon liraya yükselmişti. Başlıca ihraç ürünleri tütün, hayvanlar, deri, afyon, kereste, fındık, yumurta, meyve, zeytinyağı, kömürdü. Fakat it-

halât 1884'de 20 milyon lira iken 1913'de 40.5 milyon liraya yükselerek daha sür'atle artmıştı... Türkiye ile bir piyasa ve bir hammadde kaynağı olarak ilgilenen yabancılar, artan bir miktarda bu ülkeye yabancı sermaye dökmekteydi.»

1850'den sonra başlayan ve Birinci Dünya Harbine kadar geçen sürede, imparatorluğun borçları, yabancı kapitalist devletlerin siyasî müdahalesine kadar vardı. Düyun-u Umumiye İdaresi, bunun baş aracı oldu. Osmanlı Devleti, kendi iç malî kaynaklarını dahi yabancılara borç karşılığı vermek zorunda kaldı.

Soru 14 : Türkiye'de başka serbest dış ticaret denemesi oldu mu?

Serbest dış ticaretin, ne denli kapitalizmin, yabancı burjuvazinin yararına olduğu şuradan bellidir ki, Lozan Antlaşmasına 1929 yılına kadar yeni Türkiye Cumhuriyetinin koruma tedbiri almaması hükmü konuldu. Gerçekten de, 1929 yılına kadar, sanayii liberal bir düzen içinde teşvik etmek için alınan tedbirlere rağmen, Türkiye'de hiç bir sanayileşme hamlesi gerçekleşemedi. Ancak 1930'dan itibaren dış ticarette sıkı bir koruma politikasının ve devletçilik ilkesinin uygulanmasını izleyerek sanayileşme hamlesi başlayabildi. Bu da, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1950 yılına kadar, tekrar böyle bir denemeye girmemesi gerektiğini gösterdi.

Sınırlı bir deneme 1950 - 52 yılları arasındaki «liberasyon» denemesidir. Gümrük resimlerinin devam etmesine rağmen, iki yıl içinde, Türkiye'nin ithalâtı, bir misli arttı; İkinci Dünya Harbi içinde biriktirilen altın ve döviz rezervleri tükendi; Kore Harbi dolayısıyla mübadele hadlerinin ihraç ettiğimiz belli başlı hammaddeler lehine

dönmesine rağmen, ihracat - ithalât açığı süratle büyüdü. İki yıllık deneme, liberasyon politikasına son verilmesi için kâfi geldi.

Türkiye'de, iyi kötü bir sanayileşme sürecinin süratlenmesi 1958 devalüasyonunu izleyerek, koruma politikası tedbirlerinin sıkılaştırılması ve 1963'ten itibaren girişilen yolgösterici planlama ile gerçekleşti.

Soru 15 : Serbest dış ticaret dokriniyle gümrük birliklerinin ekonomik etkileri aynı mıdır?

Eğer serbest dış ticaretin dayandığı bütün varsayımlar gerçekleşiyor olsa, serbest rekabet kuralları tekelci kapitalizmin yerine geri gelse dahi, belirli koşullar altında, gümrük birlikleri serbest dış ticaretten, liberal doktrinin beklediği yararın sağlanmasını önler. Diğer bir deyişle, benzer gelişme düzeyindeki iki kapitalist ülke gümrük birliği kurduğunda, serbest dış ticaretten sağlanması beklenen yarar sağlanamaz. Bunun da nedeni, birlik dışı ülkelerle aradaki ilişkilerin koruma politikasına tabi tutulmasıdır.

Serbest dış ticaret tartışmasıyla ilgili olarak belirtildiği gibi, bunu savunanlara göre, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve dünya çapında çok taraflı serbest dış ticaretin gerçekleştirilmesi, statik refah teorisinin varsayımları altında, bütün ülkelerin toplam refahını artırır. Gümrük birlikleri de, dünya çapında olmamakla beraber, birliğe dahil ülkeler arasında dış ticaret tahditlerini kaldırdığına göre, serbest dış ticaretin gerçekleştirilmesine doğru bir adımdır. Bazı iktisatçılar, bu noktadan hareket ederek, gümrük birliklerinin, dünya refahını maksimumlaştırmasa da, dünya refahının artmasına hizmet edeceklerini önermişlerdir. Gümrük birliklerinin ticaret yaratı-

cı ve ticareti saptırıcı etkilerinin ortaya konması, oysa, bu önerinin doğru olmayabileceğini göstermiştir. Buna göre, gümrük vergilerini indirmek yolunda atılan her adım dış ticaretten kazancın artmasını sağlamayabilir. Eğer ticareti saptırıcı etkisi, ticaret yaratıcı etkisinden daha kuvvetliyse, gümrük birlikleri, serbest dış ticaret teorisini kabul eden dünya görüşü için dahi, dünya refahını maksimumlaştırmaya değil, fakat azaltmaya yolaçar.

Bu olguyu açıklamak için, A'nın bizim ülkemizi; B'nin gümrük birliğine girdiğimiz yabancı ülkeyi; C'nin de, birlik dışı ülkeleri gösterdiğini kabul edelim.

A ve B arasında kurulacak bir gümrük birliği için, ticaretin yaratılması ve saptırılması açısından, üç ihtimal sözkonusu olabilir:

i) Ne A ne de B, x malını üretmektedir. Bu halde, gümrük birliği dolayısıyla dış ticaretin yönü değişmez; her ikisi de x'i en ucuz ülkeden, C'den ithal etmeğe devam eder.

ii) A, x malını gümrük korumasıyla düşük bir etkinlik seviyesinde üretiyorsa, C'nin rekabetini bertaraf ediyor demektir. Eğer B, x malını birlikten önce de üretmiyorsa, birlik kurulduğunda A'nın x üzerindeki yüksek gümrük vergisi kabul ediliyorsa, A'nın düşük etkinlik seviyesindeki x sanayii, B'nin pazarını ele geçirir. Bu, ticaretin saptırılmasıdır.

iii) Her iki ülke de x'i düşük etkinlik seviyesinde üretiyor olabilir. Bu halde, gümrük birliğinin kurulmasından sonra, etkinliği nisbeten daha yüksek olan ülke diğerinin pazarını da ele geçirir. Veya, ülkelerden biri gümrük korumasına da ihtiyaç duymayacak bir yüksek etkinliğe sahiptir ve birlikten sonra pazarı ele geçirir. Bu iki hal, ticaret yaratılmasıdır.

Bu tahlilden çıkan sonuç, gümrük birliği kuran ülkelerin, **gümrük resimleriyle korunulan üretim dallarında,**

birbirlerini tamamlayıcı oldukları hallerde, gümrük birliklerinin ticareti saptırıcı etkisi olacağı, refah kaybına yolaçacağıdır. Buna karşılık, tamamlayıcı değil de rakipseler, etkinliği daha yüksek olan ülke diğerinin pazarını da ele geçirecek, ticaret yaratıcı etkisi olacaktır. Oysa, tamamlayıcı oldukları alanlar gümrük korumasıyla yaşıyorsa, mesela, A'nın daha az etkin sanayiine nazaran biraz daha etkin olan B'nin sanayii bütün birlik pazarını x malı için ele geçirirken; aynı durumdaki y malı için de A'nın sanayii bütün birlik pazarım ele geçirecek; böylece her ikisi de birlik dışı ülkelerden daha ucuza sağlayabilecekleri malları birbirlerinden daha pahalıya sağlayacaklardır. Yani gümrük birliğine giren iki ülkenin, gümrükle koruduğu mallar ne kadar birbirine rakip nitelikte ise, birliğin sağladığı kazanç o kadar fazla; ne kadar birbirini tamamlayıcı nitelikte ise, getirdiği kayıp o kadar fazla olacaktır. Tabiî, bu rakip malların iki ülkedeki maliyeti ne kadar farklı ise, birliğin sağladığı kazanç da o kadar fazla olacaktır.

Bu soyut açıklamayı, bir örnekle somutlaştıralım. Diyelim ki, Türkiye, Batı Almanya ile bir gümrük birliğine gitti. Batı Almanya, birlik dışı Japonya'ya karşı makina sanayiini korumak için, ortak gümrük tarifesinde makinalar için yüksek gümrük vergisi uygulanmasını istemiştir. Bunun da nedeni, Japon sanayiine nazaran, Alman makina sanayiinin daha düşük etkinlik ve yüksek maliyetle çalışıyor olmasıdır. Gümrük birliğine gitmezden önce, Türkiye makinayı, Japonya'dan almaktaydı; çünkü, bunun fiyatı daha düşüktü. Oysa, B. Almanya ile Türkiye gümrük birliğine gittikten sonra, Türkiye, Japonya'dan ithal ettiği makina için B. Alman sanayiini koruyacak seviyede gümrük alacak; dolayısıyla, bu makina, eskisine nazaran pahalı gelecektir. Gümrük vergisi B. Alman makina sanayiini koruyacak kadar yüksek olduğu için, Türkiye, ma-

kinayı artık Japonya'dan değil, fakat, B. Almanya'dan ithal edecektir. Ticaretin bu yön değiştirmesi, Türkiye'de, makina fiyatlarının yükselmesi sonucunu verecektir. Diğer bir deyişle, Türkiye ve B. Almanya'nın gümrük resmiyle korunan bu üretim dalında tamamlayıcı olmaları, ve B. Almanya'da bu sanayiin düşük etkinlik ve yüksek maliyeti, Türkiye'nin aleyhine olmaktadır.

Kısacası, serbest dış ticareti kabul eden felsefe, dünya görüşü kabul edilse ve bunun varsayımları tümüyle gerçekleşse dahi, gümrük birlikleri, serbest dış ticarete ek olarak birtakım sakıncaları beraberlerinde getirirler. Bundan ötürü, Osmanlı İmparatorluğu'nun serbest dış ticaret denemesine dayanarak saptadığımız üç noktaya, ticaretin saptırılmasıyla ilgili bu noktayı da eklememiz gerekir.

Soru 16 : Gümrük birlikleri teorisi ekonomik gelişmeyle ilgili ödemeler bilançosu sorunlarını açıklayabilir mi?

Ekonomi teorisinde, gümrük birlikleri üzerine yapılan teorik tartışmalar, genellikle, gümrük birliklerinin ticaret yaratma ve ticaretin yönünü değiştirme ve iktisadî refah üzerindeki etkilerini konu etmiştir. Üretim kaynaklarının, birlik öncesi döneme nazaran, daha etkin ya da daha az etkin biçimde yeni bir dağılımının sağlanması da, birliklerin, refahı artırıcı veya azaltıcı olmalarının göstergeleri sayılmıştır. Gümrük birliklerinin, ödemeler bilançosuna ve bu kanaldan gelişme hızının değişmesine etkileri hemen tamamiyle, ihmal edilmiştir. Bunun bir nedeni, gümrük birliğinin ödemeler bilançosu ve bu kanaldan gelişme hızını etkilemiyeceği varsayımı olabilir. Eğer birlikler, esasen kendi aralarındaki dış ticarette çok sıkı bir koruma politikası uygulamayan ülkelerarasında kurulu-

yorsa; bu ülkeler aşağıyukarı eşit sayılabilecek bir sanayileşme seviyesine erişmişse; ülke içi sanayileşme, hiç olmazsa, çok büyük ölçüde koruma politikasından etkilenmiyorsa, ülkelerin ihracat kapasitesinin sınırlılığının gelişme darboğazı yaratması diye bir sorun sözkonusu değilse, teorik çalışmaların dayandığı bu varsayım, geçerli sayılabilir. Gümrük birliklerinin ödemeler bilançosu ve bu kanaldan gelişme hızına etkileri ihmal edilebilir.

Ancak, Türkiye'nin AET'ye katılması sözkonusu olduğunda, açıktır ki, ödemeler bilançosu etkilerini ihmal etmek için dayanılan varsayımlardan hiçbiri tutmamaktadır. Türkiye, özellikle 1958'den bu yana olan dönemde, sanayii biçimlendirmek ve sınaî gelişmeyi sağlamak için bugünkü AET üyelerinin hiçbiriyle kıyaslanamıyacak çapta, bir koruma politikası uygulamaktadır. İhracat kapasitesinin sınırlılığı buna karşılık, mutlu azınlığın, «Avrupa malı kullanma» biçiminde beliren tercihleri, temel ara mallar ve makina sanayiini henüz kuramamış Türkiye'de, gümrük birliğinin ödemeler bilançosu etkilerini ön planda tutmayı gerektirecek bir sorun niteliği taşımaktadır. Oysa, bu etkenler, yukardaki soruda incelediğimiz ve bugün gümrük birlikleri teorisinin temelini oluşturan açıklamalarda kapsanmamaktadır. Bu bakımdan, AET ve Türkiye ilişkilerini incelerken, üzerinde önemle durulmasını gerektirecek bir sorun da ödemeler bilançosunun gümrük birliğinden ne yönde etkileneceği ve bunun ekonomik gelişme üzerinde ne yönde bir etki yaratacağı olmak gerekir.

Soru 17 : Gümrük birliklerinin, birliğin dışında kalan üçüncü ülkelere etkisi olur mu?

Gümrük birliklerinin ticareti yaratıcı ve saptırıcı etkileri, birlik üyeleri kadar birlik dışı ülkelerin de bundan

etkileneceğini gösterir. Bu etkiler, hipotetik nitelikte olmayıp, çok önemli olabilmektedir. Birliklerin dış ticareti üçüncü ülkelerden birlik üyelerine doğru kaydırmaları, üçüncü ülkelerin ihracatını ve millî gelirini azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Türkiye'nin AET'ye katılma kararı, nitekim, Yunanistan'ın kararını izlemiştir. Gerekçe de Türkiye'ye rakip malları AET ülkelerine ihraç eden Yunanistan'ın, ihraç malları için gümrük indirimlerinden yararlanacağı; bunun da, AET ülkelerinin (tütün, kuru üzüm, kuru incir gibi rakip ürünler için) talebini Türk mallarından Yunan mallarına kaydıracağıdır. Yine dış ticareti birlik üyelerine doğru kaydırıcı etkileri dolayısıyladır ki, İngiltere, Danimarka, Norveç gibi ülkeler, AET'ye katılmayı düşünmektedir.

Soru 18 : Myrdal teorisi ne demektedir?

G. Myrdal, 19. yüzyıl **laisser-faire** ideolojisinin kalıntısı olarak, hâlâ günümüzde, GATT ve benzeri uluslararası kuruluşların, azgelişmiş ülkelere serbest dış ticareti tavsiye etmelerini ve bunun gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapmalarını eleştirmektedir. Aynı zamanda, serbest dış ticaretin, nasıl azgelişmiş ülkeler aleyhine işlediğini açıklayan bir teori de kurmaktadır. Teorisinin ilginç yanı, mal hareketleriyle beraber üretim faktörleri hareketlerinin de, nasıl azgelişmiş ülke-sanayileşmiş ülke arasındaki gelişme farkını birinciler aleyhine bozduğunu göstermesi; iki ülke arasındaki ilişkiler gibi bir ülkenin azgelişmiş ve gelişmiş bölgeleri arasındaki farkları ve bunlardaki artışı da açıklayabilmesidir. Serbest piyasa düzeni içindeki ilişkilerin, farklı gelişme düzeyindeki iki bölge arasında dengesizliği giderecek biçimde değil, fakat, bu

dengesizliği artıracak biçimde yığımlı hareketlere yolaçacağını göstermesidir.

Teorisi, özet olarak, şu esaslara dayanmaktadır: iki ülke arasında serbest dış ticaret şartları altında veya aynı ülkenin çeşitli bölgeleri arasında, müdahale olmadıkça, serbest piyasa ekonomisi şu nedenlerle dengesizlikleri artırıcı olur: Tarihsel ve doğal nedenlerle, bir ülke (veya bölge)de teknoloji ve kapital birikim seviyesi, diğerine oranla daha yüksek bir düzeye erişmişse, bu, sınaî mamuller gibi tüketim artış hızı (gelir elastikiyeti) daha yüksek mallar üretebilir. Gelir artışlarından, daha düşük gelir elastikiyeti olan tarımsal ürün yetiştiren ülkeler veya bölgelere nazaran daha fazla yararlanır. Sınaî mamul/tarımsal ürün fiyatları oranı (mübadele hadleri) smaî mamuller lehine döner. Sanayileşmiş bölgede kapital stokunun daha büyük ve teknolojinin daha ileri olması yanında, mübadele hadlerinin de lehe dönmesi, emek ve kapitali bu bölgeye çekmek yönünden bir etki yaratır. Hem emeğin hem kapitalin sanayileşmiş bölgeye doğru akması, bu bölgede gelişmeyi yığımlı hale getirir. Günümüzde, azgelişmiş ülkelerden gelişmişlere doğru olan «beyin göçü» gerçekte hem emek, hem de bu emeğe yetişmesi için yapılan büyük yatırım dolayısıyla, kapital hareketi niteliğini taşır. Böylece, iki farklı gelişme seviyesi içindeki toplumun, serbest dış ticaret ve serbest faktör hareketlerini içeren bir ekonomik bütünleşme sürecine girmesinin, piyasa sisteminin işleyişine yeterli çapta müdahale olmadıkça, azgelişmiş olanın aleyhine olacağı açıktır. Myrdal, bugünkü azgelişmiş ülkelerin üretim ve dış ticaret yapısının, mukayeseli üstünlüğü değil de, 19. yüzyıldaki serbest dış ticaretin olumsuz etkilerini ve sömürgeciliğin sanayileşmeyi engellemiş olmasını yansıttığını belirtmektedir.

Myrdal, sanayileşmiş-azgelişmiş ülke veya bölge iliş-

kilerinde yukarda özet olarak belirtilen olumsuz etkiler yanında birtakım olumlu etkilerin olduğunu; fakat, azgelişmiş olanın toplumsal-ekonomik yapısının bu olumlu etkilerden yararlanmaya yetmediğini de önermektedir.

Myrdal teorisinin en belirgin örnekleri, Türkiye'deki Doğu Anadolu sorunu ve 19. yüzyıldaki İtalyan Birliğinden bu yana oluşan Güney İtalya sorunudur. Gerçekte, ekonomik bütünleşme sürecinde gerçekleştirilmesi beklenen mal-hizmet hareketleri ve üretim faktörleri hareketlerinin serbestliği; aynı para biriminin, aynı para-maliye ve ekonomi politikası tedbirlerinin bütünleşmeye giden ülkeler için geçerli olması, esasen Türkiye ve İtalya'nın içinde geçerlidir. Ne var ki, piyasa ekonomisi kanunları, gelişme süreci içinde, bölgeler arasındaki farkları azaltmak değil, fakat, şiddetlendirmek biçiminde etki yaratmaktadır.

Myrdal teorisi ve Doğu Anadolu veya Güney İtalya gibi bölgesel sorunların mevcudiyeti, bize, mal hareketleri yanında üretim faktörleri hareketlerinin de üzerinde durmamız gerektiğini; ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak ekonomi politikası birleştirmelerinin, Türkiye AET'ye katıldığında, ne yönde etkiler yaratabileceğini araştırmamızı gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, sorun, sadece, bir gümrük birliği içinde mal ve hizmet hareketlerinin serbestleştirilmesi değil, fakat, bir ekonomik bütünleşme süreci içinde, faktör hareketlerini de serbestleştirme ve ekonomi politikalarını birleştirmek gibi, sonunda tek bir politik bütüne varmanın etkilerinin incelenmesidir. AET'nin nihaî olarak varmayı tasarladığı politik birlik - Avrupa Birleşik Devletleri - içinde, en az gelişmiş bölge halkı olarak Türk halkı, bugün Türkiye'nin Doğu sorunu gibi olursa, bundan kim, ne yarar beklemektedir?

İKİNCİ KISIM

AET'NİN KURULUŞU, EKONOMİK ESASLARI, AMACI, TÜRKİYE'NİN AET'YE KATILMASI VE KARŞILAŞTIRMALAR

III

AET'NİN KURULUŞU, POLİTİK, TEKNİK, EKONOMİK ESASLARI

Soru 19 : AET'ye hangi ülkeler iştirak etmektedir veya edebilir?

AET, esas itibariyle, altı Batı Avrupa devleti arasında kurulmuştur. Bunlar da, B. Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüxemburg'dur. Fakat, AET kuruluş anlaşması olan Roma Andlaşması, (madde 237), herhangi bir Avrupa ülkesinin, topluluğa katılmak için müracaat edebileceğini belirtmektedir. Buna göre, AET'nin temel politik ve teknik ilkelerini kabul eden herhangi bir Avrupa devleti, bugünkü üyelerin kabulü üzerine, topluluğa katılabilir.

Bu altı devlet dışında, Türkiye ve Yunanistan da, «ortak üye» statüsüyle AET'ye katılmışlardır. Bunlar dışın-

da, Fransa, Belçika ve Hollanda'nın eski sömürgeleri, «denizaşırı ülke ve topraklar» kavramı altında Roma Andlaşmasında, AET'ye ortak üye statüsünde ilişki kurmuşlardır. Bu denizaşırı ülke ve topraklar, Fransız Batı Afrikası (Senegal, Sudan, Gine, Fildişi Sahili, Dahomey, Mauretanya, Nijer, Yüksek Volta), Fransız Ekvator Afrikası (Orta Kongo, Ubangi-şari, Çad, Gabon), St. Pierre ve Mikelon, Madagaskar, Fransız Somali Sahili, Yeni Kaledonya, Togoland, Fransız Kameronu gibi Fransa'ya bağlı Afrika ve Malagaş toprakları ve diğer küçük Fransız Afrika toprakları; Belçika Kongosu ve Ruanda Urundi gibi Belçika Afrikası toprakları; İtalyan Somalisi; Hollanda Yeni Ginesi, Hollanda Antilleridir. İki Dünya Harbinde yenik düştüğünde, bu tür sömürgelerden yoksunlaştırıldığı için, B. Almanya'nın ve çapının küçüklüğü dolayısıyla da Luxemburg'un, bu tür sömürge ilişkileri yoktur.

AET'ye yeni katılışlarla, topluluğun daha büyüyeceği de anlaşılmaktadır. Halen, İngiltere, Danimarka, Norveç, İrlanda gibi Batı Avrupa'nın NATO ve EFTA üyesi ülkeleri, topluluğa katılmak için müzakerelere girişmiş bulunmaktadırlar.

Soru 20 : AET'ye öncü kuruluşlar olmuş mudur?

AET, birden altı Batı Avrupa ülkesinin bir gümrük birliği ve ekonomik bütünleşme kararı vermesi üzerine kurulmuş değildir. Topluluğun hem genel politik düzey, hem de altı devlet arasında ekonomik işbirliğinin sıkılaşmasını sağlayacak nitelikte, teknik düzeyde, birtakım öncüleri olmuştur.

Genel politik düzeydeki öncüleri, daha önce belirtildiği gibi, kapitalist dünya içinde askerî dayanışmayı sağlayan NATO; ekonomik işbirliğini güçlendirici nitelikteki

Marshall Planı ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtıdır. AET'nin ekonomik sistemler arası zıtlaşma sonucu kurulmuş olması dolayısıyla, yüzyılların can düşmanı ülkeleri bir araya getirmesinde, birtakım politik olayların da etkisi olmuştur. COMECON'un kurulması, Macaristan'daki 1956 ayaklanmasının bastırılması da bunlar arasında sayılabilir.

Teknik düzeydeki öncüleri ise, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (CECA), EURATOM, Benelux Gümrük Birliğidir.

Soru 21 : Teknik düzeydeki öncüler bugün yaşıyor mu?

Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, yakıt olarak kömürün, sanayi hammaddesi olarak da demir-çeliğin henüz ön planda rol oynadığı İkinci Dünya Harbi Avrupası'nın ürünü sayılabilir. O dönemde Fransa Dış İşleri Bakanı olan Robert Schuman, 1950'de, bugünkü AET üyesi altı Batı Avrupa devleti arasında, Kömür ve Çelik için gümrük birliği kurulmasını teklif etmiştir. Gerçekte, Kömür ve Çelik Birliği, o dönem sanayiinin iki temel hammaddesi için güçlenmek üzere, altı devlet arasında bir «Kartel» anlaşmasıdır. Teklifi yapan Schuman'ın ismine atfen, Schuman Planı olarak da tanınan bu kartel anlaşması 1951'de imzalandı; gümrük birliği yürürlüğe girdi. Ne var ki, teknolojik değişme, zamanla, kömürün de, hatta bir ölçüde demir-çeliğin de sanayideki önemini azalttı. Petrol türevleri olan yakıtlar kömürün, plastik de demir-çeliğin yerini yavaş yavaş almağa başladı; bunların eski önemi azaldı. Teknoloji devrimi ve bunu izleyen ikame olayı dolayısıyla, kömür-çelik üretimi Batı dünyasında, satış güçlükleri, pazar darlığı, tüketim fazlası ve kâr aza-

lışı gibi sorunlarla karşılaşınca, sanayide güçbirliği sağlamak için yapılan bu Kartel anlaşması için de sorunlar doğmağa başladı. Kömür ocakları kapanıyor, stoklar büyüyor, işsizlik artıyordu. İngiltere'de ve İtalya'da çelik sanayii kamulaştırıldı. B. Almanya'da devlete yaklaşmağa başladı. İngiliz kömür sanayii de kamulaştırılıp kâr etmeyen bir kamu kuruluşu haline dönüştü. Batı Avrupa ülkeleri, Avrupa Kömür ve Çelik Birliğine dahil olan altı ülke ve diğerleri, sanayiin iki temel aramalının önemini gittikçe yitirdiğine tanık oldu; bu sanayilerin ölmesini önlemek için de ya kamulaştırma ya da bunları kamu desteğiyle yaşatma kaçınılmaz hale geldi.

İşte, bu nedenledir ki, AET ülkeleri arasında temel sanayi aramalları için ilk gümrük birliği denemesi, daha doğrusu Kartel anlaşması, serbest rekabet ve kamu müdahalesiz yaşayan sanayi anlayışına dayanan AET ekonomik felsefesiyle bağdaşmaz hale geldi. Kömür ve çelik, Roma Andlaşmasına, «Avrupa Kömür ve Çelik Birliği Hükümlerinin, Roma Andlaşmasından etkilenmeyeceği» (Mad. 232/1) ilkesiyle dahil edildi. Böylece, AET'nin teknik düzeydeki öncüsü, AET'nin genel politik-ekonomik felsefesi dışında bırakılmış oldu.

İkinci öncü, EURATOM, yani Avrupa Atom Topluluğudur. Bunda da amaç, İkinci Dünya Harbi'nin korkunç yıkıcı gücü «atom enerjisi»ni, sanayi için seferber etmekti. 1950'lerde yapılan enerji tahminleri, enerji stokunda bir açık göstermekteydi. Nükleer enerjinin harekete geçirilmesi gerekeceği tahmini de bundan doğdu. 1956'da altı ülke arasında EURATOM kuruldu; Süveyş Buhranı ve petrolün Avrupa'ya ulaşmasında güçlükle karşılaşılabileceği olgusuyla yüzyüze gelinmesi de, bunu çabuklaştırıcı bir etken oldu. Ne var ki, dev petrol şirketleri, dev tankerlerle Ümit Burnundan dolaşıp Orta ve Yakın Doğu petrolünü Avrupa'ya ulaştırmayı başardı; pet-

rol - boru - hatlarıyla, binlerce kilometrelik mesafelerden petrolün taşınması olağan hale geldi; doğal gaz kullanımı yayılmağa başladı. 1950'lerin, yakıt kıtlığı endişesi böylece giderilmiş oldu. Nükleer enerjinin hemen harekete geçirilmesi gereği ortadan kalkınca, EURATOM, ticarî-sınaî amaçla yeni enerji kaynakları sağlamak amacına yönelmiş bir kuruluş olmaktan çıkıp, nükleer enerjiyle ilgili araştırmalar yapan, ticarî amacı sınırlı bir kuruluş haline dönüştü. Bu nedenle, Roma Andlaşması (mad. 232/1), «Avrupa Atom Topluluğu Andlaşmasının hükümlerine, Roma Andlaşmasının aykırı olamıyacağı»nı kabul etti, fakat, EURATOM, artık AET'nin ticarî amaçlarına hizmet etmeyen bir kuruluş olmuştu. Diğer bir deyişle, altı AET ülkesi arasında, teknik düzeyde işbirliğini başlatan ikinci kuruluş da önemini ticarî açıdan yitirmişti.

Üçüncü öncü sayabileceğimiz BENELUX, Kuzey Batı Avrupa'nın, yüzölçümü ve nüfus itibariyle küçük, fakat, Hollanda ve Belçika gibi sömürgecilikte ileri, sanayileşmiş üç ülkesi arasında, 1950'lerin başında bir gümrük birliği olarak kurulmuştu. Bu topluluk, AET kurulunca, sadece, isminin BENELUX devletleri olması dışında varlığını kaybetti.

1967 yılında, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği ve EURATOM tek bir kuruluş haline getirildi. Bu kuruluş, AET'nin ticarî amaçları dışında ayrı bir nitelikte bir yapı içinde AET'ye bağlandı; BENELUX de AET içinde eridi. AET'nin teknik düzeydeki bu öncü kuruluşları, böylece, AET ekonomik felsefesi açısından önemini yitirdi, fakat, AET'nin devamı ve gelişmesi bundan etkilenmedi.

Soru 22 : AET'nin süresi kaç yıldır?

Roma Andlaşması (mad. 240), AET'yi sonsuz olarak düşünmüş, herhangi bir süreyle kısıtlamamıştır. Ak-

sine ekonomik ilişkilerin adım adım sıkılaştırılmasını öngörmüştür. Andlaşmada, üye ülkelerin topluluktan ayrılma, ihraç gibi kopma biçimleri de öngörülmemiştir. Bunun nedeni de açıktır: ekonomik bütünleşme süreci, ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarını bu bütünün bir parçası olacak biçimde değiştirmektedir. Bu değişme, «geri dönüşü olmayan yol» gibi bir şeydir. Bir kere, bir ülke, bu topluluğa ekonomik ve toplumsal yapısını intibak ettirecek biçimde değişmeğe başladığında, eski durumla aradaki bütün köprüler yakılmakta, ilişkiler tersinmez hale gelmektedir.

Soru 23 : AET'nin kuruluşu hangi anlaşmayla olmuştur?

Yukarda belirtilen genel politik düzeydeki ve teknik düzeydeki öncüler, altı Batı Avrupa devletinin yetkilileri arasında çeşitli toplantılardan sonra, 25 Mart 1957'de Roma'da bir Andlaşma'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Andlaşma, bir yıl için de üye devletler tarafından tasdik için bekledikten sonra, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girdi. AET, Roma Andlaşması ile kurulmuş oldu. Roma Andlaşması, 248 madde, bir takım Ek'ler ve Protokoller'den ibarettir.

Andlaşma, bir Ortak Pazar kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının tedricen birbirine yaklaştırılması yoluyla, Pazar içinde, ekonomik faaliyetlerin uyumlu gelişmesi, dengeli ve sürekli artırılması, istikrarın artırılması, hayat düzeyinde süratli bir artış sağlanması ve üye devletler arasında daha sıkı bir ilişkinin kurulmasını, AET'nin amacı olarak saptamaktadır (madde 2).

Bunu gerçekleştirmek için de, belirtilen süreler ve aşamalardan geçilerek, şu ekonomi politikası araçlarının kullanılacağını belirtmektedir:

a) Üye devletler arasında bütün ithalât ve ihracatta gümrük resimlerini ve miktar kısıtlamalarını ve bunlara benzer etki yapacak diğer tedbirleri kaldırmak;

b) Üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve ticaret politikası uygulamak;

c) Üye devletler arasında, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin hareket özgürlüğünü sınırlayacak bütün engelleri kaldırmak;

d) Tarım konusunda ortak bir politika uygulamak;

e) Ulaştırma alanında ortak bir politika uygulamak;

f) Ortak Pazar içinde rekabetin bozulmasını önleyecek bir sistem kurmak;

g) Üye devletlerin ekonomi politikalarının birleştirilmesi ve ödemeler bilânçosundaki dengesizliklerin giderilmesini sağlayacak tedbirler uygulamak;

h) Ortak Pazar'ın uygun bir biçimde işlemesini sağlayacak ölçüde üye devletler kanunlarını birbirine yaklaştırmak;

i) İşçilerin istihdam imkânlarını artırmak ve hayat düzeyini yükseltmek için bir Avrupa Toplumsal Fonu kurmak;

j) Yeni kaynakları harekete geçirerek Topluluğun ekonomik gelişmesini sağlamak için bir Avrupa Yatırım Bankası kurmak;

k) Ticareti artırmak ve ortaklaşa ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlamak için, «denizaşırı topraklar ve ülkeler»in Topluluğa katılmasını gerçekleştirmek (madde 3).

Soru 24 : Roma Andlaşmasına göre AET'nin politik-ekonomik felsefesi nedir?

AET'nin temel politik ve ekonomik felsefesi, hem bu topluluğa bugün dahil olan hem de ilerde dahil olabile-

cek ülkelerin ne yapıda ülkeler olabileceğini belirlediği, ayrıca topluluğun işleyiş mekanizmasının kurallarını açıkladığı için, mutlaka üzerinde durmayı gerektirecek niteliktedir. Bu felsefe, esaslarını, Fransız kaynaklı «tabiî kanun» felsefesinden alan «liberal doktrin»dir.

Bu doktrin, Marksizm'den farklı olarak, toplumsal sınıflar değil, fakat, birey (fert)den hareket eder; sınıf çatışması yerine, bireylerin bir tabiî uyuşma içinde toplumda yaşayabileceğini savunur; bireylerin doğal eşitliği dolayısıyla aynı haklara ve özgürlüklere sahip olması gerektiğine inanır. Doktrin, burjuvazinin Batı Dünyasında sanayi kapitalizminin egemen olduğu aşamadaki ideolojisidir. Roma Andlaşmasının ekonomi kuralları, bu felsefenin ekonomi politikası olan, **laisser-faire**, yani, serbest rekabet koşulları için gerekli ortamı yaratmak dışında devletin piyasaya müdahale etmemesi tezini savunur.

Doktrinin temel felsefî esasları şöyle özetlenebilir: bireylerin «tabiî hak»larından biri emeklerinin ürününe sahip olması, yani özel mülkiyettir; «tabiî istekleri»ni en iyi bir şekilde tatmin etmesi, yani tüketici egemenliğidir; «tabiî kabiliyetleri»ni en uygun biçimde geliştirmesi, yani bireysel teşebbüstür. Herkes doğal olarak aynı tabiata, haklara ve özgürlüklere sahip olarak, «tabiî kanun»ların geçerli olduğu bir toplum düzeninde, «tabiî uyum» içinde yaşayabilir.

Toplumun bu tabiî uyum içinde yaşaması, toplumun tabiî-mekanistik kanunlarına bireylerin riayet etmesi, buna dıştan müdahale olmamasıyla mümkündür. Toplumun, tabiî-mekanistik kanunları, piyasa ekonomisinin kanunlarıdır. Bu kanunlar, tıpkı «görünmeyen bir el» gibi, piyasanın belirli bir düzen içinde ve toplumun yararını maksimumlaştıracak biçimde işlemesini sağlar. Bireyin bireyle, bireyin toplumla ve ulusların birbirleriyle çıkarları, piyasa kanunları içinde uyumlaşır. Öyleyse, toplumun

kendiliğinden (otomatik) işleyişi, en iyi durumları yaratabilecek nitelikte olduğuna göre, devlet, piyasaya, serbest rekabeti gerçekleştirecek hukuk çerçevesini yaratmak dışında müdahale etmemelidir.

Serbest rekabetin bu denli yüceltilmesi ise, yine tüm doğaya evrenselleştirilebilecek olan, «güçlünün zayıfı tasfiye etmesi»yle ilgili bir «tabiî kanun»dur. Ya zayıflar güçlenmeğe çalışıp yaşayacak, ya da daha güçlülerin rekabeti karşısında tasfiye olacaktır. Serbest rekabet kuralı, herkesi, en güçlü olduğu alanda rekabete yönelteceği için, herkes yetenek ve becerisinin en üstün olduğu alanda çalışacak; böylece de, toplumun refahı maksimumlaşacaktır. Zayıflar ise, rekabete dayanamıyorsa, piyasadan tasfiyeye uğrayacaktır. Piyasaya müdahale yoluyla bunların yaşatılmağa çalışılması, toplumun refahını azaltacaktır.

Roma Andlaşması, yukarda özetlediğimiz, özel mülkiyet, bireysel teşebbüs ve piyasa ekonomisine dayanmakta ve mekanizma olarak serbest rekabeti, ekonomi politikası olarak da **laisser-faire'i,** üye devletlerin en güçlü olduğu sanayi dalları için ve kendi aralarında uygulanmak üzere kabul etmektedir. Fakat, bunlar dışında, kamu müdahalesi vardır. Diğer bir deyişle, liberal doktrinin bunca yücelttiği serbest rekabet, üye devletlerin aşağı yukarı eşit rekabet gücüne sahip oldukları sanayi dallarında ve kendi aralarında kabul edilmekte; bunca yüceltildiği halde, çeşitli sorunları olan ekonomi kesimlerinde farklı uygulama biçimleri ve müdahale kabul edilmektedir. AET'nin, ekonomi için politik felsefesi, eşit rekabet gücüne sahip oldukları sanayi dallarında, kendi aralarında serbest rekabet kuralının işletilmesidir.

Soru 25 : Roma Andlaşmasının laisser-faire'i açıklayan ilkeleri nelerdir?

Roma Andlaşması, kapitalizmin bugün vardığı «tekelci» aşamasında, belirli alanlarda, serbest rekabet düzenini kurmayı amaçlamaktadır. Gelişme aşamalarının tersinebilir olduğunu varsaymaktadır.

Kendi aralarında, gümrük resimlerinin, miktar tahditlerinin kaldırılması ve benzer etkili tedbirlerle serbest rekabeti gerçekleştirmek amacına yönelmiştir; fakat, Ortak Gümrük Tarifesi yoluyla, Topluluk dışında kalan üçüncü ülkelerle serbest rekabet sınırlanmaktadır.

Devlet tekellerinin, üye devlet vatandaşları arasında bir farklılaştırma yapmamasının sağlanması; gümrük resimlerinin, miktar kısıtlamalarının, ithalât ve ihracatta bertaraf edilmesi; kamunun bazı üretim dalları veya malların üretimini malî desteklerle yaşatarak rekabeti bozmasının önlenmesi; vergi sistemlerinin uyumlaştırılarak, vergi sistemleri yoluyla rekabeti bozucu etkenlerin doğuşunun engellenmesi; bu, yapılıncaya kadar uygulanacak vergi iadelerinin de vergi yükünü aşmamasının sağlanması; üye devletler arasında, kişiler, hizmetler ve sermaye hareketlerinin kamu müdahalesiyle sınırlanmasının önlenmesi gibi, Roma Andlaşmasının önerdiği tedbirler, serbest rekabeti, kamu müdahalesinin bozduğu varsayımına dayanmaktadır. Bunlar önlendiği takdirde, Roma Andlaşmasına göre, serbest rekabeti gerçekleştirmekteki engellerden biri, kendi aralarında kaldırılmış olacaktır.

Serbest rekabeti engelleyen ikinci neden olarak, Roma Andlaşması, tekelci özel teşebbüsü görmektedir; tekelci teşebbüslerin üye devletler piyasasında, serbest rekabeti önleyici nitelikte, üretimi ve ticareti kısıtlayıcı uygulamaları; dolaylı veya dolaysız olarak alış veya satış fiyatlarının tesbiti; üretim, pazarlar, teknolojik gelişme, kapital yatırımı kısıtlamaları; pazar veya hammadde kaynaklarının paylaşılması; müşterilere ticarette ayrı uygulama yapılarak bunların rekabet durumunu bozmaları vs.

gibi uygulamalarının, Roma Andlaşması, muteber sayılamayacağını belirtmektedir (madde 85).

Görüldüğü gibi, liberal doktrinin ta Adam Smith'den itibaren kabul ettiği, serbest rekabetin toplumda maksimum refah yaratacağı; oysa, kamu müdahalesi ve tekelci teşebbüslerin müdahalesi dolayısıyla bunun bozulduğu gibi esaslar Roma Andlaşması'nın temelinde yatmaktadır. Varsayım, tekelci kapitalizm aşamasında, serbest rekabet kapitalizmine tekrar geri dönülebileceğidir.

Ancak, Roma Andlaşması, serbest rekabeti, üye devletler arasında ve eşit güçte olanlar arasında kabul etmektedir. Laisser-faire'in esası da, fiyat sistemi veya piyasa mekanizmasının kâr amacıyla işlemesine dayanılarak kaynak dağılımı ve gelişmenin gerçekleştirilmesi; kapitalizmin istikrarsızlığına karşı, kamunun dolaylı para-maliye politikası tedbirleriyle müdahale etmesi; ödemeler bilançosundaki geçici dengesizliklerin geçici koruma tedbirleri ve/veya geçici yardımlarla giderilmesi noktalarında toplanmaktadır.

Soru 26 : Roma Andlaşmasının laisser-faire'den ayrılan ilkeleri nelerdir?

Roma Andlaşması, rekabet gücünün eşit olmadığı hallerde, kamu müdahalesini kabul etmektedir. Bunun açıkça ortaya çıktığı noktalar şunlardır

a) Denizaşırı ülke ve topraklardan AET'ye girecek mallara, AET ülkelerinin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bütün gümrük indirimleri tanındığı halde, hepsi azgelişmiş ülke durumunda bulunan bu ülkelerin, gelişme ve sanayileşmeleriyle ilgili alanlarda istedikleri gümrük resimlerini uygulayabilme veya malî amaçlı gümrük vergileri alma yetkisi bunlara tanınmaktadır (madde 133).

b) Batı Almanya'nın Almanya'nın bölünmesi dolayısıyla, zarar gören bölgelerine yapılacak yardımlar, bu bölgelerde yapılacak yatırımlara verilecek malî sübvansiyonlar, rekabet şartlarını bozuyor sayılmamaktadır (madde 92/c).

c) Hayat düzeyinin çok düşük olduğu ve işsizliğin bulunduğu bölgelere yapılacak yardımlar veya ortak çıkarlara hizmet edebilecek nitelikteki projelere yapılacak yardımlar, rekabete aykırı sayılmamaktadır.

ç) Avrupa Yatırım Bankasının, kâr amacı gütmeksizin, azgelişmiş bölgelerdeki bütün üretim faaliyetleri için gerekli projelerin finansmanını sağlaması öngörülmektedir (madde 130).

d) İstikrarı ve gelişmesi için özel tedbirleri gerektiren tarım kesimine, her iki amacın da gerçekleştirilmesi için, özel bir plan uygulanmaktadır; ve bu plan büyük çaplı bir koruma politikasına dayanmaktadır.

e) Daha önce belirtilen nitelikte sorunları olan kömür-çelik ve teknolojik değişme için gerekli araştırmaları yapacak olan EURATOM, serbest rekabet kuralları içine alınmamıştır.

f) İtalyan hükümetinin, İtalya'nın azgelişmiş bir bölge olan Güneyi ve bazı adaları için uygulamakta olduğu 10 yıllık planın gerçekleştirilmesine imkân verilmesine çalışılacağını ve Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Sosyal Fonu kaynaklarının, bunun için seferber edileceğini belirtmektedir (İtalya için Protokol).

g) Nihayet, AET'nin, Topluluk dışı ülkelere karşı uyguladığı Ortak Dış Tarife, sadece, üye ülkeler arasındaki ticarette eşit rekabet olanakları sağlamak amacını gütmekte; buna karşılık, üye ülkelerle Topluluk dışı ülkeler arasındaki rekabet koşullarını, üye ülkeler lehine döndürmek amacını gütmektedir. Topluluk dışı dünya ile üye ülkeler arasında rekabet koşulları eşit kabul edilmediği

için, Ortak Tarife aracılığıyla, üye ülkeler tarım ve sanayii, dış dünyanın rekabetinden korunmaktadır (madde 18 - 29).

Bu veya buna benzer hükümler, Roma Andlaşmasının da Myrdal teorisini kabul ettiğini; rekabet gücü farklı bölgelerin **laisser-faire** sistemine dahil edilemiyeceğini belirtmektedir.

AET, ne üçüncü ülkelerle kendisi arasında, ne de kendi içinde her alanda serbest rekabet rejiminin geçerli olacağını söylemektedir. Ne var ki, Türkiye'nin AET'ye katılması sözkonusu olduğunda, çok kısa süreler içinde bu rekabet eşitliğine varılabileceği kabul edilmiştir. Ancak, burada AET yetkilileri için hiç bir sorumluluk yoktur; sorumluluk, Türkiye'nin kendi yetkililerindedir. Daha doğrusu, kendi sınıfsal yapısı ve sanayileşme biçiminin kaçınılmaz bir ürünüdür. Bu sorun üzerinde, ilerde, Türkiye ile ilgili olarak durulacaktır.

Soru 27 : AET'nin gerçekte ekonomik amacı ne olmuştur?

Emek, kapital ve tabiî kaynaklar olarak tüm üretim faktörleri itibariyle kaynak oranları birbirine çok yakın bu altı ülkenin, serbest mal ve faktör hareketlerinden bekledikleri kazanç şöyle özetlenebilir: bir kere, çağdaş ileri tekniğin - özellikle otomasyondan sonra - imalât sanayiinde çok büyük ölçekte üretimde maliyetlerin düşmesi imkânını vermesi; bir işbölümü içinde ülkelerden her birinin belirli alanlarda ihtisaslaşarak, daha düşük maliyetle daha büyük bir üretimin gerçekleştirilmesi sözkonusudur. Her bir ülke içinde küçük çapta ve yüksek maliyette aynı mal, yarı mamul veya ara mal, ya da yatırım malı üretilecek yerde ülkeler rekabetin etkisiyle ih-

tisaslaşmaya gidecektir. İkincisi, ABD'ye nazaran teknik gelişmede geri kalan bu ülkeler, her bir ülkenin dağınık ve küçük çaplı araştırmalarının yarattığı israfı önlemek için teknik araştırma projelerini ortak çalışma haline getirip, teknik değişmenin yaratılması ve uygulanmasında öncülüğü ele geçirme çabasındadır. Çağdaş sanayide üstünlük, büyük ölçüde, teknik değişmenin yaratılması ve uygulanmasına bağlı olduğu için, birleştirilen çabaların iki açıdan bu süreci süratlendirmesi beklenmektedir: hem araştırma çabalarının birleştirilmesi araştırma maliyetini düşürecek, hem de iç pazarın genişlemesi yeni bulguların uygulanmasını kârlı hale getirecektir. Şurası bir gerçektir ki, Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Harbi sonrası dönemde birçok alandaki teknik buluşları, iç pazar darlığının uygulamayı kârsız hale getirmesi, her bir ülkenin tek başına dış pazarda ABD ile rekabet edememesi dolayısıyle, ABD'ye kaptırmış; bunların uygulayıcısı ve öncü uygulayıcı olmanın yararı ABD'ye kalmıştır. Üçüncüsü, çağımızda kapitalizm, firmaların devleşen ölçekleriyle dünya pazarlarını ele geçirdiği bir aşamaya gelmiştir. AET ortakları, aynı dalda çalışan çok sayıda firmaların birleşerek bu dev ölçeklere erişmesi imkânlarını yaratmak peşindedir. Nitekim, daha şimdiden pek çok alanda bu tür birleşme olmuştur. Yani, AET'nin gerçekte ekonomik amacı, serbest rekabetin gerçekleşmesi değil, tekelciliğin güçlenmesi olmuştur.

Soru 28 : Tekelciliğin gelişmesinde ABD'nin ne rolü olmuştur?

AET'de, şurası ilginçtir ki, firmaların birleşmesi iki düzeyde gerçekleşmektedir: a) aynı ülkeye ait firmalar, ulusal sınırlar içinde birleşmektedir; b) üye ülkelerin

firmaları arasında birleşme pek az olmaktadır; c) üye ülke firmaları, dev ABD firmalarıyla birleşmektedir. Diğer bir deyişle, AET içinde firma birleşmesi, ulusal çapta ve kendilerinden teknolojik ve sermaye birikimi bakımından üstün olan ABD firmalarıyla olmaktadır. Fransız sanayiinin %12'si, B. Alman sanayiinin %33'ü (İngiliz sanayiinin %50'si) ABD şirketlerinin elindedir. İtalya'da nisbeten daha az olmakla beraber, yavaş yavaş İtalyan şirketleriyle de ABD şirketleri arasında birleşmeler, yani ABD şirketlerinin İtalyan şirketlerini yutması ortaya çıkmaktadır. Fakat, daha da önemli olan ABD şirketlerinin, kimya, elektronik, makina-taşıt araçları gibi, sanayiin en dinamik, gelişme hızının en yüksek olduğu dallarda egemenliğinin artıyor olmasıdır. Şöyle ki, toplam olarak AET sanayiinin %15'i ABD firmalarının elinde olduğu halde, çok ileri teknoloji ve büyük sermaye yatırımı gerektiren, gelişmesi dinamik sanayi dallarında (uçak ve uzay araçları, kimya-plâstik, elektrik-makinaları, elektronik gibi) ABD firmaları kontrolündeki üretim, bu dallardaki toplam üretimin %60 - 80'ine varmaktadır. AET'nin kuruluş yılında toplam AET yatırımlarının %4.5'ğu (1. 68 milyar dolar) ve 1966'da %7.5'ğu (7. 6 milyar dolar) ABD firmaları kontrolündeki alanlardaydı. Diğer bir deyişle, AET sanayi üretimi hızla ABD firmalarıyla birleşerek devleşmek ve ABD kontrolüne girmek eğilimindedir. ABD firmaları yanında AET firmaları «çok küçük» kalmaktadır. Fortune dergisinin 1967'de yıllık satışlara dayanarak yaptığı sınıflandırmaya göre, dünyadaki en büyük 500 firmanın 300'ü ABD firmaları, 70'i AET ülkeleri firmalarıdır. Batı Avrupa'daki en büyük ilk 4 firma Hollanda-İngiliz ortaklığı ve sadece İngiliz firmalarıdır. B. Alman Volkswagen, Batı Avrupa'da 5 inci, dünyada 24 üncü; Siemens Batı Avrupa'da 10 uncu, dünyada 37 nci; bir kamu teşekkülü olan Fransız Renault ise, Batı

Avrupa'da 17 nci, dünyada 73 üncü sırayı alabilmekte; Batı Avrupa'da 13 üncü ve dünyada 43 üncü olan İtalyan FIAT'ın bile gerisinde kalmaktadır.

İlginç olan ve yukardaki tezi destekleyecek olan bir diğer gerçek B. Alman sanayiinin durumu incelendiğinde gün ışığına çıkmaktadır. B. Almanya, diğer AET üyelerine nazaran çok daha ileri ölçüde sanayileşmiş, daha ileri bir teknolojiye sahip (AET araştırma-geliştirme harcamalarının %41'i B. Almanya'ya aittir) ve dış pazarlara çok daha bağlıdır. Üretimin otomobil sanayiinde %60'ı, gemi inşa sanayiinde %45'i, makina sanayiinde %39'u, kimya sanayiinde %28'i ihraç edilmektedir. Dış pazarlara bu denli bağlı B. Alman sanayii, AET topluluğu içinde, ABD firmalarının üretimin en büyük kısmına sahip bulunduğu (%33) ülke durumundadır. Bu dinamik sanayiler, B. Alman sanayi üretiminin yarısını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, dinamik sanayiler, dış pazarlara açılma gereği, firma ölçeğinde devleşme ve ABD firmalariyle birleşme bir arada gitmektedir.

B. Almanya, aynı zamanda, AET içinde sanayii en fazla «temerküz» olayına sahne olmuş ülke durumundadır. Bu bakımdan, ABD ve İngiltere'den sonra, dünyada üçüncülüğü almaktadır. Dünyada, cirosu yılda 1 milyar dolar üstünde olan 87 firmanın 60'ı ABD'de, 12'si B. Almanya'da; cirosu 250 milyon dolar üstünde olan firmalardan 272'si ABD'de, 53'ü İngiltere'de ve 28'i B. Almanyada'dır.

ABD firmaları, sermaye yatırımlarının büyüklüğü, teknolojinin ileriliği (üretken verimlilik ve yönetim rasyonelliği bir arada) dolayısıyla, daha yüksek kârlılık haddine ulaşabilmektedir. Yıllık satış hacmi itibariyle, ölçeği en büyük olan 100 ABD şirketinin yıllık kâr / yatırılmış sermaye oranı (1966) %13.1 olduğu halde, ölçeği en büyük 100 Batı Avrupa şirketinin sadece %7.6'dır. Kâr

haddini yükseltmek amacı, Avrupa şirketlerini bir taraftan ölçeklerini büyüterek kâr haddini yükseltmeğe, bir taraftan da bu bakımdan kendilerinden üstün olan ABD şirketleriyle birleşmeğe itmektedir.

Aşağıdaki Tabloda (Tablo I), açıkça, AET ülkelerinde, Fransa hariç, firmaların kendi ülkeleri dışında yaptıkları birleşmelerde diğer bir AET ülkesine nazaran ABD firmalarının daima birinciliği elde tuttuğu görülmektedir. Uluslararası firma birleşmelerinde, AET üyelerindeki firmaların gerçekleştirdiği birleşmelerin %25'i ABD firmalarıyladır. Tablo, firma sayısı değil de, sermayeye göre düzenlenmiş olsaydı, bu oranın çok daha büyük olacağı kuşkusuzdur.

Tablo I

AET ülkelerinde firmaların, kendi ülkeleri dışında yaptıkları birleşmelerin, sayı itibariyle, değişik ülkelere göre dağılımı:

Yabancı Partöner Sayısı	Almanya	Fransa	Belçika	İtalya	Hollanda
Almanya	—	102	29	33	40
A. B D.	111	99	44	71	57
Fransa	101	—	42	41	19
İtalya	34	41	11	—	9
Belçika	33	35	—	11	26
Hollanda	39	21	20	11	—
İngiltere	67	74	32	42	53
İsviçre	31	9	4	13	14
Avusturya	22	3	2	4	4
Diğerleri	26	14	3	13	14
Toplam	464	398	187	239	237

Kaynak: İKV, «Şirketler arası Birleşme - İşbirliği (Konsantrasyon) Hareketleri», Mayıs 1969, Tablo 20

Bu olgu, şu çok önemli gerçekleri gün ışığına çıkarmaktadır: a) Kapitalizm kuralları, firmaların gittikçe

devleşmesini gerektirdiğinde, Roma Andlaşması'nın serbest rekabet kuralı, tekelci şirketler arasında rekabet haline gelmektedir; firmalar, aralarında birleşerek gittikçe devleşmektedir; b) AET, bir Avrupa Topluluğu yaratmak amacında da olsa, AET şirketleri, kârlılık ve dünya pazarlarını tutma yarışında kendilerine güçlülük sağlayacak olan ABD firmalarıyla birleşmeyi, AET ülkeleri arası firma birleşmelerine yeğ bulmaktadır.

AET sanayiinin teker teker ABD şirketleri tarafından yutulması ihtimali karşısında, Avrupa Komisyonu, buna karşı tedbirler almak için çalışmalara başlamış; Komisyon'dan Collono Palino, AET firmalarının özel malî ve diğer yardımlarla daha genişlemelerinin gerektiğini belirtmiştir. Diğer bir deyişle, bu kere, serbest rekabet ilkesini bozup, AET şirketlerini daha da büyütmek, tekelci güçlerini daha da artırmak gerekmektedir

Birtakım iyi niyetli bürokratların, kapitalizmin gelişme aşamalarındaki tersinmezliği anlamaksızın serbest rekabet aşamasına geri dönülmesi istekleri, devleşen ve daha da devleşmesi gereken kapitalist şirketler karşısında, bir hayli «ütopik» gözükmektedir. Nitekim, O. Lange, Batı kaynaklı ekonomi literatüründe çok yaygın olan serbest rekabet dönemine geri dönüş gerekliliğini savunan görüş için «tarihin akışını tersine çevirme isteği - bu eleştiriye ütopik bir karakter vermektedir» diyor. Sistemin kanunlarının, bürokratların iyi niyetlerinden ayrı bir olgu olduğunu anlayamayanlar da, ilerde göreceğimiz gibi, Türkiye'nin rekabet içinde gelişeceği, sanayileşeceği gibi hikâyeler anlatmakta, dünya pazarlarını tutmak amacını ve bunun için daha fazla tekelleşmek gereğini anlamamaktadır.

Soru 29: Serbest rekabet ilkesinin gerçekleşmediğinin diğer göstergeleri var mıdır?

Roma Andlaşmasının, belirli haller dışında, serbest rekabet ilkesini gerçekleştirmek amacında olmasına karşılık, AET' de gelişen ve hızlanan tekelci kapitalizmin, serbest dış ticaretten beklenen sonuçları sağlayamıyacağı da açıktır. Daha önce belirtildiği gibi (Soru 8), serbest dış ticaretten beklenen bir yarar da, (ulaştırma-pazarlama masrafları farkıyla) çeşitli mal fiyatlarının farklı ülkelerde eşitlenmesidir. Oysa, AET denemesi, bunun gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. 1968 Temmuzundan itibaren, AET ülkeleri arasında sınaî mamullerde bütün gümrük resimleri ve miktar tahditleri kalktığı halde, mal fiyatları arasında büyük, %100'e varan farklar devam etmektedir. (Bu konuda, rakamlara dayanan bir belge, İKV'nin «Türkiye'de ve Ortak Pazar'da Perakende Satış Fiyatları Karşılaştırması» başlıklı 44 No.lu, Temmuz 1970 tarihli yayınıdır.) 1967 - 68 - 69 yılı fiyatları karşılaştırıldığında, bunlarda, yaklaşma yönünde bir değişme olmadığı da gözlenmektedir. Serbest dış ticaret şartları altında, serbest rekabet ilkesinin gerçekleşmeyip, mal fiyatlarında çok büyük farkların her alanda devam etmesinin iki nedeni vardır: birincisi, tekelci şirketlerin uygulamaları; ikincisi de, ulusçuluğun, AET içinde eski gücüyle devam etmesidir. Ulusçuluk ve buna bağlı sınırlamalar üzerinde «Avrupa Politik Birliği ve Türkiye» bahsinde duracağımız için, burada, birinci sorun üzerinde duracağız.

Tekelci şirketlerin üretime hâkim olduğu ve tekelci eğilimlerin gittikçe şiddetlendiği bir gelişme aşamasında, serbest rekabet kapitalizminden beklenen uluslararası mal fiyatları eşitlenmesinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir kere, marka, reklâm ve ambalaj yoluyla mallar farklılaştırılmakta, aynı malın yüzlerce değişik türü ortaya çıkmaktadır. (Yüzlerce değişik temizleme tozu, kozmetik, elektrikli araçlar gibi.) Bunlar arasında fiyat rekabeti olmadığı gibi bunların piyasaları da ayrıdır; herbi-

ri kendi piyasası içinde tekelci durumundadır. Rekabet, marka, reklam, biçim, ambalaj gibi fiyat dışı alanlara kaymış, tüketim toplumlarının tüketimi hızlandırma gereği, haberleşme araçlarının da gelişmesiyle, tüketicinin beynini yıkayıp kendi piyasasına çekme yoluna dükülmüştür. Bu halde, değil farklı ülkelerde aynı malın fiyatının eşitlenmesi, aynı ülke içinde dahi, aynı mal, marka, reklam, ambalaj yoluyla farklılaştırılıp, farklı fiyatta satılmaktadır.

İkinci nedeni, tekelci şirketlerin (Roma Andlaşması ne derse desin) piyasa paylaşmasıdır. Her bir şirket, hisse senetlerinin bir kısmını satınalmak yoluyla diğer şirkete iştirak etmektedir. Böylece, bir şirketin sanki çeşitli dalları, aynı malı üretmek üzere, farklı ülkelerde yerleşmiş olmaktadır. Bu, bir taraftan malların bir yerden diğer yere ulaştırılması masraflarını azaltırken, bir taraftan da, aynı malın değişik yerlerde, talep eğrisinin yüksekliği ve talep elastikiyetine göre, farklı fiyatlarda satılması olanağını vermektedir. Ana şirketin kârı maksimumlaşmakta, fakat, serbest rekabet diye de bir olgu ortadan kalkmaktadır. Meselâ, «aspirin bayer» on ülkede, on farklı fiyata satılabilmekte, şirketin hiç bir dalı, bir yerden ucuz olarak alıp, pahalı olduğu yerde satıp, fiyatı eşitlemeğe girişmemektedir. Piyasa paylaşması olgusu, özellikle, teknoloji transferini sağlayan patentlere bağlı mallarda yaygın bulunmaktadır.

İleri teknolojiyi temsil eden mal türleri ve piyasaları farklılaştırılmış mallarda, serbest rekabet işlemediği için, aynı mal fiyatında eşitlenme sözkonusu değildir. Buna karşılık, ham dokuma, iplik, çimento, pencere camı gibi standart nitelikte sınaî mamullerde, serbest rekabet işlemekte, dolayısıyla, mal fiyatlarında eşitlenmeğe doğru bir eğilim - ulusçuluğu aşabildiği ölçüde - ortaya çıkmaktadır.

Soru 30 : Tekelciliğin güçlenmesi, AET'de mal akımlarını nasıl etkilemiştir?

AET, kurulduğundan bu yana, büyük ölçüde ticaret saptırılmasına yol açmış, üyelerin kendi aralarında ithalât ve ihracat %200'ün üstünde artış gösterirken, AET dışı ülkelerden ithalât ve bunlara ihracat %100'ün altında artmıştır. Japonya bir tarafa bırakılırsa, ticaret hacmi - asıl kendi aralarında olmak üzere - 1958-68 döneminde en süratle artan AET topluluğu olmuştur. EFTA ve ABD ile ticaret hacminin toplam içindeki nisbî payı pek az düşerken, bunlar dışındaki ülkelerin ihracat ve ithalât içindeki payı %40'dan, %28-30'a düşmüştür.

Tablo II

AET Dış Ticaretinde Üyelerin ve Üçüncü Ülkelerin Nisbî Payları (%)

Toplam İthalât	**1958 - 59**	**1965 - 66**
Üyelerden	29.5	41.7
E.F.T.A.'dan	16.8	15.1
A.B.D.'den	12.2	11.6
Diğer Ekonomilerden	41.5	31.6
Toplam İhracat		
Üyelere	30.1	43.5
E.F.T.A.'ya	22.7	21.1
A.B.D.'ne	7.3	7.2
Diğer Ekonomilere	39.9	28.2

Kaynak: U. N. «Commodity Trade Statistics», 1967, New York.

Yukardaki tablodan (Tablo II) görüldüğü gibi, AET içinde tekelci kapitalizmin gelişmesine ve dış ticaretin liberalleştirilmesine paralel olarak, mal akımları hızlanmış, daha önce dünyanın diğer ülkeleriyle yapılan ticaret, kendi aralarına dönmüştür. ABD ile ticaretin çok kü-

çük oranlarda azalmasını, takip eden soruda göreceğimiz ve daha önce devleşen ve ABD ile birleşen AET şirketleriyle ilgili olarak gördüğümüz gibi, ABD sermayesinin AET içinde yerleşmesi telâfi etmiştir. Tüketim toplumlarında tüketimin hızlanması ve sınaî mamullere dönmesi gereği, bu ülkeler arasında mal alışverişlerini süratlendirmektedir. Dış ticaret hacminde nisbî payı asıl azalan grup, EFTA ve ABD dışında kalan, çoğunlukla azgelişmiş, sanayileşmemiş ülkelerin oluşturduğu gruptur. Dış ticaret hacmindeki bu gelişme, dış ticaretini hiç liberalleştirmeyen Japon örneğinden de anlaşılacağı gibi, AET'den çok, tüketim toplumlarmm gereği ortaya çıkmaktadır. Fakat, hiç kuşkusuz, AET, bu süratlendirmeye bir ölçüde yardımcı olmuştur. Her üye, aynı malın bir türünde ihtisaslaşıp, diğerine o malı satmaktadır. Mukayeseli üstünlüğe göre tamamlayıcı ihtisaslaşma, sadece küçük bir ölçüde, tarımsal Akdeniz ürünleri ve dokumada net satıcı Fransa-İtalya ile B. Almanya arasında mevcuttur.

Soru 31 : AET içinde sermaye akımları ne yönde gelişmektedir?

Burada, üzerinde durulması gereken iki ayrı sorun vardır: birincisi, AET'de tekelciliğin güçlenmesine paralel olarak sermaye ihracı aşamasına gelinip gelinmediği; ikincisi de, Roma Andlaşmasının, üyeler arasında, sermaye ve emek hareketlerini serbestleştirmesinin, sermaye hareketlerinin beklenen yönünü değiştirip değiştirmediğidir; yani, sermayenin nisbeten en bol olduğu ülke ABD'den AET'ye doğru ve üçüncü ülkelere nazaran AET'de nisbeten daha bol olan sermayenin AET'den üçüncü ülkelere doğru akımının, ters yöne çevrilip çevrilmediğidir.

Tablo III

AET'nin Döviz - Altın Rezervleri ve Carî İşlemler Bilançosu Fazlası
(dünyanın geri kalan kısmına karşı)

1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam artış %	Yıllık artış %
11,9	11,8	15,0	16,3	16,9	18,4	19,8	19,7	20,2	21,2	78,5	6,7
2 722	3 563	3 266	3 334	1 843	844	1 324	2 785	3 355			2,6

1) Döviz - altın rezervi (milyar $)
2) Mal ve hizmet ihraç fazlası (milyon $)

Kaynak: Communautés Européennes; Offices Statistique 1958 - 67, «Dix ans de Marché Commun» 1968

Yukardaki tablo, (Tablo III) AET'nin, topluluk olarak. döviz rezervlerindeki ve carî işlemler bilançosu (mal ve hizmetler toplamı)ndaki değişmeyi göstermektedir. Topluluğun, döviz rezervlerinde on yılda % 78.5 oranında bir artış olmuş ve 12 milyar dolardan, 21 milyar dolara yükselmiştir. Topluluk bakımından, tek taraflı transferler çok önemli olduğu için, carî işlemler bilançosu fazlaları, ancak bunlar için tashih edilmek yoluyla gerçeği yansıtabilir. Bu tashih yapıldıktan sonra, 1963'de (— 23), milyon dolar olan carî işlemler bilançosu açığı, 1964'te 418 milyon dolar, 1965'te 1. 57 milyar dolar, 1966'da 2.1 milyar dolar, 1967'de 4.15 milyar dolar fazla vermeğe başlamış, AET, 1965'ten itibaren, **dünyanın geri kalan kısmına**, (*) **net** sermaye ihracatçısı durumuna gelmiştir.

(*) «Dünyanın geri kalan kısmı» deyimi, her bir üye için, diğer AET üyeleri de dahil olmak üzere, diğer ülkeleri; üçüncü ülkeler deyimi ise, AET dışında kalan diğer ülkeleri kapsamaktadır.

Tablo IV

AET ve Dolayısız Yatırımlar

Milyon dolar

Ülke	Yabancı sermaye						Millî sermaye					
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Dünyanın geri kalan kısmı												
B. Almanya	+ 203	+ 177	+ 381	+ 531	+ 819	+ 834	— 186	— 266	— 168	— 198	— 242	— 292
Fransa	+ 176	+ 251	+ 212	+ 232	+ 237	+ 252	— 100	— 49	— 94	— 132	— 189	— 141
İtalya	+ 197	+ 355	+ 330	+ 535	+ 286	+ 294	— 100	— 225	— 158	— 136	— 178	— 98
Hollanda	+ 24	+ 55	+ 72	+ 89	+ 67	+ 60	— 90	— 111	— 132	— 148	— 125	— 136
Bel - Lux.					+ 142	+ 140					— 40	— 8
AET'nin diğer üyeleri												
B. Almanya	+ 19	+ 37	+ 108	+ 112	+ 185	+ 203	— 40	— 48	— 88	— 89	— 111	— 104
Fransa	+ 63	+ 64	+ 65	+ 60	+ 58	+ 59	— 46	— 2	— 21	— 63	— 28	— 66
İtalya	.	+ 34	+ 39	+ 234	+ 38	+ 91		— 31	— 37	— 25	— 48	— 68
Hollanda	+ 23	+ 30	+ 12	+ 17	+ 16	+ 25	— 41	— 65	— 55	— 74	— 44	— 66
Bel - Lux.					+ 50	+ 30					— 44	— 14

Üçüncü ülkeler toplamı

B. Almanya	+ 184	+ 140	+ 273	+ 419	+ 634	+ 631	— 146	— 218	— 80	— 109	— 131	— 188
Fransa	+ 113	+ 187	+ 147	+ 172	+ 179	+ 193	— 54	— 47	— 73	— 69	— 161	— 75
İtalya		+ 321	+ 291	+ 301	+ 248	+ 203		— 194	— 121	— 111	— 130	— 30
Hollanda	+ 1	+ 25	+ 60	+ 72	+ 51	+ 35	— 49	— 46	— 77	— 74	— 81	— 70
Bel - Lux.					+ 92	+ 110					4	6

Üçüncü ülkelerden sadece A.B.D.

B. Almanya	+ 126	+ 68	+ 139	+ 276	+ 367	+ 359	— 18	+ 5	— 6	— 5	— 17	— 17
Fransa	+ 67[1])	+ 72[1])	+ 54	+ 104	+ 95	+ 119	— 12[1])	— 15[1])	— 6	— 2	— 4	— 1
İtalya		+ 30	+ 49	+ 127	+ 58	+ 80		— 8	— 20	— 72	+ 5	+ 10
Hollanda	+ 1[1])	+ 13[1])	+ 36[1])	+ 49	+ 27	+ 28	+ 15[1])	— 2[1])	— 1[1])	— 10	— 4	— 2
Bel - Lux.					+ 42	+ 70					— 2	+ 10

[1]) Kanada dahil.

Kaynak: Tablo III'le aynı.

1965'te 273 milyon dolar olan **net** sermaye ihracı, 1966'da 1.5 milyar dolara yükselmiştir. Yani, tekelci gelişmelere paralel olarak, AET, ABD yanında, ikinci bir önemli sermaye ihracatçısı olmak yönünde gelişmeğe başlamıştır.

Sermaye ihracının önemli bir kısmı, özel teşebbüsün yaptığı dolaysız yatırımlar biçimindedir. Tablo IV, AET'ye, dünyanın geri kalan kısmının yaptığı dolaysız yatırımları (+) ve AET'nin bunlara yaptığı dolaysız yatırımları (—), AET üyeleri ülkeler itibariyle göstermektedir. Her iki bakımdan da, B.Almanya önde gelmektedir. 1961'de 476 milyon dolar olan ve AET'nin diğer üyeleri dahil dünyanın geri kalan kısmına olan dolaysız yatırımlar, 1966'da 675 milyon dolara yükselmiştir.

Fakat, asıl ilginç olan nokta şudur: Roma Andlaşması, AET üyeleri arasında sermaye ve emek hareketlerinin serbestleştirilmesini ve böylece, sermayenin topluluk içinde serbestçe dolanımını öngörmüştür. Oysa, Tablo IV bir üyenin AET'nin diğer üyelerine yaptığı veya diğer bir üyeden ithal ettiği dolaysız yatırımın, toplamın ancak yarısı kadar olduğunu göstermektedir.

Tablo IV, dikkatle incelenirse, sermaye hareketlerinin yönü, şöyle görülmektedir: AET üyelerinin kendi aralarındaki sermaye hareketlerine nazaran, başta ABD olmak üzere, üçüncü ülkelerden ithal ettiği sermaye miktarı çok daha büyüktür; fakat, sermaye ihracı bakımından, AET'nin ABD'ye sermaye ihracı çok cüzidir; sermaye ihracının yarıdan çoğu, AET ve ABD dışı üçüncü ülkelere olmaktadır. Yani, ABD'den dolaysız yatırım gelip, (1958'den bu yana, ABD'den AET'ye 30 milyar dolar yatırım yapılmıştır) AET ve ABD dışı ülkelere dolaysız yatırım gitmektedir.

Bu gerçekler de, şu olguları ortaya koymaktadır: a) AET, sermaye ihracı aşamasına gelmiştir; b) mal hareketlerinde en süratli gelişme kendi aralarında olduğu hal-

de, sermaye hareketlerinde, gelişme, daha çok, AET ve üçüncü ülkeler arasında olmakta; ABD'den gelen dolaysız sermayeye karşılık, ABD dışı ülkelere dolaysız yatırımlar gitmektedir; c) Roma Andlaşması, bu konuda da sistemin kanunları yanında hükümsüz kalmıştır. Şöyle ki: «Üye ülkeler, aralarında bir gümrük birliği kurarak, herkesin yararına, dünya ticaretinin uyumlu bir gelişmesine katkı yapmak» (madde 110) amacını belirtirken, AET, büyük ihracat fazlalarıyla, döviz altın rezervlerini büyütmüş, sermaye ihracı aşamasına gelmiş; ayrıca, kendi aralarında sermaye hareketleri serbestleştirilmiş olsa da, sermaye hareketlerinin yönü, kendi kanunlarını izlemiştir.

Nihayet, Avrupa Yatırım Bankası'nın gerçek amacıyla Roma Andlaşmasında belirtilen amacı arasındaki çelişkiyi de belirtmekte fayda vardır. Hatırlanacağı gibi, Avrupa Yatırım Bankası'nın amacı, Topluluğa dahil azgelişmiş bölgelerin kalkındırılmasıydı. Oysa, gerçekte durum bundan çok farklı olarak, Ortak Üye statüsündeki Afrika sömürgelerinin, hammaddeden yoksun AET'ye krediler yoluyla bağlanması ve yeni sömürgeciliğin bir diğer kisve altında devam ettirilmesiydi. Doç. Dr. Ali Sait Yüksel, bu olguyu aşağıdaki satırlarda çok veciz bir biçimde belirtmektedir (Milliyet Gazetesi, 4 Temmuz 1969):

«Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran antlaşma, Topluluğun finanse edeceği işlemleri tek elden yürütecek bir organa da özel bir bölüm ayırmıştır (madde 129-131). Avrupa; Amerika veya Rusya gibi gereğinde kendi ham madde kaynakları ile sanayiini yürütebilecek doğal ekonomik yapıdan yoksun olduğundan; ekonomik bütünleşmenin (entegrasyonun)planlandığı bir sırada, Afrika'daki ham madde kaynaklarının Avrupa ile bağını güvene almak için de bir çözüm bulmak gerekiyordu. Öte yandan özellikle 1960'ların başında gruplar halinde siya-

sal bağımsızlıklarına kavuşan Afrika ülkeleri ile sömürge düzenini, eski temel üzerine yürütme imkânı da ortadan kalkmış görünüyordu...

«Bu durum karşısında çıkar yol olan Afrikalı ülkeleri periyodik bağış ve kredilerle Avrupa'ya bağlama çözümü ortaya çıkınca, bu görevi yürütecek ortak bir organa olan ihtiyaç varlığını duyurmuş ve Avrupa Yatırım Bankası (AYB) da aynı ihtiyaçtan doğmuştu. Nitekim Roma antlaşmasında AYB'nın esaslarını koyan hükümlerden hemen sonra gelen bölümde, Afrika ülkeleriyle olan ekonomik ilişkiler düzene bağlanmaktadır.

«Bu türlü bir ilişkiye, aslına bakılırsa AET'ye halen aday üye olan Afrika'lı ülkelerin bir itiraza niyet veya imkânları da yoktur. Çünkü Avrupa'lıların yüzyıllara varan sömürgecilikleri, Afrika'yı ekonomik yönden geniş ölçüde Avrupa'ya bağımlı bir hale getirmişti. Bugün de Afrika, ihracatının % 80'ini (tarım ürünlerinde % 90'ını) Avrupa'ya yapmakta ve ithalâtının % 75'ini de Avrupa'dan sağlamaktadır. Buna karşılık AET ülkeleri (meselâ 1962'de) hammadde, yakıt ve yiyecek maddeleri ithalâtlarının % 56'sını Afrika'lı ülkelerden, % 18'ini Kuzey Amerika'dan, % 10'unu da Doğu Bloku ülkelerinden yapmakta idiler.»

Soru 32 : AET, emek hareketlerinde de piyasa kanunlarını değiştirebilmiş midir?

Roma Andlaşması, daha önce gördüğümüz gibi, üye devletler arası emek hareketlerini de serbestleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, piyasa kanunları, burada da kendi kurallarına göre işlemektedir. Emek hareketleri, piyasa kanunlarına göre, emeğin bol ve getirisinin düşük olduğu ülkelerden, emeğin kıt ve getirisinin yüksek olduğu

ülkelere doğru olmak gerekir. Bundan başka, bir ulus zenginleştikçe, kendi emekçileri, düşük vasıflı, ağır ve pis olan işleri de yapmak istemez; fakat, dünyanın fakir ülkelerinde, geçim sağlamak için bu işleri yapmak isteyen bu işçiler bulundukça, zengin ülkeler, bu işleri, işçi ithal ederek yapmak olanağını bulur.

1958 - 68 yılları arasında, AET ülkelerinde kişi başına gelir 955 dolardan 2050 dolara çıkmıştır. Üretimin ve dış ticaretin artış hızı, emek talebini yükseltmiş; bu arada, ağır ve güç nitelikte işleri, kendi vatandaşları yapmak istiyor olmaktan çıkmıştır. Bu altı ülke içinde, geleneksel olarak yoğun yapısal işsizlik dolayısıyla işçi ihraç eden İtalya (daha doğrusu Güney İtalya) dahi, bu gelişmeden etkilenerek daha az işçi ihraç eder duruma gelmektedir. Yapılan öngörülere göre, İtalya, 1972 yılından itibaren işçi ihraç etmeyecektir. Buna karşılık, B. Almanya, konjonktür yüksek devam ettiği sürece, büyük çapta işçi ithal etmeğe ve bunu artırmağa devam etmektedir. Fakat, işçi hareketleri, AET içinde serbestleştirilse de, emek hareketleri kendi kanunlarına göre, AET üyesi olmayan fakir Güney Avrupa ülkelerinden AET'ye doğru olmakta, yabancı işçilerin toplam AET işçilerine oranı artmaktadır.

Tablo V, işçi veren ve işçi alan ülkeleri, AET üyeleri ve AET dışı ülkeler itibariyle göstermektedir. Bu tablodan, işçi hareketlerinin, Güney Avrupa'nın fakir ülkelerinden, başta B. Almanya olmak üzere diğerlerine doğru olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo VI, AET ülkeleri içinde en büyük hacimde yabancı işçi kullanan ve yabancı işçi kullanımının süratle arttığı B. Almanya'da, 1956 - 65 yılları arasında, AET üyelerinden gelen işçilerin toplam yabancı işçilere oranının önce (1958 - 60 arası) % 48'den % 60'a çıktığını, fakat, 1965'de % 39'a düştüğünü göstermektedir. Buna karşılık, AET ülkelerinden Türkiye'ce alınan iş münhalleri, % 90'ın

Tablo V

Ortak Pazar'a üye olan üye olmayan ülkelerden gelen işçilerin geldikleri ülkeler itibarile bölünüşü (1964) (000 olarak)

İşçi veren Ülkeler	İşçi alan ülkeler Belçika	F. Almanya	Fransa	Lüksemburg	İtalya	Hollanda
Belçika	—	3.1	1.0	—	—	—
F. Almanya	0.9	—	2.0	1.4	0.9	2.8
Fransa	2.7	11.6	—	1.3	0.4	0.7
Lüksemburg	—	0.2	—	—	—	—
İtalya	8.4	147.6	13.0	3.9	—	3.2
Hollanda	—	26.9	15.8	—	0.3	—
Or. Pa. Top.	12.0	189.4	31.8	7.1	1.7	6.7
Türkiye	—	64.4	—	—	—	—
Avusturya	—	19.7	—	—	0.4	0.3
Yunanistan	—	68.3	—	—	—	—
Yugoslavya	—	19.2	—	—	—	—
İspanya	—	68.8	57.8	—	—	—
Portekiz	—	—	24.8	—	—	—
İngiltere	—	—	—	—	0.3	1.4
İsveç	—	—	—	—	—	0.3
Diğer Av. Ül.	19.6	18.6	17.3	3.4	2.0	22.2
Avrupa Ülke. Top.	31.6	448.5	131.7	10.5	4.4	30.9
Diğer Kıt'alar	9.0	19.4	—	—	—	—
Genel Topl.	40.0	467.9	131.7	10.5	4.4	30.9

Kaynak: D.P.T. Çalışmaları (neşredilmemiş) ndan istifade ile yeniden düzenleyerek iktibas eden, Nusret Ekin, «Ortak Pazar'da Çalışma Meseleleri ve Türkiye» Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul 1966.

üstünde bir kısmı B. Almanya'ya ait olmak üzere, artmağa devam etmektedir. Konjonktür yüksek devam ettiği ve otomasyon elverdiği ölçüde, B. Almanya ve diğer AET

üyeleri, fakir Güney Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerinden işçi ithaline devam edecektir.

Görüldüğü gibi, emek hareketleri bakımından da, yine piyasanın kanunları Roma Andlaşması'nın isteklerinden daha güçlü olmaktadır. Buna bir diğer örnek olarak da, AET'den «beyin göçü»nün, ABD'ye doğru işlemesi gösterilebilir. Sadece 1969 yılında, AET'den 10 bin «beyin» ABD'ye göçmüştür.

Kısacası, ne serbest rekabet ne emek ve sermaye hareketleri, AET için Roma Andlaşması'nm amaçlarım gerçekleştirebilmiştir. Sistemin ve piyasa ekonomisinin kanunları, bundan, pek küçük ölçüde etkilenebilmektedir.

Tablo VI

B. Almanya'da Ortak Pazar'a üye olan ve üye olmayan ülkelere mensup işçiler (000 olarak)

Yıllar	1956	1958	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Ortak Pazar İşçileri	48	68	168	283	345	385	378	453
Toplam Yabancı İşçi	99	136	279	507	655	811	933	1.164
Ortak Pazar İşçileri Oranı	% 48	% 50	% 60	% 55	% 52	% 47	% 40	% 39

Kaynak: Tuna - Ekin - Yazgan; «Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı Meseleleri» Rapor I'den iktibasen, N. Ekin, a.g.e.

IV

TÜRKİYE'NİN AET'YE KATILMASI, AMAÇLARI VE İLKELERİ

Soru 33 : Türkiye'nin AET'ye katılma olgusu ne zaman ve hangi ortamda gerçekleşmiştir?

Roma Andlaşması imzalandıktan bir yıl sonra, DP hükümeti, 1959 yılında, AET ile bir ortaklık kurmak için ilk müracaatını yapmıştır. Ancak, bu müracaat, «platonik» bir düzeyde kalmış, 1959 - 63 yılları arasında, 9 müzakere yapılmıştır. Tarafları temsil eden heyetler arasında hazırlanan Ortaklık Andlaşması ancak 25 Haziran 1963 günü, Brüksel'de imzalanmıştır.

1959 - 63 yılları arasında, AET ve Türkiye arasındaki müzakereler, AET ülkelerinin, B. Almanya hariç, Türkiye'nin katılmasına taraftar olmadığını göstermektedir. Fransa, başlangıçtan itibaren, Türkiye'nin katılmasına muhalefet etmiştir. Bunun nedeni olarak da, Türkiye'nin zayıf ekonomisini ve bir Avrupa toplumu olmamasını göstermiştir. İtalya'nın muhalefeti, daha çok «ticarî» çıkarının, Türkiye'nin AET içinde bulunmasıyla bağdaşmamasına dayanmış, Türkiye'nin istediği (fındık, üzüm gibi ürünler için) tavizlerin verilmesine yanaşmamıştır. Fransa ve İtalya'nın, Türkiye'nin kabulüne şiddetle muhalefet etmesine karşılık, B. Almanya, Türkiye'nin AET'-

ye alınmasının baş destekçisi olmuştur. Hatta, o derece ileri gitmiştir ki, Hazırlık Dönemi için AET'nin Türkiye'ye 5 yılda 125 milyon dolar kredi verme isteğinin değiştirilip, 250 milyon dolara çıkarılmasını istemiştir. (Biraz ilerde göreceğimiz gibi, bu iki tez, sonra 175 milyon dolar olarak bağdaştırılmıştır.) Dört yıl süren ve hiçbir sonuca bağlanmayan müzakereler, 1963 yılında birden sonuçlandırılmış ve «Ankara Andlaşması» olarak nitelenen Ortaklık Andlaşması, nihayet imzalanmıştır.

1963 yılının dünya ve Türkiye için getirdiği olaylar incelendiğinde, gerek Türkiye'nin AET'ye verdiği tavizleri maksimuma çıkaracak, gerekse AET'nin böyle bir katılmayı destekleyecek nitelikte olaylarla dolu olduğu görülmektedir. Türkiye'de sol akım güçlenmeğe başlamış, parlamanter demokrasinin yaşamasını tehdit edici nitelikte, askerî darbe teşebbüsleri, 27 Mayıs 1960 siyasî iktidar değişmesini izlemiş, Kıbrıs olayları Yunanistan-Türkiye siyasî ilişkilerini had derecede gerginleştirmiştir. Bunların üstüne üstlük, 30 yıldır ilk defa, bir Türk Parlamento Heyeti, Mayıs 1963'te Sovyet Rusya'yı ziyaret kararı almıştır. Görüldüğü gibi, bu bir dizi olay, gerek iç egemen çevreler, gerek NATO içindeki Batı Dünyası çıkarları açısından, Türkiye'nin «düzensiz düzeni» veya **statüko**'nun devamıyla ilgili kuşkular yaratıcı niteliktedir. Haziran ayında Ankara Andlaşmasının imzalanması, Mayıs ayında Türk Parlamento Heyeti'nin Sovyet Rusya'yı ziyaretini izlemiştir.

Bu dönemdeki yayınlar incelendiğinde, Ankara Andlaşması'nın imzalanması'nın gerektiği kadar ilgiyi çekmediği, sadece «Yön» dergisinde, gerçek niteliğiyle ele alındığı; «Forum» dergisinde, Besim Üstünel hariç, diğer yazarların ve özellikle baş yazıların bu katılma lehine bir tutum takındığı görülmektedir. Bu arada, birçok toplumbilimci de, AET'nin Türk kamuoyunca yeter derecede ta-

nınmadığı, ne olduğunu kimsenin bilmediği üzerinde durmuştur.

AET'ye katılma nedeni olarak, bu sıralarda iki olgunun ileri sürüldüğü gözlenmektedir: birincisi, Türkiye'nin, 150 yıldır, Batı Dünyası'nm bir parçası olmağa çalıştığı; bugün de NATO gibi bir askerî andlaşma ile bu dünyaya bağlı olduğu ve dolayısıyla, AET'yi izleyecek olan Avrupa Birleşik Devletleri'nin dışında kalamayacağıdır. Yani, ne zaman gerçekleşeceği belli olmayan Avrupa Politik Birliği'ne katılma gerekçesi, her şeyden önce bir gümrük birliği ve ekonomik bütünleşme denemesi olan AET'ye katılma kararına gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu, kararın, tamamiyle politik-ideolojik bir niteliği olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Ankara Andlaşması'nın imzalandığı sırada ileri sürülen bu gerekçe, daha sonra «Geçiş Dönemi»ne girerken de tekrarlanmıştır. Kitabın son kısmında, bu kararın ne ölçüde yerinde olduğu, Avrupa Politik Birliği içinde Türkiye'nin hukukî, toplumsal ve politik açıdan yerini tartışırken, ortaya konacaktır.

Yetkililerin ağzından daha zayıf bir ifade bulan ikinci gerekçe ise, «ticari» niteliktedir. Bu da, Türkiye'ye rakip tarım ürünlerini (şark tipi tütün, kuru üzüm, kuru incir gibi) AET ülkelerine satan Yunanistan'ın, AET'ye katılma kararıdır. Nitekim, Türkiye'nin Temmuz 1959'da AET'ye ilk müracaatı, Haziran 1959'da Yunanistan'ın müracaatını izlemiştir. Yunanistan, AET'yle, 1961'de Ortaklık Andlaşması imzalamış, fakat, Türkiye'nin müracaatları, Fransız-İtalyan muhalefeti dolayısıyla, B. Almanya'nın desteğine rağmen, kabul edilmemiştir. Bu arada, Yunanistan da, Türkiye'nin katılmaması, Türkiye'ye Yunanistan'a nazaran çok az taviz verilmesi için, AET nezdinde büyük baskı yapmıştır.

Yunanistan'da faşist junta kalıcı biçimde yerleşince,

AET ile ilişkiler dondurulmuş; bu olgu üzerine, AET'ye katılma savunması, Türkiye'de politik neden daima bâki kalmak şartıyla, serbest dış ticaret yoluyla «tüketicinin korunması»; «rekabetin itici gücü yoluyla sanayileşmede verimi artırma» gibi, anlamsız hikâyelere dayandırılmağa başlamıştır.

Soru 34 : Türkiye ile AET arasında ortaklık ilişkisi kuran Ankara Andlaşmasının temel ilkeleri nelerdir?

Ankara Andlaşması, temel ilkeleri, ideolojik esasları itibariyle, Roma Andlaşmasını kabul etmekte; bununla ilgili birçok maddeyi, Roma Andlaşmasmdan doğrudan doğruya almakta veya birçok yerinde, Roma Andlaşmasının ilgili maddesine atıf yapmakla yetinmektedir. Ancak, şurası çok ilginçtir ki, Roma Andlaşması, temel ideolojisi olan **laisser-faire** içinde, kendi azgelişmiş bölgeleri ve Ortaklık statüsü ile kendisine bağlanan eski sömürgeleri ve kendisiyle Topluluk dışı dünya için, **laisser-faire**'den ayrıldığı; serbest ticareti bunlar açısından kabul etmediği; malî sübvansiyon ve koruma politikasını bunlar için öngördüğü halde; Ankara Andlaşması için bunlar kabul edilmemiştir. Aşağıda değineceğimiz Hazırlık Dönemi bir tarafa bırakılırsa, sanki Türkiye Geçiş Dönemine girer girmez, AET ülkeleriyle eşit rekabet koşullarına kavuşacak varsayılmıştır: «Geçiş döneminde, âkit taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini, Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasmı, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini» (Ankara Andlaşması, madde

4/1) sağlarlar ifadesi, bunun açık göstergesidir. Bu maddedeki, «karşılıklı ve dengeli yükümler esası» ibaresi, bir kere Hazırlık Dönemi bittiğinde, Türkiye'nin Roma Andlaşması'nın öngördüğü yükümlülükleri, sanki diğer ülkelerle eşit düzeye erişecekmiş gibi kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Oysa, daha önce (Soru 26) ve yukarda belirtildiği gibi, Roma Andlaşması, ne kendi azgelişmiş bölgeleri, ne kendisine Ortaklık ilişkileriyle bağlı sömürgeleri, ne de kendisiyle Topluluk dışı ülkeler için serbest dış ticaret ilkesini benimsemiştir. «Karşılıklı ve dengeli yükümleri»i bu hallerde kabul etmemiştir. Bu olgu, azgelişmiş Türkiye'nin nasıl bir açmaza girdiğinin, Roma Andlaşmasının ideolojik-politik esasları kabul edilse dahi, bir azgelişmiş ülkenin karşılıklı ve dengeli yükümler esasları içinde «zenginler kulübü» üyeleriyle bir gümrük birliğine girmesinin, bu Andlaşmanın anlayışıyla dahi bağdaşmayacağının en açık bir belgesidir.

Ankara Andlaşması, sadece, bir teknik teferruat itibariyle Roma Andlaşmasından ayrılmaktadır. Bu da, AET aslî üyeleri, Roma Andlaşmasını izleyen 12 yıl içinde gümrük birliğini (serbest dış ticareti engelleyen gümrük resimleri, miktar tahditleri ve benzeri etkenlerin kaldırılması) gerçekleştirmeyi öngördüğü halde, Türkiye'nin ortaklık statüsü, a) hazırlık, b) geçiş, c) son dönem olmak üzere, üç ayrı aşamada düşünülmüştür (Madde 2/3). Hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümleri üstlenebilmek için, Topluluğun yardımıyla ekonomisini güçlendirecek ve geçiş döneminde karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden gümrük birliği kurulacaktır.

Hazırlık dönemi esas itibariyle 5 yıl ve maksimum 12 yıl olarak düşünülmüştür. 1963-67 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Plan dönemiyle de özdeşleştirilmiştir. Ankara Andlaşması, Hazırlık Döneminin 12 yıla kadar

uzatılabileceğini öngördüğü ve Birinci Beş Yıllık Planda, AET'ye intibak için (mukayeseli üstünlüklerden yararlanılması, uluslararası rekabete olanaklar elverdiği ölçüde açılması dilekleri dışında) hiçbir tedbir alınmadığı; İkinci Beş Yıllık Plan ise, uluslararası rekabet koşullarına değil intibak, gerçekleşmenin bundan daha da uzaklaşılması sonucunu verdiğini belirttiği halde, Türkiye, Hazırlık dönemini uzatma olanağından yararlanmamış, 22 Temmuz 1970'de Geçiş Dönemine girmek kararını almıştır.

Soru 35 : Hazırlık döneminin koşulları nedir?

1 Aralık 1964'te başlayan Hazırlık Dönemi, «Türkiye geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümleri üstlenebilmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir» (madde 3/1) ifadesinden anlaşılacağı gibi, AET'nin Türkiye'ye tek taraflı tavizler tanıyarak, ekonomisini AET yükümlülüklerine hazırlamaya çalışacağı bir süre olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, Hazırlık Döneminde, Türkiye'nin AET'ye karşı yükümlülüğü olmayacağı ve böylece verilen tek taraflı tavizlerle ekonominin Geçiş Dönemi yükümlülüklerine hazırlanacağı düşünülmüştür.

AET'nin bize tanıdığı tavizler, Hazırlık döneminin kapsadığı beş yıl için şunlardır: a) Avrupa Yatırım Bankası, maksimum tutarı 175 milyon dolar, yani yılda 35 milyon dolar, olan bir kredi verecek; bu kredi, «proje kredisi» niteliğinde olacaktır (Protokol No. 2, madde 1).

b) AET üyesi devletler, Türkiye'nin tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık gibi dört belli başlı ürününe tarife kontenjanları tesbit etmiştir. Yani, bu kontenjanlar içinde yapılan ithalât miktarları için indirimli gümrük

resmi, bunun üstünde kalan miktarlar için, Topluluk dışı ülkelere uygulanan Ortak Gümrük Tarifesi, Türkiye'ye de uygulanmıştır (madde 2). Türkiye'nin AET'ye belli başlı ihraç ürünlerinden biri olan pamuk, bütün ülkelerden gümrüksüz ithal edildiği için, buna tarife kontenjanı ayrılması sözkonusu olmamıştır.

c) Bu dört ürün için saptanan tarife kontenjanları hacminin Hazırlık Dönemi içinde «artırılabileceği» (artırılacağı değil) öngörülmüştür.

d) Hazırlık dönemi içinde, daha sonraki yıllarda, tarife kontenjanları, kaliteli şaraplar, bazı deniz ürünleri ve sofralık üzüm gibi, birkaç tarımsal ürüne daha ve bazı sınaî mamullere teşmil edilmiştir.

Büyük merasimler ve «tek taraflı tavizler veriliyor» havası içinde, Hazırlık Döneminde Türkiye'ye tanınan kolaylıklar, sadece bunlardan ibarettir. Herhalde, Türkiye'nin bu olanaklarla, Geçiş Döneminin yükümlülüklerine hazırlanacağına ne AET üyelerinin kendileri, ne de bu havayı yaratmaya büyük çaba gösteren Türk temsilcileri gerçekten inanmıştır. Fakat, asıl ilginç olan, Hazırlık Döneminin gerçekleşmeleriyle ondan beklenen arasındaki büyük çelişmelerdir.

Soru 36 : Hazırlık döneminde kontenjanların kullanılma oranı ne olmuştur?

Hazırlık Döneminde, AET'ye ihracatımızı artırmak ve ödeme dengesini sağlamak için, AET'nin - malî yardım dışında - ticaret yoluyla Türkiye'ye verdiği taviz, esas itibariyle, dört belli başlı ihraç ürününe (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) tanınan tarife kontenjanlarıdır. Ankara Andlaşmasının «Geçici Protokol, Protokol No. 1» inde tesbit edilen bu kontenjanların, izleyen yıllarda, Or-

taklık Konseyince «artırılabileceği» de belirtilmiştir. Eğer fındık bir tarafa bırakılırsa, Türkiye'nin kendisine tanınan tarife kontenjanlarını kullanmakta büyük bir başarı gösterdiği söylenemez. Özellikle ilk yıllardaki kontenjan kullanma başarısı düşük olduğu için de, Türkiye'nin kontenjanları artırmada bir baskı kullanması pek mümkün olmamıştır. Tablo I/a ve 1/b, sırasıyla, 1965 ve 1968 yıllarında, bu belli başlı dört ürüne tanınan kontenjan miktarı ve bunlardan kullanılabilen miktarı, ton olarak ve ikincinin birinciye oranını göstermektedir. Görüldüğü gibi, fındık, daima kontenjan dışı dahi satılabilmiş, buna karşılık, diğer üçünde kontenjanların tam kullanılması dönem sonunda dahi mümkün olmamıştır.

Tablo I/a

1965 yılında dört ürün için kontenjan ve kullanımı

	Kontenjan	Kullanılan	Kullanma Yüzdesi
Tütün	12.500 Ton	9.519 Ton	% 76
Kuru Üzüm	30.000	25.075 »	% 83.5
Kuru İncir	13.000	13.000 »	% 100
Fındık	17.000	39.337 »	% 100 +

Tablo I/b

1968 yılında dört ürün için kontenjan ve kullanımı

	Kontenjan	Kullanılan	Kullanma Yüzdesi
Tütün	17.615 Ton	16.334 Ton	% 92.7
Kuru Üzüm	38.570 »	31.808 »	% 81.2
Kuru İncir	18.900 »	18.005	% 95.3
Fındık	18.700 »	40.713 »	% 100 +

Burada görüleceği gibi (Soru 43) tütün ve kuru üzümde tarife kontenjanlarının tam olarak kullanılmasını engelleyen başlıca neden, Fransa ve İtalya'nın Yunanistan lehine tanıdığı tercihler olmuştur.

Ancak, konuyu kontenjan miktarları ve bunların kullanma oranları gibi çok dar alanlar içinde düşünmek çok yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu bakımdan, meseleyi, Türkiye'nin AET ile ticaretindeki yapısal değişme açısından ele almak daha doğru olacaktır. Sözkonusu dört üründeki tarife kontenjanı ve bunun kullanılma oranı, dolayısıyla bunlardan sağlanan ihracat geliri artmış olsa da, Türkiye'nin AET'ye ihracatında çok olumsuz bir değişme de buna paralel olarak gelişmiştir. Türkiye'nin AET'ye ihracatında iki yönlü bağımlılık ve yüksek riziko ortaya çıkmıştır. Bu da, a) B. Almanya'nın, AET'ye ihracatımızın yarısından fazlasını yaptığımız, tek başına çok önemli bir pazar haline gelmesi; b) kuru meyve, pamuk ve tütün olarak üç belli başlı ihraç malının AET'ye ihracatımız içinde artan bir oran kapsıyor haline gelmesidir.

1963'de, AET'ye ihracatın % 44.2'si B. Almanya'ya olduğu halde, bu oran 1969'da % 52.2'ye yükselmiş; B. Almanya, diğer hiç bir ülkeyle karşılaştırılamayacak bir önemi, toplam ihracatımız içinde kapsamaya ve ihraç pazarımız olarak, son yıllarda ABD'nin önüne geçmeye başlamıştır. B. Almanya, toplam ihracat içinde % 20 - 25 gibi çok önemli bir yeri tek başına kapsamaktadır.

İkinci olarak, 1963 yılında AET'ye yaptığımız 140 milyon dolar tutarındaki toplam ihracatın % 60'ı kuru meyve ve pamuk; % 66'sı kuru meyve, pamuk ve tütünden oluşurken, 1969'da, bu oranlar, sırasıyla, % 66 ve % 75 olmuştur. Mamul ve yarı mamuller grubunun payı da, % 16'dan % 9'a düşmüştür. Tek başına kuru meyve (fındık, kuru üzüm, kuru incir) AET'ye ihracatımızın, 1963'de % 30'unu oluştururken, payı, 1969'da % 42.5'ğa yükselmiştir.

Kısacası, uygulanan tarife kontenjanı sistemi, Türkiye'nin AET'ye ihracatının, hem ülke hem de ürün itibariyle ihtisaslaşma derecesini yükselterek, B. Almanya ve kuru meyve olmak üzere, iki yönlü riziko yaratıcı nitelikte gelişmiştir. B. Almanya'da, başta fındık olmak üzere, kuru meyve yeme alışkanlığında en küçük bir değişiklik; veya, ürünümüzü almama yolunda en ufak bir tehdit, Türkiye'nin ihracat gelirinde büyük düşüşlere yolaçabilecek bir durum yaratmıştır. Hazırlık döneminin başlıca sonucu, bu bakımdan, tarife kontenjanlarının miktarı ve bunların kullanılma derecesi arttıkça, Türkiye'nin ihracat gelirindeki riziko payını büyütmek olmuştur.

Soru 37 : Hazırlık döneminin diğer gerçekleşmeleriyle Ankara Andlaşmasının dilekleri arasında çelişme mi yoksa uyuşma mı vardır?

Nasıl Roma Andlaşmasının serbest rekabeti gerçekleştirmek dileği, uygulamada tekellerin güçlenmesi veya bir Avrupa Topluluğu kurmak dileği ABD'nin Batı Avrupa'ya yerleşmesi gibi, tam çelişik bir sonuç yarattıysa, aynı şekilde, Ankara Andlaşmasının dilekleriyle Hazırlık Döneminin gerçekleşmeleri de tam bir çelişme göstermektedir. Bu çelişmeleri, Ankara Andlaşmasının ilgili maddeleri ve gerçekleşmelerini karşılıklı inceleyerek, ortaya koyalım.

Taraflar arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek» (madde 2/1)

«Hazırlık döneminde Türkiye ..... Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir». (madde 3/1) (*)

(*) Hazırlık Döneminde, Türkiye ekonomisinin değil AET'ye yaklaşmak, aksine nisbi geriliğinin nasıl arttığı için, Soru 41 ve Tablo III'e bakınız.

Genel ödeme bilançosuna denge sağlamak ve parasına olan güveni devam ettirmek için gerekli ekonomi politikasını uygular.» (madde 17)

a) Ankara Andlaşmasının bu bekleyişine karşı, Hazırlık Döneminde Türkiye'nin AET'den ithalâtı ve AET'ye ihracatının nasıl geliştiği Tablo II'de görülebilir. Hazırlık Dönemi öncesi 1962 yılında, ithalâtın % 30'u AET'den yapılırken, 1965'den itibaren, AET'den ithalât, toplam ithalâttan daha süratle artmış ve toplam ithalâtımız içindeki payı % 35-6'ya kadar yükselmiştir. İhracatımızda, AET'nin payı, 1962'de toplamın % 40.5'ğu iken, 1968'e kadar, AET'ye ihracat, toplam ihracattan daha yavaş artmış ve % 33.1'e kadar düşmüş; ancak, 1969'da tekrar 1962'deki % 40 oranını tutabilmiştir. Tabiî, ithalât ve ihracat artış hızlarındaki bu farklı gelişme dolayısıyla, 1966'dan itibaren AET karşısındaki dış açığımız büyümüş, 1962'ye nazaran önemli bir artış göstermiştir. Yani, ticarî ve ekonomik ilişkiler dengeli değil, dengesiz ola-

Tablo II

1962-69 yılları arasında Türkiye-AET Dış Ticaret İlişkisi

Dış Ticaret	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
İthalâtımız (Mil. $)	187.2	196.1	154.5	162.3	236.5	237.9	281.9	284.5
İthalâtımıza oranı (yüzde)	30.2	28.5	28.7	28.5	32.9	34.7	36.9	35.5
İhracatımız (Mil. $)	154.2	139.9	137.8	156.9	171.4	176.7	164.1	214.9
İhracatımıza oranı (yüzde)	40.5	38.0	33.5	33.8	34.9	33.8	33.1	40.0
Açık (mil. $)	33.0	56.2	16.7	5.4	65.1	61.2	115.8	69.6

Kaynak: «İktisadi Rapor 1970», Türkiye Ticaret ve Sanayi Odalar ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1970.

rak gelişmiş, serbest dış ticaretin daha uygulanmadığı bir dönemde dahi, AET karşısındaki dış açık büyümüştür.

Bunun nedeninin, AET tarafından Türkiye'ye verilen 175 milyon dolarlık kredi değil (çünkü Hazırlık döneminin kapsadığı 1964 - 69 Aralık döneminde AET karşısındaki dış açık toplam 264.2 milyon dolar olmuştur) fakat, hukukî bir durum olduğunu, Sabahattin Teoman şöyle belirtmektedir: «Kanımca, Türkiye-AET ticaretindeki Türkiye aleyhine meydana gelen açık artmasının nedeni, Ortaklık Anlaşmasıyle **Türkiye-AET alışverişine verilen yeni hukukî bünyedir.** Şöyle ki, Anlaşma tarihine kadar Türkiye'nin topluluğun altı ülkesine ayrı ayrı yaptığı ihracat ve bunlardan ayrı ayrı yaptığı ithalât, tarafların herbirinin bütün öteki ülkeler mallarına fark gözetmeden uyguladıkları dış ticaret rejimlerine göre yapılmaktaydı. Ortaklık Anlaşması taraflardan birini - Altılar - Türkiye karşısında tek ülke durumuna getirdi ve Türkiye'nin bu Topluluğa vaki başlıca ihracatını gümrük kontenjanlarına bağlayarak kısıtladı. Buna karşılık, Topluluk ülkelerinin Türkiye'ye dönük ihracatı, Türkiye'nin bütün ülkeler çıkışlı mallara öteden beri ve fark gözetmeden uygulayageldiği genel dış ticaret rejimine göre işlemesini sürdürdü. Anlaşma gereğince Topluluğun Türkiye çıkışlı mallara - özellikle sürüm kolaylıkları bahşedilen tarımsal dört ürünümüze - tanıdığı kontenjanlar yıldan yıla artar görünmekteyse de bu artış hızı Anlaşmadan önceki artış hızıyle ölçülemeyecek oranda düşüktür. Başka ve açık bir deyişle, **Anlaşma, Türkiye çıkışlı malların Topluluğa girişini kısıtlarken Topluluk mallarının Türkiye'ye girişine hiç bir kayıt koymamıştır.»** (Mülkiyeliler Dergisi, Nisan-Haziran 1970).

Diğer bir deyişle, altı üye devletin bir araya gelmesiyle oluşan topluluk tekelci alıcı (monopson) olmuş, dola-

yısıyla ürünlerimizin ihracatı kısıtlanmış; oysa, Türkiye, bunlardan serbest rekabet şartları altında alıcı durumunda kalmış, dolayısıyla böyle bir kısıtlama sözkonusu olmamıştır. Gerçekte, altı ülke, hiç olmazsa, Hazırlık dönemi için verdikleri 175 milyon dolar kredi sınırları içinde de, tam bir tekelci satıcı (monopol) durumundadırlar. Bu tekelci gücün, hem ithalât hem ihracatımızda ne denli güçlü olduğu, Türkiye'nin AET içinde Batı Almanya ile olan ilişkileri incelendiğinde, daha iyi ortaya çıkacaktır.

Kısacası, kâğıt üzerindeki serbest rekabet yerine, tekelci durumlar gerçekleşmiş; Türkiye ekonomisini kuvvetlendirsin diye verilen 175 milyon dolar kredi, AET karşısındaki dış ödeme açığını dahi karşılamamıştır.

b) Türkiye'nin AET karşısındaki dış ticaret açıkları büyüdüğü gibi, genel ödeme dengesi içinde de, açıklar büyümüş, parasına güven azalmış ve nihayet, 7 Ağustos 1970'de, % 66.6 oranında parasının dış resmî değerini düşürmesi gerekmiştir. 1962'de 238 milyon dolar olan dış ticaret bilançosu açığı 1969'da 264.4 milyon dolara; carî işlemler bilançosu açığı ise, henüz işçi döviz transferlerinin bulunmadığı 1962'de 242 milyon dolardan, işçi döviz transferlerinin 140 milyon dolara vardığı 1969'da sadece 215 milyon dolara inmiştir. İç fiyat seviyesi ise, 1963 = 100 kabul edilirse, 1969'da 136'ya çıkmış; yani, 6 yıl içinde fiyatlar % 36 oranında yükselmiştir. Fiyat endekslerinin Türkiye'deki gerçek fiyat artışlarını tam yansıtmamasına rağmen, bu, Hazırlık Döneminde, yılda ortalama % 6 oranında fiyat artışı olduğu gösterir.

Kısacası, ne ödeme bilançosunda denge sağlanabilmiş, ne de Türk parasına güven kurulabilmiştir.

c) Hazırlık Dönemi, AET'nin bize tek taraflı tavizler verdiği bir dönem olarak düşünüldüğü halde, piyasa kurallarının işleyişi tam ters bir sonuç vermiştir. Tablo II'-

den görüldüğü gibi, AET bizim için, diğer ülkelerden daha iyi bir pazar olmamış; diğer ülkelere ihracatımız, dönem ortalaması olarak, AET'ye ihracattan daha süratle artmıştır. Buna karşılık, Türkiye, AET için, diğer ülkelere nazaran çok daha iyi bir pazar olma yolunda gelişmiş; AET'den ithalâtı diğer ülkelerden ithalâtından daha süratle artmıştır. Hele, Türkiye'nin - ilerde görüleceği gibi - ithalâtının yarısının B. Almanya'dan olduğu ve bunun da kimya-makina gibi belirli alanlarda yoğunlaştığı gözönünde tutulursa, birkaç firmaya Türkiye'nin ne denli «iyi pazar» haline geldiği ortaya çıkar.

Diğer bir deyişle, Hazırlık Dönemi, ihracatı artırma açısından gözönünde tutulduğunda, tek taraflı taviz dönemi olarak işlememiş, onların pazar kapma yarışını güçlendirmiştir.

d) Hazırlık Döneminde, Türkiye'nin, AET yardımıyla ekonomisini güçlendirmesi için, büyük pazarlık ve çekişme sonucu, 175 milyon dolar kredi alınabilmiştir. Bunun da dörtte üçü özel sektör, 80 milyon dolar kadar bir kısmı ise sadece 30 özel firma tarafından kullanılmıştır. Yani, kredinin büyük kısmı, ekonomik gelişmeye ne denli faydalı olduğu şüpheli, birtakım firmalara gitmiştir.

Soru 38 : Geçiş döneminin esasları ve koşulları nelerdir?

Türkiye'nin AET'yle ilişkilerinde, Geçiş Dönemi, Hazırlık Dönemini izleyen ve esas itibariyle, 12 yıl sürmesi beklenen serbest dış ticaret ve üretim faktörleri hareketlerinde serbestlik hazırlığı dönemidir. Geçiş Döneminden, temel ilkeler olarak beklenen nihaî amaçlar Ankara Andlaşmasında tesbit edildiği halde, Geçiş Döneminin teferruatı, «Katma Protokol» olarak nitelenen ve Ortak-

lık Konseyince hazırlanan bir ekle belirtilmektedir. Bir buçuk yıllık müzakerelerden sonra 22 Temmuz 1970'de kabul edilen «Katma Protokol», bu satırların yazıldığı sırada henüz tamamiyle kamuoyuna açıklanmamıştı. Türkiye'deki her toplum katını yakından ilgilendiren bu protokolün esasları ve koşulları, hiç de demokratik olmayan bir «gizlilik» içinde tutulmaktadır. Bununla beraber, katma protokolün özeti basma yansımıştır. Ayrıca, bu tip uluslararası andlaşmaları Parlamento'dan geçirme zarureti olmadığı halde, AP hükümeti, «Geçiş Dönemine Giriş Andlaşması» niteliğindeki bu protokolü, Parlamentoya sunacağını belirtmiştir. (Bu satırların yazıldığı sırada, Protokol henüz Parlamento'ya sunulmamıştı.) Aşağıda, Geçiş Döneminin mal akımlarıyla ilgili «ticarî hükümleri» (2 Ağustos 1970 tarihli Milliyet Gazetesinden naklen) belirtilmiştir.

Katma Protokolde, gümrük birliğinin gerçekleştirileceği «Geçiş Dönemi» süresi içinde «Gümrük resim ve vergilerinin sıfıra indirilmesi, Gümrük Vergisi dışındaki miktar tahditlerinin kaldırılması, bir de ortak bir dış tarife uygulanması yâni belirli bir süre içinde, tarafların, üçüncü ülkelerden yaptıkları ithalâtın rejimini ortak bir hâle getirecekleri» belirtilmektedir.

Anlaşmaya göre Türkiye SEKA ürünlerini, demir, çelik, kömür ve tarımsal ürünlerini Gümrük Birliğine katmıyacaktır. (*)

Bir başka korunma tedbiri olarak, referans yılının

(*) 2 Ağustos tarihli Milliyet gazetesinde, SEKA ürünlerinin gümrük birliği dışında bırakılacağı belirtilmiştir. Ancak, Türk selüloz-kâğıt sanayiini ifade eden SEKA sembolü, Avrupa Kömür Çelik Birliğinin sembolü olan CECA ile mi karıştırılmıştır, yoksa, kâğıt-selüloz sanayii de demir-çelik yanında gümrük birliği dışında mı bırakılmıştır, bunu - şu anda elimizdeki bilgiyle - bilmemiz mümkün olmamaktadır.

(1965 - 1967) toplam ithalât değerinin % 5'i oranında malların, Gümrük Birliği dışında bırakılması kabul edilmiştir.

Yani, Türkiye, AET ile gümrük birliğine giderken 1967 yılı ithalâtının % 5'ine tekabül eden mallarda, tarımsal ürünlerde ve demir-çelikte gümrük birliği veya serbest dış ticaret ilkesine bağlı olmayacaktır. Esasen, demir-çelik Roma Andlaşmasında da, CECA andlaşmasıyla bağlı kalmış; tarımsal ürünler ayrı bir statüye tabi tutulmuştur. Böylece, Türkiye için Geçiş Dönemi'nin, AET'nin kendi Geçiş Döneminden farkı, 1965 - 1967 ithalâtının % 5'ini gümrük birliği dışında bırakabilmesinde ve aşağıda görüleceği gibi, 1967 «referans» yılı ithalâtının % 45'ine tekabül eden mallar için, gümrük birliğini gerçekleştirmeyi 22 yıla kadar uzatabilmesinde toplanmıştır.

Aşağıda, Geçiş Dönemi için Katma Protokolün esaslarını, AET'nin Türkiye'ye karşı ve Türkiye'nin AET'ye karşı yükümlülükleri olarak, Milliyet Gazetesinden nakledeceğiz:

a) AET'nin Türkiye'ye Karşı Yükümlülükleri:

1) Gümrük resimlerinin sıfıra indirilmesi:

1 — Protokolun imzalanmasından sonra, topluluk, Türk ürünlerine karşı bütün gümrükleri derhal sıfıra indirecektir.

Bundan sadece makina halıları ve bazı dokuma maddeleri ayrı tutulmuştur. Ancak, bunlar üzerindeki gümrükler de 12 yıl sonunda sıfıra inecektir.

Anlaşma yürürlüğe girer girmez % 25, 4 yıl sonra % 25, 8. yılda % 25 daha ve 12. yılda sıfır gümrük olacaktır.

Ancak pamuklu mensucat ve pamuk ipliğinde, topluluk kontenjanlar için de daha yüksek vergi indirimi tanımaktadır. Ham bezde 1000 tonluk, iplikte 300 tonluk kon-

tenjan açmakta, bunlara daha başlangıçta % 75 indirim yapmaktadır. Bu kontenjan üstünde yapacağımız ihracata ilk yıldan 8. yıla kadar kademeli olarak gümrük indirimi uygulanacak ve 8. yıl sonunda her ikisine de vergi indirimi % 75 olacağı için kontenjan fiilen kalkmış bulunacaktır. Üçüncü dört yılın sonunda ise gümrük tamamen kalkacaktır.

Ham bez'de kontenjan bin ton olacaktır. Topluluğun ham beze Gümrük Vergisi %13 - 15'tir. Oysa Türkiye, ham bez ihracatına % 56'ya kadar vergi iadesi uygulamaktadır. Buna göre, bütün Gümrük Vergisi kaldırılmış dahi olsa, vergi iadesi üzerinden kazancımız, bu oranda olacak, % 40 civarında bir sübvansiyona devam edilecektir.

2 — Gene topluluğun bir yükümlülüğü, tarafların ekonomik durumları uygun olduğu takdirde, anlaşmadaki indirim ve kotaların daha süratle kaldırılmasını öngörmekte, yâni topluluk, ilerdeki ekonomik durumuna göre, bize daha hızlı tavize yanaşmaktadır.

2) Miktar tahditlerinin kaldırılması:

Bu bölümde topluluk dokuma hariç bütün miktar tahditlerini derhal kaldırmaktadır. Ayrıca topluluk, ilerde bir güçlükle karşılaştığı takdirde, **ipek kozası**'na kontenjan koymak hakkını saklı tutmuştur.

Liberasyonun konsolide edilmesi prensip itibariyle kabul edilmiştir. Yâni taraflar, liberasyona dahil ettikleri maddeleri, tekrar kotaya alamayacak bunlara kontenjan koyamayacaktır.

Topluluk, bizim mallarımıza % 98 - 100 oranında bir liberasyon tanımıştır.

b) Türkiye'nin AET'ye Karşı Yükümlülükleri:

1) Gümrük resimlerinin sıfıra indirilmesi:

Türkiye, prensip itibariyle, topluluğa karşı gümrüklerini 12 yılda sıfıra indirecek; ancak, tarafların anlaşmaya

varacakları önemli nitelikteki maddeler için, bu süre 22 yıl olacaktır. 12 yıllık listede bulunan maddeler Türkiye için referans yılı olan 1967 ithalâtımn % 55'i, 22 yıllık listede olanlar % 45'ini oluşturmaktadır.

Türkiye, mevcut sanayiini korumak ve yeni kurulacak olan sanayii için lüzumlu maddeleri 22 yıllık listeye almıştır. Bu konuda planlama ile anlaşmaya varılmıştır.

Bugüne kadar ithalât listelerimizde bulunmamış olan yeni mallar, 22 yıllık listeye eklendiği takdirde, bunun %45 oranının dışında sayılacağı, yani oranı yükseltmiyecek olması Türkiye'nin lehine görülmektedir.

2) Miktar tahditlerinin kaldırılması:

Anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl sonundan itibaren üç yıl geriye gidilerek, bu son üç yılda istatistiklere göre Türkiye'nin kotaları içinde, topluluktan ithal ettiği malların aritmetik ortalaması bulunacaktır. Her bir madde için bulunacak bu ortalamaya göre, global ithal kotasında, Ortak Pazar ülkeleri arasında fark gözetmeksizin, belirli bir kontenjan açılacaktır. Bu kontenjan, ilk üç yıl, bulunan ortalama seviyesinde kalacak, bundan sonra %10 artacak, bunu takibeden 12. yıl sonuna kadar her iki yılda bir %10 artacaktır. 13. yıldan itibaren ise gene her iki yılda bir %20 arttırılacak ve 22. yıl sonunda kontenjanlar tamamen kalkacaktır.

3) Ortak tarifenin kabulü:

Türkiye, AET'nin, topluluk dışı ülkelere uyguladığı Ortak Tarife'yi, 12 ve 22 yıllık süreler içinde yürürlüğe koyacaktır.

c) Kademeli koruma tedbirleri:

Türk sanayiinin korunması için Türkiye'ye tanınan haklar üç bölüme ayrılmıştır:

1 — Katma protokolun ilk 8 yılı süresince, 12 ve 22 yıllık rejimlerin 1967 referans yılı ithalâtının %10'u de-

ğerine tekabül eden maddelerde, bir listeden diğerine kaydırma yapılabilecek, yâni 12 yıllık listeden alınıp 22 yıllık listeye aktarma olabilecektir. %10 oranı referans yılına göre, 26,3 milyon dolarlık maddeye tekabül etmektedir.

2 — Mevcut sanayiimizin genişlemesi, ya da yeni sanayiler kurulması halinde, anlaşmanın ilk 12 yıllık süresi içinde, referans yılı ithalâtının %10'unu geçmemek şartiyle, %25 oranında yeni Gümrük Vergisi koymak hakkı verilmiştir. Ancak, bunun için Ortaklık Konseyinde karar almak gerekmektedir. Gümrük oranı %25 olarak tesbit edildikten sonra bunu 9 yıl uygulama imkânı olacaktır.

3 — Bu anlaşma hükümlerinin uygulanması sırasında, Türk ekonomisinin herhangi bir sektöründe veya belirli veya sınırlı bir bölgesinde ekonomik bir sarsıntı görüldüğü takdirde, Türkiye gerekli gördüğü bütün tedbirleri kendisi almaya yetkilidir, sadece bu tedbirlerden Konseyi haberdar edecektir. Aynı hak Topluluğa da tanınmıştır.

d) Tarımla ilgili hükümler:

Tarım alanında Türkiye'ye düşen tek yükümlülük, 22 yıllık süre bitiminde, topluluğun Tarım politikasına ve uygulamalarına uyacak şekilde kendi tarım politikasını düzenlemeğe gayret etmektir. Bu dönem sonunda Türkiye'nin belirli alanda yeterli tedbirleri alamadığı görülürse, tarım'ın o dalında serbest bırakılacaktır.

Tarım konusunda ise Türkiye'ye şu kolaylıklar tanınmıştır:

1 — Tütün ve kuru üzümde kontenjan ve gümrük derhal sıfıra inecektir.

2 — Kuru incirde kontenjan kalkacak, %4.7 lik gümrük vergisi de, anlaşma imzalanınca derhal %3'e, ondan sonraki üç yılda da sıfıra indirilecektir.

3 — Fındıkta 18.700 tonluk kontenjan bırakılmış, vergi %2,5 indirilmiş kontenjan dışı fındık ithalâtında %3'de kalmıştır.

4 — Öteki tarım maddelerimizin bir kısmı için derhal % 75 gümrük indirimi uygulanacak, 5. yılda ise % 100 indirime tabi tutulacaktır.

Ancak, ortak piyasa nizamına yani prelevmana ya da telâfi edici vergiye tabi gıda maddeleri için ayrı imkânlar tanınmıştır.

Prelevmanla korunan maddelerden zeytinyağı için, üçüncü ülkelerden alınan prelevmandan, tonunda 45 dolar indirim yapılacak, ayrıca, 3. ülkeler Zeytinyağının ithalât fiyatından da ton başına beş dolar indirim Türkiye'ye tanınmıştır.»

Milliyet gazetesindeki açıklamada yer almamakla beraber, İKV bülteninde, narenciye ile ilgili şu bilgi de yer almıştır:

«Narenciyeye, Türk ihracatçılarının belli bir arz fiyatına uymaları kaydiyle tercihli bir rejim tanınmıştır. Bu rejim portakalda % 40, limon, mandalina, klemantin ve satsumada ise % 50 oranında gümrük indirimi şeklindedir.»

e) Geçiş Döneminin emek ve sermaye hareketleriyle ilgili esasları:

Katma Protokolün yukarda basına yansıdığı kadarıyla naklettiğimiz ticarî esaslarını kesin olarak bilemediğimiz, ancak, haberler basına sızdığı kadarıyla bilebildiğimiz gibi, emek ve sermaye hareketleri için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ancak, malî protokole bağlı olarak yapılacak Avrupa Yatırım Bankası kredi anlaşması kesinlikle bilinmektedir. Aşağıda, İKV bülteninden, Türkiye'den AET'ye emek ihracının koşulları ve kredi anlaşmasıyla ilgili hükümleri naklediyoruz:

1) Emek hareketiyle ilgili esaslar ve koşullar:

«Katma protokol, Ankara Anlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden itibaren, onikinci yılın sonu ile 22. nci yıl arasında işçilerin serbest dolaşımının, Ortaklık Konseyince tesbit edilecek usuller çerçevesinde tedricen gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Öte yandan Toplulukta çalışan Türk işçilerinin ücretleri ile çalışma saatleri konusunda millî işçilerle ayırıcı bir muameleye tâbi tutulmamasını öngören hükümlere de yer verilmiştir.

Ayrıca Ortaklık Konseyi bu işçilerin meslekî ve coğrafî hareket serbestisi ile ilgili meseleleri de inceleyebilecektir. Konsey, diğer taraftan, protokolün birinci uygulama yılı sona ermeden önce topluluk içinde yer değiştiren Türk uyruklu işçilerle bunların toplulukta ikamet eden aileleri lehine sosyal güvenlikleri konusunda gerekli kararları alacaktır.

2) Yeni malî protokole gelince, bu protokol, 195 milyon dolarlık bir meblâğın Türk ekonomisi emrine tahsisini öngörmektedir. Bu meblâğ malî protokolün imza tarihinden itibaren 5,5 yıl sürecek bir dönem zarfında kullanılabilecektir.

Bu meblağ aşağıdaki özel şartlarla yatırım projelerinin finansmanına tahsis edilmektedir. En fazla 30 yıl vade, 8 yıla kadar varabilecek ödemesiz dönem, rantabilitesi yaygın ve uzun süreli (alt yapı) projeler için yılda asgarî %2,5 ve normal rantabiliteli projeler için %4,5 faiz.

Son olarak, malî protokolün uygulanması süresince, Topluluk 195 milyon dolarlık sözkonusu yardımı Avrupa Yatırım Bankasının kendi kaynaklarından piyasa şartlarıyla verilecek ve toplam miktarı 35 milyon dolara ulaşabilecek ödünçlerle tamamlama imkânlarını inceleyecektir.»

Soru 39 : Geçiş dönemi için hazırlanan katma protokol nasıl değerlendirilebilir?

Eğer AET'ye katılmayı «politik bir veri» kabul edersek, Geçiş Dönemi için hazırlanmış bulunan ve çeşitli kaynaklarda iktibas edildiği kadar tanıyabildiğimiz Katma Protokolü değerlendirmek anlam kazanır. Tabiî, AET'ye katılma «politik bir veri» kabul edilmediği takdirde, Katma Protokolü tartışmak hiç de anlamlı olmayacaktır. AET'nin Türk ekonomisi üzerinde hangi yollardan olumsuz etki yapacağı sorunu bütün bir bahsin konusunu oluşturduğu için, burada, Geçiş Dönemi koşullarını belirleyen Katma Protokolü, birinci açıdan ele alıp değerlendireceğiz. Ancak, Katma Protokol kamuoyuna açıklanmadığı, çeşitli yayın organlarına sızdığı kadar esasları bilinebildiği için, Katma Protokolün neler getirip, neler götürdüğünü de kesin olarak bilmek (şu satırların yazıldığı anda) olanak dışıdır. Bu bakımdan, aşağıda yapacağımız değerlendirmenin çok sınırlı bilgiler çerçevesinde olduğunu özellikle belirtmemiz gerekir. Değerlendirmeyi de, karşılıklı pazarlık içinde koparılan tavizler gibi çok sınırlı bir açıdan yapmakla yetineceğiz.

1) Ticarî, mal hareketleriyle ilgili tavizler:

Açıklamalardan görülen, pazarlıkta alman her yeni tâviz karşısında, belki de daha önemli yeni bir taviz verilmek zorunluğunda kalındığıdır. Sekiz yıllık süratli indirimli liste kaldırılırken, yani bir tâviz alınırken, daha önceki pazarlarda 22 yılda %80 oranında kaldırılması düşünülen miktar kısıtlamalarının, 22 yılda %100 oranına çıkarılması, yani yeni bir tâviz verilmesi, buna iyi bir örnektir. Veya, pamuk ipliği ve pamuklu dokumada biz hemen Geçiş Döneminin başlamasıyla, AET ülkelerine kısıntısız ihraç olanağı talebimizden vazgeçip, bunu 12 yıl sonraya ertelemek yolunda bir tâviz verirken, tütünü gümrüksüz ihraç etmek gibi bir tâviz almakla yetindiğimiz anlaşılıyor. Bu gibi, tâviz alıp tâviz vermek yolundaki değişikliklerin kamuoyuna açıklandığı kadarıyla, Türkiye'ye

pazarlıkta yeni ve büyük yararlar getirdiğini söylemek mümkün değildir. Diğer taraftan, portakal ihracımıza %40 ve ihraç ettiğimiz diğer bazı nârenciye türlerine %50 (belirli bir arz fiyatına uymak kaydıyla) tanınan gümrük kolaylıkları, AET ile bir ilişkisi olmayan İspanya, İsrail gibi ülkelere de esasen tanınmıştır; dolayısıyla, tanınan bu kolaylık, Türk ürünlerine hiç bir rekabet üstünlüğü sağlamıyacaktır. Ayrıca, bunu sağlamak için Geçiş Dönemine girmiş olmağa da herhangi bir gerek olmadığı açıktır Çünkü, Türkiye Hazırlık Döneminde de bu kolaylıktan yararlanmıştır.

Alman ve verilen bu tâvizlerin muhasebesinde, Türkiye'nin pek de kârlı sayılamıyacağına bir örnek olarak, tütün ve pamuk ipliği, pamuklu dokuma tâvizlerini karşılaştıralım. Gümrüksüz tütün ihracatı yoluyla, Türk tütünlerinin üçüncü ülkeler karşısında bir rekabet üstünlüğü ve Yunanistanla da bir rekabet eşitliği sağlamış olacağı doğrudur. Ancak, AET tütün ithalâtının çok büyük kısmı, başta ABD olmak üzere, Virjinya tipi tütünden oluşmaktadır. Amerikan tipi sigara içme tercihinin İkinci Dünya Harbinden beri yerleştiği AET ülkelerine, fiyat onlar için ne kadar düşerse düşsün, tütün ihracatını büyük ölçüde artırmak mümkün değildir. Olsa olsa, Bulgaristan gibi AET tütün ithalâtının %5'inin geldiği bir ülke rekabet yoluyla piyasa dışı bırakılabilir (o da, eğer becerilebilirse), çünkü, Bulgaristan da, Türkiye gibi «Şark tipi tütün» ihraç etmektedir. Bunun dışında, gelir elâstikliği de pek olmayan tütünün ihracatı, ancak AET nüfus artış oranına bağlı olarak artar. Yani, tütün ihracatını, «Türkiye, AET tütün ithalâtının %5'inden azını vermektedir; dolayısıyla, rakipler bu tâvizle bertaraf edilerek, büyük çapta artabilir» diye düşünmek doğru bir varsayıma dayanmamaktadır. Buna karşılık 12 yıl sonra, Türk pamuk ipliği ve pamuklu dokuması hiç kısıntısız AET'ye girecek

zaman geldiğinde, bunların talebinin çok düşmüş olması da kuvvetle muhtemeldir. Dünya ve AET dokuma sanayii, süratle sentetik liflere kaymaktadır. Bizim hiç kısıntısız ihraç olanağına kavuşacağımız tarihin, herhangi bir ihracat yapılması için çok geç olmayacağını da, bugünden hiç kimse söyleyemez.

Ayrıca, Topluluğun tütün üretici ülkeleri kendi yönlerinden anlaşmaya bir koruma maddesi eklemişlerdir. Türk tütünlerine verilen kolaylık, bu üreticilerin satışlarını zorlaştırırsa, AET Konseyi ve Komisyon durumu inceleyecekler ve gerektiğinde tedbir alabileceklerdir. Türk hükümeti, başlangıçtan itibaren sürdürülen müzakerelerde pamuk ipliği ve pamuklu dokumanın kontenjansız ve gümrüksüz ithalini talep ettiği halde, bu talep kabul olmamıştır.

2) Avrupa Yatırım Bankası Kredileri:

AET'nin bize yeni tâvizler tanımakta ne denli hasis davrandığının bir göstergesi de, verilecek borç miktarıdır. Türkiye, 5 yıl için 400 milyon dolar talebini, daha sonra 300 milyon dolara indirmiş; AET ülkeleri de önce 175 sonra da 220 milyon dolar teklif etmişlerdi. Oysa, zeytinyağı gibi tarım ürünleri için verdikleri bazı tâvizlerin karşılığı saydıkları için mi, yoksa diğer bir sebepten mi, bu tutarı son pazarlıkta 195 milyon dolar olarak bağlamışlardır? Yani, bu kadar gürültü patırtı, pazarlık, Türkiye'nin yılda 40 milyon dolara dahi varmayan bir borçlanma olanağına kavuşması içindir. Oysa, döviz tıkanıklıkları, Türkiye için, yükselen sınaî mâliyetler, azalan sınaî üretim ve azalan yatırımlar, yani sanayiin rekabet olanaklarının çok zayıflaması demektir. Türkiye'nin Hazırlık Döneminde aldığı yılda 35 milyon dolar tutarındaki kredi, Geçiş Döneminde aynen muhafaza edilmiştir. Bu tutar, Türkiye'nin AET karşısındaki bir yıllık dış ticaret açığının yarısını ancak karşılayabilir.

3) Türk İşçilerinin Durumu:

Türkiye, Geçiş Döneminden itibaren işçilerin AET içinde serbest dolaşmasını başlangıçtan itibaren talep ettiği halde, pazarlıklar sonucu, Geçiş Döneminin 12 - 22 yılları arasında bunun tedricen serbestleştirilmesi kararı olmuştur. Tıpkı pamuklu dokumada olduğu gibi, 12 yıl sonra işgücü talebinin de ne olacağı belli değildir. Oysa, bugün, Yugoslav işçileri, B. Almanya'daki yabancılar arasında birinciliği almış; B. Almanya, AET ile bir ortaklık ilişkisi olmayan Kuzey Afrika ülkelerinden işçi ithali için anlaşmalar yapmağa başlamıştır. Bugünkü durum kesindir: AET ve özellikle B. Almanya'da işçi talebi yüksektir ve süratle artmaktadır; Türkiye'deki işsizlerin önemli bir kısmını massedecek, gitmek için kuyrukta bekleyen 800 bin küsur kişiye iş sağlayacak kadar boş yer vardır. Ama, 12 yıl sonra bu durum devam edecek midir? AET'nin bir amacı da, sanayide temerküzü sağlayarak, otomasyona giderek, dev Amerikan sanayii ile dünya pazarlarında rekabet etmektir. Bu bakımdan, ilerki yıllarda, toplam işçi talebinin veya bu toplam içinde Türk işçilerinin yerinin ne olacağının büyük bir belirsizlikle yüklü olduğu söylenebilir. Nitekim, 28 Ağustos 1970 tarihli Milliyet gazetesinde, Köln kaynaklı bir haber, bu şüpheyi doğrulamaktadır. Haberde şöyle denilmektedir:

«Batı Almanya ilk defa olarak Polonya'dan da işçi getirecektir. Polonya, Yugoslavya, Romanya ve Çekoslovakya'dan sonra Federal Almanya'nın işçi ihtiyacını karşılamaya başladığı dördüncü Doğu ülkesi olacaktır. Bu kararın Türkiye, Yunanistan ve İspanya'dan gelen işçi adedinin azalmasında önemli bir rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Politik yatırımların rol oynadığı Doğu'dan işçi getirmekte de Federal Almanya diğer ülkelere oranla daha fazla tâvizler vermektedir. Örneğin Yugoslav'lara verilen sosyal ve diğer hakların çoğu henüz Türk'lere tanınmamıştır.»

Diğer bir deyişle, Geçiş Dönemi için birçok yükümlülük altına giren Türkiye'ye karşılık, bu gibi yükümlülükleri olmayan Kuzey Afrika, İspanya, Yugoslavya veya Doğu Bloku ülkeleri, hem Türk işçilerine nazaran daha fazla sosyal nitelikte taviz alabilmekte, hem de bu tavizler ilerki yıllarda Türkiye'nin ihraç etmeyi beklediği işçi sayısında önemli azalışlara yolaçabilecek nitelikte gözükmektedir. Esasen, daha önce belirttiğimiz gibi, AET içinde emek ve sermaye hareketleri, piyasa kanunlarının gerektirdiği biçimde yürümekte; AET, emek-bol ülkelerden işçi ithal etmektedir. AET içinde, emek hareketlerinin serbestleştirilmesine rağmen, bu hukuk kuralı piyasayı etkilememiştir. Hatta, İtalya'daki süratli gelişme dolayısıyla, İtalya, eskisinden daha az işçi ihraç eder hale gelmektedir.

Kısacası, Türkiye'nin, işçi ihraç edebilmesi için, ne AET'ye üye olması, hatta, AET ile aynı Blok'ta bulunması; ne Geçiş Dönemi'ne girmesi gereklidir; ne de, Türkiye'den işçi ihracının 12 yıl sonra, birçok rakip ülkenin ortaya çıkması ve otomasyon dolayısıyla, ne olacağı bellidir. Türkiye'nin, işçiler için aldığı taviz, gerçekte bir taviz olmayıp, diğer ülkelere verilenden daha da kısıtlıdır.

Soru 40 : Geçiş dönemi koşullarında müphem noktalar nelerdir?

Öncelikle şunu belirtelim ki, basına açıklandığı kadarıyla tanıyabildiğimiz Geçiş Dönemi koşulları, büyük müphemliklerle yüklüdür: özellikle yabancı sermayenin durumunun ne olacağı hiç belli değildir. Açıklamalarda, buna hiçbir atıf yapılmamıştır. Oysa, Ankara Andlaşmasının «Geçiş Döneminin Uygulamaya Konması» ile ilgili Kısım II, madde 20'de, «Âkit taraflar, Topluluk memleketlerin-

den gelen ve Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olabilecek sermayelerin Türkiye'de yatırımını teşvik eden her çeşit aracı araştırmaya çabalar,» denmekte; AET'den gelen sermayenin, diğer ülkelerden gelen sermayeye tanınan vergi, kambiyo ve diğer tavizlerden yararlanacağı belirtilmektedir.

İkinci olarak, basında iktibas edilen Katma Protokol hükümlerine göre, Geçiş Dönemi içinde, Türkiye, sanayii tehlikeye düştüğü zaman, liberasyonu otomatik olarak durdurabilir. Oysa, Belçika Dış İşleri Bakanı ve Ortak Pazar Türkiye Ortaklık Konseyi üyesi Pierre Harmel, Milliyet Gazetesine verdiği bir demeçte, «Türkiye'nin herhangi bir zorlukla karşılaşması halinde, ortaklık uygulamasını tek başına durduramayacağını, Avrupa Komisyonu ile anlaşma olması halinde koruma tedbirleri alabileceğini» belirtmiştir. Ayrıca, «Kademeli Koruma Tedbirleri» olarak, Türkiye'ye tanınan haklar diye belirtilen koruma tedbirlerini de, basında açıklandığı gibi Türkiye'nin tek başına değil, fakat, ancak Ortaklık Konseyinin oybirliği içinde aldığı kararla alabileceği anlaşılmaktadır. Ankara Andlaşmasının «Ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak için Âkit taraflar, Anlaşma ile verilen görevlerin sınırları içinde eylemde bulunan bir Ortaklık Konseyinde toplanırlar» (madde 6) hükmü de, bu kanıyı doğrular niteliktedir. Diğer bir deyişle, Geçiş Dönemine girdiği zaman, Türkiye'nin sanayileşmesinin, ulus-üstü bir kurumun kararlarına bağlanacağı anlaşılmaktadır. Ancak, bu, müphem bir noktadır.

Bir diğer nokta, Türkiye'nin bugün, sanayii teşvik için almakta olduğu tedbirleri devam ettirip ettiremiyeceği sorunuyla ilgilidir. Şöyle ki:

AET ülkeleri, kendi aralarında, rekabeti bozacak nitelikte sübvansiyonların yapılamıyacağını kabul etmektedir. Bunun nedeni de açıktır: bir sanayii gümrükle koru-

yarak dış rekabeti azaltabileceğimiz gibi, gümrük korumasını kaldırarak, bu sanayie sübvansiyon verebiliriz ve bunu yaşatabiliriz. Rekabeti, bu sanayie yapılan malî yardımlarla bertaraf edebiliriz. Yatırım indirimi, zarar eden kamu iktisadî teşekküllerinin yaşatılması (azot sanayii gibi), hatta çok düşük kârlılıkla yetinen kamu iktisadî teşekkülleri, bu anlayışa göre, rekabeti bozucu niteliktedir. Bunların durumu ne olacaktır? Bu konuda, hiçbir açıklama yoktur. İtalya'nın, Güney İtalya için AET'den aldığı ayrıcalıklara benzer ayrıcalıklar, Türkiye'ye de verilmiş midir? Yoksa, «serbest rekabet» ilkesi, tam olarak işletilecek midir? Pierre Harmel'in Milliyet Gazetesinde yayınlanan demecine göre, Türkiye, 22 yıl uzatmalı Geçiş Dönemi süresi içinde vergi iadesi veya ihracat primi olarak teşvik primlerini devam ettirebilecektir. Buna göre, zarar eden kamu işletmelerinin tasfiyesi Geçiş Döneminde gerekmeyecek; sanayie çeşitli teşvik primleri verilebilecektir. Ancak, bu da müphem bir nokta olarak kalmaktadır.

Müphem noktalar içinde çok önemli olanlardan bir tanesi de, bugün ithal yasaklarıyla korunan malların durumunun ne olacağıdır. Katma Protokol, AET'den referans yılı ithalâtına dayanarak liberasyonun gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Oysa, AET ülkelerinin daha önceki pazarlıklarda, ithali yasak olan mallarda da kolaylık istedikleri, «millî üretim global kotaları» diye tanımladıkları bu tavizle, ithali yasak malların da kademe kademe libere edilmesini istedikleri bilinmektedir. Katma Protokoldeki ifadeden bu tavizin AET'ye tanınmadığı anlaşılmakla beraber, bu da, esas itibariyle, müphem kalmış bir nokta sayılabilir.

Nihayet, tarım politikasının AET'ye intibak ettirilmesi gereğinin de Türkiye'ye neler getireceği kesin olarak belli değildir. Türkiye'nin 22 yıllık bir süre içinde, tarım

ürünlerinin serbestçe dolaşımını sağlayacak tedbirlere, tarımda ilerde AET'nin Mansholt Planı içinde tasarladığı verimliliği artırıcı yapısal değişmeler ve bunun için gerekli sübvansiyonlar dahil değildir. Dolayısıyla, Türkiye'nin (bak: Soru 57) tarımını rasyonelleştirmek için bu plan uygulandığında faydalanamayacağı, buna karşılık, tarım ürünlerinin serbestçe dolaşımını sağlayabilmek için, bu Fona çok büyük ödemeler yapması gerekecek durumda kalacağı anlaşılmaktadır.

Soru 41 : Geçiş Dönemini izleyecek Son Dönemin koşulları nelerdir?

Türkiye'nin 1970 Kasım ayından itibaren girmeğe hazırlandığı Geçiş Dönemini, 12 - 22 yıl sonra, «Son Dönem» izleyecektir. Geçiş Dönemi, Türkiye'nin, sanayiini bazı koruma olanaklarından yararlanabileceği, Topluluğun bütün yükümlülüklerini üstlenmediği bir aşamadır; ilgililerin deyimiyle, «nişanlılık veya balayı» dönemidir. Son Dönem, gümrük birliğinin gerçekleştiği ve tarafların, ekonomi politikaları arasındaki uyumlaştırmaya geçildiği bir aşamadır. Bu aşamada, daha önce Roma Andlaşmasıyla ilgili olarak belirttiğimiz bütün serbest rekabet ve üretim faktörleri hareketlerini serbestleştirici hükümler yürümeğe başlayacak; Türkiye, Geçiş Döneminde yararlanabildiği bazı tavizleri de tamamiyle kaybedecektir. İhracatta teşvik primleri veya sanayie sübvansiyon, belki Geçiş Döneminde muhafaza edilebilecek olan bazı ithal yasakları tamamiyle kalkacak; yabancı sermaye için alınabilecek bazı tedbirler - ihracat yapmadıkça ithalât yapamamak gibi - uygulanamayacak; Türkiye, tam üyelik statüsünün getirdiği ağır yükümlülüklerin ve tehlikelerin etkilerine açık olacaktır. Gerçekte, Türkiye için asıl tehli-

ke, Geçiş Dönemi kısmen bunları da getirmekle beraber, Son Dönem'de başlayacaktır. Türkiye'nin, tabi olacağı statü, Son Dönem'de, Batı Almanya veya Fransa, veya İtalya ya da Benelux devletlerininkinden farklı olmayacaktır. Bu altı zenginler kulübü üyesi, hatta belki o zamana kadar İngiltere'nin katılması da gerçekleşeceğine göre, yedi zenginler kulübü üyesi devletle, Türkiye, eşit rekabet koşullarında yarışacaktır. Bu ülkeler, 21 inci yüzyıla doğru «sanayi ötesi toplum» aşamasına geçerken, Türkiye ancak birinci Sanayi Devrimini tamamlamış olabilecektir. Yani, gelişme aşamaları farkı, ne dün Osmanlı İmpraatorluğu 1838 İngiliz Ticaret Andlaşmasını imzaladığı zaman geçerli olan küçük sanayi - fabrika sanayii; ne de bugün Türkiye Geçiş Dönemi'ne girerken geçerli olan azgelişmiş ülke - sanayileşmiş ülke ayırımından uzaklaşmış bulunacaktır. Gelişme aşamaları farkı, bugün, Türkiye'nin AET'ye intibakını - bir sömürge olmayı kabul etmedikçe - olanak dışı bıraktığı gibi, yarın Son Dönem için de aynı olgu geçerli olacaktır: ya Türkiye, AET içinde sömürge durumunda kalacaktır, ya da, Son Dönem içinde gerçekleşmesi beklenen intibaklar gerçekleşmeyecektir. 22 yıl sonra genel dünya politik - ekonomik - toplumsal koşullarının ve bunlar içinde Türkiye'nin yerinin ne olacağını şimdiden bilmek olanak dışıdır. Ancak, Geçiş Dönemi Türkiye ekonomisini AET'ye intibak ettirecek koşulları bir kere hazırladı mı, bazı sanayi dalları tasfiye olup, AET'ye ihraç amacıyla bazıları geliştirildi mi, veya AET sermayesi gümrük birliği veya ekonomik birlik koşulları içinde gelip Türkiye'ye yerleşti mi, Türkiye'nin Son Dönem'e girişten kaçınması düşünülemez. Geçiş Dönemi'nin asıl tehlikesi, bu dönemdeki yükümlülüklerden çok, Son Dönem'e geçişi böyle zorunlu hale getirmesidir.

Son Dönem'e girişe kadar geçecek uzatmalı 22 yıl içinde Türkiye'nin AET üyelerinin hiçbirine, hatta ortak

Tablo III

1968 yılında Ortak Pazar ülkeleri ve ortak üyelerinde millî gelir, nüfus ve fert başına gelir

Ülkeler (1)	Millî Gelir (Milyar Dolar) (?)	Nüfus (Milyon) (3)	Fert Başına Gelir (dolar) (2) (4) = — (3)	1963-69 ortalaması Fert Başma Gelirin Artış Haddi (5) (%)	Türkiye'nin 22 yıl sonra fert başına gelir itibariyle aşağıdaki Ortak Pazar ülkeleriyle eşit duruma gelmesi için gerekli gelir Büyüme Haddi (6)	Bu büyüme haddini sağlıyabilmek için gelirin yatırıma ayrılması gereken yüzdesi (7) = (6) × 2.5
Almanya	110.6	58.02	1907	6.3	21.1	52.7
Belçika	16.3	9.62	1696	6.0	20.0	50.0
Fransa	96.2	49.92	1927	6.6	20.8	52.0
Hollanda	20.4	12.74	1605	7.0	21.0	52.5
İtalya	60.6	52.75	1149	7.1	19.2	48.0
Yunanistan	5.9	8.80	680	6.0	15.1	37.8
TÜRKİYE	10.8	33.54	321	2.3		

Kaynak: Beynelmilel Para Fonu, «International Financial Statistics» de verilen rakamlardan, Doç. Nuri Karacan tarafından hesaplanmıştır. «Ortak Pazar, Devalüasyon ve Zamlar» Ant Dergisi, Eylül 1970

üye statüsündeki Yunanistan'a dahi erişmesinin sözkonusu olamayacağı, sadece «gelişme aşamaları» açısından değil, fakat, aynı zamanda bugünkü gelir seviyesi farkı ve gelişme hızı açısından ele alındığında da açıkça görülmektedir. Tablo III, 1968 yılında Türkiye'de gelişme seviyesinin göstergesi olarak kabul edebileceğimiz kişi başına gelirin, sadece 321 dolar olmasına karşılık, AET üyelerinin hepsinde 1000 doların üstünde olduğunu, İtalya bir tarafa bırakılırsa 1500-2000 dolar arasında bulunduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin kişi başına gelir seviyesinin AET üyelerinden bu denli düşük olması yanında, kişi başına gelir artış haddinin de çok düşük olduğu aynı tablonun 5. sütunundan görülebilir: bu had, ortalama olarak AET'dekinin üçte birinden biraz fazladır. Bu olgu, bir kere, Hazırlık Dönemi'nin kapsadığı 1963 - 69 yılları süresince, Türkiye ile AET ülkeleri arasındaki gelişme farkının azalmayıp aksine arttığını, yani, Ankara Andlaşması'nın «ekonomilerin birbirine yaklaşması» öngörüsünün gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. İkinci olarak, eğer önümüzdeki yıllarda AET'de kişi başına gelirin aynı hadde artacağını varsayarsak, Türkiye'de kişi başına gelirin 1992 yılında her bir üye ülkeye yetişmesi için, 1970 - 92 döneminde yılda kişi başına gelir artış haddinin ne olması gerektiği ve bunu gerçekleştirmek için millî gelirin hangi oranının (sermaye/hâsıla katsayısının 2.5 olduğu varsayımına göre) yatırılması gerektiği, Tablo III'ün 6 ve 7'inci sütunlarında görülebilir. B. Almanya'ya yetişmek için, 22 yıl Türkiye'de kişi başına gelirin yılda ortalama %21.1 oranında artması ve bunun için de millî gelirinin %52.7'sini yatırıma ayırması; Yunanistan'a yetişmesi için dahi, millî gelirinin yılda %37.8'ini yatırıma ayırıp kişi başına gelirin yılda ortalama %15.1 oranında artmasını sağlaması gerekecektir. Çin Halk Cumhuriyeti gibi, sosyalist ekonominin olağanüstü koşulları bu sonuncu olanağı ya-

ratıyor olsa dahi, 22 yıl süreyle kişi başına gelirin %20 oranında arttığı veya millî gelirin %50'sinin yatırıma ayrıldığı, dünyada görülmüş bir olgu değildir. Kısacası, 22 yıl içinde Türk ekonomisinin AET ülkelerininkine değil yetişmesi, yaklaşması dahi sözkonusu değildir; aradaki mutlak ve nisbî farkın azalmayıp büyümesi çok daha olağan bir beklentiştir. Nedenine gelince: AET ülkelerinde, kişi başına gelir ortalama yılda %6.5 artarken, Türkiye'de %10 artarsa aradaki açık bir miktar azalabilir. Ne var ki, yatırım mallarının %75'ini ithal eden Türkiye için, bunun gerektirdiği çapta yatırım yapılması demek, bu çapta ithal olanağı bulması demektir. Geçiş Döneminde ithalât libere edildikçe yatırım malları sanayii kurulması da olanak dışı olacağına göre, Türkiye'nin ne bu kadar döviz sağlaması ne de bu kadar yatırım yapması sözkonusu olabilecektir. (Bu konu üzerinde, ilerde, ödemeler bilançosuyla ilgili olarak uzun boylu durulacaktır.) Böylece, Son Dönem, Türk ekonomisinin, AET ülkeleriyle eşit rekabet koşullarına eriştiği bir aşama değil, fakat, aradaki çok büyük farktan ötürü, Türkiye'nin ancak sömürge koşulları içinde AET'yle bütünleştiği bir aşama olabilecektir.

Soru 42 : Ankara Andlaşması ile 1838 Ticaret Andlaşması arasında benzerlik var mıdır?

Ankara Andlaşması'nın, Türkiye Geçiş Dönemi ve onu izleyen Son Dönem'e girdiğinde, mevcut hükümleriyle ne gibi ekonomik sonuçlar doğuracağı üzerinde, izleyen kısım'da duracağız. Burada, Ankara Andlaşmasının genel bir değerlendirmesini, Roma Andlaşması'nm ruhu ve 1838 Ticaret Andlaşmaları açısından yapacağız.

Daha önce, Roma Andlaşması'nın **laisser-faire** dokt-

rinine uyan ve bundan ayrılan yönlerini incelerken (Soru 25 ve 26) bir nokta açıklığa kavuşmuştu. Bu da, Roma Andlaşması'nın, serbest rekabet ve kamu müdahalesinin ancak rekabet koşullarını yaratmak için uygulanması olarak özetleyebileceğimiz temel ilkesinin eşit rekabet koşullarına sahip olmayan ülkeler veya bölgeler için geçerli sayılmamasıydı.

AET'ye «ortak üye» statüsüyle bağlı olan 18 Afrika ülkesi ve AET'nin azgelişmiş bölgeleri için, veya topluluk dışı ülkeler karşısında kendileri için, tarım için rekabeti bozucu nitelikte saydıkları ekonomi politikası tedbirlerinin uygulanabileceği ve çeşitli malî yardımların bunlara yapılabileceğini belirtmiştik. Ne var ki, Ankara Andlaşması, Türkiye'nin 12 - 22 yıl sonunda, AET ülkeleriyle eşit rekabet koşullarına kavuşabileceğini varsaymaktadır (bak: Soru 34). Oysa, yukarda, Türkiye'nin 22 yıllık uzatmalı Geçiş Döneminde, AET ülkelerine yetişmesi için erişmesi gereken gelişme hızı açık olarak göstermektedir ki, Ankara Andlaşması'nın bu varsayımı «ütopik» tir; gerçek dışıdır. Böyle olduğu için de, Roma Andlaşması'nm daha önce değindiğimiz «ruhu»na veya temel ideolojik anlayışına aykırıdır.

Gerçekten, Ankara Andlaşması, daha çok 1838 tarihli İngiliz Ticaret Andlaşmasını ve bunun diğer ülkelere teşmilini hatırlatmaktadır. Çünkü, gelişme düzeyi çok farklı ülkeler arasında serbest dış ticaretin her iki tarafın da yararına olacağı önerisi (daha doğrusu, güçlünün güçsüzü sömürgeleştireceği bilgisi), her iki Andlaşmanın da temelinde yatmaktadır. Aradaki çok kötü bir benzerlik, nasıl Türkiye AET'ye, NATO üyesi olduğu, NATO'nun uç kanadını oluşturduğu, Rus tehdidinden Türkiye'nin uzak tutulması gerektiği gibi, temelinde askerî-politik gerekçelerle alındıysa, 1838 Ticaret Andlaşması'nın temelinde de aynı gerekçenin bulunduğu anlaşılıyor. Lord Pal-

merston (İngiliz) 25 Mayıs 1839'da, Baron Bourquency'e (Fransız) şöyle demektedir: «...Ortak politikamızın amacı, Avrupa'da dengenin korunması için en az kötü bir garanti olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafaza edilmesidir... Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası amaç kabul edilince, onu hem dostları hem düşmanlarına karşı korumak zorundayız.» (...) «İki değişik durumu öngörmek zorundayız. Babıâli, Rusya'ya daha şimdiden rica ederek insan ve teçhizat yardımı almış olabilir; bunları talep etmiş ve Rusya ise vermeğe tereddüt etmiş olabilir... Bu iki hipotez halinde de elimizden geldiği kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi'nin Rusya'ya teslim edilmesinin yıkıcı etkilerini hafifletmiş olacağız.» (Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères, Cilt I, 1864 Paris, S. 419-21). Bu diplomatik not, 1838 Ticaret Andlaşması'nın peşinden sunulmaktadır.

Her iki Andlaşma da, «Batı Dünyası'na katılma», «Batılılaşma, Batıyla Bütünleşme» gibi özlemlerin egemen sınıfta yaygınlaştığı bir dönemde imzalanmıştır. Yani, iç egemen sınıfla dış politik güçlerin, politik amaçlarının uzlaştığı döneme rastlamaktadır.

Ancak, İki Andlaşma'nın benzeyişi sadece genel politik düzeyde kalmayıp, teknik anahatlarda da büyük bir benzerlik vardır. Zamanla verilen imtiyazların genişletilmesi, bir kere verilmiş bulunan imtiyazların konsolide edilmesi, birine verilen imtiyazların yayılması, ekonomik yapıyla beraber hukuk düzeninin de değişmesi vs. gibi.

Fakat, asıl benzerlik, Andlaşmaların maddeleri incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Aşağıda, 25 Kasım 1838 tarihinde Fransızlarla imzalanan Ticaret Andlaşması, Roma Andlaşması ve Ankara Andlaşması'nın belirli hükümlerini, karşılaştırmalı olarak vereceğiz. Bunlara atıf, sı-

rasıyla, F, R, ve A olarak yapılacaktır. (*)

1) Andlaşma'nın amacı:

a) Fransız İmparatoru ve Sultan, özel ve yeni bir andlaşma ile tabaları arasındaki ticarî ilişkileri, ülkeleri arasındaki ticareti artırmak ve iki ülke arasındaki malların mübadelesini kolaylaştırmak amacıyla, yeniden düzenlemektedirler (F).

b) Anlaşmanın amacı, ...taraflar arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (A. mad/2).

2) Monopollerin Kaldırılması:

a) Babıâli, kendi ülkesinin tarım ve sanayi ürünleri alanındaki bütün monopolleri kaldırmayı taahhüt eder ve bu ürünlerin satın alınması veya nakledilmesi için mahallî otoritelerden alınan tezkerelerin alınmayacağını bildirir (F. mad/2).

b) Üye devletler, devlet ticarî monopollerini tedricen intibak ettirecektir, öyle ki, Geçiş Dönemi sona erdiğinde, üye devletler vatandaşları arasında, pazarlama veya hammadde sağlanması konusunda, bir ayırım kalmamış olsun (R. mad/37-1).

3) Yabancılara eşit muamele:

a) Türkiye'den bir toprak veya sanayi ürünü alan ve bunu Osmanlı toprakları üzerinde satan Fransız tüccarları, satın alma ve satma sırasında, iç ticarette çalışan en imtiyazlı müslüman tab'a veya reayanın bu gibi hallerde ödediği resimlerden fazlasını ödemeyecektir (F. Mad/3).

b) Âkit taraflar ...uyrukluk dolayısıyla uygulanan her türlü ayırımın, Topluluğu kuran anlaşmanm 7 nci maddesinde anılan ilke uyarınca yasak olduğunu kabul ederler (A, mad/9).

(*) Fransızlarla yapılan Andlaşma için kaynak, «Recueil... a.g.e. dir.

4) İhracat vergilerinin kaldırılması:

a) Türkiye'nin her türlü tarım ve sanayi ürünü, ihracat için Fransız tüccarlarınca satın alındığında, yükleme noktasına kadar hiç bir vergi ödemeksizin gelecek; bu noktaya girişinde kıymetinin %9, çıkışında da %3 oranında vergi ödeyecektir (F, mad/4).

b) Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında ithalâtta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, millî üretime, Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını... (A, mad/10-2).

5) İthalât vergilerinin kaldırılması:

a) Fransa ve sömürgelerinden gelen her türlü tarım ve sanayi ürünü ...Osmanlı İmparatorluğu'na, bu malların kıymetinin %3'ü oranında bir vergi ödeyerek girer... (F).

b) Yukarda, mad/10-2'ye bakınız.

6) Ulusüstü veya ulusal denetleme:

a) Mahallî otoriteler tarafından, (Fransız tüccarlarından) tezkere istenmesi halinde, Babıâli şiddetle sorumlu bütün vezir ve memurları cezalandırır ve Fransız tabasının zararlarını ve kayıplarını tanzim eder (F, mad/2).

(Yukarda konu edilen ithalât vergileriyle ilgili olarak) Fransa imparatoru, ...hiçbir şekilde Sultanın dahilî yönetme hakkına, eski andlaşmalarla veya bu andlaşma ile Fransız tabası ve onların mülküne verilen haklara tecavüz edilmedikçe, dokunmayacaktır (F, mad/5).

b) Anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için, Anlaşmanın öngördüğü hallerde Ortaklık Konseyinin karar yetkisi vardır (A, mad/22). Ortaklık Konseyi anlaşmazlığı karar yolu ile çözebilir; keza, anlaşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanına veya mevcut herhangi bir başka yargı merciine getirebilir. (A, mad/25).

7) Yabancılara serbest ticaret yetkisi:

a) Fransız tabası... Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında, yabancı ülkelerden gelen malları serbestçe nakledebilir... (F, mad/6).

b) Bak: yukarda, A, mad/9.

8) Hakların yaygınlaştırılması:

a) Babıâli, diğer yabancı devletler bu andlaşmada bulunan haklardan yararlanmak istediğinde, buna muhalefet etmeyeceğini kabul eder (F, mad/9).

b) Her üye devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye devlete veya üçüncü bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan, özellikle yabancı sermaye eylemi ile ilgili kambiyo ve vergi konularındaki kolaylıklardan yararlanırlar (A, mad/20).

9) Ticaretin aşamalı olarak liberalleştirilmesi:

a) Yeni gümrük tarifesi, 7 yıl yürürlükte kalacaktır; bu sürenin bitiminde, âkit taraflardan her biri, bunun yeniden gözden geçirilmesini isteme yetkisine sahiptir (F, mad/10).

b) (Burada, Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem olarak Ankara Andlaşmasınm dönemleri ve bunlarla ilgili hükümler hatırlanmalıdır).

Şunu da belirtelim ki, zamanla yabancılara verilen ayrıcalıklar daha da artmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun - Avrupa dengesini koruma için yaşatılması amacı - sonunda batmasıyla bir sona varmış, bu batış da «Lozan Andlaşması»nı yaratmıştır

Yukardaki benzerliklere karşılık, tabiî, iki Andlaşma arasında önemli farklar da vardır. Ne var ki, bu farklar, sonucun da farklı olmasına yolaçabilecek nitelikte değildir.

Soru 43 : Yunanistan ve Türkiye'yi AET'ye bağlayan andlaşmalar arasında ne gibi farklar vardır?

Türkiye, AET'ye, Yunanistan'ı izleyerek girdiğine; Yunanistan, Türkiye'den sonra AET'nin en az zengin üyesi olduğuna göre, bu iki ülkeyi AET'ye bağlayan statü üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Ancak, şunu peşin olarak belirtelim ki, Yunanistan'ın kişi başına geliri Türkiye'ninkinin bir katından fazla olduğu gibi (sırasıyla, 1968'de, 680 dolar ve 321 dolar) parası konvertibl, dış ödeme dengesi Türkiye'ninkinden çok farklı ve iç yapısı itibariyle de çok daha fazla sanayileşmiş bir ülkedir. İzleyen bahiste, uzun boylu inceleyeceğimiz bu farkları, Andlaşmalar'ın farklarını incelerken peşin olarak belirtmekte fayda vardır.

Yunanistan, Haziran 1959'da AET'ye katılmak için ilk müracaatını yapmış, Ortaklık Andlaşması 1961'de imzalanmış ve 1962'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin ilk müracaatı da 1959 yılında olduğu halde, Ortaklık Andlaşmasının yürürlüğe girmesi ancak 1964'de mümkün olmuştur. Yani, müracaatla kabul arasında geçen süre bakımından bu iki komşu ülke arasında iki yıllık bir fark vardır.

Her iki ülkeyi AET'ye bağlayan Andlaşmalar'm amacı, «ortak üye» statüsünde geçirilecek bir dönem içinde ekonomilerini geliştirmek ve AET'ye intibak edecek hale getirmek gibi bir «temenni»den sonra, aslî üye olmalarıdır. Ortaklık statüsü içinde AET'yle ilişki kurdukları kurumlar da birbirinden farklı değildir.

Genel anahatlardaki bu benzerliğe rağmen, iki ülkenin AET'ye katılma koşulları birbirinden çok farklıdır. Bunun da bir nedeni, Yunanistan'ın Türkiye'den çok daha gelişmiş bir ülke olması, dış dengesinin bulunması ve aradaki bu farkların, Türk temsilcileri tarafından idrak edilmemiş olmasına karşılık, AET temsilcileri tarafından çok iyi bilinmesidir. AET'ye katılmadaki belli başlı farklardan biri, Türkiye'ye 5 yıllık bir Hazırlık Dönemi (uzat-

malı 11 yıl) tanınmış olmasına karşılık, Yunanistan'ın doğrudan doğruya Geçiş Dönemi koşulları altında AET'ye katılmasıdır. Temel ilke olarak, her iki ülke için de Geçiş Dönemi 12 yıl olmakla beraber, Yunanistan, AET'den yaptığı ithalâtın % 33'ünü 22 yıllık uzatmalı dönemde sıfır gümrük resmiyle yapmak olanağına sahip olduğu halde, Türkiye için bu uzatmalı 22 yıllık döneme ertelenen liste, referans yılı ithalâtının % 45'ini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye, AET'den yaptığı ithalâtın daha yüksek bir oranını, 22 yıllık süre içinde libere edecektir.

Türkiye lehine gözüken, fakat, gerçekte her iki ülke arasındaki gelişme seviyesi farkı gözönünde tutulduğunda, hiç de Türkiye'nin lehine olmayan bu farka ek olarak, Yunanistan, Türkiye'den çok daha «avantajlı» koşullar altında katılma olanağı bulmuştur. Bir kere, AET, Yunan ihraç mallarına, Yunanistan'ın katılmasını hemen izleyerek, kendi aralarındaki gümrük indirimlerinin tümünü tanımıştır. Oysa, Türkiye'nin Geçiş Dönemi koşullarından hatırlanacağı gibi, Türkiye'nin gerçekte ihraç potansiyeli bulunan pamuklu dokuma alanında, Türkiye'ye bu olanak tanınmamıştır.

İkinci önemli fark, Türkiye'nin Hazırlık Döneminde tarife kontenjanına tabi tutulan dört ihraç ürünü bakımından ortaya çıkmaktadır. Fransa Tekel İdaresi, Yunan kaynaklı tütün ve tütün dökümtülerini, 1957-59 yılları ortalamasından en az % 10 oranında fazla almayı; İtalya'daysa, Tekel İdaresi, şark tipi tütünlerden ve tütün dökümtülerinden satın alacağı miktarların %60'ını Yunanistan'dan almayı taahhüt etmişlerdir. Bu olgu, Türkiye'nin sözkonusu iki ülke pazarında Yunanistanla rekabat olanağını kısıtladığı için, ilerde görüleceği gibi, Türkiye'nin AET'ye tütün ihracatı Hazırlık Döneminde büyük ölçüde B. Almanya piyasasına gitmiştir. Geçiş Döne-

minde ise, Türk tütününe uygulanan gümrük resimleri ve kontenjanlar sıfıra indirilmekle beraber, Yunanistan'a yapılan taahhüt devam ettikçe, Türkiye, ancak, Yunanistan dışı şark tütünü üreticilerle, rekabet edebilecektir. Bu da, esas itibariyle, Bulgaristan'dır. Ne var ki, Fransa, harp tazminatı karşılığı olarak Bulgaristan'dan tütün ithal ettiği için, Türk tütünlerine Fransız piyasasını açmak olanak dışı olmuştur. Yunanistan'a faşist juntanın yerleşmesi üzerine, AET-Yunanistan ilişkilerinin 1968 sonundan itibaren dondurulması da, verilen taahhütler geri alınmadığı için, durumu değiştirmemiştir. Türkiye, bir taraftan, bu iki ülkenin tutumu dolayısıyla, tütün tarife kontenjanını tam olarak kullanamamış; bir taraftan da tek yönlü B. Alman piyasasına bağlılığı artmıştır.

Kuru üzüm için de, AET, Yunanistan'a Ortaklık Andlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren % 50 gümrük resmi indirimi tanımış, Türkiye'ye ise tarife kontenjanı sistemini uygulamıştır. Böylece, Türkiye'nin sadece tarife kontenjan miktarı içinde Yunanistan'la rekabet olanağı olmuştur. Bu nedenle, Hazırlık Döneminde, tarife kontenjanının en düşük kullanma oranı, Türkiye için kuru üzümde gerçekleşmiştir. Ankara Andlaşması'nın beklediği ve «temenni» ettiği ihracat artışı, görüldüğü gibi, aslında, kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm bulunmaktaydı. Bunun nedeni de, Yunanistan'a verilen tavizlerin, Türkiye'nin, Topluluğa bu belli başlı ihraç ürünlerinde rekabet olanağını peşin olarak kaldırmış bulunmasındadır.

Şunu da belirtelim ki, Hazırlık Döneminde Türkiye'nin belli başlı dört ihraç ürününün AET'ye ihracatı nasıl Yunanistan'a verilen ve Türkiye'nin Fransa ve İtalya piyasalarında rekabet olanağını kaldıran tavizler dolayısıyla çok önemli artışlar göstermemişse, Geçiş Döneminde, aynı olgu, dokuma için geçerli olacaktır. Çünkü, ilişkilerin dondurulmuş olmasına rağmen, Yunanistan kon-

tenjansız sıfır gümrükle ihraç olanağına sahip olduğu halde, Türkiye, ancak, kontenjan içinde belirli bir gümrük indirim oranı koşulu altında satabilecek; kontenjan dışı olan miktar, Topluluk dışı ülkelere uygulanan gümrük korumasına tabi olacaktır.

Kısacası, Türkiye'nin AET'ye katılma gerekçelerinden biri olarak ileri sürülen «Yunanistan katıldığı için Türkiye'nin de katılması gerektiği» önerisi, tutarlı bir öneri değildir. Çünkü, belli başlı ortak ihraç malları için Yunanistan'a tanınan tavizler, Türkiye'nin rekabet olanaklarını esasen Türkiye katılma sürecine girdikten sonra da azaltmıştır. Yunanistan'a tanınan tavizler, Türkiye'ye tanınmamıştır. Bu konuda, İKV «Türk Tarımı ve AET ile Entegrasyonu» konulu yayında şöyle demektedir (s. 33):

«Atina Anlaşması doğruca Geçiş Dönemi ile yürürlüğe girmiş ve tarım sektörü de anlaşmaya dahil edilmiştir. Anlaşma ile ilgili 6 no. lu Protokol'a göre; AET üyeleri Anlaşmanın II No. lu Ek'inde yer alan tarım ürünleri için tarım politikalarının harmonizasyonu beklenmeden, Yunanistan'a tam bir AET üyesi imişçesine muamele edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Şarap, Tütün ve Kuru Üzüm Protokolleri ile de bu tarım ürünlerine birçok istisnalar tanınmıştır.

Anlaşmanın sağladığı bu avantajlar, Yunanistan'ın AET'ye müteveccih tarım ürünleri ihracatını süratle artırmıştır. Bu hal ise zaman zaman üye devletlerden bazılarının şikâyetlerine sebep olmuştur.»

Yunanistan'a, Türkiye'ye oranla daha önemli tavizler verme olgusu, sadece ticarî alana inhisar etmemiştir. Avrupa Yatırım Bankası kanalıyla verilen krediler konusunda da, Yunanistan daha imtiyazlı durumda bulunmuştur. Bir kere, 8.5 milyon nüfuslu Yunanistan'a AYB kanalından 125 milyon dolar kredi, buna karşılık 33 mil-

yon nüfuslu Türkiye'ye 175 milyon dolar kredi Hazırlık Döneminde; 195 milyon dolar kredi de Geçiş Dönemi'nin ilk 5.5 yılı için açılmıştır. Eğer kredinin Yunanistan'a da Geçiş Dönemi için açıldığı düşünülürse, bu sonuncu rakamla karşılaştırılması gerekeceği ortaya çıkar. Yunanistan'a verilen sözkonusu kredi, bu ülkenin yıllık dış kaynak ihtiyacının % 20'sini, Türkiye'ye açılan kredi ise, (yılda 35 milyon dolar verildiği ve Türkiye'nin yıllık dış kaynak ihtiyacının 250 milyon dolar olduğu esasına göre) % 14'ünü oluşturmaktadır.

Ancak, aradaki farklar sadece kredilerin büyüklüğü değil, kredilerin koşulları ve uygulanan sanayi faizleri için de Yunanistan lehine farklar taşıyarak, her bakımdan bu ülke lehine olmuştur. Bu iki olguyu, Doç. Dr. Ali Sait Yüksel, şöyle açıklamaktadır (Milliyet Gazetesi, 4 Temmuz 1969):

«Yunanistan protokolüne nazaran Türkiye'nin AYB kredilerinde asıl sakıncalı yön; kredilerin ithalâtta kullanılması halinde ihalelere sadece Altılar'ın uyruklarının katılabilmesi şartıdır. Buna karşılık Atina anlaşmasının 1 numaralı ek protokolünde «ayrıcalık ve özel hakları bulunan özel ve resmî kuruluşların ihalelerine katılma şartları»nın tesbiti, geçiş dönemi sonuna kadar Yunan hükûmetinin yetkisinde bırakılmıştır. Türkiye kredilerindeki, açılacak ihalelere sadece Altılar'ın uyruklarının katılabilmesi şartı, projelerde bazen önemli bir pahalılık unsuru olabilmektedir. Meselâ SEKA-Dalaman projesi için açılan krediyi başka ülkelerde de kullanma imkânı olsa idi, Japonlarla çok daha elverişli şartları kararlaştırmanın mümkün olabileceği bilinmekteydi.

Başta da belirttiğimiz gibi AYB'nın AET'nin az gelişmiş ülke ve bölgeler için uygulayacığı kredi siyasetini oluşturma görevi de vardır. Bunun sonucu olarak AYB, gereğinde diğer az gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerinde

edindiği tecrübeleri, başkalarına aktarmaktadır. Avrupa parlâmentosuna Türkiye kredileri ile ilgili olarak bir rapor veren Dehousse da - Yunan anlaşmasında bulunmayan - ihaleye yalnız Altılar'm katılma şartının, Afrika antlaşmasından devralındığmı açıklar.

Bundan başka sanayi projelerine daha yüksek bir faiz uygulanması; sanayi projelerinin ağırlık kazandığı (meselâ - 1967'de - projelerin % 80'ini teşkil ettiği) yıllarda faiz borçlarının artması sonucunu doğurmaktadır. Sanayi faizlerinden söz edilmemişse de Yunan anlaşmasında alt yapı projelerine %3'ten yukarı faiz uygulanmıyacağı ayrıca belirtilmiştir. (Atina antl. Protokol: 19, m. 4). Gerçi Türkiye alt yapı kredilerinde de bu oran taşılmış değildir; fakat uygulamada sanayi projeleri için % 3 yerine % 4.5 faiz hesaplanması; kredinin sanayide kullanılmasının % 1.5'luk bir faiz fazlalığı ile - denmesi caizse- «cezalandırılması» sonucunu doğurmaktadır. Bu ters durum da yeni protokolde önlenmelidir. (Bilindiği gibi Sınaî Kalkınma Bankası aracılığı ile açılan sanayi kredileri son lehdâra Türkiye faiz şartlarından - yâni daha yüksek faizle - açılmaktadır.)»

Soru 44 : Türkiye'nin AET içinde tekil ülkelerle ilişki derecesi aynı mıdır?

Fransa ve İtalya'nın Türkiye aleyhine beliren tutumu ve ekonomileri arasındaki tamamlayıcılığın güçlülüğü dolayısıyla, AET'ye katılmasından bu yana olan dönemde Türkiye'nin ilişkileri esas itibariyle B. Almanya ile olmuş; bu ilişkiler gittikçe kuvvetlenmiştir. Yunanistan, Fransa ve İtalya gibi Lâtin ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirdiği gibi, özellikle işçi ihracı konusunda B. Alman piyasasından yararlandığı halde, Türkiye'nin gerek mal

akımları gerek üretim faktörleri hareketleri, gerekse, kültürel ilişkilerinde, B. Almanya rakipsiz egemen duruma geçmiştir. Gerçekten, tekil ilişkiler ele alındığında, Türkiye'nin Ortak Pazar'dan çok, B. Alman ekonomisine katıldığı gibi çok dikkat çekici bir durum ortaya çıkmaktadır. Gerek ithalât - ihracat itibariyle mal akımlarında gerekse emek ve sermaye olarak üretim faktörleri hareketlerinde, B. Almanya-Türkiye ilişkileri gittikçe sıkılaşmakta, Türkiye, artan oranda bu ileri sanayi ülkesine bağımlı hale gelmektedir. Görünüş, B. Almanya'nın daha bugünden, Ortak Pazar içinde emek ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi başlamazdan çok önce, Türkiye'yi dış ticaret ve emek-sermaye hareketleri yoluyla, süratle kendisine bağlı hale getiriyor olduğu yönündedir. Gümrük birliği aşaması yavaş yavaş geliştikçe, bu bağlılığın daha da artacağı ve B. Almanya'nın süratle her bakımdan ABD'nin yerini alacağı, en olağan bir bekleyiş gibi gözükmektedir.

1963'ten bu yana olan dönemde, B. Almanya, ihraç pazarlarımız içinde artan bir yer kapsamağa başlamıştır. Ortak Pazar'a ihracat içinde, bu ülke, 1963'te %44.2 gibi bir oran kapsarken, bu oran 1969'da % 52.3'e yükselmiştir. Toplam ihracatımızın, 1969'da % 40'ı Ortak Pazar'a olduğuna göre, B. Almanya, toplam ihracat gelirinin % 20'sini sağlayarak, tek başına ABD'nin de önüne geçmiştir. Ortak Pazar'a ihracat içinde B. Almanya'nın önemi, özellikle tütün ve fındık gibi iki belli başlı ihraç ürününde ortaya çıkmaktadır: Bu iki ürünün Topluluğa yapılan ihracatta % 70 - 80 kadarı Batı Almanya'ya gitmektedir. Diğer taraftan, Ortak Pazar ülkelerinden yaptığımız ithalâtın yarıdan çoğu da B. Almanya'dan olmaktadır: 1963'te % 53 ve 1969'da %52'si olmak üzere, Ortak Pazar'dan ithalât içinde de B. Almanya ön planda gelmektedir.

İthalât ve ihracatta gözlenen bu sıkı, zaman içinde

daha da sıkılaşan ilişki, üretim faktörleri hareketlerindeki ilişkilerle tamamlanmaktadır. Ortak Pazar ülkelerine gönderdiğimiz işçilerin % 90'ı B. Almanya'ya gitmektedir. Dolayısıyla, Türkiye, işçi dövizleri itibariyle de, B. Alman ekonomisine büyük ölçüde bağlıdır. Bu yıl ve önümüzdeki yıllarda işçi ihracının çok büyük kısmını yine B. Almanya çekecektir. Bu yıl devalüasyonun da etkisiyle 250 milyon dolara çıkması beklenen işçi dövizlerinin, böylece, 200 milyon dolardan fazlasını B. Almanya'da çalışan işçilerimiz sağlamış olacaktır.

Dış ilişkilerimizde çok önemli bir yer kapsayan sermaye hareketlerinde de, B. Almanya, bugüne kadar ABD'den sonra geliyor olsa da, ABD'nin büyüyen dış ödeme açıklarına karşılık, B. Almanya'nın büyüyen döviz rezervleri, bu ülkenin ön safa geçeceğini göstermektedir. 1951-68 döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye içinde, B. Almanya, ABD'den sonra ikinci sırayı kapsamış; aynı şekilde, Konsorsiyum ödünçleri içinde de daima ABD'yi izlemiştir. Her iki sermaye hareketi yönünden de, B. Almanya, Ortak Pazar ülkeleri içinde birinci sırayı muhafaza etmektedir. Uluslararası kurumların Konsorsiyum ödünçlerine yaptığı katkılar bir tarafa bırakılırsa, B. Almanya'nın buna katkısı, diğer bütün Ortak Pazar üyesi ülkelerin toplamından daha fazladır. Kısacası, dış borçlanma ve yabancı yatırımlar bakımından da, Ortak Pazar ülkeleri içinde, Türkiye'nin ilişkisi esas itibariyle B. Almanya ile sürdürülmektedir.

Ancak, B. Almanya ile ilişkilerin gittikçe sıkılaşması, sadece ekonomik alana da inhisar etmemektedir. 1960'tan bu yana olan dönemde, yabancı ülkelere okumak için giden öğrenciler içinde, B. Almanya'ya gidenler sürekli olarak artmış ve bu 10 yıllık süre içinde, B. Almanya'daki öğrenci sayısı diğer bütün ülkelerdekinden çok daha fazla, hatta ABD'dekinin de en az bir katı fazla olmuştur.

1966-67 döneminde, yurt dışındaki öğrencilerin % 45'i B. Almanya'da bulunmaktaydı. Diğer bütün Ortak Pazar üyesi ülkelerdeki öğrenci sayısının toplamı, B. Almanya'dakinin yarısını dahi bulmuyordu. B. Almanya ile olan sıkı ekonomik ilişkilerin, böylece, kültürel ilişkilerle de tamamlandığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin, B. Almanya ekonomisine bu denli bağlı halde gelişmesinin çok ağır birtakım ekonomik sakıncaları vardır: bu ekonomideki herhangi bir kriz veya teknolojik değişme veya zevk değişmesi, Türkiye'nin döviz gelirlerinde büyük çapta azalışlara yolaçabilecek niteliktedir. Politik sakıncası, bu bağlılığın rahatça bir tehdit aracı olarak, gerektiği zaman, bu ülke tarafından kullanılabilmesidir. Nihayet, bütün bunlar, kültürel bağlılıkla da tamamlanmaktadır. Bu gelişmeden açıkça ortaya çıkan gerçek, Türkiye'nin AET'ye bir Topluluk olarak, katılmaktan çok, AET içinde tek bir ülkeye katıldığı, bunun, ekonomik ve kültürel bağımlılık biçiminde geliştiğidir. Önümüzdeki yıllarda, Türkiye sınaî mamul ihraç etmeğe başladığı zaman, bu ekonomik bağımlılığın azalacağı da söylenemez. Nedeni de, Türkiye'nin esas itibariyle dokuma ihraç potansiyeli olması ve bu potansiyeli artırmaya çaba göstermesi; buna karşılık, AET içinde net dokuma ithalâtçısı olan tek ülkenin B. Almanya olmasıdır. Görünüş odur ki, önümüzdeki yıllarda, B. Almanya, ekonomik ve kültürel egemenlik bakımından, ABD'nin yerini süratle alacak; bugüne dek, Türk toplumunda ABD'ye karşı belirmiş olan tedirginlik, buna ayrıca yardım edecektir.

Soru 45 : İngiltere'nin AET'ye katılma isteği üstüste reddedildiği halde, Türkiye'nin kabulü, nasıl değerlendirilebilir?

İngiltere, 1960'dan bu yana olan dönemde iki kere üyelik için AET'ye başvurmuş ve, özellikle, De Gaulle Fransa'sının şiddetli muhalefetinden ötürü, katılma talebi reddedilmiştir. Ancak, şurası da bir gerçektir ki ne, İngiliz sade vatandaşı AET'ye ve geleceğin Avrupa Politik Birliğine katılmaya heveslidir, ne de İngiliz iktisatçıları bu katılmanın İngiltere'nin lehine olacağı kanısındadır. İngiliz halkının Avrupa Politik Birliği karşısındaki tutumuna, ilerde bununla ilgili bahiste değinilecektir. İngiliz iktisatçılarının bu katılmayı reddetme nedenine gelince: bunun, bir taraftan AET tarım politikasının İngiltere'ye çok pahalıya malolması ve İngiltere'de hayat pahalılığını yükseltmesi; bir taraftan İngiliz Milletler Topluluğu ve EFTA ile arasındaki yakın ekonomik-politik ilişkileri olumsuz yönde etkilemesi, bir taraftan İngiliz sanayiinin AET içinde rekabet olanağının yüksek olmamasına karşılık AET'den beklenebilecek faydaların az olması gibi pek çok yönü vardır. AET'nin, daha doğrusu Fransa'nın red gerekçesi, İngiliz ekonomisi ve parasının sağlıklı olmaması, İngiltere'nin âdeta ABD'nin Avrupa'daki bir uzantısı olması gibi nedenler olarak ileri sürülmüştür. Şimdi bu meselelerin temeline inelim:

İngiliz iktisatçıları, İngiltere'nin AET'ye katılışına şiddetle muhalefet ederken, ileri sürdükleri gerekçelerden biri, AET'nin tarım politikası dolayısıyla, tarımsal ürünler (gıda maddeleri) fiyatlarının AET'de İngiltere'ye nazaran çok yüksek olmasıdır. Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi (Tablo IV) temel gıda maddeleri fiyatları, İngiltere'de, AET'dekinden çok daha ucuzdur. Bu fiyat ucuzluğu, gıda maddeleri fiyatlarına bağlılık derecesi yüksek olan işçi ücretlerinin de nisbeten düşük seviyede oluşmasına yol açmakta ve İngiliz sanayiine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır. İngiltere, denizaşırı ülkelerden çok ucuz fiyatla gıda maddesi ithal etmektedir.

Gıda maddelerinin % 50'sini ithal eden bu ülke için, ucuz gıda maddesi geçim giderlerini, buna bağlı olarak işçi ücretlerini ve nihayet bu sonuncuya bağlı olarak da dış ve iç pazarlarda sanayiin rekabet gücünü belirlemek bakımından çok önemli bir etkendir. Tabiî, AET'nin görüleceği gibi, tarım politikasının niteliği dolayısıyla, bütün bu fiyatlar yükseldiğinde, İngiltere'nin kambiyo kurunun da buna ayarlanması, yani devalüasyon yapılması gerekecektir.

Tablo IV

Ortak Pazar ile İnglitere arasında besin fiyatlarının karşılaştırması (Dolar olarak)

	1/2 Kg. Et	Tavuk	1/2 Lt. Süt	Yağ	Peynir	Şeker	Ekmek
Belçika	2.10	1.15	0.05	95 cent	0.75	0.15	0.06
Fransa	1.95	1.05	0.04	0.90	0.85	0.14	0.14
Almanya	1.75	0.93	0.06	0.85	0.95	0.15	0.10
İtalya	1.90	——	0.15	1.80	1.75	0.21	0.13
Hollanda	1.85	1.10	0.05	0.92	0.76	0.15	0.06
İngiltere	1.10	0.86	0.06	0.40	0.42	0.04	0.06

İngiliz iktisatçılarının buna karşı koymasının ikinci nedeni, AET'nin Ortak Tarım Politikası'na İngiltere'nin intibakının, ekonomiye büyük bir maliyeti olmasıdır. Bu da, İngiltere'nin, AET'den yüksek fiyatlı gıda maddesi ithali zorunda kalmasından ve ünlü iktisatçı Harry Johnson'un yılda 250 milyon sterlin olarak tahmin ettiği bir tutarın AET'ye intikal ettirilmesinden doğmaktadır.

Üçüncü bir neden, AET'ye katıldıktan sonra İngiltere'nin AET içinde kapital hareketlerini serbestleştirmek zorunda kalmasının İngiltere'den bu ülkelere doğru bir kapital çıkışına yolaçabilecek olmasıdır. Bunun yıllık miktarının 100-300 milyon sterlin civarında olacağı tahmin edilmektedir.

Nihayet, İngiltere'nin sanayiinin dinamizmini kaybetmiş, tesislerinin eskimiş olması karşısında, uzay araçları, kimya gibi bazı sanayi dalları dışında, AET ülkeleriyle pek çok alanda rekabet de edemiyeceği üzerinde durulmaktadır.

Buna karşılık, İngiltere'nin AET'ye katılmasından İngiliz iktisatçıları büyük bir yarar da beklemediklerini belirtmektedirler. Ünlü iktisatçı Lipsey, AET'nin rekabeti karşısında İngiliz sanayiinin dinamizm kazanacağı önerisini, bunun ancak kıymeti aşırı yüksek tutulmuş bir döviz kuru için belki doğru olabileceğini, fakat, ödemeler bilançosu dengesini gerçekleştirecek kurda geçerli olmayacağını; diğerleri de, 50 milyonluk bir iç piyasada gerçekleştirilemeyecek maliyet düşüşü olmadığını ve AET'ye katılmakla genişleyecek piyasanın düşünülen maliyet tasarruflarını gerçekleştiremiyeceğini belirtmektedir.

Kısacası, AET'ye katılmak, İngiltere için maliyeti çok yüksek olduğu kesinlikle bilinen, fakat, faydası meçhul kalan bir olgudur; bundan ötürü de, iktisatçıların muhalefetiyle karşılaşmaktadır. Ne var ki, gerek Muhafazakâr Parti gerekse İşçi Partisi, bu katılmadan yana olduğu için, İngiltere, reddedildikten sonra müracaatı bir süre geçince tekrarlamaktadır.

AET'nin, daha doğrusu De Gaulle'ün red gerekçesi İngiliz parasının dış kıymetinin istikrarsızlığı ve ödemeler bilançosu açıklarının büyüklüğü ve İngiltere'nin ABD sanayiinin bir uzantısı olmasına dayanmıştır. Bunlar, büyük ölçüde «doğru» önerilerdir. Ne var ki, İngiliz parasının devalüe edilmesinden altı ay sonra, ünlü Haziran 1968 olaylarını izleyerek Fransız parası da devalüe edilmiştir; B. Almanya da, İngiltere kadar olmasa da, ona yakın bir ölçüde ABD sanayiinin egemenliğine girmiştir. Nihayet, İngiliz tesisleri eskimiş olsa ve sanayi dinamizmini kaybetmiş olsa da, İngiltere bilim ve teknoloji alanında AET

ülkelerinin hepsinden çok ileridir; ve, bu ilerilik özellikle «dinamik» gelişmesi olan sanayi dalları için geçerlidir. AET ülkeleri için geçerli olmayıp İngiltere için geçerli olan ve De Gaulle önerisine bir nebze haklılık kazandıran tek doğru, İngiliz parasının bir rezerv parası olması ve bunun doğurduğu sonuçlardır. İngiltere, dünya sanayii ve ticaretinde özellikle İkinci Dünya Harbinden bu yana olan dönemde önemini büyük ölçüde yitirdiği halde, İngiliz parası rezerv parası niteliğini kaybetmemiştir. Sterlin üzerine yapılan spekülasyon ise, İngiliz ekonomisini çok sarsmakta, ödemeler bilançosu açıklarını önlemek için düşük gelişme hızı ve devalüasyon kaçınılmaz hale gelmektedir. Tabiî, İngiltere'nin ödeme açıkları AET'yi sarsacak çapa dahi varabilir. 1967 ve 1968'de bu açıklar, sırasıyla 490 ve 458 milyon sterlin gibi çok büyük rakamlar olmuştur.

Gerçekte, İngiliz ödeme açıklarının bu büyüklüğü ve AET'ye bu ülke katıldığı takdirde, Topluluğun dahi istikrarını sarsabilmesi gerçeği yanında, AET'nin, daha doğrusu Fransa'nın üzerinde durmadığı diğer doğrular vardır. Bu da, kimya, uzay çalışmaları, elektronik, petrol gibi dinamik sanayi dallarında İngiltere'nin çok daha ileri teknolojiye sahip olması; İngiliz firmaları veya İngiliz ortaklığı olan firmaların B. Avrupa'nın en büyük firmaları olmasıdır. Royal-Dutch Shell, Ünilever gibi iki firma, İngiliz-Hollanda ortaklığıdır ve B. Avrupa'nın en büyük ölçekteki firmalarıdır; bunları, British Steel Corporation, British Petroleum (BP) izlemekte; altıncılığı ve yedinciliği, sırasıyla, İmperial Chemical Industry (ICI) ve National Coal Board izlemektedir. Fransız muhalefetinin nedeni kısmen burada yatmaktadır. Fransız sanayii, B. Alman ve İtalyan sanayiine oranla daha küçük ölçekte, daha «hacıbaba» yöntemleriyle çalışmaktadır. Muhalefetin Fransa'dan gelmesinin nedeni, hiç olmazsa kıs-

men bu noktada yatmaktadır. Fransa, B. Alman ve İtalyan sanayileriyle rekabet ederken, bir de İngiliz sanayiiyle karşılaşmak zorunda kalacaktır.

B. Avrupa'nın, son yıllarda, «hasta ekonomik adamı» olarak nitelenen İngiltere'nin AET'den 1960'dan beri geri çevrilmesine karşılık Türkiye'nin alınmasına gelince: fakir Türkiye'nin ödeme açıkları ve istikrarsızlığı da, bir kere, kendi fakirliği çapındadır; bunun, «zenginler kulubü»nün dengesini sarsacağı düşünülemez. İkinci olarak, Türkiye'nin AET sanayiine ciddî bir rakip olacağını kimse düşünmemektedir; rekabet olanağının bulunduğu sanılan (olan değil, fakat sanılan) pamuklu dokumayı da, bu ülkeler, esasen gerekli koruma tedbirlerine tabi tutabilmişlerdir. Üçüncü bir neden, Türkiye'nin, AET sermayesi için bakir bir alan teşkil etmesidir. AET, süratle, sermaye ihraç eden bir Topluluk olarak gelişmektedir. Oysa, İngiltere Türkiye gibi «sermayeye aç» bir toplum değildir; ABD, esasen, büyük ölçüde İngiltere'ye girmiştir. Türkiye, buna karşılık, AET içinde «emin» bir yatırım alanı olacaktır. Nihayet, Türkiye, AET çalışanları için kıyıları bakımından iyi bir dinlenme yeridir de.

Nitekim, Türkiye'nin AET'ye alınıp, dış ticaretteki koruma tedbirlerinin kaldırılmasını; ve, bu olguyu, yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi açısından AET'nin ne denli olumlu karşıladığının en iyi göstergesi aşağıda, AET Komisyonu Genel Sekreteri Emile Noel'in şu satırlarında bulunabilecektir (İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 15 Aralık 1969): «Aşırı himayeciliğin diğer bir mahzuru da, yabancı yatırımcıların heveslerini kırması noktasında toplanmaktadır. Türkiye'de, Topluluktaki mümasil memleketlere nazaran, özel sektör yatırımları çok daha az miktarda bulunmaktadır. Türkiye'de bunların çok daha yüksek seviyelere varması mümkün idi. Bunun mahal-

lî şartlara ve bazı enfrastrüktür yatırımların durumuna bağlı olan sebeplerin dışındaki nedenleri aranacak olursa, başlıca iki nokta üzerinde toplamak mümkündür: Bunlardan biri, yabancı topluluk mensubu yatırımcının tereddüt sahibi olması, burada yapacağı yatırım dolayısıyle hammadde ve yatırım malları tedariki bakımından güçlüklerle karşılaşacağı yolundaki tereddüdüdür. İkinci bir sebep de, kâr transferlerine istihsalinin bir kısmını ihraç etmek gibi zorlamalara doğru kendisini sevkeden kontrollerin ve mevzuatın ağırlığının yarattığı tereddüt olmaktadır. Türkiye bakımından ve genellikle gelişmekte olan ekonomiler bakımından açık bir gerçektir ki, yabancı yatırımların önemi, ödemeler dengesine yardımcı olmak ve ekonomik kalkınmaya da bir katkıda bulunmak noktasında toplanır. Aynı zamanda bu, ekonomilerin rekabet gücünü arttırıcı bir rol de oynıyabilir. Bu avantajların ortaya çıkabilmesi için yatırım yapanlara belirli avantajların tanınması gerekmektedir. Eğer bir memlekette, diğer memleketlere nazaran bu yatırımlar daha itimat içinde gerçekleştirilebiliyor, daha etkili ve kârlı olabiliyorsa, bizatihî bu yatırımlarla ortaya çıkacak kârın yine o memleketlerde yatırılması ve bunun yatırımcı tarafından kendiliğinden gerçekleştirilmesi imkân dahiline girer. Sizlerin bu gerçekler içinde yaşayan kimseler olduğunuzu biliyorum. Fakat bunları belirtmekteki maksadım, bizim Brüksel'den Türkiye'deki durumu ne şekilde gördüğümüz hakkında bir fikir sahibi olabilmeniz içindir. Dışarıdan görünüşün ana unsurları bunlardır.»

Bütün bu nedenlerden ötürü, İngiltere'nin bugüne dek AET'ye katılması mümkün olmadığı halde, Orta Doğu'nun bir parçası olan Türkiye kabul edilmiştir. Aslına bakılırsa, ilerde bir Politik Birlik olmayı tasarlayan AET için İngiltere, her şey bir tarafa, coğrafî bakımdan Türkiye'ye oranla daha uygun bir üyedir. Çünkü, bir politik

birliğin, birbirinden çok uzak kara parçaları üzerinde bulunmasının pek çok sakıncası vardır.

Soru 46 : Türkiye'nin AET dışı ülkelerle ilişkilerinde ne gibi değişmeler olmuştur?

Türkiye'nin, Hazırlık Dönemi başladığından bu yana olan dönemde, AET dışı ülkelerle ticarî ilişkilerinde ortaya çıkan değişmeleri, kısmen AET'nin ticareti saptırıcı etkisi, kısmen de Türkiye'nin iç değişmelerinin sonucu olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Dış ticaretin bölünüşünde en önemli değişme, 1964-69 yılları arasında, serbest dövizli ticaretin payı sürekli olarak azalırken, kleringli ülkelerle olan ticaretin payının artmasıdır. 1964'te serbest dövizli ticaret toplamın % 89'unu ve kleringli ticaret % 11'ini oluştururken, bu oranlar, sürekli değişmeler sonucu, 1969'da, sırasıyla, birincide % 84'e düşerken, ikincide % 16'ya yükselmiştir. Bu değişme, gerçekte, Türkiye'deki iç fiyat artışlarının AET ve serbest dövizle ticaret yaptığımız diğer ülkelerdekinden daha süratli olması sonucu ortaya çıkmıştır. Yani, bu bölünüş değişmesini etkileyen, esas itibariyle, iç etkenler olmuştur.

Serbest dövizle ticaret yaptığımız ABD, EFTA ve AET olarak, esas itibariyle üçe ayrılabilecek alanlar içindeyse, AET'yle ilişkilerin ticareti saptırıcı etkisi ön planda gelmiştir. Dış ilişkilerimizde gözlenen en önemli değişme, ABD'nin toplam ihracat ve ithalât içinde öneminin süratle azalıyor olmasıdır. AET, daha doğrusu daha önce açıklandığı gibi B. Almanya, ABD'yi süratle dış ticarette ikame eder duruma gelmiştir. 1962'de toplam ihracatımızın % 20'si (75 milyon dolar), 1967'de % 18'i, 1969'da ise % 11'i (60 milyon dolar) ABD'ye olmuş, ABD sadece

nisbî değil fakat mutlak olarak da ihracatımızda azalan bir yer kapsamağa başlamıştır. İthalâttaki değişme belki daha da «dramatik» boyutlara varmaktadır. 1963'de toplam ithalâtın % 31'i (210 milyon dolar), 1968'deyse % 16'sı (121 milyon dolar) ABD'den olmuştur. Yani, ithalâtımızdaki çok büyük artışlara rağmen, ABD'den olan ithalât yarıya yakın oranda azalmış, özellikle gıda maddeleri ve makina-teçhizat grubu bu ithalât azalışından etkilenmiştir. ABD'nin bu ithalât azalışını hiç de olumlu karşılamadığı, Türkiye'ye GATT çerçevesinde tanıyabileceği birtakım tavizleri tanımayacağını belirtmesinden anlaşılmaktadır. ABD, Türkiye AET'ye katılma yolunda olduğu ve artık «zenginler kulübünün bir üyesi» sayılması gerektiği gerekçesiyle, azgelişmiş ülkelerden yapacağı ithalâta tanıyabileceği bazı tavizleri, Türkiye'ye tanımayacağını belirtmiştir.

İkinci önemli değişiklik, EFTA ülkeleriyle olan ilişkilerimizde ortaya çıkmıştır. 1964-69 döneminde, EFTA'ya olan ihracat 97 milyon dolardan 81 milyon dolara düşmüştür. Bu değişmede iki etki sözkonusudur: birincisi, iç fiyat yükselişlerinin ihracatımızı serbest dövizli piyasadan kleringli ülkelere döndüren değişmeler, ikincisi de AET'ye olan ihracattaki artışın, ihracat üzerindeki saptırıcı etkidir. Bu yıllar arasında, EFTA'ya ihracat, toplam ihracatın % 24'ünden % 15'ine düşmüştür. EFTA'dan olan ithalât ise, toplam ithalâtın % 17'sinden (90 milyon dolar), % 20'sine yükselmiş (161 milyon dolar) dir. Yani, ABD'yle ilişkilerimizden farklı olarak, EFTA'yla ilişkilerde ihracattaki gelişme azalma yönünde olmakla beraber, ithalâttaki değişme mutlak ve nisbî artış yönünde olmuştur.

AET'yle ilişkiler ise, hem ihracat, fakat, daha çok ithalât yönünden artış göstermiştir: AET'ye 1964'te 138 milyon dolar, 1969'da 215 milyon dolar olan ihracat, ve

aynı yıllarda 154.5 milyon dolardan 285 milyon dolara çıkan ithalât, kleringli ülkelerle ilişkiler gibi hem ithalât hem ihracat yönünden mutlak artışlar göstermiştir. Ancak, şurası ilginçtir ki, Türkiye, bu dönemde sadece kleringle ticaret yaptığı ülkelere ve AET'ye ihracatını artırabilmiş, ABD ve EFTA'ya ihracat azalmıştır. Bunun nedeni, yukarda değindiğimiz iç etkenler ve AET'nin ticareti saptırıcı etkisidir. Buna karşılık, ABD hariç, bütün bu ülkelerden ithalât artmıştır.

AET içinde ortak üye statüsünde bulunan Yunanistan'la ilişkiler, çok zayıf olmağa devam etmekle beraber, daha çok ihracat lehine değişmiştir. 1963'te Yunanistan'dan 2.8 milyon dolar ithalât ve bu ülkeye 3.4 milyon dolar olan ihracat, 1969'da, sırasıyla 400 bin dolar ve 7.3 milyon dolar olarak değişmiştir. Ancak, bu değişmenin AET'yle ilgisi olduğu söylenemez. Esasen, Yunanistan, Türkiye'nin son yıllarda kendisine ihraç etmekte olduğu dokuma mamullerinden de rahatsız olmuş, Türkiye'nin «dumping» yaptığı gerekçesiyle, Türkiye'yi şikâyet etmeğe başlamıştır.

Gerçekte, Türkiye'nin AET dışı ülkelerle ticarî ilişkilerindeki gelişmeler, enflasyon eğilimli, ihracat kapasitesi sınırlı bir ülkenin, ticaret saptırıcı etkilerle bir arada bütün niteliklerini taşımaktadır.

V

AET ÜLKELERİYLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI

Soru 47 : Nüfus yapısı bakımından arada ne gibi farklar vardır?

Bir ülkenin en değerli sermaye stoku insan yapısıdır. İnsanın sağlığı, öğrenim seviyesi ve yaratıcılığı, bütün diğer etkenleri aşacak kadar önemlidir.

Bir ülkenin nüfus artış haddi, verimli istihdam yaratma olanağına bağlı olarak, gelir artış haddini belirler. Eğer verimli istihdam yaratma haddi, nüfus artış haddinin üstündeyse, nüfus artış haddinin yükselmesi yolundaki değişme gelişmeyi süratlendirir; aksi geçerliyse, gelişme (kişi başına gelir artış haddiyle ölçülmek üzere)yi yavaşlatır. Aynı şekilde, bir ülkenin nüfus büyüklüğü, kişi başına gelir seviyesiyle bir arada, ülkenin iç piyasasının genişliğini belirler. İç piyasa ne kadar genişse, bu ülkenin iç piyasa için üretimle birim maliyeti o kadar düşürerek, dış piyasada rekabet olanağı, - sınaî mamuller gibi üretimi arttıkça birim başına maliyeti azalan ürünlerde - o kadar artar. Diğer bir deyişle, nüfusun büyüklüğü, artış haddi, öğrenim ve yaratıcılık düzeyi, ekonomik bakımdan çok önemli etkenlerdir. Gelişmeden etkilendikleri gibi, gelişmeyi de büyük ölçüde etkilerler. Nü-

fusun, faal nüfus olarak, ekonomik faaliyetler arasında bölünüşü ise, doğrudan doğruya, gelişmenin etkisi altında değişir. Gelişme düzeyi yükselirken, tarım ve madencilik gibi ilksel üretim faaliyetlerinde çalışan nüfusun toplam faal nüfus içinde oranı azalır; hatta, çok ileri gelişme düzeyine geçen ülkelerde, azalışlar mutlak olarak da gözlenir. Buna karşılık, sanayi ve hizmetler faaliyetlerindeki nüfus oranı ve mutlak nüfus artar. Yani, faal nüfusun üretken faaliyetler arasındaki bölünüşü, ekonomik gelişme düzeyinin belli başlı göstergelerinden biri olarak gözükür.

Nüfusun, gerek gelişmeyi etkileme veya ondan etkilenme biçiminde, ekonomik bakımdan taşıdığı önem; ve gelişme düzeyinin göstergesi olma niteliği dolayısıyla, AET ve Türkiye arasında ekonomik yapı karşılaştırılmasına, nüfusun ekonomik yapısından başlayacağız.

Aşağıdaki tabloda, (Tablo I) AET üye ülkelerinin 1967 yılı itibariyle nüfus yapısının belli başlı özellikleri görülmektedir. Bu ülkeler topluluğunun, 1967'de 185 milyonluk büyük bir piyasa teşkil etmesi, kişi başına gelirin 1500-2000 dolar arasında bulunması, çok büyük ve önemli bir piyasayı oluşturduklarını göstermektedir. Buna, daha önce açıkladığımız, büyük dış ticaret hacmi de eklenirse, büyük bir piyasanın maliyeti düşürücü etkilerinden yararlanmak isteyen bir ülke için, AET'ye girişin yararlı olacağı kuşkusuzdur. Ne var ki, biraz yukarda değinildiği gibi, bu olgu, esas itibariyle sınaî mamuller için ve ancak bunlarda rekabet gücüne erişmiş olan ülkeler için geçerlidir. 32 milyon nüfuslu ve kişi başına geliri 320 dolar olan Türkiye'ye nazaran bu çok büyük piyasanın küçümsenemiyeceği açıktır.

Tablo'da, aynı zamanda, bu ülkelerin yıllık nüfus artış oranının % 1 olduğu ve AET'nin yılda (1967) 232 bin işçi ithal ettiği görülmektedir. Belli başlı işçi ithalâtçı ül-

Tablo I
AET Ülkelerinde Nüfus Yapısı (1967)

Ülke	Toplam Nüfus (Mil.)	Nüfus artışı 1958-967 artış %	Nüfus artışı Yıllık %	Faal Nüfus %	Nüfus yaş bölünüşü 1966 0-14 yaş	15-64 yaş	65 yaş ve +	Toplam	Nüfus hareketleri (000)	Bir yaşından küçük çocuklarda ölüm oranı %0
B. Almanya	59,872	10,2	1,1	43,8	22,8	65,1	12,1	100	+ 132	23,6
Fransa	49,890	11,3	1,2	40,0	25,3	62,4	12,3	100	+ 165	21,7
İtalya	(52,439)	6,9	0,7	37,4	22,6	67,0	10,4	100	— 107	34,3
Hollanda	12,597	12,6	1,3	35,7	28,1	62,3	9,7	100	+ 20	14,5
Belçika	9,600	6,0	0,7		23,9	63,3	12,8	100	+ 21	21,2
Lüksemburg	0,338	9,0	1,0	40,8	22,5	65,8	11,7	100	+ 0,7)	34,3
AET	184,74	9,5	1,0	40,2	23,8	64.7	11,5	100	+ 232	25,5

Kaynak: Communautés Européennes, «Dix ans de Marché commun, 1958-67» Bruxelles. 1968'de verilen tablolardan hazırlanmıştır.

keler B. Almanya ve Fransa'dır; buna karşılık İtalya net işçi ihracatçısı bir ülkedir. Türkiye'nin yıllık nüfus artış haddi % 2.6, 1963-69 döneminde yıllık işçi ihracatı da, ortalama 50 bin kişidir. Yurt dışına giden işçilerin, gerçekte, % 90'ı tek başına B. Almanya piyasasında iş bulmaktadır. Bu bakımdan, AET ile Türkiye arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunduğu kuşkusuzdur. Ancak, daha önce belirtildiği gibi, AET, nüfus artış haddinin düşüklüğü ve verimli istihdam yaratma olanağının yüksekliği dolayısıyla, gerçekte, Topluluk dışı ülkelerden işçi ithal etmektedir. Türkiye de, işçi rezervi olan bir ülke olduğu için, işçi ihraç olanağına sahiptir. Ne var ki, AET Ortak üyesi statüsündeki Türkiye'ye bu konuda özel bir ayrıcalık verilmediği için, Türkiye, AET'ye katılma sürecinde olmasaydı da yine aynı miktar işçiyi bu geniş piyasaya ihraç edebilecekti.

Nüfus artış haddinin düşüklüğü, daha doğrusu, doğum haddinin ve ölüm haddinin düşüklüğü dolayısıyla, bu ülkelerde nüfusun yaş bölünüşü, faal nüfus yaşını oluşturan 15-64 yaş arasında toplanmaktadır. Tablo'da görüldüğü gibi, toplam nüfusun % 64.7'si bu grupta bulunmakta; başlıca tüketici nüfus grubunu oluşturan 0-14 yaş arasındaki çocuklar ise, % 23.8 kadar tutmaktadır. Türkiye'de ise durum çok farklıdır: 0-14 yaş grubu, toplam nüfusun % 42.5'unu oluşturduğu için, tüketici nüfus oranı yüksek olmakta ve bu çocukların üretime düşük verimlilikle iştirak ettikleri hallerde de, çocuklar öğrenim yaşlarında çalıştıkları için, öğrenim ve dolayısıyla ileri yaşlarda verimlilik seviyesi düşük kalmaktadır. Türkiye ve AET'nin nüfus yapısındaki bu farklar, emek verimliliği farklarından birini oluşturmaktadır.

Nüfusun sağlık durumuna gösterge kabul edebileceğimiz «bir yaşından küçük çocuklarda ölüm oranı», AET'de ortalama binde 25.5 kadar olduğu halde, bu oran Tür-

kiye'de, binde 165'dir. Sağlık koşullarının kötülüğü de, hem çalışan nüfusun verimliliğinin düşük kalmasına, hem hayat süresinin kısalığı dolayısıyla insana yapılan yatırımdan tam verim alınamamasına yolaçmaktadır. Diğer bir deyişle, bütün bu etkenler, Türkiye'de ortalama olarak, emek veriminin, AET'ye nazaran daha düşük olma nedenlerinden biri olmaktadır.

Nüfusun öğrenim seviyesine gelince: okur-yazar oranını buna gösterge kabul edersek, bu Topluluk'ta sözkonusu oran % 90'ın üstündedir; % 100'e varmamasının başlıca nedeni, Güney İtalya'dır. Türkiye'de ise, 50 yıllık Cumhuriyet tarihine, değişen alfabe'ye rağmen, bu oran hâlâ %40 kadardır. Asıl üzücü nokta da, son yıllarda, nüfus artışının sürati ve bunu izleyemeyen öğrenim kuruluşları artışı dolayısıyla, okur-yazar oranında bir artışın gözlenmiyor olmasıdır. Yüksek öğrenim kurumlarında bulunan öğrencilere gelince: 20-24 yaşlarında olup yüksek öğrenim kurumlarına devam eden öğrencilerin toplam nüfusa oranı, 1965'de, Fransa ve Hollanda'da % 14, B. Almanya'da % 9, İtalya'da % 8'dir. Türkiye'de ise, bu oran, % 1'e dahi varmamaktadır. Böylece, öğrenim derecesi farklarının da, emek verimi farklarının başlıca nedenlerinden biri olduğu anlaşılır.

Nüfusun yaratıcılığına gösterge olarak, Nobel ödülü alan bilim adamlarının sayısını kabul edersek, durum şöyledir: (Nobel ödülü kurulduktan 1967 yılına kadar geçen süre içinde Fizik, Kimya, Fizyoloji ve Tıp alanında ödül alan bilim adamı sayısı) Almanya'da 46, Fransa'da 20, Hollanda'da 9, İtalya'da 5'dir. Türkiye'de bugüne dek hiç kimse böyle bir ödül almamıştır. Yani, nüfusun, bu göstergeye göre, yaratıcılığı da düşük kalmıştır. Öğrenim olanaklarının kısırlığı karşısında, bu durumu olağan kabul etmek gerekir. Kısacası, tarihsel olarak belirlenen koşulların doğal sonucu, Türkiye'nin nüfus yapısıyla il-

gili bütün etkenler, emek verimliliğinin düşük kalması yönünde etki yapacak niteliktedir.

Soru 48 : Sermaye birikimi ve teknoloji bakımından ne gibi farklar vardır?

Emek verimliliğini belirleyen bir diğer etken, sermaye birikimi, daha doğrusu, işçi başına kullanılan sermaye miktarıdır. Kişi başına gelirin düşük olduğu bir ülkede, tasarruf olanağı, dolayısıyla da yatırım olanağı, kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerden daha azdır. Nüfus artış haddi ne kadar yüksek ve sermaye birikim haddi ne kadar düşükse, işçi başına kullanılan sermaye miktarı o kadar yavaş artar (veya, bu oranlardaki farklı gelişime göre hiç artmayabilir veya azalabilir de). Bu da, emek verimliliğindeki artışı sınırlar. Aksine, bu oranlar ne kadar kişi başına sermaye miktarını artırma olanağı verecek biçimde gelişiyorsa, emek verimliliği de o kadar süratle artar.

Aşağıda, Tablo II'de, AET ülkelerinde, millî gayrısafi hâsılanın özel tüketim, kamu tüketimi ve sabit sermaye teşekkülü arasında bölünüşü görülmektedir. Bu ülkelerde kişi başına millî gelirin yüksekliği, görüldüğü gibi, gayrısafi millî hâsıladan özel tüketime giden miktarın gayrısafi millî hâsılaya oranının % 61, gayrısafi kapital teşekkülüne giden oranın da % 22 civarında oluşması sonucunu vermektedir. Oysa, aynı 1967 yılında Türkiye'nin 104 milyar TL tutarındaki gayrisafi millî hâsılasının % 73'ü özel tüketime, % 11 kadarı kamu tüketimine, % 16'sı gayrısafi sermaye teşekkülüne gitmiştir. Gerçi, Türkiye'nin yatırım oranı % 19'a varmıştır, ama, aradaki fark dış borçlanmayla kapatılmaktadır. Yani, Türkiye, bu ülkelerden farklı olarak, sermaye teşekkülünü ancak borçlan-

ma yoluyla yükseltebilen, fakat, yine de bu ülkelerin oranına varamıyan bir ülkedir.

Tablo II

1967'de AET'de GSMH'nın Tüketim ve Yatırım arasında Dağılışı (%)

Ülke	Özel Tüketim	Kamu Tüketimi	Gayrisafi Yatırım
B. Almanya	58,2	16,6	22,7
Fransa	63,5	13,5	21,9
İtalya	63,5	13,9	19,1
Hollanda	(57,1)	(16,5)	(25,7)
Belçika	(64,4)	(13,7)	(21,2)
Lüksemburg			
AET	(61,2)	(14,9)	(21,9)

Kaynak: Tablo I'le aynı.

Ayrıca, Türkiye'deki yatırımlar içinde, gerçekte emek verimliliğini doğrudan doğruya artırmakta hiçbir rolü olmayan konut yatırımları % 20 gibi çok yüksek bir oran tutmaktadır. Aşağıda, emek başına sermaye kullanımından sözkonusu edildiğinde, bu bakımdan, rakamlara bir miktar verimsiz yatırımların da dahil olduğu gözönünde tutulmalıdır.

Nüfus artış hızının yüksekliği, tasarruf-yatırım kapasitesinin düşüklüğü, gelir seviyesinin düşüklüğü gibi çeşitli etkenler bir araya geldiğinde, Türkiye'nin artan nüfus başına yapabildiği yatırım, dolayısıyla da emek verimliliği, AET ülkeleriyle kıyaslanamıyacak kadar düşük olmaktadır. Tablo III, aradaki bu çok büyük farkları açıkça göstermektedir.

Kısacası, emek verimliliğini etkileyen nüfus artışı başına yatırım Türkiye'de, B. Almanya veya Fransa gibi ül-

Tablo III

1968 Yılında Ortak Pazar Ülkeleri ve Ortak Üyelerinde Nüfusta Bir Kişilik Artış Başına Yapılan Brüt Sabit Sermaye Yatırımları *

Ülkeler	Nüfusta bir kişilik artış başına yapılan brüt yatırım miktarı (dolar)
Almanya	104 081
Belçika	106 000
Fransa	85 181
Hollanda	51 508
İtalya	36 180
Yunanistan	24 500
TÜRKİYE	2 825

* 1968 yılına ait brüt sabit sermaye teşekkülünü bu yıldaki nüfus artışına bölmek suretiyle bulunmuştur.

Kaynak: Doç. Nuri Karacan, a.g.e.

kelere nazaran, eğer bunlar 100 kabul edilirse, ancak 2.5 kadardır; Yunanistan'la dahi, aradaki fark, kıyas edilemeyecek kadar büyüktür. Öğrenim olanaklarındaki farkla bir arada, sermaye teşekkülündeki bu fark, emek verimliliği farklarının başlıca nedenidir. Ancak, kolayca anlaşılacağı gibi, bu muazzam farkların hiçbir zaman kapanması, hatta azalması sözkonusu değildir. Çünkü, bu ülkeler bu bakımlardan bize nazaran çok daha süratle büyüyen olanaklara sahiptirler.

Diğer taraftan, gayrısafi sabit sermaye yatırımları, aynı zamanda teknolojik değişmenin de kaynağıdır. Çağımız teknoloji çağıdır. Nitekim, AET'de dinamik sanayi dallarının ABD firmalarının eline geçmesiyle ilgili ola-

rak belirtildiği gibi, bunun başlıca nedeni, ABD'nin teknolojik öncülüğü daima elinde tutuyor olmasıdır. Eğer teknolojik gelişmenin yaratılma kaynağı olarak araştırma harcamalarını esas alırsak, Türkiye'nin bu bakımdan da ne denli geri olduğu gün ışığına çıkacaktır.

Tablo IV

AET Ülkeleri ve ABD'de Araştırma ve Geliştirme Giderleri

(1963 - 1964 yılları)

	Araştırma ve Geliştirme Harcamaları Milyon $	GSMH yüzdesi olarak (Faktör fiyatlariyle)	ABD harcamalarına göre durumu
Almanya	1436	1,6	6,8
Belçika	137	1,1	0,6
Fransa	1299	1,9	6,2
Hollanda	330	2,1	1,6
İtalya	291	0,7	1,4
A E T	3493	1,4	16,6
A B D	21075	3,7	100

Kaynak: OCDE «Ampleur et Structure de la R-D dans les pays OCDE» 1967.

Yukardaki tablolardan görüldüğü gibi, AET, araştırma-geliştirme çabaları itibariyle, ABD'den çok geridir; ABD'deki araştırma-geliştirme giderlerine nazaran AET'deki, sadece % 16.6 kadardır. Bu durum, özellikle teknoloji yoğun dinamik sanayi dallarında, AET sanayiinin ABD firmaları eline niçin geçtiğinin açık bir göstergesidir. Teknolojiyi geliştirme çabaları, hem emek verimi farkını ve rekabet gücü farkını yaratır hem de sınaî firmaların, rekabetin «büyük balık küçük balığı yutar ilkesine

Tablo V

Türkiye ve Yunanistan'da Araştırma ve Geliştirme Giderleri

	Yıl	Yabancı teknikleri kullanmak üzere yapılan ödemeler	Millî tekniklerin başka ülkelerce kullanımından gelirler
Türkiye	1963	8.099.000 $	629.000 $
Yunanistan	1964	889.000 $	— $

	Yıl	Araştırma harcamaları Millî para ile	GSMH $ olarak % si
Türkiye	1964	247,4 milyon TL.	27 milyon 0,4
Yunanistan	1964	237,6 milyon Drh.	8 milyon 0,2

Kaynak: Haluk Ceyhan, «Türk ve Yunan Sanayilerinin Karşılaştırması» İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 15 Kasım 1969.

uygun biçimde», teknoloji üstünlüğü olanın eline geçmesi sonucunu verir. Türkiye'nin bu bakımdan, diğerlerine nazaran, çok daha geri olduğu, Tablo IV ve Tablo V'in karşılaştırmasından kolayca görülebilir. Bütün bu olgular bir arada, Türkiye'nin her alanda rekabet düşüklüğü nedeni olduğu gibi, özellikle teknoloji egemenliği düşünüldüğünde, üstün teknolojinin kendisine egemen olmasının ve ele geçirmesinin nedenidir de.

Soru 49 : Millî ekonominin yapısına, AET'de ve Türkiye'de hangi üretim faaliyetleri hâkimdir?

Millî ekonominin yapısına, AET ülkelerinde ve Türkiye'de hangi üretim faaliyetlerinin hâkim olduğunu saptamak için, faal nüfusun ve millî gelirin belli başlı üre-

Tablo VI

AET Ülkelerinde Carî Piyasa Fiyatlarıyla Gayrısafî Millî Hâsıla Ve Bunun Üretim Faaliyetleri Arasında Bölünüşü (1966)

Ülke	GSMH (milyar $)	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %
B. Almanya	120,2	4,2	51,6	42,2
Fransa	101,9	7,3	46,2	46,5
İtalya	61,7	11,1	42,4	46,5
Hollanda	20,8			
Belçika	18,2	5,1	40,5	54,4
Lüksemburg	(0,7)			
AET	323,5	6,7	47,2	46,1

Kaynak: «Quelques Chiffres...», a.g.e.

tim faaliyetleri arasında dağılımı üzerinde duracağız. Daha önce nüfus yapısı ile ilgili olarak belirttiğimiz gibi, ekonominin gelişme düzeyi, tarımda çalışan faal nüfus oranına bakarak anlaşılabilir; bu ne kadar düşükse, ekonominin zorunlu ihtiyaç maddelerini üretmek için emek kullanımından o kadar uzaklaştığı ve daha gelişmiş mallar sayabileceğimiz sınaî mamuller üretimi için, faal nüfusun o kadar büyük kısmının ayrılabileceğini gösterir. Emeğin, üretim faaliyetleri arasındaki bu bölünüşüne paralel bir bölünüş, millî gelirin terkibinde ortaya çıkar; gelirin sınaî kesimde yaratılan bölümü o kadar yükselir.

Ne var ki, bu açıklama da yeterli değildir. Ekonomiler geliştikçe, sadece sınaî kesim gelişmekle kalmaz; bunun içinde de, daha büyük sermaye birikimi ve daha ileri teknolojiyle yapılabilen üretim dalları, genel faaliyet hacmi içinde artmağa başlar. Yatırım malları sanayii ve özellikle makina sanayii, ara mallar sanayii, tüketim malları sanayiinden daha süratle gelişir. Böylece, ekonomi geliştikçe, bir taraftan tarımın ekonomi içinde nisbî önemi

azalıp sanayiin payı artarken, bir taraftan da sanayi içinde özellikle makina-elektrik makinaları sanayileri diğerlerinden daha süratle gelişerek, ekonomide en önemli faaliyet haline gelir. Bunun içindir ki, gelişmiş-sanayileşmiş ülkelerin önce makina yapan, daha sonra da «makina yapan makinalar yapan ülkeler» haline geldikleri söylenir. Bunun nedenine gelince: üretime bir birim ilâve etmek için, genellikle, 2-4 birim arasında değişen yatırım gerekmektedir. Dolayısıyla da, makina ve diğer yatırım malları sanayileri, tüketim malları üretiminden çok daha süratli artmaktadır. Fakat, bunlar, kapital ve teknoloji yoğun üretim dalları oldukları için de, gelişmenin ancak çok ileri aşamalarında ekonomide önemli bir yer kapsar hale gelebilmektedir. Buna karşılık, bu sanayi dallarının belirli bir hammadde miktarı için gelir yaratma gücü de diğer bütün sanayi dallarından daha yüksektir.

Tablo VI'dan görüldüğü gibi, başta B. Almanya ve onu yakından izleyerek Fransa, millî gelirinin yarısına yakın kısmı sanayi kesiminde yaratılan ülkelerdir. Tarımın gerek millî gelir, gerek faal nüfus içindeki payı itibariyle rolü çok küçülmüştür. Fakat, asıl ilginç olan olgu, bu ülkelerde tarımda çalışan nüfusun mutlak rakam olarak gittikçe küçülüyor olmasıdır. Tablo VII'den görüldüğü gibi, 1958-67 döneminde, bu ülkelerde faal tarımsal nüfus, değil sadece nisbî olarak azalmak, fakat, aynı zamanda mutlak olarak da 5.1 milyon kişi kadar azalmıştır. ABD'yi izleyerek, bu ülkeler de,tarımda süratli makinalaşma ve tarım dışı faaliyetlerdeki süratli genişlemenin yarattığı «mutlak tarım nüfusu azalışı» aşamasına girmişlerdir.

Tablo VIII, AET ülkelerinin sınaî yapısına hangi üretim faaliyetlerinin hâkim olduğunu ve bunun zaman içindeki değişimini göstermektedir. Luxemburg - ki, bir ülkeden çok küçük bir kent niteliğini taşımaktadır- bir ta-

Tablo VII

AET Ülkelerinde Faal Nüfusun Üretim Faaliyetleri Arasında Dağılımı (000 kişi)
1958 - 67

Ülke	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	1958	1960	1965	1967	1958	1960	1965	1967	1958	1960	1965	1967
B. Almanya	3 978	3 623	2 966	2 742	12 083	12 518	13 218	12 382	9 296	9 813	10 515	10 679
Fransa	4 453	4 185	3 538	3 257	7 334	7 290	7 912	7 744	7 000	7 168	7 972	8 587
İtalya	6 974	6 567	4 956	4 556	7 077	7 388	7 728	7 782	5 949	6 047	6 327	6 584
Hollanda	495	465	388	366	1 631	1 715	1 884	1 848	1 807	1 872	2 114	2 193
Belçika	317	295	230		1 630	1 607	1 700	.	1 482	1 536	1 688	.
Lüksemburg		22	19	18		59	64	63		61	57	58
AET	**16 239**	**15 157**	**12 097**	**11 169**	**29 814**	**30 577**	**32 506**	**31 519**	**25 595**	**26 497**	**28 673**	**29 789**

Kaynak: «Quelques Chiffres...»

Tablo VIII

AET Ülkelerinde İmalât Sanayii Üretiminin Alt İmalât Kesimleri İtibariyle Dağılımı

	B. Almanya		Belçika		Fransa		Hollanda		İtalya		Üretim % si Lüksemburg	
	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964
Gıda sanayii (içki + tütün dahil)	17,7	15,1	24,2	20,2	18,9	16,3	22,2	21,3	21,3	17,1	7,8	9,4
Dokuma sanayii	6,9	5,2	9,8	8,7	—	6,0	8,0	5,5	9,0	7,7	2,5	2,8
Giyim eşyası + deri mamûlleri	5,6	5,3	4,7	4,5	14,9	6,8	7,4	6,6	5,9	6,2	—	—
Esas metaller	12,1	10,2	10,1	9,1	—	6,5	3,7	4,0	6,6	5,1	68,5	62,6
Makina imalât san. (elektrik dahil)	33,8	36,7	25,0	31,5	38,2	31,2	28,3	30,0	23,0	27,2	9,0	12,0
İnşaat malzemesi imalâtı (seramik + cam + çimento..)	5,8	5 8	5,4	6,1	4,2	4,5	3,7	4,0	6,2	6,0	2,8	3,4
Kimya + kauçuk sanayii	11,4	12,3	8,7	7,7	17,2	16,3	10,8	14,7	16,8	19,7	3,0	4,3
Ağaç mamulleri, kâğıt sanayii	9,6	9,6	12,0	12,2	11,8	12,7	14,7	14,0	11,2	11,0	6,3	5,6

rata bırakılırsa, bu ülkelerin tümünde, sınaî yapıya makina sanayiinin hâkim olduğu görülmektedir. Sanayiin de millî gelirin % 40-50 arasında değişen bir oranını oluşturduğu düşünülürse, millî gelirin % 10-20 arasında değişen bir kısmının tek başına makina sanayiinde yaratıldığı görülebilir. Buna karşılık, zorunlu ihtiyaçlara dönük sanayiler sayılabilecek gıda-içki-tütün ve dokuma sanayilerinin önemi bu ülkelerin hepsinde çok azalmıştır. Diğer bir deyişle, bu ülkeler, makina üretiminin ekonomiye hâkim olduğu aşamaya gelmiştir.

AET'nin bu ekonomik yapısını Türkiye ile karşılaştıralım. Tablo IX'da görüldüğü gibi, Türkiye'nin 13.7 milyon kişi (1967) olan faal nüfusunun 9.9 milyonu tarımda çalışmaktadır. Yani, faal nüfusun % 72'si ilksel üretim faaliyeti olan tarımda, buna karşılık % 10 kadarı sanayidedir. Ne var ki, Devlet Planlama Teşkilâtı hesapları tarımdaki gizli işsizleri içermediği için, tarımdaki nüfusun Tablo IX'da görülenden, 1 milyon kişi kadar daha fazla olduğu söylenebilir. Buna göre, 180 küsur milyonluk AET'de 11.1 milyon, 30 küsur milyonluk Türkiye'de de yine buna yakın kişi tarımda bulunmaktadır. Aşağı yukarı aynı nüfus miktarıyla, AET, Türk tarım gelirinin 10 katını yaratmakta, yani işçi başına verim, Türkiye ve AET tarımında bire on olmaktadır.

Tablo IX

Türkiye'de Çalışan Nüfusun Sektörlerde gelişmesi (1962-1967)

(Bin Kişi)

Üretim Kesimleri	YILLAR					
	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Tarım	9.726,9	9.853,3	9.843,5	9.767,7	9.901,4	9.940,0
Sanayi	1.048,4	1.124,9	1.151,9	1.196,6	1.304,2	1.423,9
İnşaat	319,2	338,7	349,2	378,8	414,5	472,0
Ticaret	417,5	434,6	452,8	470,5	490,7	498,0
Ulaştırma	252,5	269,4	282,9	301,0	321,2	339,0
Hizmetler	759,0	808,4	866,6	935,9	1.003,3	1.066,0
Toplam	12.523,5	12.829,3	12.946,9	13.047,5	13.435,3	13.738,9

Kaynak: DPT

Tablo X

Türkiye'de Millî Gelirin Üretim Faaliyetleri Arasında Bölünüşü

(% olarak)

Üretim Kesimleri		1962	1967
Tarım	I. Plan	43,8	38,3
	Programlar	40,3	31,1
	DİE	40,5	34,7
Sanayi	I. Plan	16,8	21,4
	Programlar	17,1	19,6
	DİE	16,2	18,9
Hizmetler	I. Plan	39,4	40,3
	Programlar	42,6	43,5
	DİE	43,3	46,4

Kaynak: DPT ve DİE

Tablo X, DPT Beş Yıllık Planları ve yıllık programlarının ve DİE'nin (Devlet İstatistik Enstitüsü) millî gelir dağılımıyla ilgili tahminlerini göstermektedir. Tahminler, millî gelirin % 19-21 arasında, tahmini yapan kaynağa göre değişen, bir oranın (Tablo X) sanayide yaratıldığını, % 31-38 arasındakinin tarımda, geri kalanının da hizmetler dediğimiz çoğu verimli olmayan faaliyetlerde yaratıldığını göstermektedir. Yani, sanayiin millî gelir içindeki payı, AET'dekinin yarısından da azdır. Diğer taraftan, Tablo XI, imalât sanayiinin alt dalları itibariyle sanayiin bölünüşünü 1950-67 yılları arasındaki değişmeye göre, göstermektedir. Bu karşılaştırma şu ilginç sonuçları ortaya koymaktadır: Türkiye'de imalât sanayiinin yarıdan çoğu, gıda-içki-tütün-dokuma gibi zorunlu ihtiyaç alanlarında yoğunlaşmakta; makina-elektrik maki-

Tablo XI

İmalât Sanayiinin Yapısı

	İmalât üretim değerinde % (carî fiyatlarla)				
	1950	1960	1963	1966	1967
Gıda	32.9	32,4	27.1	24.1	24.1
İçki	2.4	1.7	2.0	2.4	2.9
Tütün	14.2	9.1	8.3	9.1	11.8
Dokuma	26.1	21.0	21.4	16.9	15.6
Giyim	1.2	0.6	0.5	0.6	0.4
Ahşap mamulleri,	1.4	2.0	1.3	1.0	1.0
Mobilya		0.2	0.2	0.2	0.4
Kâğıt	1.6	1.8	2.1	1.6	1.8
Matbaa	0.9	1.3	1.2	1.0	1.0
Deri ve Kürk	0.8	0.8	0.7	0.5	0.4
Lastik	1.4	1.3	0.9	2.4	2.1
Kimya	0.6	8.0	5.6	5.7	8.6
Petrol Kömür	0.2	1.9	5.4	6.9	8.5
Toprak mamulleri	2.2	3.2	3.5	3.3	3.0
Temel metaller	2.9	7.3	6.4	10.4	7.2
Madenî eşya	2.7	3.6	5.6	4.8	5.1
Makina imalâtı	0.5	0.5	2.3	2.6	3.0
Elektrik Makinaları		0.9	2.0	2.0	2.0
Taşıt Araçları	2.2	2.5	2.9	3.4	3.8
Diğer	5.8	0.5	0.5	0.8	0.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

naları imalât sanayii ise, toplam imalât sanayiinin % 5'i, yani millî gelirin % 1'ini yaratmaktadır. Bu durum, yukarda AET ile ilgili açıklama ve tablolarla karşılaştırıldığında, Türkiye ve AET'nin genel ekonomik yapı farkları açık seçik ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki: AET, sanayi ve bunun içinde de makina-elekrik makinaları sanayiinin ekonomiye egemen olduğu bir aşamada; buna karşı-

lık Türkiye, tarımın egemen olduğu, sanayi için de zorunlu ihtiyaç maddeleri üreten gıda-dokuma gibi alanların egemen olduğu bir aşamadır. Gerçekte, bu yapı farkı, Türkiye'nin azgelişmiş, AET'nin de ileri ölçüde sanayileşmiş bir topluluk olduğundan başka bir şey söylememektedir.

Soru 50 : AET'deki ve Türkiye'deki sanayileşmenin niteliği aynı mıdır?

Sanayileşme, emeğin bilgi ve beceri derecesinin yükselmesi, yaratıcılığının artması, kapitalin niteliklerinin iyileşmesi, yani teknoloji seviyesinin yükselmesiyle tanımlanan bir süreçtir. Bu süreci, salt üretim ve istihdam artışıyla özdeşleştirmek mümkün değildir. Çünkü, bir ülkenin, yaratıcılık seviyesi yükselmeksizin, dışardan teknoloji, **know-how**, sınaî mamullerin terkibine giren yarı mamulleri ve yatırım mallarını ithal edip, basit ambalaj ve montaj işlemleriyle pazarlamayı yapması mümkündür. Bu yüzeydeki sanayileşme, tamamiyle veya büyük ölçüde, gelişmiş-sanayileşmiş ülkelere «bağlı ve bağımlı» dır. Gerçekte, yüksek gümrük resimleri, kotalar ve ithal yasakları ile korunan iç piyasada, yüksek kâr hadleriyle yapılan «ithal ikamesi» yoluyla sanayileşme, yaratıcı olamadığı sürece, böyle bir nitelik gösterir. Bu tür sanayileşme, 19. yüzyılda, bugünün gelişmiş ülkelerinin sanayileşmesinden çok farklı bir nitelik gösterir. Bu ülkelerde, sanayide üretim ve istihdam artışı sanayileşme derecesindeki yükselişle bir arada gitmiştir. Oysa, günümüzdeki, yüzeyde sanayileşme veya sanayileşme derecesi yükselmeksizin azgelişmiş ülkelerin ve bu arada Türkiye'nin sanayileşmesi, bundan tamamiyle farklı bir olgudur. Birincilerde, sanayileşmenin kaynağı yaratıcılık olduğu hal-

de, ikincilerde yaratıcılıkla en ufak bir ilişki yoktur; birincilerde, sanayileşme, «bağımsız» gelişen bir süreç olduğu halde, ikincilerde, bağımlı tarım toplumundan bağımlı sanayi toplumu olma niteliğinde bir süreçtir. Bağımlı ve bağımsız gibi değer yargılarını içeren deyimleri şöyle açıklamak mümkündür: bağımsız sınaî gelişme veya sanayileşme derecesinin yükselmesiyle bir arada giden sanayileşmede, imalât sanayiinin ithalâtı, a) ilksel üretim faaliyetlerinin hammaddeleri gibi diğer ülkelerin «mutlak üstünlüğü» olan ürünler; b) sanayide artan getiri dolayısıyle, sanayileşmiş ülkeler arasında oluşan ihtisaslaşmanın sonucu olarak ithal edilen sınaî mamullerden ibarettir. Zaman içinde, sanayileşme, mukayeseli üstünlüğün imalât sanayii lehine dönmesiyle bir arada gittiği için ve artan getiri ihtisaslaşmaya yolaçtığı için, ihracatın çok yüksek bir oranı sınaî mamullerden oluşur. Teknoloji ithali olduğu gibi teknoloji ihracı da vardır. Oysa, «bağımlı» tür sanayileşmede ithalâtın çok yüksek oranı, sınaî yarı mamul ve yatırım mallarından oluşur. Teknoloji, know-how, royalty, patent, marka biçiminde, üretim veya pazarlamayla ilgili yaratıcılık, tamamiyle ithal malıdır. İhracatta, sınaî mamullerin payı çok düşüktür. Özellikle, sanayiin bağımlı olduğu ülkelere sınaî mumul ihracatı hemen hiç yoktur; ihracat, ilksel üretim faaliyetlerinin hammaddelerinden ibarettir. Bunun nedeni, bir taraftan mukayeseli üstünlüğün henüz imalât sanayii lehine dönmüş olmaması ve artan getiriye dayanan bir ihtisaslaşmanın gerçekleştirilememesidir. Fakat, bunların da üstünde, en önemli neden bağımlı tür sanayileşmede, «fiilen» sınaî mamul ihracının imkânsız olmasıdır. Diğer bir deyişle, bunların ya dünya piyasalarında, fiyat ve kalite rekabeti yapması mümkün değildir; ya, bu olanağı olsa da, gelişmiş ülkelerle yapılan royalty-patent anlaşmaları ihracatı önler; ya da, kurulan sanayi, montaj

ve ambalâj aşamalarından ibaret bir pazarlama sanayiidir. Sanayileşmiş ülkelerden tüketim malı ihracı, koruma politikası dolayısıyle, imkânsızlaşınca, azgelişmiş ülkeye dolaylı yoldan ihracat olanağını hazırlar; fakat, bu ülkeden ihracat olanağı da yoktur.

Türkiye'deki sanayileşme, kimya, makina-teçhizat, karayolları taşıt araçları gibi dinamik gelişmesi olan sanayi dallarında özellikle böyle bir nitelik gösterir.

Şurası ilgi çekicidir ki, İkinci Dünya Harbinden sonra Türkiye ile beraber «ABD tarzı kapitalist yoldan dış yardımla kalkınma» stratejisini benimseyen bütün azgelişmiş ülkeler (Hindistan, Latin Amerika vb...) aynı durumdadır. Tıpkı kontrollü bir laboratuar deneyinde olduğu gibi, aynı veriler aynı olguyu vermiş, benzer koşullar benzer sonucu yaratmıştır. Diğer bir deyişle, gerçekte değil de görünürde bir sanayileşme ve bunun doğurduğu olumsuz sonuçlar, Türkiye'ye özgü olmayıp, belirli bir kalkınma stratejisinin yarattığı genel bir olaydır.

Soru 51 : Çağdaş emperyalizmin biçimiyle sanayileşmenin niteliği arasında ne gibi ilişki vardır?

Çağımızda emperyalizmin baş aracı kendi ideolojisini benimseyen toplumların en yüksek mutluluk düzeyine erişeceğini kabul ettirmek, bu ideolojiye bağlı bir kalkınma yöntemini uygulayacak iktidarların sandıktan çıkmasını sağlamaktır. Bu gerçekleşince, ikinci adım, kendi çıkarlarına hizmet edecek türde bir sanayileşmeyi oluşturacak bir kapitalist sınıfın az gelişmiş ülkede türemesini sağlamaktır. Bu kapitalist sınıf, dış yardım, yabancı sermaye, patentler, lisanslar, yatırım malları, ara malları, gibi üretim aşamasının herbiri için gerekli girdiler

itibariyle dış kapitalizme bağlı bir sanayi kuracaktır. Böylece, az gelişmiş ülke görünürde sanayileşirken dış kapitalizm daha fazla gelişebilecektir.

Kapitalist yoldan kalkınma ideolojisinin ilk adımı, ülke içinde bir kapitalist sınıf yaratmak ve sanayileşmeyi bunun gerçekleştirmesini beklemektir. Gerçekte, Cumhuriyetin ilk kurulduğu çağdan beri, planlı-plansız, az devletçi-çok devletçi, dış yardımlı veya dış yardımsız kalkınma dönemlerinin ortak yanı, bir kapitalist sınıf yaratılması olmuştur. Fakat, Cumhuriyetin devrimci yılları aynı zamanda kapitalizmin kendi iç bunalımları ve iç çatışmalarıyla nitelendiği, bir «ortak düşman» imgesi bulunmadığı için, dış kapitalizmden bağımsız bir kapitalist sınıf yaratma çabası gösterir. Oysa, İkinci Dünya Harbinden bu yana, kapitalizmin uluslararası sınıfsal güçbirliğine yönelmesiyle, bu sınıf dışa bağlı olarak gelişmiştir.

Türkiye'de bu sınıf, dış kapitalizmden bağımsız olarak sanayileştirmeyi geliştirmek olanaklarına sahip değildir. Bu sınıfın oluşması için bunca yıllık çabalara rağmen, sermaye birikimi çağdaş sanayiin gereklerine nazaran yetersizdir. Bilimsel araştırmalara bağlı buluşları sanayide uygulamak gibi olanaklara sahip değildir. Çağdaş tekniğin gerektirdiği büyük çapta üretimi pazarlayacak geniş piyasaları ele geçirmemiştir. Böylece, küçük çapta sermaye ile veya yabancı sermaye ile işbirliği içinde sanayileşme; yabancı teknik bilgiye dayanmak için patentler, lisanslar vs... den yararlanarak sanayileşme; üretimin en güç aşamalarını dış kapitalizme bırakıp en kolay nihaî aşamasını yurt içinde gerçekleştirmeğe dayanan bir sanayileşme; çok küçük bir iç pazarın sömürülmesine dayanan bir sanayileşme, montajcı-ambalajcı olarak gelişmiştir.

Türkiye'de (ve aynı ideolojiyi benimseyen diğer az gelişmiş ülkelerde) sanayileşmeyi uyaran, kârlı hale ge-

tiren, gelişmiş-sanayileşmiş ülkelerin tüketim seviyesi ve biçimini taklit özlemi içindeki yüksek gelirli sınıfların harcamaları oldu. Haberleşme ve ulaştırma kolaylıklarının dünyayı çok küçülttüğü günümüzde, herkes ABD seviyesinde ve tarzında bir tüketim düzeyine erişmek istiyor. Çok eşitsiz bir gelir bölüşümü de, toplumun bürokrat - kapitalist sınıf - büyük toprak sahiplerinden oluşan yüksek gelirli sınıflarına bu tüketim düzeyine erişme olanaklarını verince, bunların tüketim özlemlerini karşılayacak bir sanayiin kurulması kârlı hale geldi. Amaç, meselâ 19. yüzyıl Alman veya Japon sanayileşmesindeki gibi bir millî sanayiin kurulması değil de, yüksek gelirli sınıfların tüketim toplumlarındaki tüketim biçimini taklit ederek yaşaması olunca, bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayacak imkânlar da yaratıldı: bu sınıfların tüketimini kısmak için hiçbir politikanın uygulanmaması, bu tüketimi karşılayacak sanayi kollarının kurulmasının kamuca teşviki bunun en açık göstergeleri sayılabilir. Böylece, Türkiye, yüksek gelirli sınıfların kendilerinin tüketimi için üretimin nihaî aşamasına kadar olan kısmın dış ülkelerde gerçekleştirildiği, yabancı ekonomilerle bir tamlaşma içinde sanayileşmektedir.

Sanayileşmemiz, bu uyarıcı etkeni itibariyle, Sanayi İnkılâbından sonra Batı ülkelerinin sanayileşmesini uyaran etkenden tamamiyle ayrılmaktadır: Batının sanayileşmesi iki belli başlı etken altında yürümüştür: biri, Ortaçağdan itibaren biriken ve özellikle 18. yüzyıldan sonra süratlenen teknik buluşların yaratılması, diğeri de bu buluşların uygulanmasının kârlı hale gelmesini sağlayacak dış pazarların ele geçirilmesi. Bu uyarıcılar, Batının sanayileşmesini, servet yaratma gücünü yükselten gerçek bir sanayileşmeye götürdüğü halde, Türkiye'de uyarıcının dar bir iç pazarın tüketim için talebi olması, ambalajcı-montajcı olmaya götürmüştür.

Türkiye'nin yarım asırlık bir süre içinde sadece yüzeyde bir sanayileşmede kalması, çağın koşullarıyla beraber iç piyasanın koşullarınca, bilim düzeyinin geriliğiyle de belirlenmiştir

AET'nin ileri ölçüde sanayileşmiş ülkeleriyle, Türkiye'nin sadece sanayileşme derecesi, yani, millî gelir ve faal nüfus içinde sanayiin payı, farklı değildir. Yukardaki açıklamadan görüldüğü gibi, sanayileşmenin niteliği de farklıdır.

Soru 52 : Sanayileşmemizin temel çelişkileri nelerdir?

AET'ye tam üye statüsünde katılma, hatta Geçiş Dönemi koşullarına intibak dahi, sanayiimizi bugünkü yapısında dondurma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Oysa, özellikle dinamik sanayi dallarında sanayiimiz birtakım çelişkilerle yüklüdür. Bu sanayiin gelişme olanağına kavuşmasıyla, bugün gelişmeyle çelişen nitelikleri zamanla bertaraf edilebilir; Türkiye, derinliğine ve yoğunluğuna bir sanayileşme olanağı bulabilir. AET ülkelerinde, sanayi, toplumun dinamik ve sürükleyici gücü; gelişme yönü gelişmeyle tutarlı olduğu halde, bugün Türk sanayii için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Ancak, gerekli olanaklar yaratıldığı takdirde, bugünkü sanayi gelecekte gelişmeyle tutarlı bir niteliğe kavuşabileceği halde, bugünkü yapısıyla dondurulursa, bu olanak ortadan kalkabilecektir. Bu bakımdan, aşağıda, kısaca, sanayiimizin gelişmeyle çelişen yönleri üzerinde durmakta fayda vardır:

a) Tasarruf-yatırım oranını artırma gereğine karşı yüksek gelirli sınıfların tüketimini sınırlama imkânsızlığı:

Millî gelir içindeki tasarruf-yatırım oranının yükseltilmesi, bilindiği gibi, gelişme hızımızı belirleyecek belli başlı birkaç etkenden biridir. Geniş halk kitlelerinin esasen asgarî fizyolojik bir geçim seviyesinde bulunduğu düşünülürse, tasarruf-yatırım oranını yükseltmek için başlıca kaynağın yüksek gelirli sınıfların tüketiminin kısılmasının veya hiç olmazsa gelir artışlarının tasarruf-yatırıma yöneltilmesinin gerekeceği ortaya çıkar. Oysa, bu sonuncu sınıfın iktidarı elde tutması dolayısıyle kendi tüketimlerini kısacak kararları almalarının sözkonusu olmaması bir tarafa, bu sınıfların tüketim ihtiyaçlarını tatmine yönelen montajcı-ambalajcı sanayiin kârını azaltma endişesi de bunu imkânsız hale getirmektedir. Türkiye'deki ortalama gelir seviyesine göre lüks imalât sayabileceğimiz otomobil, kadın tuvalet eşyası v.s. gibi montajcı-ambalajcı sanayi dalları eğer ayakta durabiliyorsa, bunun baş nedeni çok eşitsiz bir gelir bölüşümüyle ortalamaya nazaran çok yüksek gelir sahibi toplum sınıflarının yüksek harcama eğilimidir. Batılı iktisatçıların kitabî beyanlarından farklı olarak, çok eşitsiz bir gelir bölüşümü tasarruf-yatırım oranının yükselmesi değil fakat montajcı-ambalajcı sanayiin kârlılığını yüksek bir seviyede tutmak için gereklidir.

b) Kıt yatırılabilir kaynaklara karşı yüksek israf oranı:

Açıktır ki, bir ülkenin yatırılabilir kaynakları ne kadar kıtsa, bunları o kadar daha hesaplı, dolaylı-dolaysız o kadar daha verimli olduğu alanlarda kullanmak zorundadır. Oysa, montajcı-ambalajcı sanayileşme yatırılabilir kaynakların tam bir israfına yolaçmaktadır. Monopol-oligopol durumları dolayısıyle her bir firmanın kârlılığı çok yüksek olsa da, bu kârlar hiçbir şekilde ekonomi çapında etkinliğin göstergesi değildir. Çoğu hallerde, gümrük koruması dolayısiyle yüksek kârları paylaşmak için

çok sayıda firmanın aynı alana girmesinin yarattığı olumsuz ve israflı rekabet, kıt kaynaklarımızın son derecede kötü bir kullanımına yolaçmaktadır.

İsraf kaynaklarından biri, küçük sermaye ile girilen bu alandaki firmaların reklam ve ambalaj masraflarıdır. Aşağıdaki tablo, 1962 ve 1967 yılları itibariyle, basım sanayiinin üretim, ihracat ve ithalât tutarlarını göstermektedir:

Tablo XII

(Milyon TL.)

	Üretim hedefleri		İhracat		İthalât	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967
1) Gazete, kitap, dergi, broşür, basılı eğitim malzemesi	75	198	0.4	2.3	2.8	13.6
2) Ambalaj, reklâm formüler baskıları	105	215	—	0.18	0.7	6.5
3) Diğerleri	25	37				
Toplam	205	450				

Kaynak: (İBYP) s. 411 - 12

Yukardaki rakamlardan görüldüğü gibi, 1962 de Türkiye'nin tüm eğitim için yapılan baskı masrafları 75 milyon ve toplam baskı üretiminin % 36'sını teşkil ederken, ambalaj, reklam, formüler baskıları % 55'i teşkil etmekteydi. 1967'de birinci % 44, ikinci de % 48 olarak değişmiştir. Ne var ki, reklam, ambalaj giderleri ithalâtındaki artış dikkati çekicidir: 1967 de 6.5 milyon TL. ye yükselmiş, eğitim araçları ithalinin yarısına erişmiştir. Eğer bir ülkede, reklam-ambalaj gibi alanlara basılı eğitim araçlarından daha fazla kaynak ayrılıyorsa, bu israf değil, düpedüz rezalettir.

Ambalajcı ve montajcı sanayileşmemizin ikinci özel-

liği, atıl kapasiteyle çalışan çok sayıda firmaların atıl kapasite dolayısıyle yolaçtığı kaynak israfıdır. Atıl kapasitelerin, çoğu itibariyle, ithal edilmiş yatırım eşyasına dayandığı düşünülürse, bunun döviz israfı anlamı taşıdığı da açıkça ortaya çıkar. Fakat döviz israfı bununla da bitmemekte, atıl kapasiteye rağmen bir de bu mallardan ithalât yapılmaktadır. Bu konuda, İkinci Plan'da «Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii» gibi gerçek anlamda bir montaj sanayii için verilen bilgi (S. 515-9) çok tipiktir. Toplam sermayesi 250 milyon ve yatırımları 100 milyon TL olan 14 firma için plan kurulu kapasitenin Birinci Plan döneminde kullanılamadığı gibi, İkinci Plan döneminde yılda % 11.4 gibi bir gelişme hızına erişse dahi yine de kapasitenin tam kullanılmasının mümkün olamıyacağını belirtmektedir. Buna karşılık, 1962'de 581, 1967'de 385 milyon TL lik ithalât yapıldığı tahmin edilmektedir. Boğaz Köprüsü gibi, bu montaj sanayiini palazlandırmağa yardım edecek bir «özel teşebbüsü kalkındırma yatırımı»nın dahi bunu kurtaramayacağı böylece anlaşılabilir.

Bir diğer israf kaynağı da, özellikle karayolları taşıtları montajına verilen hızla, Devlet Demiryolları ve Denizyollarınca taşınan yolcu ve yükteki azalışın yarattığı atıl kapasite olmuştur: Devlet Demiryollarında aylık yolcu km. 1959'da 382 binden 1967'de 358 bine; eşya tonu da 1.279'dan 1.157'ye düşmüştür. Azalış, Denizyolları iç hatlarında çok daha barizdir: aynı yıllar arasında yolcu sayısı 92 binden 59 bine, yük tonu da 25 binden 8 bine düşmüştür.

Bu denli israf, büyük bir tüketim ekonomisi olan ABD'de de herhalde yoktur. Kaldı ki, tüketim ekonomileri ayakta durmak için bu kaynak israfını yapmak zorundadır. Türkiye ise, bu ekonomileri üretim gücüne erişmezden çok daha önce israf alışkanlığını almaktadır.

AET sanayii için bu israf kaynakları, oysa bir itici güç olabilmektedir.

c) Millî sanayii geliştirmek amacına karşı dış kapitalizmin üretimine pazar hazırlamak:

Montajcı - ambalajcı sanayileşmeyi ayıran başlıca özellik, yurt içinde bir «millî sanayi» kurulması yerine, dış kapitalizmin ara malları, yatırım malları, patentleri, lisansları vs... için bir pazar yaratmaktır; her şeyi ithal edilen bir malı burada şişeleyip, ambalajlayıp, parçalarını birleştirmeğe ve pazar açmağa dayandığı için, gerçekte sözkonusu olan dış kapitalizmin tüketim malı olarak içeri sokamadığı malları, dolaylı yoldan içeri sokup pazarlamaktır. Gerek gümrük resimleri ve ithal yasaklamaları gerekse ulaştırma masrafları, dış kapitalizmin içeri montajcı-ambalajcı sanayi olarak sızmasına yolaçmaktadır. Şöyle ki:

Ulaştırma masraflarından en basit tasarruf ilkesi, tüketiciye arzedilmezden önce hacmi büyüyen, ağırlığı artan malların tüketim pazarına en yakın yerde hacmini büyüten, ağırlığını artıran üretim aşamasının yerleştirilmesini gerektirir. Ambalajlama, şişeleme, otomobil, radyo vs... montajı da, bu olgulara yolaçtığından, kurduğumuz sanayi yabancı kapitalizme ulaştırma masraflarından tasarruf ettirme ilkesine uygundur. Dış ticaret yasaklamaları ise bir taraftan tüketim malları ithalini - tasarruf amacıyla - sınırlandırırken bir taraftan da dış rekabetten korunan iç piyasada fiyatları fevkalâde yükseltmekte, kârlılığı astronomik seviyeye çıkarmaktadır. Böylece, mamul tüketim malı yerine, mamule en yakın üretim aşamasındaki hammaddeler ithal edilmekte ve tüketiciye sunulmaktadır. Tipik bir ambalaj sanayii olan kimya sanayiinde, yıllık gayrısafi üretim değerinin yarısı aramal olarak; % 10'u yatırım malı olarak; % 10-15 kadar bir kısmı da kâr transferleri, patent, lisans vs... şeklinde, ya-

ni toplam olarak dörtte üçü döviz giderine yolaçmaktadır.

Sanayimizin AET karşısında korumasız bırakılması, belki, bu çelişkilerin bir kısmını ortadan kaldırabilecektir. Ancak, çelişkilerle beraber, bu sanayi dallarının yokolma tehlikesi ve diğer çelişkilerin şiddetlenmesi ihtimali de vardır.

Soru 53 : AET'de ve Türkiye'de sınaî firma ölçekleri arasında ne gibi farklar vardır?

Daha önceki açıklamalarımız, AET'nin kuruluşundan bu yana firmalar arası birleşmeler yoluyla, tekelciliğin güçlendiğini, rekabetin gerçekte rekabeti tasfiye edici etkenleri yarattığını, rekabetin aynı zamanda ABD firmalarıyla birleşme yolunda bir gelişimi ortaya çıkardığını belirtmiş bulunuyor. Firma ölçeği, gerçekte, uluslararası rekabet gücünü pek çok yönden ortaya koymaktadır: bir kere, firma ölçeği büyüdükçe maliyetin düşmesi, daha ileri teknolojinin uygulama olanağının ortaya çıkması, araştırma giderlerine daha büyük pay ayrılarak yeni teknolojinin yaratılıp uygulamaya konması olanağı ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, dev ölçekteki firma, büyük sermaye gücüyle, daha küçük ölçekteki firmalar kendisiyle rekabet edemediğinde, küçük firmaları yutma olanağını elinde tutmaktadır. Nihayet, birleşmeler, firmaların sayısını azaltıp, bir üretim dalında az sayıda firmaya indirgediğinde, bunlar aralarında fiyat anlaşması, piyasa paylaşması gibi tekelci uygulamalara girerek kârlarını artırabilmektedirler. Bütün bu olgular, küçük firmanın büyük firma karşısında yaşama gücünü azaltmaktadır. Aşağıda yapacağımız karşılaştırmalarda, bu noktanın özellikle önemli olduğu gözönünde tutulmalıdır.

Firma ölçeğine gösterge olarak, çalıştırılan işçi veya firmaların yıllık ciroları esas alınabilir. Firma başı-

na çalıştırılan işçi sayısına göre Türkiye'deki durum, Tablo XIII'te ve AET'deki durum da Tablo XIV'te görülebilir. Tablo XIII, 50'den az işçi çalıştıran firmaların Türkiye'de imalât sanayii içindeki oranlarının % 86; 100'den az işçi çalıştıranların oranının % 93 olduğunu, 800'den fazla işçi çalıştıran firmaların ise % 1.1'i oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo XIV ise 50'den fazla işçi çalıştıran işletmelerin Almanya'da % 70, Belçika'da % 71, Fransa'da % 60, İtalyada % 53, Hollanda'da ise % 72'yi; 100'den fazla işçi çalıştıranların da Almanya'da % 60, Belçika'da % 60, Fransa'da % 50, İtalya'da % 41 ve Hollanda'da % 51'i oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık AET ülkelerinde 1.000'den fazla işçi çalıştıran müesseseler, toplamın Almanya'da % 26'sını, Belçika'da % 21'ini, Fransa'da % 16'sını, İtalya'da % 12'sini, Hollanda'da % 27'sini teşkil etmektedir.

İkinci Beş Yıllık Plan, imalât sanayiinde organizasyonla ilgili olarak şu gözlemi yapmaktadır: «İmalât sanayiinde organizasyonun başlıca niteliği çok sayıda küçük ve orta çapta işletmelerin dağınık olarak faaliyette bulunmasıdır. Son on yılda, özellikle ithalâtta kota sisteminin yürürlüğe girmesinden sonra, sınaî üretimde önemli artışlar kaydedilmesine rağmen, sanayileşme hareketinin çerçevesi ve yönleri açıklıkla tanımlanamadığı ve tutarlı tercihler getirilemediği için, sınaî organizasyon kendi oluşumuna bırakılmış ve bugünkü yapı ortaya çıkmıştır.» (İBYP, S. 303)

Gerçekten, işyeri sayısı gözönünde tutulduğunda, imalât sanayiine 10'dan daha az sayıda işçi çalıştıran işyerleri hâkim gözükmektedir; toplam işyerleri sayısının % 98.1'i, 10'dan daha az sayıda işçi çalıştırmaktadır. Buna karşılık, ücretle çalışanların % 30.6'sı ve yaratılan üretimin sadece % 24.7'si, «küçük sanayi» olarak nitele-

Tablo XIII

Çalıştırılan İşçi Gruplarına Göre İmalât Sanayiinde İşletmeler

(1963 Yılı)

SEKTÖRLER	4—5	6—10	11—25	26—50	51—100	101—200	201—300	301—800	800 +	Toplam
Gıda	311	333	291	144	87	34	9	5	8	1222
İçki	22	14	7	6	3	—	—	—	1	53
Tütün	1	2	4	1	—	—	—	4	2	14
Dokuma	258	211	217	139	103	49	17	34	28	1056
Konfeksiyon	57	46	42	16	6	7	2	1	—	176
Kereste ve Mobilya	189	110	49	20	11	3	2	—	1	385
Kâğıt	14	7	10	1	4	—	—	1	1	38
Matbaa	67	63	43	30	10	7	1	—	—	221
Deri ve Kösele	89	40	32	15	8	1	—	1	1	187
Lastik ve Plastik	98	89	95	28	23	7	1	2	3	346
Kimya	143	100	103	37	37	23	8	5	2	458
Petrol Mamûlleri	—	—	—	1	3	—	—	2	2	8
Metalden gayri Mamûller	54	61	55	31	37	11	7	17	4	277
Demir-Çelik ve Metalurji	71	77	40	31	26	6	2	6	2	261
Madeni Eşya	140	106	79	43	22	6	3	2	—	401
Makina ve Tarım Aleti	94	73	56	19	12	5	2	4	2	267
Elektrik Makineleri	28	37	33	22	16	8	2	6	3	155
Taşıt Araçları	65	34	20	13	7	6	1	3	5	154
Diğer İmalât	81	66	53	20	28	5	2	1	—	246
Genel Toplam	1771	1467	1234	626	434	176	59	93	65	5925
Yüzde Dağılımı	29,9	24,8	20,8	10,6	7,3	2,9	1,0	1,6	1,1	100

Tablo XIV

A E.T. Sanayiinde Çalıştırılan İşçi Adedine Göre Temerküz

(Her Grup, Toplamın Yüzdesi Olarak)

Ülkeler	Yıllar	1—4	5—9	10—19	20—49	50—99	100—499	500—999	1000 +
Alınanya	1961	7	6	6	11	10	25	9	26
Belçika	1963	5	5	7	12	11	27	2	21
Fransa	1961	16	5	6	13	10	25	9	16
İtalya	1962	16	7	9	15	12	22	7	12
Hollanda	1962	5	5	9	9	21	13	11	27

Kaynak: S.C.E, Statistiques İndustrielles'den naklen İKV, «Şirketlerarası Birleşme - İşbirliği Hareketleri», Mayıs 1969.

nen bu iş yerlerine aittir. Yani, üretim değeri içindeki önemi çok daha azdır.

Firma ölçeğine, yıllık ciro açısından bakıldığında, İKV'nin yaptığı araştırmaya göre, durum daha az dramatik farklar gösteriyor değildir. Türkiye'de en büyük ölçek sınaî kuruluşlar olan iktisadî devlet teşekkülleri, ait oldukları sanayi dallarında, ancak 13 veya 15'inci sırayı kapsamakta; en büyük özel firmalar ise, AET firmaları yanında çok zaman 100'üncülüğün de altına düşmektedir. Meselâ gıda sanayiinde, Türkiye Şeker Fabrikaları, 14. sırayı, Makina Kimya Endüstrisi Kurumu 32. sırayı, SEKA 14. sırayı alabilmektedir. Ancak, iktisadî devlet teşekküllerinin bir kısmı dahi Türkiye'de yıllık ciro itibariyle birinci sırayı kapsarken, AET firmaları yanında yüzüncülüğün de çok altına düşmektedir. Meselâ, Azot Sanayii, kimya sanayii içinde yıllık ciro itibariyle sınıflamaya girmeyecek kadar küçüktür. Şöyle ki: Montecatini- Edison (İtalyan) AET içinde en büyük kimya sanayii firması olarak yılda 2 milyar dolar cirosu varken, Azot Sanayiinin yıllık cirosu ancak 11.2 milyon dolardır. Veya, Türkiye Çimento Sanayii A. Ş., yılda 44.4 milyon dolar cirosuyla Türkiye içinde birinciliği kapsarken, AET çimento firmaları yanında 50'nciliğin de altına düşmektedir.

Türk özel sanayi firmalarının durumu iktisadî devlet teşekküllerinden daha da kötüdür. Türkiye'nin en büyük basın tröstü olan Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A. Ş. yıllık 4.8 milyon dolar tutarındaki cirosuyla, Hachette (Fransız)'ın 460 milyon dolar cirosu yanında ancak yüzde birine varan çapıyla pek cüce kalmaktadır. Veya, elektrikli ve elektronik aletler sanayiinde, Philips'in (Hollanda) yıllık 2.4 milyar dolar cirosu yanında, Türkiye'nin birinci sırayı kapsayan Arçelik firması yıllık 24.7 milyon dolar cirosuyla, yine ancak yüzde bire varan bir ci-

ro tutturabilmektedir. Bu alt sanayi dalında, Arçelik dışında, Türkiye'de yabancı sermaye 3 ve 4 üncü sırayı izlediği gibi, kimya sanayiinde de benzer bir durum vardır. Yani, Türkiye'de, iktisadî devlet teşekkülleri dışında, en büyük ciro özel sanayi firmaları içinde çok zaman yabancı sermayeye ait gözükmektedir.

Bu açıklama, Türkiye'nin sınaî firma ölçeğinin, AET firmaları yanında çok cüce kaldığını; AET'de rekabet gücü olmayıp ya doğrudan doğruya iş hayatından tasfiyeye uğrayan ya da ancak çok büyük birleşmelerle yaşayan firma ölçeğinin, Türkiye'de «büyük» sayıldığının en açık göstergesidir. Sınaî firma ölçeği, gerçekten, her bir alt sanayi dalında, o denli farklıdır ki, çoğu hallerde Türkiye'de belirli bir daldaki bütün firmalar bir araya gelip birleşseler, belki, ancak yaşama ve rekabet olanağı bulabilecektir.

İkinci bir olgu, sınaî şirketlerin hukukî statüsüyle ilgilidir. Türkiye'deki sınaî firmaların çok büyük kısmı henüz şahıs şirketi niteliğindedir. Her ne kadar son yıllarda sermaye şirketlerine doğru bir gelişme gözleniyorsada (Bak: İBYP, S. 365) kapitalizm, henüz sanayide dahi tam yerleşmemiştir. Bu hukukî statü, firma ölçeğinin büyümesine çok önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkiye'de tarihsel gelişme farklarına dayanan bu gibi çok büyük yapısal farkların, 10-20 yıl gibi bir toplum hayatı için oldukça kısa sayılan süreler içinde, çok büyük yapısal değişmeler göstermesi olanak dışıdır.

Soru 54 : AET ve Türkiye'nin tarımsal yapısı arasında ne gibi farklar vardır?

AET ve Türkiye arasında, tarımsal yapı farklarına değinmezden önce, tarımın ekonomideki önemi bakımın-

dan daha önce uzun boylu üzerinde durduğumuz ekonomik yapı farklarını tekrar belirtelim: Türkiye'de, millî gelir ve faal nüfus içinde, dış ticarette ihracat geliri bakımından, imalât sanayiinde en büyük payı olan gıda, dokuma ve diğer tüketim malları sanayilerinde hammaddenin tarımsal kaynaklı olması itibariyle, nihayet, köylü nüfusun toplamın üçte ikisini oluşturduğu ülkemizde iç pazardaki satınalma gücü itibariyle, tarımın ve köyün çok büyük bir payı vardır. AET ülkeleri ise, yine daha önce görüldüğü gibi, bunların tümü bakımından tarıma bağlılıktan kurtulmuş olan ülkelerdir.

Ekonomik yapıdaki bu farklara tarım yapısındaki farklar da eklenmelidir. Bu yapı farkları da, sonunda, AET tarımının Türk tarımına nazaran çok daha yüksek bir verimlilik düzeyinde bulunmasıyla sonuçlanmaktadır. Tarımsal yapı farklarını incelemeye, tarımsal işletme büyüklüklerinden başlamakta fayda vardır. Nasıl sanayide, firma ölçeği büyüdükçe, birim maliyetin düşmesini sağlayan daha ileri bir teknolojinin uygulanması olanağı varsa, aynı olgu, bir derece, tarımsal üretim için de geçerlidir. Aşağıda Tablo XV'te, 1950 ve 1963 Tarım Sayımlarına göre, Türk tarımında işletme ölçekleri ve bunların toplam içindeki yüzde dağılımı görülebilir. Bu tablodan açıkça ortaya çıkan gerçek, a) 5 hektar (50 dekar) dan küçük işletmelerin toplamın 1950 ve 1963 yılları arasında çok yüksek ve artan bir oranını oluşturduğu (% 62 ve % 69); işlenen arazi içindeyse sırasıyla, % 19 ve % 24 gibi çok küçük bir payı kapsadığıdır. Çok yüksek oranda toprağı ikame eden girdi kullanımı ve çok yoğun üretime elverişli ürünler (çiçek, muz gibi) yetiştirmedikçe, 5 hektardan küçük tarım işletmeleri, ticarî düzeyde olmayan geçimlik üreticiler sayılmalıdır. Nitekim, şehirlere göçün hızlandığı 1950'den bu yana olan dönemde, bunların geçimlik statüsünü, bu kere, şehirden köye ya-

Tablo XV

Tarım İşletmelerinin Büyüklüğü ve Adetleri
1952 — 1963

		Toplam	5 hektardan az	5-10 hektar	10-20 hektar	20 hektardan fazla
Çiftlikler (0.1 hektardan küçük olanlar)						
Adet	1952	2.528	1.570	552	260	146
(1000)	1963	3.101	2.132	562	292	115
%	1952	100	62	22	10	6
%	1963	100	69	18	9	4
Çiftlik arazisi a						
1000	1952	19.452	3.626	4.012	3.757	8.057
hektar	1963b	17.143	4.080	3.995	3.973	5.095
%	1952	100	19	21	19	41
%	1963	100	24	23	23	30

a: Çayır ve meralar hariç.
b: Nâdas arazisi dahil değildir.

Kaynak: DİE Tarım Sayımlarından, İKV, «Türk Tarım ve AET ile Entegrasyonu», 1970'te düzenlenmiştir.

pılan transferlerle sürdürdükleri görülmektedir. Aşağıda görüleceği gibi, girdi kullanımının çok düşük seviyesi, bu küçük işletmelerde yoğun tarıma elverişli ürünler yerine, buğday-mısır gibi, temel geçimlik gıda maddelerinin üretiliyor olması, bunların ticarî, yani piyasa için, üretim yapan üretim birimleri değil de geçimlik nitelikte birimler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, aşağıda Güney İtalya ile yapılacak karşılaştırmada, işletme ölçeklerinin küçüklüğü bakımından ortaya çıkan benzerlik, bu nitelik farkı ile tamamlanmadıkça, aradaki yapı farkı ortaya çıkmayacaktır.

AET'de, 6,150,000 sayısındaki tarım işletmelerinin % 44'ü, İtalya'da % 62'si, 1-5 hektar arasındadır; İtalya

dışarda bırakılırsa, diğer AET ülkelerinde bu oran % 32 kadardır. 5-20 hektar olan işletmelerin toplama oranı, İtalya'da % 29.7, Türkiye'de % 27.5, oysa, diğer beş AET üyesinde % 47.5 kadardır.

Ancak, yukarda belirttiğimiz gibi, işletme ölçeği, girdi kullanımı ve buna bağlı olarak belirlenen ürün çeşidi gözönünde tutulmaksızın tek başına çok önemli bir gösterge değildir. Toprağı ikame eden gübre, sulama gibi girdiler ve emekle iş hayvanlarını ikame eden makinalar, toprak ve emeğin verimliliğini çok yükseltebilmektedir. Tablo XVI'da, görüldüğü gibi, 1000 hektara kullanılan traktör sayısı ve hektara kullanılan kimyevî gübre miktarı itibariyle, AET ve Türkiye arasında çok büyük farklar vardır. Dikkati çeken nokta da, AET'de 1000 hektara düşen traktör sayısının Türkiye'den çok daha süratle artması, buna karşılık hektara kullanılan gübrenin Türkiye'de, AET'den daha süratle artmasıdır. Salt bu fark, aradaki çok büyük yapı farklarını ortaya koyar niteliktedir. Şöyle ki, birinci değişme, AET'de emek veriminin Türkiye'den daha süratle artması, ikinci değişme de, Türkiye'de top-

Tablo XVI

AET ve Türk Tarımında Girdi Kullanımı

Yıllar	AET'de 1000 hektara traktör sayısı	Türkiye'de 1000 hektara traktör sayısı	Hektara kullanılan gübre Kg. Türkiye	AET
1950	8.8	1.17	4	400
1955	—	1.90	9	—
1960	—	1.80	7	—
1966	66.0	2.70	67	900

Kaynak: İKV, a.g.e. de derlenen rakamlar.

Tablo XVII

AET ve Türkiye'de
Bazı Tarım Ürünlerinde Verim Karşılaştırması

100 kg/ha

Ürünler	AET	Türkiye					
	1961/66	1962	1963	1964	1965	1966	1967
TARLA ÜRÜNLERİ							
Buğday	26,3	10,8	12,7	10,5	10,8	12,1	12,7
Arpa	28,5	12,5	15,0	11,6	11,9	14,0	10,5
Mısır	31,6	12,0	14,8	14,7	14,5	15,3	14,7
Şeker Pancarı	386,6	217,2	243,8	252,0	216,9	288,6	342,3
Patates	216,9	108,7	114,3	117,3	115,9	116,7	117,3
Ayçiçeği	16,5	7,4	9,3	10,3	10,0	9,2	10,7

Hayvan başına kg.

HAYVANSAL ÜRÜNLER	AET		Türkiye				
	1960	1966	1962	1963	1964	1965	1966
Süt (inek)	2951	3251	586	584	586	585	586
Süt (koyun)	74	99	47	47	47	47	47
Karkaş							
Sığır	260	267	89	90	89	89	89
Koyun	19	19	17	18	17	17	17

Kaynak: İKV, a.g.e.

rak veriminin AET'den daha süratle artması yolunda etki yaratacaktır. Bu, AET'nin tarımda dahi emek - kıt bir ülke haline geldiğini, Türkiye'nin ise, emek bolluğu dolayısıyla emek - ikamesine yolaçacak teknik değişmeleri uygulamasının ekonomik olmadığını gösterir. Esasen, Türkiye'de traktör sayısındaki artış, daha çok ekilen toprakların genişlemesine paralel olmuş ve daha geniş toprakların ekimini sağlayacak çeki gücünü oluşturmuştur.

AET ve Türk tarımında, işletme ölçeği ve girdi kullanımı, bunlara bağlı olarak da teknolojik seviye farkları, kaçınılmaz şekilde, gerek toprak gerek emek verimliliğinin çok farklı düzeyde bulunmasıyla sonuçlanmaktadır. Tablo XVII ve XVIII, sırasıyla, toprak ve emek verimliliği arasındaki farkları göstermektedir. Dikkati asıl çeken nokta, 1962-67 yılları arasında, girdi kullanımının yoğunlaştığı şeker pancarı, patates, ayçiçeği gibi ürünler bir tarafa bırakılırsa, Türk tarımında ne hayvan başına ne de toprak başına verimliliğin artmadığıdır. Oysa, aynı dönemde AET tarım üretiminde çok büyük verimlilik artışı olduğu gözlenmektedir. Bu da, zaman içinde, Türk tarımında nisbî geriliğin artışına en iyi bir göstergedir. Türkiye'nin belli başlı ihracatçısı olduğu üzüm, narenciye gibi ürünlerde dahi, emek verimi farkları, değil AET ülkeleri, Yunanistan ile dahi oldukça önemli farklar göstermektedir (Tablo XVIII).

Türkiye'nin, AET karşısında, girdi kullanımı bakımından gösterdiği bu çok büyük farkların kısa bir sürede giderileceği düşünülemez. Çünkü, Türkiye'de, bugün, tarım makinaları sanayii, yetersiz bir montaj sanayii niteliğinde; gübre ve tarım ilacı yapan kimya sanayii de kısmen bir ambalaj sanayii niteliğindedir. Bunların kullanımındaki artış, iç sanayileşme süratle bu alanlara yönelmedikçe, büyük ölçüde (% 66) ithalâta ve dolayısıyla, Türkiye'nin sınırlı döviz getirisi olanaklarına bağlı kalmaktadır.

Bunların kullanımının artması, temelde bir sanayileşme sorunudur. Oysa, AET'ye katılma, Türkiye için bu olanağı ortadan kaldıracağa benzemektedir.

Tablo XVIII

Yaş Meyve Üretiminde Akdeniz Ülkeleriyle Türkiye Arasında Emek Verimi Farkları

Ülke	Nüfus başına üretim (kg.) Üzüm	Şeftali	Narenciye
Türkiye	100.6	2.1	7.7
İtalya	175	16	16.4
Yunanistan	110	7.3	22.4
İsrail	—	—	237.3
İspanya	111.7	3	55.9
Fransa	212.5	6	—

Kaynak: Yıldırım Kılkış, **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, 15 Aralık 1969.

Soru 55 : AET ve Türk tarımının problemleri aynı mıdır?

AET ve Türk tarımının problemleri arasındaki farklar üzerinde durarak, ilerde Türk tarımının AET'ye intibakı için alınacak politika tedbirlerinin de ne ölçüde birbirine uygun olabileceğini belirtelim. Dünyanın hemen her yerinde, tarım, «çok dertli» bir üretim kesimidir. Bu dertlerin bir kısmı da, gerçekte, tarımın, sanayi-ulaştırma-bankacılık vs... den farklı olarak, tekelcilikten uzak, serbest rekabetin gerçekleştiği bir üretim kesimi olmasından doğmaktadır. Diğer bir deyişle, Roma Antlaşması ve kapitalizmin temel savunusu kabul edilen serbest rekabet, as-

lında, bir güç değil çok büyük problemlerin kaynağı olmakta; bu da, serbest rekabetin en belirgin biçimde belirdiği tarımı nitelemektedir. Bir noktada evrensel sayılabilecek bu olgunun, tarımın ekonomideki nisbî önemi arttıkça, tüm ekonomiyi etkilemekteki önemi de artmaktadır. Açıktır ki, bu problem, AET tarımının ekonomideki nisbî öneminin azalışını izleyerek, çok dar bir üretim kesimini niteleyen bir problem haline gelmiştir. Buna karşılık, Türk ekonomisi, ihracat gelirinin de % 75-85 kadarını tarımsal ürünlerden sağlayan bir ekonomi olduğu için, bunun bütün olumsuz etkilerine açıktır. Tekelci sanayi karşısında serbest rekabet tarımı, dünya piyasalarında, iki farklı ülke grubu - sanayi ülkeleri ve azgelişmiş tarım ülkeleri - olarak belirmekte ve mübadele hadleri bu halde ikinciler aleyhine gelişmektedir.

Tarımın evrensel sayabileceğimiz ikinci olgusu istikrarsızlığıdır. İklim ve hava şartlarının, çeşitli hastalıkların ve zararlı böceklerin büyük ölçüde etkisi altında bulunan tarım ürünleri üretimi, yıldan yıla değişmeler göstermektedir. Ne var ki, teknoloji ne kadar ileri ise, bu değişmelerin de çapı o kadar azalmaktadır. Ayrıca, bundan başka, ekonomik istikrarsızlık da tarımdan etkilenebilmektedir. Ancak, tarımın ekonomide ve dış ticaretteki payı ne kadar büyükse, tarımsal ürün istikrarsızlığının bütün ekonomiye yayılma olanağı da o kadar fazladır. Türkiye, gerek teknolojinin geriliği, gerek tarımın ekonomide ve dış ticaretteki önemi dolayısıyla, ekonomik istikrarsızlığı büyük ölçüde tarıma bağlı olan bir ülkedir. Oysa, AET ülkelerinde ekonomik istikrarsızlık, daha çok efektif talebe bağlı Keynes'gil tip istikrarsızlık niteliğindedir. Bu sonuncu, dolayısıyla, geleneksel para ve maliye politikası araçlarıyla giderilebileceği halde, birinci tip, yani tarıma bağlı ekonomik istikrarsızlık, bunlarla giderilemez. Aksine, para ve maliye politikası araçlarının kullanılması, ekonomi-

nin parasal dengesini daha da bozarak, istikrarsızlığı artırabilir. Bu fark, Ankara Andlaşmasının daha önce değindiğimiz, istikrarsızlığı para ve maliye politikası tedbirlerine bağlayan hükmünün, Türkiye'nin bünyesiyle ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır.

Tarımın diğer çok büyük bir problemi, üretim-tüketim dengesizliği sorunudur. Bu sorun, Türkiye'de, üretim artış hızının, nüfus ve gelire nazaran düşük olması dolayısıyla, büyük bir tüketim açığının ortaya çıkması ve buna bağlı olarak da, buğday, nebatî yağ gibi temel gıda maddelerinde yıldan yıla artan miktarlarda ithalât yapılması biçiminde belirmektedir. Birinci Beş Yıllık Planın öngördüğü yılda % 4.2 gelişme hızı gerçekleşmemiş, bu dönemde artış hızı plansız dönemle eş olmak üzere % 3 kadar olmuştur. 1967, 1968 ve 1969 yıllarındaysa tarımsal üretimde hemen hiç artış olmamıştır. Yani, Türkiye'nin temel problemi, temel gıda maddeleri üretimini süratle artırmaktır. Buna karşılık, uygulanan taban fiyat politikasına bağlı olarak tütün, kuru üzüm gibi bazı ihraç ürünlerinde, domates ve diğer yaş meyve ve sebzelerde, ihraç da edilemeyen büyük üretim fazlalıkları olduğu doğrudur. Birincilerde büyük stoklar, ikincilerde de çürüyen ürünler çok önemli sorunların doğmasına yolaçmaktadır. Bununla beraber, temel sorun, genel olarak tarımsal üretimin artırılmasıdır.

Buna karşılık, AET'de, kısmen uygulanan tarım politikasının doğal sonucu olarak, temel sorun, belli başlı gıda maddelerinde tüketim fazlası büyük ürün stoklarının ortaya çıkması biçiminde belirmektedir. Aşağıda, AET'nin tarım politikasını incelerken görüleceği gibi, AET, tarımsal üreticilerin gelirini yüksek fiyat politikasıyla yükseltmeğe dönük bir politika izlemiştir. Nüfus artış hızının yavaşlaması, gelir elastikiyetinin temel gıda maddeleri için zengin ülkelerde çok düşük olması sonucu, bu yüksek fiyat

politikası, temel gıda maddelerinde elde çok büyük stokların birikmesi sonucunu vermiştir. 1969/70 kampanyası sonunda, 12.3 milyon ton yumuşak buğday; 337 bin ton tereyağ, 1.2 milyon ton şeker stokları bulunacağı hesaplanmıştır. Böylece, AET'de problemin, bu gibi büyük tüketim fazlası veren temel gıda maddeleri üretimini kısmak ve / veya ihracatını artırmak; eldeki büyük stokları finanse etmek; tümüyle fiyat sistemine bağlı olan üreticilerin gelirlerini yüksek düzeyde tutmak olduğu görülmektedir. Açıktır ki, üretimdeki - tüketime nazaran - bu kadar büyük artışlar ve stoklar, kaçınılmaz biçimde fiyatları ve talep elastikiyetinin hiç olmazsa iç piyasadaki düşüklüğü dolayısıyla da, üretici gelirlerini düşürmek tehlikesini yaratmaktadır.

Her şey bir tarafa, Türk ve AET tarımının üretim-tüketim dengesi arasındaki bu fark, her iki ülkede tarım probleminin ne denli farklı olduğunu ve bunları tek bir bütünleşmiş politika çerçevesinde çözmenin olanak dışı bulunduğunu göstermeğe yeter. Şunu da belirtelim ki, Türkiye'nin yakın bir gelecekte ihracatçısı olmayı ümit ettiği şeftali, elma, armut gibi birtakım yaş meyvelerin fazla üretimi dolayısıyla, on binlerce tonu, son yıllarda AET içinde düpedüz imha edilmeğe başlanmıştır. İşte, «entegre» edilmesi düşünülen tarım kesimleri, gerek ekonomik yapıları, gerek problemleri, gerek problemlerinin ekonomiye etkileri itibariyle bu denli farklı bulunan üretim kesimleridir.

Soru 56 : AET'nin tarım politikasının esasları nelerdir ve Türkiye'nin buradaki yeri nedir?

Daha önce belirtildiği gibi, Roma Andlaşması, **laisser - faire** felsefesini, esas itibariyle, eşit sınaî güçteki altı üye-

nin sanayi kesimlerine inhisar ettirmiş, bunlar dışında kalan ülkeler, bölgeler ve alanlar için sıkı bir koruma politikasını öngörmüştür (Bak: Soru 25 ve 26). Tarım da, sanayiden tamamiyle ayrı bir statüye tabi olan ve büyük çapta bir iç ve dış korumaya tabi tutulan üretim kesimi olmuştur. Gerek, tarımın bir önceki soruda incelediğimiz «evrensel» problemleri, gerek bu altı üye ülkeye özgü ve aralarında tarihsel gelişim farklarına dayanan yapı farkları, tarım kesimi için Roma Andlaşması'na ek ayrı bir düzenin kurulmasını gerektirmişti. Ancak, bu düzen, AET'nin aşağıda inceleyeceğimiz politikası dolayısıyle, büyük stokların birikmesine yolaçan ve çok büyük finansman kaynakları gerektiren bir düzensizliğe yolaçmış; tarımda bünyesel, yapısal değişmeleri ise gerçekleştirememiştir.

AET ülkeleri arasında Ortak Tarım Politikası, 1961 - 1969 yıllarını kapsayan ve halen de sona ermiş bulunan bir Geçiş Dönemi politikasına dayanmaktadır. Bu politika, ortak piyasa düzenine dahil edilen ürünler (hububat, hayvansal ürünler, zeytinyağ ve nebatî yağlar, şeker, meyva ve sebze, şarap) için fiyat sistemi yoluyla, birtakım politik amaçların gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Bu politik amaçlar da şöyle özetlenebilir: a) bu ürünlerin AET içindeki her ülkede eşit fiyatlı olması ve bu ürünlerin Topluluk içi serbest dolaşımının sağlanması; b) AET tarım üreticilerinin kişi başına geliri sanayi kesimindekilerden çok düşük olduğu için, dünya fiyatlarının çok üstünde ürün fiyatları tesbiti yoluyla, üreticilerin gelirinin yükseltilmesi; c) bu yüksek iç fiyat sistemi dolayısıyle, Topluluk içi tarım ürünleri, Topluluk dışı tarım ürünleriyle rekabet gücünü kaybedeceğine göre, bir taraftan dış dünyaya karşı koruyucu bir ekonomi politikası izleyerek dış rekabeti bertaraf etmek; bir taraftan da, bu yüksek iç fiyat sistemi ihracatı olanak dışı hale getirdi-

ği için, bir malî yardım sistemiyle dış dünyaya ihracatı sağlamak. Ancak, ünlü İngiliz iktisatçısı Harry Johnson'un da dediği gibi, «Ortak Tarım Politikası gittikçe artan biçimde, bir ekonomik akılsızlık» haline dönüşmüş, büyük stoklar ve ağır bir finansman yüküyle sonuçlanmıştır.

Bu yüksek fiyat düzeyine dayanan tarım politikasının yürütülmesi ve finansmanının sağlanması için, «Tarımsal Garanti ve Yöneltme Fonu» (FEOGA) kurulmuş; Fon'un kaynakları, altı üye ülkenin a) dolaysız katkıları; b) ortak piyasa düzeni kapsamına giren ürünlerin ithalâtından alınan gümrük resimleri ve prelevmanların % 90'ının bu Fon emrine verilmesi suretiyle sağlanmıştır. Sistemin işleyişi kısaca şöyledir:

a) Dolaysız katkılar: her üye, tarımsal bünyesine göre, Fon'a doğrudan doğruya bir ödeme yapmaktadır. 1967 - 9 döneminde, bu Fon'a katılma oranları, B. Almanya %32, Fransa %31, İtalya %20, Belçika ve Hollanda % 8'er, Lüksemburg % 1'in altında olmuştur.

b) Gümrük-fiyat ve prelevman sistemi, üçüncü ülkelerden ithal edilen tarım ürünleri fiyatlarıyla topluluk içi yüksek tarım fiyatları arasındaki farkın, ithalâtçı üye devlet tarafından Fon'a ödenmesi biçiminde yürümektedir.

Bu yoldan FEOGA'da toplanan finansman kaynakları, piyasa müdahale alımları ve üye devletler tarafından ihraç edilen ürünlerin dünya piyasası fiyatlarıyla arasındaki farkı, ihracatta ödemek; ve fiyat politikası, tarım üreticisi gelirlerini azalttığında bunu üreticilere tazmin etmek amacıyla kullanılmaktadır. Her ne kadar, FEOGA'nın, AET tarımında yapısal değişmeleri gerçekleştirmesi için de finansman kaynakları sağlaması düşünülmüşse de, uygulamada bu amaca dönük hiç bir eylem olmamıştır. Yani, uygulama, salt fiyat politikasına dayanan pahalı ve türlü sorunlara yolaçan bir politika olmuştur. Ay-

rıca, Topluluğun her yanında ürünlerin serbest dolaşımı da sağlanamamıştır. Buna karşılık, Fon, malî portesi yılda iki milyar dolara varan ödemeler yapan, 40 milyar dolara yakın dolaysız katkı yoluyla kaynağı bulunan bir «fiyat sistemi yoluyla tarım lehine gelir bölüşümünü değiştirme Fon'u» niteliği göstermiştir.

İşte, 22 yıllık Geçiş Dönemi sonunda Türkiye'nin, Geçiş Dönemi Katma Protokolüne göre katılması öngörülen sistem bu sistemdir. Bu pahalı ve Türkiye'nin tarım yapısıyla ilişkisi olmayan sistem - çünkü, daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'deki asıl tarım sefaleti, piyasa sistemiyle ilişkisi olmayan ya da çok zayıf tarım işletmelerinde bulunmaktadır - «22 yıl sonunda tarım ürünlerinin serbest dolaşımı sağlanacaktır» kisvesi altında Türkiye'ye kabul ettirilmek istenmektedir. (Bu politikanın, Türkiye'nin birtakım sorunlarını nasıl ağırlaştıracağı üzerinde, takip eden Kısım III'te durulacaktır.)

Fiyat sistemine dayanan bu politikanın AET'yi büyük sorunlarla karşı karşıya bırakması üzerine, 1969 yılı başında, AET Komisyonu 2 nci başkanı olan Dr. Mansholt tarafından yapısal değişmelere dönük bir tarım reformu planı teklif edilmiştir. Planın 1970 - 80 yılları arasında uygulanması tasarlanmış olmakla beraber, (bu satırların yazıldığı sırada) henüz yürürlüğe konmamıştır. Bu reform planı, tarımsal üreticilerin gelirini, her bir tarımsal üretim dalında optimal işletme ölçeklerine uygun üretim birimleri oluşturmak; tarımsal üretici sayısını azaltıp makinalaşma düzeyini daha da yükseltmek; tarımdaki serbest kalan işgücünü, tarım dışı üretim faaliyetlerine aktarmak yoluyla gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Yani, çıkmaza giren fiyat sistemi yoluyla üretici gelirini yükseltmek yerine, üreticilerin verimliliğini artırmak ve tarımı, bir bakıma sanayie, bir bakıma ABD veya Sovyet tarımını hatırlatan büyük ölçek işletmeye göre yeniden

kurmak amacını gütmektedir. Bu planın finansmanı için de, 1971 - 74 döneminde (Geçiş Dönemi) fark giderici vergiler (veya prelevmanlar)ın tamamı; dolaysız katkılar; gümrük vergileri; 1975'den sonra da ilk iki kaynak ve katmadeğer vergisinin %1'i kullanılacaktır.

Türkiye, yayınlanan Geçiş Dönemi Katma Protokolüne göre (bak: Soru 38), kendi yapısına hiç uymayan Ortak Tarım Politikası düzeni'ne 22 yıl sonra, bütün mantıksızlıkları ve ağır yüküyle katılacak, fakat, Mansholt Planı'na katılma olanağı bulmayacak gibi anlaşılmaktadır. Oysa, 1980 yılında, bu plan uygulandığında, AET tarımı o denli rasyonel olabilecektir ki, Türkiye, belki, iklim koşullarının kendisine verdiği bazı mukayeseli üstünlükler dışında hiçbir tarım ürününü AET'ye ihraç edemeyecek; aksine, ithalâtçı ülke durumunda kalacaktır. Yani, ürünlerin serbest dolaşımı, bizim değil, üretim fazlasıyla boğulmuş bulunan AET'nin işine yarayacaktır. Doç. Dr. Ali Sait Yüksel (Milliyet Gazetesi, 29 Nisan 1969), bu konuda şu çok uyarıcı açıklamayı yapmaktadır:

«Planın açıklanmasından sonra, AET tarım meslek organizasyonu komitesi (COPA) başkanı; ABD tarım siyasetinin tarım ürünlerine dışarda pazar aramasına karşılık, Mansholt planının üretimin son sınırı olarak topluluğun kendi kendine yeterliliğini esas aldığını, fazlalıklara üçüncü pazarların açılması gerektiğini, AET'nun da en az ABD kadar ihracat uğruna mücadeleye hakkı olduğunu ileri sürmüştür.

Bu gelişimden çıkarılabileceği gibi: Ortak Pazarla yakın işbirliği isteğinde bulunan ülkelerle müzakereler yapan AET ekibinin önemli endişelerinden biri de, «tereyağı dağları»nı eritmek olacaktır. Onun için de; — Yunanistan'a da «servis edildiği» üzere — halen Toplulukla gümrük birliği şartlarını tartışan Türk heyeti masasının,

tarım alanında AET açısından ana «ikram malzemesi»nin yine tereyağı veya süt sektörü olacağını tahmin güç değildir.

Bedelsiz ithalât rejiminin sihirli yolları, belirli azınlığın «kuş sütlü» sofralarında Hollanda yahut Fransız peynirini nasıl daha şimdiden eksik etmiyorsa, yarın ithal engelleri yıkılan Türkiye'de süt mamûlleri için bile, yeni döviz «tâlip»lerinin türeyeceğinden kimsenin şüphesi olmasın. Aslında bugün AET toptan tereyağı fiatları bizim paramızla Kg. 16 - 18 lira civarında olup; ambalâjı, sıhhî kontrolü vb. yönlerden rahatça yerli üretimle rekabet edecek durumdadır.

Gümrük birliğinin gelişim takvimi çizildikten sonra, yakın bir gelecekte Türk tarımı; bu yazıda genel çerçevesi çizilen Mansholt reform planına yakın görünüşü olan bir tarım düzenini karşısında bulacaktır. AET ile ilişkilerimiz konusunda genel olarak beslenen yanlış bir kanı; ileri sanayi ülkeleriyle iyi hesaplanmayan bir gümrük birliğinin sadece doğacak sanayie zarar verebileceği ve fakat — iyi kullanılırsa — AET'nin Türkiye'ye tarım ürünleri pazarı yapılabileceği yolundadır. Oysa Türkiye, tarım alanında da çok iyi donatılmış; üretim birimleri, tekniği — en az sanayiler kadar farklı — ileri bir üretici düzeninin rekabet şartlarına ayak uydurmak zorundadır. Meselâ, büyük umutlar bağlayıp özel teşvik fonları kurduğumuz meyve - sebze ihracı konusunda AET'nin 1970 yılında kendi kendine yeterliliği üzümde %148, elmada %141, şeftalide %117, domateste %116, armutta %105, lahanada %101, karnıbaharda %98, soğanda %92 narenciyede %64 olacaktır.»

Soru 57 : AET ve Türkiye'de dış ticaret ne gibi farklar göstermektedir?

AET ülkelerinin dış ticarete iştirak oranları yüksek ve zaman içinde daha da yükselen bir nitelik göstermektedir. Bu ülkelerde, (AET dışı ülkelerle olan) dış ticaretin millî gelire oranı %20 - 21 kadardır. Bu yüksek dış ticaret içinde, gerek ithalât gerek ihracatta sınaî mamuller ve ithalâtta işlenmemiş, ihracatta ise işlenmiş sınaî ara mal niteliğindekiler olmak üzere hammaddeler en büyük kısmı oluşturmaktadır. Sınaî hammadde ve mamul ihracı, en düşük oran Hollanda'ya (%77) ve en yüksek oran B. Almanya'ya (%98) ait olmak üzere, ihracatın en büyük kısmını oluşturmaktadır. Gıda maddeleri - içki - tütün grubu ithalâtta en çok %20 olmak üzere küçük sayılabilecek bir pay kapsamakta, ihracatta ise önemi daha da az gözükmektedir. Diğer bir deyişle, dış ticaret, sınaî bir ülkenin bütün özelliklerini göstermektedir. Bunun da başlıca nedeni, teknoloji ve sermaye - yoğun olan sınaî mamullerin, kapital birikimi çok yüksek olan bu ülkelerde daha ucuza maledilmesi ve bu alanda dünya piyasalarında büyük bir rekabet gücü temsil edebilmeleridir.

Ancak, daha da önemlisi, AET ülkelerinin dünyada yatırım malı - makina teçhizat ihraç edebilen az sayıda ülke arasında bulunmalarıdır. Dünya'da, makina - teçhizat ihraç eden belli başlı ülkeler, ABD, İngiltere ve Japonya dışında, AET ülkeleridir. İç sınaî yapıda makina - teçhizat üretiminin payının yüksekliğine paralel olarak, başta B. Almanya olmak üzere, ihracat da makina - teçhizat grubunda yoğunlaşmak yolunda gelişmektedir.

Bu sınaî ülkeler için, gıda - içki - tütün gibi maddeler ihracatta küçük bir oran kapsasa da, mutlak rakam olarak çok büyük tutarlara varmaktadır. AET içi ve AET dışına yapılan bu ihracat, 1966'da 5 milyar dolar gibi muazzam bir tutarı bulmaktaydı. Bunun, 1.7 milyar doları Fransa, 1.5 milyar doları ise Hollanda'ya aitti. En düşük ihracat kapasitesi ise, bu grupta 426 milyon dolar

ile B. Almanya'ya ait bulunuyordu. Nitekim, yukarda tarımla ilgili olarak görüldüğü gibi, ABD'den sonra AET ülkeleri de, büyük çapta tarım ürenleri fazlalarıyla karşılaşmağa başlamıştır. Temel gıda maddelerini AET içinden rahatça karşılayabilen bu ülkeler, birtakım ihtisas ürünlerini de topluluk dışından ithal etmektedir.

AET'nin bu dış ticaret yapısı, Türkiye ile karşılaştırıldığında aradaki muazzam farklar açık seçik ortaya çıkmaktadır. Bir kere, Türkiye ihracatını artıramadığı için ithalâtını da artıramayan; sürekli borçlanma zorunda bulunan bir ülkedir. Egemen sınıflara dönük bir sanayileşmenin sürekli olarak tüketimi kamçılayan biçimi, montaj sanayiinin ithalâtı kamçılayıcı giderleri, ithalâtı artırmak için sürekli baskı yarattığı halde, ihracat yetersizliği ve sürekli borçlanmanın yükü, ithalâtı da belirli bir düzeyin üstüne çıkarmamaktadır. Nitekim, Türkiye, dünya ticareti içindeki payı sürekli olarak azalan bir ülke olarak gözükmektedir. 1960 - 62 ortalamasına göre, Türkiye'nin dünya ticaretindeki payı binde 32 iken, bu oran 1969'da binde 25'e kadar düşmüştür. 1953'de, (carî fiyatlarla) gayrisafi millî hâsılanın % 15.5'ğu olan dış ticaret hacmi, 1954-58 enflasyonunun etkisiyle %4,1'e kadar düşmüş; 1968'deyse ancak % 10'a yükselmiştir. Ancak, dış ticaret hacminin bu düşük oranı, Türkiye'nin dış ticarete bağlılığının — ABD veya Sovyet Rusya gibi — azlığı dolayısıyla değil, belirttiğimiz gibi, ihracat ve borçlanma kapasitesinin sınırlılığı dolayısıyladır. Kişi başına dış ticaret hacmi (dolar olarak) en düşük ülkelerden biri Türkiye'dir.

İhracatın, yıllardır % 75 - 80'i tarımsal ürünler, bunun da üçte ikisine yakın kısmı, pamuk, fındık, tütün, kuru üzüm - kuru incir gibi birkaç üründen ibarettir. Aşağıdaki Tablo XIX'dan görüldüğü gibi, 1962'den bu yana olan dönemde sınaî mamul ihracının ihracat içinde

Tablo XIX

Türkiye İhracatında Sınaî Mamullerin Payı

Yıllar	Toplam İhracat Tutarı (Mil. $.)	Endeks (1961=100)	Sınaî Mamuller Tutarı (Mil. $.)	Endeks (1962=100)	Toplam İhracat içinde Sınaî Mamûllerin Payı (%)
1962	381,2	100	68,5	100	17,9
1963	368,1	97	73,3	107	19,9
1964	410,8	108	84,3	123	20.25
1965	458,9	120	90,5	132	19,70
1966	490,5	128,6	88,3	129	18
1967	522,6	137	81,2	118,5	15,54
1968	496	129	66	98	13,2
1969	537	140	99	143	18.5

Kaynak: DİE ve DPT

payı artmamıştır. Kaldı ki, sınaî mamul olarak Türk sınıflamasına giren zeytinyağı, şeker, blister bakır — ki, sınaî mamul ihracatının çok büyük kısmını bunlar oluşturmaktadır — dünya ticaret sınıflamasında, gıda maddeleri ve hammaddeler sayılmaktadır. Uluslararası ticaret sınıflandırmasına göre hazırlanan rakamlar, sınaî mamul ihracının toplam içinde % 3-5 gibi bir oran kapsadığını göstermektedir.

Buna göre, Türkiye ihracat yapısının en belirgin özellikleri, a) tarımsal ürünler ve hammaddelerin ihracatta kapsadığı oranın yüksekliği; b) zaman içinde bunların paylarının değişmezliğidir (Tablo XIX).

1968 ve 1969 yıllarında, iplik ve dokuma ihracatı, sınaî mamul olarak küçümsenmiyecek bir döviz getirisi kaynağı olmuş, sırasıyla 7.5 ve 15 milyon dolar ihracat geliri sağlamıştır. Zeytinyağı, şeker gibi dünya tasnifin-

de sınaî mamul esasen sayılmayan gıda maddeleri bir tarafa bırakılırsa, Türkiye'nin bu son iki yılda dokuma ve iplik ihracatından önemli bir döviz getirisi sağladığı söylenebilir. Ancak, burada gözönünde tutulması gereken çok önemli iki nokta vardır: bunlardan biri, sözkonusu ihracatın çok yüksek vergi iadeleriyle gerçekleştirilmesi, oysa Türkiye'nin Geçiş Dönemi sonunda vergi iadesi gibi bir teşvik primi uygulama olanağından yoksun kalması; ikincisi de, özellikle 1969'un durgunluk yılı olması dolayısıyla, iç satışların azalıp elde büyük stokların birikmiş olmasıdır. Nihayet, bu ihracatı da kârlı olmayan fiyatlarla iktisadî devlet teşekkülleri yapmaktadır.

İthalâta gelince: bunun bir niteliği, Türkiye'nin ithal kapasitesinin sınırlılığıdır. Süratle artırılamayan mal ve hizmet ihracı da bunun, tabiî, baş nedenidir. Bu olgu, İkinci Dünya Harbi sonundan bu yana olan dönemde, ihracatın ve dolayısıyla ithalâtın, sürekli olarak, ekonominin «dar boğazı» olmasıyla sonuçlanmaktadır. Çok sıkı ve 1958'den bu yana olan dönemde daha da sıkılaştırılan dış ticaret kontrollarına rağmen, Birinci Beş Yıllık Plan dönemi (1963 - 67) hariç, ihracatın artış sürati sürekli olarak ithalât artış süratinin gerisinde kalmıştır. Aşağıdaki tabloda, (Tablo XX), bu gelişme izlenebilir:

Tablo XX

Yıllar	İthalât	İhracat
	%	%
1947 - 54	9.7	6.5
1955 - 60	— 1.0	— 0.8
1961 - 62	14.4	9.0
1963 - 67	2.1	6.5
1968 - 69	4.5	1.4

Bu gelişmenin doğal sonucu da, Türkiye'nin artan bir dış borç yükü altına girmesi olmuştur. Her ne kadar,

1963'den bu yana yurt dışına gönderilen işçilerin döviz transferleri carî işlemler bilançosu açığını biraz azaltmağa yardım ediyorsa da, zaman içinde bu açığın (mutlak olarak) azaldığına dair en küçük bir gösterge yoktur. Sürekli dış borçlanmanın sonucu, 1960'dan bu yana olan dönemde, dış borç taksit ve faizlerinin, yıllık ihracat gelirinin % 30 - 35'ine yükselmesi; yeni alınan borçların, ithal kapasitesini artırmak yerine, eski borçların taksit ve faizlerini karşılamaya tahsisi olmuştur. Son yıllarda, yurda giren yabancı direkt yatırımların, yurt dışına yapılan kâr transferlerinin altında kalması da, ithalât kapasitesini azaltan bir diğer etken olmuştur.

Geleneksel ihraç ürünlerinin statik piyasası ve mübadele hadlerinin aleyhe dönmesi; yeni ürünler için yeni dış piyasalara girmenin güçlüğü; dış dünyaya nazaran iç fiyat seviyesindeki artışların, vergi iadesi sistemine rağmen, fiyat rekabetini güçleştirmesi; iç sınaî üretimin, pamuklu ve yünlü dokuma gibi geleneksel mallar dışında — iç fiyat ve gelir seviyesine göre — bir tüketim fazlası bırakmayacak kadar küçük çapı, ihracat ve dolayısıyla ithalât kapasitesini artıramamanın başlıca sebebidir. Bugünkü durumda, gelişmeyi sınırlayan, iç tasarruf seviyesinden çok «döviz darboğazı» olduğu için, Türkiye, sınırlı ithal kapasitesini, gelişme hızını maksimumlaştıracak biçimde, makina - teçhizat ve aramallar arasında, dış ticarete dolaysız müdahaleler yoluyla bölüştürmektedir Dolaysız dış ticaret müdahalelerinden de kasdettiğimiz, ithal yasakları, kota sistemi, döviz kontrol rejimi gibi, gümrük resimlerine ek olarak kullanılan tedbirlerdir. Bu kontrol rejiminin sonucu olarak, Türkiye'nin ithalâtı gelişmesi ve sanayileşmesi için gerekli makina - teçhizat ve aramallar arasında bölüştürülür hale gelmektedir. Bu iki kategori, toplam ithalâtın % 90'ını oluşturmaktadır. Ekonomik gelişmeyle, bu ithalât arasında, dolaysız ve ya-

kın bir ilişki vardır. Daha önce görüldüğü gibi, Türk sanayi yapısında makina imalâtı henüz pek küçük bir yer kapsamakta, aramallar üretimi biraz daha fazla olmakla beraber, her ikisi için de Türkiye büyük ölçüde ithalâta bağlı bulunmaktadır. Bu ithalât, bir taraftan makina-teçhizat yoluyla, Türkiye'deki yatırımların seviyesini belirlemekte; bir taraftan da makina-teçhizat ve aramallar yoluyla sınaî üretimin devamını sağlamaktadır. Gerçekte, tarımın kullandığı kimyevî gübre, ilâç vs... gibi girdiler de yarıdan çoğu itibariyle ithal mallarıdır. İthalâtın bu niteliği dolayısıyla, ithalâtın terkibinin makina-teçhizat ve aramallar lehine muhafazası, gelişme için hayatî bir önem taşımaktadır; çünkü bunlar ithal edilemediğinde, yatırım hacmi düşmekte, sanayi kapasitesi kullanımı azalmaktadır. Ekonomi teorisindeki deyimiyle, Türkiye'nin ithalâtının «teknolojik bakımdan tamamlayıcı nitelikte» mallardan (yani makina-teçhizat ve aramallar) oluşması, ithalâtın terkibindeki değişmeleri de çok önemli bir sorun haline getirmektedir. Türkiye'nin sınırlı ithal kapasitesinden, tüketim malı ithaline ayrılacak her döviz birimi, gelişmesinden yapacağı fedakârlık demektir. Çünkü, ilerde görüleceği gibi, ithalât doğrudan doğruya gelişmeye dönük bir yapıya, ancak, çeşitli dış ticaret kontrolleri ve sanayileşmenin kârlılığını yükselten koruma rejimi sayesinde kavuşturulabilmektedir.

Açıktır ki, yukardaki açıklama, bugün, B. Almanya, İngiltere, Fransa vs... gibi ülkeler için hiçbir şekilde geçerli değildir. Bu ülkeler bakımından, ne ithalâtın teknolojik tamamlayıcılığı ve iç üretimle ikame olanağının bulunmaması, ne de döviz darboğazının gelişmeyi kayıtlaması diye bir olgu sözkonusudur.

Soru 58 : Fiyatların artış haddi veya enflasyonist eğilimde bir fark var mıdır?

İkinci Dünya Harbi sonundan bu yana olan dönem, kapitalist dünyanın tümünde sürekli ve daha önceki dönemlerde gözlenmeyen fiyat artışlarının yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Uluslararası para sistemi yanında tekelci kapitalizmin gittikçe güçlenmesi, bir taraftan para arzını genişletmek yanında etki yaratırken, bir taraftan da fiyatlarda, serbest rekabet kapitalizminde gözlenmeyen tekelci esneksizliklerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. İleri kapitalist ülkelerdeki — nisbeten makul sayılabilecek ölçüler içinde kalan — fiyat artışlarına oranla, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde, bu artışlar çok daha süratli olmuştur. Bu ülkelerin temeldeki yapı bozuklukları, para arzının genişlemesi ve fiyat artışının süratlenmesi yolunda sürekli etkiler yaratmaktadır.

1954 - 59 döneminde, Türkiye'nin çok süratli bir enflasyon süreci içinde bulunduğu, yıllık fiyat artışlarının % 15 - 20 oranına vardığı ve bunun 1958 yılındaki devalüasyonla sonuçlandığı bilinmektedir. Bu olgu, Türkiye'de yolgösterici planlamanın başladığı 1963 yılından itibaren, fiyat istikrarına özel bir önem verilmesine yolaçmıştır. Ne var ki, özel kesimden hükümetin vergi almaktan kaçınması, buna karşılık, son yıllarda bütçeden ortalama 1 - 2 milyar TL. arasında değişen sübvansiyonlar yapması, yapı bozukluklarının yolaçtığı kâr düşüşlerini para hacmini genişleterek tedaviye çalışması, dış ticaret tıkanıklıklarının yarattığı darlıklar gibi pek çok olgu, fiyat artışlarının devamına yolaçmıştır. Gerçi, 1963 - 69 döneminde fiyatların artış haddi, 1954 - 59 yılları arasındaki enflasyonist düzeye varmamıştır; aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi (Tablo XXI) yılda ortalama % 5 civarında oluşmuştur. Ne var ki, daha önceki döneme nazaran daha yavaş olsa da, tablodan görüldüğü gibi, AET içinde ilişki kurmak istediğimiz ülkelere nazaran, fiyatların artış haddi çok yüksektir. İlişkilerimizin özellikle sıkı ol-

duğu B. Almanya ise, teknolojik değişme ve verimlilik artışının sürati dolayısıyla, fiyat artış haddi en düşük ülke olmuştur. Döviz kuru veri iken, bir ülkenin iç fiyat seviyesi ticarî ilişkileri olan diğer ülkelere oranla daha süratle arttığında, rekabet olanakları azalmaktadır. Çünkü, kendi ihraç malları — kambiyo kuru sabit kaldığında — diğer ülkelere nazaran pahalılaşmakta; buna karşılık, ithal ettiği malların fiyatları iç piyasadakilere nazaran daha ucuz olmaktadır. Bu olgu, enflasyonist eğilimi daha yüksek olan ülkenin rekabet olanağını azaltıp, dış ticaret açıklarının sebeplerinden biri olmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinin en sıkı olduğu ülkelere nazaran, iç fiyat seviyesi artışlarının çok süratli olması, bu ülkeler karşısında, rekabet olanağını azaltan; dış ticaret açıklarına yolaçan başlıca nedenlerden biri olmaktadır.

Tablo XXI

1963-69 Yılları Arasında Ortak Pazar Ülkeleri ve Ortak Üyelerinde Para Arzının ve Fiyatların Yıllık Ortalama Artış Haddi

Ülkeler	Para Arzının Artış Haddi (%)	Fiyatların Artış Haddi (%)
Almanya	7,3	1.0
Belçika	6,3	1.4
Fransa	7.6	1.2
Hollanda	8.6	3.0
İtalya	13.0	1.3
Yunanistan	13.9	1.9
TÜRKİYE	13.9	5.2

Kaynak: Doç. Nuri Karacan, a.g.e.

Fiyat artış haddinin, Türkiye'de AET ülkelerine oranla daha yüksek olması, gerçekte, ekonomisinin geriliği; bu geri ekonomiyi kapitalist düzen içinde kalkındırma ideolojisi ve bunun kaçınılmaz sonucu olan bütçe açıkları ve kredi enflasyonu ile yakından ilgilidir. Türkiye'nin AET'ye katılması, bu yapı bozukluklarını değil azaltmak, aksine, daha şiddetlendirebilir de. 1958 devalüasyonundan bu yana olan dönemde fiyat artış haddinin süreti, 1970'de tekrar bir devalüasyon yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Önümüzdeki yıllarda, aynı nedenler aynı sonucu vereceğine göre, Türkiye'nin AET içinde sürekli devalüasyonlar yapması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü, AET'de Geçiş Dönemi'ne girmezden önce, dış ticaret açıklarını kontrol altında tutabilmek için uygulanan döviz kontrol sistemi, kota sistemi gibi ithalâtı kısıtlayan etkenler, artık yavaş yavaş tarihe karışacak; bu enflasyonist eğilimli ekonominin elinde, fiyat artışlarının dış ticaret üzerindeki etkisini azaltabilmek için iki alet kalacaktır: bunlar da, devalüasyon ve gelişme hızının düşürülmesidir. Nitekim Ankara Andlaşması, bu gereği şöyle hükme bağlamıştır:

«Anlaşmaya taraf olan her devlet, ekonomisine, fiyat seviyesi kararlılığı içinde devamlı ve dengeli bir genişleme sağlarken, genel ödeme bilançosunda denge sağlamak ve parasına olan güveni devam ettirmek için gerekli ekonomi politikasını uygular.

«Taraf devlet, bu hedeflere ulaşmak için, konjonktür politikası ve özellikle malî politika ve para politikası uygular.» (mad/17)

AET ve Türkiye arasındaki bu enflasyonist eğilim farkı, her şey bir tarafa, serbest dış ticaret koşulları altında, Türkiye'nin yüksek bir gelişme haddine ulaşmasına engeldir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRK EKONOMİSİNİN AET İÇİNDE GELİŞMESİNİ BELİRLEYECEK ETKENLER

VI

REKABET: NİTELİĞİ VE TÜRKİYE'NİN AET İÇİNDE REKABET OLANAKLARI

Soru 59 : Rekabet daima teşvik edici bir etken midir?

«Rekabet» te, âdeta, metafizik bir güç düşleyenlere göre, Türk sanayii, Ortak Pazar içinde büyük bir dinamizme kavuşacaktır. Genişleyen pazar içindeki sürüm artışı ve gümrüksüz ithal edilen ara mallar - yatırım malları sayesinde maliyetler düşecek; rekabete dayanan sanayiler yaşayacak, dayanamayanlar tasfiye edilecektir. Dış dünya ile rekabetten yüksek gümrük duvarı ve özellikle kotalar, ithal yasakları yoliyle korunan yerli sanayi, yüksek fiyatlarla yerli tüketiciyi sömürmektedir — ki, Elhak doğrudur! — Oysa, Ortak Pazar içinde, yerli sanayi için bu olanak kalmayacak, ithal edilen düşük fiyatlı sınaî mamuller dolayısıyla tüketicinin refahı artacaktır.

Rekabetin gerçekten sanayii güçlendirecek bir müşevvik rolü oynayıp oynayamayacağını, bireysel davranış psikolojisinden esinlenerek açıklamaya çalışalım. Bu yöntemi uygulamamızın nedeni, rekabette metafizik bir güç düşleyenlerin dayandıkları felsefenin temelinde bireysel davranış psikolojisinin yatıyor olmasıdır.

Bireyler, kendilerinden daha üstün yetenekte ve güçte bireylerle yarışmaya girdiklerinde, birbirinin tam zıddı iki davranış biçimi göstermeleri mümkündür. Birey, ya kendinden daha üstün yetenek ve güç karşısında bir küçüklük duygusu ile ezilir, yenilgiyi kabul eder ve yarıştan ezik, ümidini yitirmiş bir kişi olarak çıkar; ya da, rekabet, o zamana kadar kendisinde gizli kalmış güçleri harekete geçirir, yarışmada geri kalmamak için, yeteneklerini seferber edip, ezilmemeğe çalışır; sonuçta, atbaşı yarışma olanağı sağlar ve yarıştan, kendine güveni artmış bir kişi olarak çıkar. Bireyin bu iki davranış biçiminden hangisiyle niteleneceği, doğal yetenekleri, o zamana kadar öğrenimi, kişiliğinin oluşmasına etkili olmuş öğelerin tümü tarafından nitelenir. Batı öğretim sistemi, toplum yaşantısı, bir taraftan tıp yoliyle insanların yaşamak için rekabetini ortadan kaldırırken, bir taraftan da, iktisadî düzende rekabet güçlerini bilemek için bireyi yetiştirmektedir. Oysa, Türkiye'de, ne düşünce ne öğretim sistemlerinin temelinde böyle bir öğe vardır; rekabet, bireyin günlük yaşantısına girmemiştir.

Meseleyi, bireysel davranış psikolojisi planından piyasa düzeninde firmalar arası yarışmaya dökersek, sonuç farklı olmayacaktır. Eğer o zamana kadar birikmiş bilgi, ekonominin kaynak stokları, müteşebbislerin davranışları rekabetin kamçılayıcı rol oynayacağı bir biçimde oluşmuşsa, firmalar arası rekabet — günümüzün tekelci sanayiinde rekabetin kaldığı ölçüde — maliyeti düşürücü, kaliteyi ıslah edici, yeni buluşları ortaya çıkarıcı bir etki yaratır. Eğer aksi varitse, firma, rekabet koşulları içinde yaşayamaz, tasfiye olur. 18. yüzyıl sonunda Batı Dünyası Birinci Sanayi Devrimini yaşarken, bu aşamaya geçemeyen Osmanlı Sanayii, açık pazarda karşılaştığı rekabete dayanamamış tasfiye olmuştur. 1923 - 29 döneminin, Lozan Andlaşması uyarınca, dünya rekabetine açık genç

Türkiye Cumhuriyeti, bu rekabete birbiri ardına yeni sanayiler kurmak yoliyle değil, sanayileşmemek yoliyle intibak etmiştir. Türkiye ile kıyaslanamayacak kadar ileri bir düzeyde sanayileşmiş, bir zamanların en güçlü sömürgecisi İngiltere'nin bugün karşılaştığı sınaî durgunluğa, AET'ye girmekle rekabetin bir çözüm yolu getireceğini önerenlere, ünlü İngiliz iktisatçısı Harry Johnson şöyle cevap vermektedir: «Ekonomik rekabetin kırbacına açık olduklarında, İngiliz firmalarının daha fazla enerji göstereceğine inanmıyorum. İki harp arası dönemdeki denemeler, bunun tam tersini doğrulamaktadır.» (Economics: Britain and the EEC, s. 8'de iktibas edilmiştir.)

Kısacası, rekabetin daima teşvik edici bir etken olduğuna ne kendi tarihimiz ne de İngiltere gibi çok ileri, fakat, durgunlaşmış bir sınaî ülkenin denemeleri tanıktır.

Soru 60 : AET içinde rekabetin Türk tüketicisinin refahını yükselteceği doğru mudur?

Türkiye'nin AET'ye hemen girmesini savunanların dayandığı bir diğer gerekçe, yukarda da değinildiği gibi, rekabetin fiyatları düşüreceği, korunmuş piyasadaki tekel - azel (monopol - oligopol) durumlarını bertaraf edeceği ve sonunda tüketicinin bundan yararlanacağıdır. Bu öneri, en az yukardaki kadar «masal» dır. Bir kere, daha önce gördüğümüz gibi, AET içinde sanayide mal akımlarının serbestleştirilmesi denemesi, rekabetin değil, aksine birleşmelerin ve tekelleşmelerin artmasıyla sonuçlanmıştır. İkinci olarak, Belçika Fiyat Komisyonu başkanlığını yapmış olan M.A.G. van Meerhaeghe'nin belirttiği kişisel denemelerine göre, AET içinde rekabet üstünlüğü sağlayan firmalar, bunu aracılara daha yüksek kâr payı bırakmak yoluyla gerçekleştirmiş, tüketicinin refahını re-

kabetin artırması sözkonusu olmamıştır. Bu olgu, dünya piyasası kadar iç piyasamızda da açıkça etkileri gözlenebilen bir olgudur. Türk iç piyasasında buna en iyi örnek de, Tekel İdaresi kibritleriyle özel firma kibritleri arasındaki rekabet durumudur. Halen Tekel kibritleri paketi 10 kuruş, özel kibritler ise paketi 15 kuruştan satıldığı halde, Tekel kibritlerini piyasada bulmak olanak dışıdır. Oysa, tüketici refahını artırmak ve rekabet gücü üstünlüğü itibariyle, 10 kuruşluk Tekel kibritlerinin üstün olduğuna kuşku yoktur. Ne var ki, özel kibrit firmaları perakende satıcılara kutu başına daha büyük kâr marjı bıraktıkları için, bakkallarda ve tütüncülerde — Tekel malları satışı kanunî bir zorunluk olduğu halde — sadece özel firma kibritleri bulunmaktadır. İşte, van Meerhaeghe'nin de AET ile ilgili olarak belirttiği bu noktadır. Yarın öbürgün, yerli malın fiyatı daha da düşük olsa, yabancı firmalar, perakende satıcılara kendi malları için daha yüksek bir kâr marjı tanımak yoluyla, yerli malın satışını önler; tüketicinin refahının artması da sözkonusu olmaz.

Üçüncü bir nokta, Türkiye'nin enflasyonist eğilimi AET'den daha yüksek, bugün bile sıkı bir dış ticaret kontrol rejiminde dış açıkları önlenemeyen bir ülke olması dolayısıyla sık sık devalüasyon yaparak, dış dengesini ve parasının konvertibilitesini sağlamak durumunda kalabilmesidir. Prof. Besim Üstünel, Geçiş döneminin uzatmalı 22 yılı içinde, dolar fiyatının 1 $ eşit 50 TL'ye kadar yükseltilmesi gerekeceğini belirtmektedir. Gerekecek bu devalüasyonlar, Türkiye'de halkın daha ucuz tüketim mallarına kavuşmasının başlıca engellerinden biri olacaktır.

Dördüncü bir nokta, rekabetin aynı zamanda, «rekabet gücü zayıf firmaların tasfiyesi» ni öngörmesiyle ilgilidir. Bu tasfiye, ilerde görüleceği gibi, özellikle küçük

ve orta çaplı sınaî teşebbüsler ve rekabete dayanamayan tarımsal işletmeler için geçerli olacaktır. İşini kaybeden, yeni istihdam olanağı da bulmayan işçinin, hangi tüketim malı fiyatında olursa olsun, refahının yükselmesi sözkonusu olamaz.

Beşinci bir nokta, doğrudan doğruya tüketici psikolojisiyle ilgilidir. Şöyle ki, bir toplumda kişilerin mutlak refah düzeyinden çok o toplum içindeki nisbî refah düzeyi önemlidir. Bugün, Türk toplumu içindeki nisbî gelir farklılaşmalarına nazaran, Türkiye - AET arası gelir farklılaşmaları daha büyüktür. Üretim faktörleri hareketlerinin serbestleşmesi üzerine, bu tüketim toplumlarının bireyleri gelip Türkiye'de yerleştiğinde, Türk halkı fakirliğinin ezikliğini de daha çok duyacak; nisbî refahı daha da kötüleşmiş olacaktır. Yani, bu kere, tüketim mallarına sahiplik açısından gözlenecek olan rekabet, tüketicinin — aslında biraz da psikolojik bir öğe olan — refahını artırmayıp, aksine azaltmak yönünde etki yapacaktır.

Rekabetin, tüketici refahını artırmak yerine azaltmak yolunda yarattığı bir etki de, eksik - rekabet dediğimiz hallerde reklam ve ambalaj giderlerini büyük çapta artırmasıdır. Fakir Türkiye'de, reklam ve ambalaj için, sanayiin ne denli büyük basın kaynağı tükettiğine değinmiştik. Bugün, kimya sanayii, taşıt araçları sanayii gibi henüz yurtiçi gelişme seviyesi çok düşük sanayi dalları, firmalar arası rekabet dolayısıyla, reklam ve ambalaj masrafları için büyük kaynaklar yutarken, yarın, bu rekabet daha güçlü AET firmalarıyla başladığında, bu tür kaynak tüketen giderler azalmayıp artacaktır. Bunun ise, tüketici refahını artırmakla hiçbir ilişkisi yoktur; aksine, Türkiye'nin kıt kâğıt, döviz, basın kaynaklarını israf etmektedir. Bu gibi giderlerin artışı ise, tüketici refahını artırmak değil, azaltmak yönünde etki yapar.

Soru 61 : Türkiye, rekabetin faydalarından ancak AET içinde mi yararlanabilir?

Türkiye'de yaratılan hava, rekabetin bazı faydaları varsa, ondan gelişmesi için ancak bir gümrük birliği içinde, daha doğrusu AET içinde yararlanabileceği olgusudur. Daha önce, Türkiye'de sınaî rekabetin nasıl reklam masraflarını, basılı eğitim giderleri üstüne çıkardığı, rekabetin, masraflı olduğu için, eksik rekabet koşulları altında maliyeti düşürmek değil de yükseltmek yolunda etki yaptığını belirtmiştik. Ancak, bunlar dışında, özellikle rekabeti bu gibi masraflı biçimlere dökülmeyen standart aramallar, makinalar vs... gibi alanlarda, teknolojik değişmeyi teşvik etmesi, maliyeti düşürmeye zorlaması da olanak dışı değildir. Eğer bir ülkenin gelişmek - sanayileşmek, teknik değişmeyi gerçekleştirmek için gerekli bütün koşulları varsa, rekabet, kaliteyi ıslah edici olumlu bir etken olabilir. Fakat, bu koşulların bulunmadığı hallerde, rekabetin tek başına hiçbir olumlu etkisi olamaz; aksine, rekabet, yıkıcı bir etki de yaratabilir.

Bu ön açıklamayı yaptıktan sonra, rekabetin, mevcut olduğu kadarıyla, sadece bir gümrük birliği, daha doğrusu Türkiye'den çok daha ileri derecede sanayileşmiş AET ülkeleriyle yapılacak bir gümrük birliği içinde gerçekleştirilebileceği önerisi üzerinde duralım. Bir kere, ileri sanayi ülkeleriyle rekabet için, bugün, bütün Türk firmalarına dünya piyasası olduğu gibi açıktır. Eğer bu firmalar, sözkonusu rekabet olanağından yararlanmak istiyor veya bunun olumlu etkilerinden tüketiciyi yararlandırmak istiyorlarsa ihracat yoluyla bu rekabete katılabilirler. Oysa, daha önce Türkiye'nin ihracatıyla ilgili olarak gördüğümüz gibi, Türkiye'nin sınaî mamul ihracı son derece düşük seviyededir; zaman içinde çok büyük artışlar göstermemektedir. Son yıllarda artıyor gibi gö-

züken sınaî mamul ihracı da, zeytinyağı, zararına ihraç edilen şeker ve daha çok Sümerbank'ın yaptığı hambez ve pamuk ipliğinden oluşmaktadır. Yani, sürekli olarak AET'nin rekabetinden faydalanmaktan dem vuran özel sanayicilerimiz, hiç de rekabete hevesli gözükmemektedir. İkinci olarak, gümrük birliğine girmek demek, **kendi iç piyasasında**, yabancı firmalarla, eşit rekabet koşulları altında rekabete hazır olmak demektir. Türkiye'deki birtakım bürokratlar ve bazı özel sanayicilere göre, daha güçlü yabancı firmalarla iç piyasada rekabet, Türk sanayicisini daha düşük kâra alıştıracak, daha düşük kâr hadlerine alışınca da fiyatları düşürerek dış piyasaya çıkacak, ihracat yapacaktır. (Bu önerinin, Nasrettin Hoca hikâyelerine benzediği, iktisada biraz aklı eren herkesçe bilinmektedir.) Oysa, sınaî ülkelerin (Japonya, ABD, üçüncü ülkelerle ticarette AET gibi, sanayi devlerinin) kendi iç piyasalarında yabancı firmalarla rekabeti bertaraf edici koruma politikası tedbirleri uygulamalarının nedeni, dünya piyasasında rekabet gücüne kavuşup, ihracat yapabilmektir. Kapitalist firmalar, iç piyasada rekabeti koruma politikası yoluyla hükümetlere sınırlatıp, iç piyasayı kendilerine inhisar ettirirler; birim maliyeti iç piyasadaki satışlarla düşürüp, dış piyasada rekabet olanağına kavuşurlar. Ünlü iktisatçı ve dış ticaret konularında ihtisaslaşmış bir uzman olan, C. P. Kindleberger, dünyada salt ihracat için kurulmuş sanayilerin pek sınırlı olduğunu; sanayiin, önce, iç piyasada geniş satışlarla maliyeti düşürdükten sonra, dünya piyasasında rekabet olanağına kavuştuğunu; ancak, geniş halk kitlelerinin tüketim biçimlerine dahil olmuş sınaî mamullerin ihracat konusu olabildiğini (pek haklı olarak) belirtmektedir.

Kısacası, gümrük birliği içinde, kendi iç piyasasında sınaî rekabete girişmek, ne rekabetin — olduğu kadarıyla — faydalarından yararlanmak için tek olanaktır, ne de

sınaî firmaları ihracata yöneltmek için tek gerekli koşuldur Dünyanın ABD ve Japonya gibi en büyük sanayi devleri, iç piyasalarını ileri ölçüde yabancı sınaî rekabetten koruyup, dış piyasalarda birbirleriyle rekabete girişmektedirler. Kendi iç piyasasında yabancı firmalarla eşit koşullarda rekabet, rekabet gücü eşit düzeyde olmadıkça, tam tersine etki yapıp; rekabet edecek üretim kapasitesinin de ortadan kalkmasıyla sonuçlanabilir.

Soru 62 : Türk sanayiinin AET sanayiiyle eşit rekabet düzeyine erişmesini önleyen yapısal ve tarihsel nedenler nelerdir?

Teknolojinin geriliği; faiz haddinin yüksekliği; geniş halk kitlelerinin gelir seviyesinin düşüklüğü dolayısıyla büyük ölçekte üretimin maliyeti düşürücü etkilerinden yararlanılamaması, ve imalât sanayiinde — petrol, demir - çelik gibi küçük ölçek üretime teknolojik olarak imkân vermeyen alanlar dışında — küçük firmaların hâkim olması dolayısıyla iç fiyatların bu yüksek maliyetlerin etkisi altında oluşması; yetişkin, yüksek teknik yetenekli eleman kıtlığı, mevcutların da, ülke dışına kaçmak eğilimi Türk imalât sanayiinin rekabet gücünü sınırlayan yapısal ve tarihsel nedenlerdir.

AET ve Türkiye'nin ekonomik yapısını karşılaştırırken, kişi başına yatırım seviyesinin AET'de daha yüksek, firma ölçeğinin daha büyük, işgücünün eğitim düzeyinin çok daha ileri, bilimsel çalışma ve teknolojinin kıyas kabul edilmeyecek derecede ileri ve ilerliyor olduğunu; buna karşılık, fiyat artış haddinin çok daha düşük oranlarda kaldığını görmüştük. Bu olgular dizisi sonucu, imalât sanayiinde AET'nin rekabet gücü, Türkiye'ninkiyle kıyas edilemeyecek kadar ileri olmaktadır. Ayrıca, birbirini ta-

mamlayıcı nitelikte sınaî tesislerin kurulmuş ve geniş bir piyasada tam kapasiteye yakın düşük maliyetle çalışıyor olması, sadece birkaç sanayi dalının değil, fakat, tüm imalât sanayiinin rekabet gücünün yüksek olması sonucunu vermektedir.

Türk imalât sanayiinin — cari resmî döviz kurunda — maliyetinin yüksek ve rekabet gücünün düşük olmasının belli başlı nedeni, kapital maliyeti ve girdi maliyetlerinin, değindiğimiz olgular sonucu, yüksek olmasıdır. Açıktır ki, her şey bir tarafa, sırf teknoloji düzeyinin farklı olması bunu açıklamak için yeterlidir. En iyimser bir tahminle, imalât sanayiinde dahi, bugün Türkiye ile AET arasındaki teknoloji düzeyi farkı 50 - 75 yıldan daha aşağı değildir. Üretim, firma ve satış organizasyonundan, kullanılan kapital teçhizatının niteliğine kadar geniş bir alanda gözlenen teknoloji düzeyi farkı, Türk ve AET sanayileri arasındaki maliyet farklarının en önemli nedenlerinden biridir.

Bir ikinci neden, faiz hadlerinin yüksekliğidir. Yapılan hesaplara göre, bugün, Türk imalât sanayiinde faiz hadleri, AET'den % 80 - 100 oranında daha yüksektir. Faiz hadleri, ekonomide kapital birikimi arttıkça, yani, ekonomi geliştikçe düşmektedir. İmalât sanayii, tarım ve hizmetlere nazaran daha kapital - yoğun bir üretim dalı olduğu için, faiz hadlerinin yüksekliği, kapital maliyeti yüksekliği nedenlerinden biri olarak, bu kesimde maliyetleri, AET ülkelerine nazaran yükseltmektedir. İmalât sanayiinin en dinamik, en süratli gelişme ve teknolojik değişme gösteren alt - dalları ise, en kapital - yoğun dallardır. Makina - teçhizat, taşıt araçları, kimya, petrol gibi alt - kesimler, bu bakımdan, özellikle, maliyet farklarına yolaçmaktadır.

Kapital maliyeti yüksekliğinin diğer bir nedeni amortismanlardır. İthal edilen kapital eşyasında dolar fiyatı,

bugün (10 Ağustos 1970 devalüasyonundan sonra, gümrük resmi alınmadığı varsayımına göre) 15 TL. civarındadır. Fakat, çok zaman, döviz kıtlığı dolayısıyla, kapital teçhizatının iç ve dış fiyat farkları, 15 TL.nin de çok üstüne çıkmaktadır. Ülke içinde üretilen kapital eşyası da, faiz haddinin yüksekliği, teknolojinin geriliği gibi nedenlerle, AET'den daha yüksek fiyatta satılmaktadır. Bu nedenler, amortismanları ve dolayısıyla yüksek kapital maliyetine bağlı olarak malların maliyetini yükseltmektedir.

İmalât sanayiinin hammaddelerinden bir kısmı, sanayi dışı ürünlerdir: pamuk, yün gibi tarımsal ürünler veya madenlerdir. Fakat, çok büyük bir kısmı da, imalât sanayiinin kendi ürünleridir. Pamuk, deri, bakır, krom gibi Türkiye'nin AET ülkelerine ihraç ettiği belli başlı hammaddelerde, vergi iadesine rağmen — çünkü, bunun etkisi, ulaştırma ve diğer masraflar dolayısıyla AET ülkelerinde yükselen maliyetlerle bertaraf edilmektedir — hammadde fiyatları yüksekliğinin, bunlara dayanan alt-imalât dallarının rekabet gücünü azalttığını söylemek mümkün değildir. Fakat, imalât sanayiinin kullandığı ara malların yine imalât sanayii olduğu hallerde, kapital eşyası için belirtilen nedenlerle, ara malların maliyetleri ve fiyatları da yüksektir. Kısacası, faiz hadleri ve amortismanlar yoliyle kapital maliyeti; kapital maliyeti yüksek olduğunda da, sınaî kaynaklı ara malların maliyeti yükselmektedir. İthal malı girdilerde de, gümrük resimleri ve kotalar, transfer gecikmeleri maliyeti yükseltici bir etki yaratmaktadır. Gerçekte, iç piyasayı dış piyasadan ayıran bu duvarlar, sanayii monopolcü duruma getirdiği için, fiyatlara büyük çapta monopol rantlarının da dahil olduğu bir gerçektir. İç rekabetin de bulunmadığı alanlarda, bu rantlar, fiyatların özellikle yüksek olması ve, dolaylı olarak, bunları kullanan bütün diğer imalât dallarında fiyatların yükselmesi sonucunu vermektedir.

Dördüncü bir neden, iç piyasanın, gelir seviyesinin düşüklüğü dolayısıyla sınırlılığıdır. Araştırmalar, bir ülkenin, geniş halk kitlelerinin tüketimine dolaysız veya dolaylı yoldan girebilecek çapta üretim ölçeği büyümeyen malların, maliyetinin düşürülerek, büyük çapta ihracatçısı olamadığını göstermektedir. Azgelişmiş ülkelerin pamuklu dokuma ihracatçısı olabilme nedeni olarak da, bunun iç piyasada geniş tüketici kitlesi bulması önerilmektedir. Türkiye'de, gelir elastikiyeti yüksek, dinamik gelişmesi olan mallar için iç piyasa, henüz çok sınırlı, dolayısıyla maliyetler yüksektir. Çimento, demir - çelik gibi birkaç alt - imalât dalı bir tarafa bırakılırsa, atıl kapasite, maliyet yüksekliğinin başlıca nedenlerinden biri olarak gözükmektedir.

Atıl kapasite bir taraftan maliyetleri yükseltmektedir; bir taraftan da, kullanılmayan kapasite, ekonominin büyük çapta döviz kaybına uğradığını göstermektedir. Ayrıca, özellikle dokumada çok büyük stokların birikmiş olması, maliyeti yükseltici bir diğer etkendir. Buna rağmen, bütün atıl kapasite olan dallarda kapasite genişlemesi devam etmektedir.

Eşit rekabet şartlarının oluşmasını engelleyen bu nedenlere karşı, Türkiye'de, işçi ücretlerinin AET ülkelerinden düşük olması ve emek verimliliği farkının, genellikle, ücret farklarından daha düşük olması, Türkiye'nin bu ülkelere karşı tek avantajıdır. Yani, birim emek maliyetinin düşüklüğü, Türkiye'ye, bu ülkeler karşısında avantaj sağlayan tek etkendir. Eldeki göstergeler, 1960'dan bu yana olan dönemde, reel işçi ücretleriyle emek verimliliğinin aynı oranda arttığını, yani toplu sözleşmenin birim emek maliyetlerini yükseltmediğini, birim emek maliyetinin sabit kaldığını ortaya koymaktadır. Ancak, bu, bir «ortalama» için doğrudur; her bir alt - imalât kesiminde durum farklı olabilir.

İKV'nin yaptığı araştırma, Türk imalât sanayiinde işçi ücretlerinin AET'deki ücretlerin — her bir alt-imalât dalı için farklı olmakla beraber — genellikle % 30-40'ı kadar olduğunu göstermektedir. Ne var ki, Türkiye AET tarım politikasına 22 yıllık süre içinde intibak ettiğinde, bu avantaj da büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Çünkü, AET'nin yüksek temel gıda maddeleri fiyatlı tarım politikası, Türkiye'de de bunların fiyatlarını yükseltecek, buna paralel olarak da nakdî işçi ücretleri artacaktır. Bu, halen mevcut tek avantajı ortadan kaldırıcı bir etkendir. Tabiî, bunun maliyetler üzerindeki olumsuz etkisini bertaraf etmek için, Türkiye'nin tek ekonomi politikası yolu, devalüasyon yapmaktır. Diğer bir deyişle, daha önce gördüğümüz AET'ye nazaran iç fiyat artışlarının daha süratli olmasının gerektirdiği devalüasyonu, bir de, işçi ücretlerinin, AET'ye girmemizi ve tarım politikasına intibakımızı takiben yükselmesi tamamlayacaktır. Tarım politikasına intibakımız, sınaî rekabet gücümüzü azaltıcı ve ekonomiyi yeni devalüasyonlara sürükleyici bir etki yaratacaktır. İngiltere gibi çok ileri bir sanayi gücü dahi, AET'ye girişin işçi ücretleri üzerinde gıda maddeleri fiyatları yoluyla yaratacağı etkiyi düşünürken, Türkiye'de, bu konu üzerinde hiç kimse durmamaktadır.

Ayrıca gayrımenkul ve ithal malları spekülasyonunun sanayi üzerinde iki yönlü olumsuz etkisi olmaktadır: Toprak ve ithal malları spekülasyonu, bir kere, toprak fiyatları ve girdi fiyatlarını yükseltmek yoluyla, sınaî maliyetleri yükseltmektedir. İkinci olarak, spekülasyon büyük çapta nakdî fon kullanarak faiz hadlerini yükselttiği gibi, sanayicinin alternatifi olan spekülasyonda kâr hadleri çok yüksek olduğu için, sanayicinin de yüksek sınaî kâr marjlarıyla çalışması sonucunu vermektedir.

Geçiş dönemine girmekle, Türkiye'deki süratli nüfus artışı, şehirleşme gibi yapısal nedenlere bağlı olarak

ortaya çıkan toprak spekülasyonu veya döviz kıtlığına bağlı olarak doğan ithal malları spekülasyonu durmayacaktır. Böyle olduğu sürece de, bir taraftan sınaî maliyetler, bir taraftan kâr hadleri yüksek düzeyde oluşturucu etkilere tabi olacak; rekabet dolayısıyla sanayideki kârları düşürücü etkiler ortaya çıktığında, özel teşebbüs sanayicilikten vazgeçip, yüksek kâr bırakan bu alanlara kayacaktır. Oysa, AET ülkelerinin hiçbirinde bu sorunlar ve bunların yolaçtığı yüksek maliyet ve kâr haddi sözkonusu değildir.

Soru 63 : Türk sanayicilerinin düşündüğü gibi, Devletin, Türkiye'de belli başlı sınaî girdileri dünya fiyatları üzerinden vermesi, Türk sanayiine rekabet gücü kazandırabilir mi?

Daha önce değindiğimiz üzere, Türk sanayiine Geçiş Döneminin uzatmalı 22 yılı içinde, Devletin malî sübvansiyon yapması mümkün gözükmektedir.

Bu halde, devlet işletmeleri maliyet altında dünya fiyatları üzerinden özel sanayie satış yapacak, aradaki farkı vergi gelirleriyle kapatacak demektir. Bunun, ülke içinde gelir bölüşümünü, halen en yüksek gelirli kategori olan sanayici lehine daha fazla döndürmek gibi bir etkisi vardır. Bir an için, bu olumsuz — zira, iç piyasa genişlemedikçe, sanayide maliyetleri düşürmek de çok güçhatta imkânsız gibi gözüküyor — etkiyi de bir tarafa bırakalım. Yılda, bütçeden 2 - 3 milyar TL.lik özel sanayie bir fon transferi için vergi (veya diğer bütçe gelirleri) kaynağı nereden bulunacaktır. Halen, yılda 2 - 3 milyar TL. olan bütçe açığı, enflasyon kaynağı olmakta; enflasyonist fiyat artışları da, dolaylı yoldan, sanayiin dış piyasada rekabet gücünü azaltmaktadır. Bu yıl, «Geçiş Dö-

nemi» ne parlamento onaylayıp girildiği takdirde, yavaş da olsa, gümrük ve diğer ithal vergilerindeki azalış, esasen kamu gelirlerini olumsuz yönde etkileyecektir.

Özel sanayie yapılacak büyük çaplı malî yardımlar, bütçe açıklarını büyütmek ve enflasyonist gidişi süratlendirmek yoluyla kendi sonunu hazırlar; çünkü, döviz kuru veri iken fiyat artışları sanayiin rekabet gücünü azaltır. Ya da, Türkiye, birkaç yılda bir devalüasyon yapmak zorunda kalır.

Kaldı ki, Türk sanayiine malî sübvansiyonların, Geçiş Dönemi anlaşmasının basma yansıdığı ve Harmel'in belirttiği kadarıyla, ancak 22 yıl için devam edebileceği; bundan sonra, her türlü malî sübvansiyonun Roma Antlaşması hükümleri gereğince ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır.

Soru 64 : Türk imalât sanayiinin AET piyasasına oranla fiyat rekabet gücü nasıldır?

Türk imalât sanayii mamullerinin AET mamulleriyle rekabet gücü üzerinde dururken, rekabeti belirleyen etken olarak sadece fiyat üzerinde durmanın anlamlı olmadığı açıktır. Fiyat yanında, kalite, reklam yoluyla tüketiciyi, yüksek kâr marjı bırakmak yoluyla aracıyı kendine çekmek; lisans anlaşmalarının, piyasa paylaşması dolayısıyla, fiyat rekabetini bertaraf edici etkileri; yabancı sermayenin bulunduğu alanlarda, ana ülkedeki firmaların yan dalları olarak faaliyette bulunan firmaların çeşitli ülkelerde fiyat farklılaştırıcı politikaları vs... gözönünde tutulması gereken etkenlerdir. Ayrıca, sınaî mal türlerinin çeşitliliği, birim farkları herhangi bir fiyat karşılaştırmasını çok güçleştirmekte, hatta bunlara güvenilirliği azaltmaktadır.

Bu noktalar gözönünde tutulmak kaydıyla, teorik açıdan, Türkiye için avantajlı sanayilerin, esas itibariyle, hammaddeleri ülke içinde bulunan, ve nisbeten emek - yoğun teknikle çalışan alt - dallar olduğu; bunlar içinde de gıda maddeleri ve dokuma (tabiî lifli) sanayilerinin en büyük avantaja sahip ve ihraç potansiyeli taşıyor olduğu söylenebilir. Ancak, şu nokta da son derece önemlidir: her iki sanayi dalı da, tarımsal (işlenmemiş) ürünleri, «nisbî önemleri» hem iç üretimde hem dünya ticaretinde azalmak bakımından izlemektedir. Bu alt dalların gelir elastikiyetinin düşüklüğü ve gelir seviyesi yükseldikçe daha da düşmesi, bunun başlıca nedenidir. Nitekim, iplik, dokuma ve giyim eşyası mamulleri, 1929'da dünya ticaretinin % 28.7'sini teşkil ederken, 1950'de % 19.9'a, 1959'da % 11.1'e düşmüştür. Bu grup içinde nisbî payı artan hiçbir alt kesim yoktur. Bununla beraber, hazır - giyim eşyası, diğerlerinden daha elverişli durumdadır. Türk sanayiini, uluslararası ihtisaslaşma içinde, nisbî önemi azalan bu gibi alt - kesimlerde dondurmak, a) ihracat gelirinin ithalât giderinden daha yavaş süratte artması dolayısıyla, (dış yardım, yabancı sermaye, döviz kontrol sistemi bir tarafa) gelişme hızını düşürmeyi; b) süratle genişlemeyen dünya piyasasında daha fazla satabilmek için, rakipleri, daha düşük fiyatta satarak bertaraf etmeyi, yani, mübadele hadlerini aleyhe döndürmeyi veya devalüasyonu göze almak demektir.

Gıda ve dokuma sanayilerinin dünya ticaretinde nisbî payı azalan niteliğine karşılık, 1929 - 59 yılları arasında, makina - teçhizatın payı % 14.5'dan % 24.8'e, ulaştırma vasıtalarının payı, % 9.8'den % 16.5'ğa, kimyasal maddelerin payı % 8.5'dan % 12'ye yükselmiştir. Bundan başka, işlenmiş gıda maddeleri dahi — daha önce görüldüğü gibi — AET'nin Ortak Piyasa Düzeni sistemine dahil edilmiş olduklarında, tarım politikasının sistemine dahil ol-

maktadır. Türkiye'nin ihraç edebileceği (şeker gibi), işlenmiş pek çok gıda maddesi bakımından, AET'nin büyük üretim fazlaları verdiğine de, daha önce değinmiştik.

Dokumaya gelince: sentetik lifli dokuma hariç, pamuklu dokuma azgelişmiş ülkelerin başlıca sınaî mamul ihraç maddesidir; fiyat rekabeti bu malda çok şiddetlidir. Nitekim, Türkiye de, 1964 - 65'de vergi iadesi sistemine geçilince, pamuklu dokuma ihracatını, 1.62 milyon dolardan 2.88 milyon dolara çıkarmış; fakat, iç fiyat seviyesi yükselişleri vergi iadesinin etkisini bertaraf edince 500 bin dolara düşmüş, 1968'de % 56 gibi çok yüksek bir orana kadar yükseltilmesinden sonra 3.5 milyon $'a, toplam dokuma 1969'da 7.3 milyon dolara yükselmiştir. Bu olgu, dokuma gibi rekabetin çok şiddetli, malın nisbeten homojen olduğu alanlarda, fiyat rekabetinin ihracata çok etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye, bu alanda, yabancı firmalarla iç ve dış pazarlarda rekabet edecek gibi gözükmektedir. Ancak, daha fantezi dokumalarda, Avrupa malı kullanmağa meraklı mutlu azınlığın Avrupa dokumalarını tercih ederek, salt bu merakı dolayısıyla iç piyasada kendi tutumuyla yerli dokumaları rekabet edemez duruma getirmesi de mümkündür. Tabiî, işlenmiş gıda maddeleri ve giyim eşyası için de aynı şey sözkonusu olabilir.

Bu geleneksel imalât sanayii ürünleri dışında, yabancı sermayenin hâkim olduğu üretim dalları da, AET firmalarıyla rekabet edebilir; veya rekabeti gereksiz hale getirebilir. Çünkü, bunların önemli bir kısmı, esasen AET firmalarının kendi Türkiye dallarından ibarettir. Bugün, Türkiye'deki düşük gelişme seviyesinde, makina - elektrik makinaları, kimya sanayiinin birçok dalları (ilâç, boya) oto lastikleri, karayolları taşıt araçları alanlarında yabancı sermaye hâkimiyeti vardır. Ancak, yabancı sermayenin bu yan dalları, Türkiye'ye, dış ticaretteki koruma duva-

rının, mal ihracını engellemesi dolayısıyla gelip yerleşmiştir. Bu koruma duvarı kalktıktan sonra, burada kalmayı kârlı görüp görmeyeceği, AET ülkelerinden birindeki anafirmadan buraya yapacağı ihracatın, burada üretime devama nazaran, kârlı olup olmamasına bağlıdır. Burada artık, yabancı sermayeye ait yan firma ile ana firma arasında rekabet değil, fakat, piyasa paylaşmasının ana firmanın kârını maksimumlaştırması sözkonusu olmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilâtı'nca yapılan araştırmalar, şeker ve içki sanayileri bir tarafa bırakılırsa, Türk imalât sanayiinde istihlâk vergili iç fiyat endeksinin (9 TL = 1 $ kurunda) AET ülkelerindekinin 1.80 değerinde olduğunu, yani % 80 oranında yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Dış fiyatlara göre vergili iç fiyatlarda görülen bu % 80 oranındaki yüksekliğin 33 puanının iç fiyatlara binen dolaylı vergi yükü, 22 puanının kâr marjlarının yüksekliği, 25 puanının da girdi fiyatlarının yüksekliği ve üretim faktörleri verimliliğinin düşüklüğüyle ilgili olduğu tesbit edilmiştir. Bu, imalât sanayiinin tümü gözönünde tutulduğunda ortaya çıkan bir gerçektir. Alt - imalât kesimleri ayrı ayrı gözönünde tutulduğunda, herbirinin rekabet gücü farklıdır. 10 Ağustos 1970 devalüasyonu, istihlâk vergileri hariç AET - Türk imalât sanayii fiyat farkı olan % 47'lik oranı kısmen bertaraf etmiş sayılabilir; şu kadar ki, iç piyasada enflasyonist fiyat artışlarının önlenebildiği bir ortam yaratılabilsin. Ancak, ithalâta büyük ölçüde bağlı sanayi dallarının % 66.6 oranındaki devalüasyondan hiç etkilenmeyeceği düşünülemez.

Fakat, daha önemli olan, Türk imalât sanayiinin çeşitli mallar itibariyle fiyat dağılımıdır. Yukarda değindiğimiz ortalama fiyat farkı bu fiyat dağılımının ancak bir tartılı ortalamasından ibarettir. Prof. Ahmet Aker'in yaptığı bir araştırmaya göre, (Türkiye Endüstrisi ve Ortak

Pazar, Istanbul 1970) bu fiyat dağılımı gözönünde tutulduğunda, Türkiye'deki birçok malların değil 15 TL. eşit bir $ kurunda, 600 - 700 TL. eşit bir $ kurunda dahi AET sanayii ile rekabet gücü yoktur. Bu çok önemli araştırmanın ortaya koyduğu en önemli gerçekler ise kısaca şunlardır: a) Bir sınaî malın ithal oranı ne kadar yüksekse, fiyat rekabet gücü de o kadar düşüktür; yani montaj - ambalaj niteliğindeki sanayi dalları en düşük rekabet gücü olanlardır; b) gelişme dinamiği en yüksek, fakat, Türkiye'de henüz gelişmeye başlamış, teknolojik bakımdan en ileri sınaî mamullerin fiyat rekabet gücü çok düşüktür; c) Türk sınaî mamullerinin fiyat dağılımı, yani Türk ve AET piyasasında aynı sınaî mamul için eşit fiyat sağlayacak dolar kuru 4 - 5 TL eşit bir $ dan başlayıp, fiyatların hiçbir kurda eşitlemeyeceği çok geniş bir «spektrum» göstermektedir (*).

Bu araştırmanın ortaya koyduğu gerçeklere göre, Türk imalât sanayii ancak geleneksel pamuklu dokuma gibi mallar veya yabancı sermayenin bulunduğu ve serbest dış ticaret sistemi içinde Türkiye'de kalmayı kârlı bulduğu dallarda fiyat rekabeti yapabilecek (tabiî, fiyatın rekabet gücünü belirleyen tek etken olmadığını tekrar belirtelim); yani bu alanlarda donup kalacak; rekabet gücü olmayan en önemli mallarda, tasfiye olacak veya yine yabancı sermayeye dayanmak zorunda kalacaktır. Ne var ki, AET'nin tarım politikası dolayısıyla, Türkiye, mutlaka sınaî mamul de ihraç etmek zorundadır. AET içinde yabancı sermayenin gelerek Türkiye'nin sa-

(*) A. Aker'in sözkonusu araştırmasında 500'e yakın sınaî mal için fiyat karşılaştırması yapılmıştır. Okuyucu bu fiyat dağılımı için Robert Kolej tarafından yayınlanan bu araştırmaya bakmalıdır. İKV'nin «Türkiye ve Ortak Pazar'da Perakende Fiyat Karşılaştırması» da iyi bir kaynak olmakla beraber, bilimsel açıdan bazı yetersizlikleri vardır.

nayileşmesini öneren yerli sanayicilerin gözden uzak tuttuğu çok önemli bir gerçek de şudur: Dünya ekonomi tarihinde, yabancı sermaye, ancak şu iki halde ihracat için üretime yönelmiş gözükmektedir: geldiği yabancı ülkenin (madenler, ormanlar vs... gibi) mutlak üstünlüklerinden yararlanıp, kendi ana ülkesinde üretim için gerekli hammaddeleri üretmek ve ana ülkeye ihracat yapmak; geldiği yabancı ülkenin ucuz elemeği şeklindeki mukayeseli üstünlüğünden yararlanıp (giyim sanayii için özellikle) daha düşük maliyetle ürettiği malları ihraç etmek. Bugüne dek, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye bu nitelikte olmadığı gibi, ihraç için geldiğini belirttiğimiz yabancı sermaye de, «tipik sömürge» lere gitmektedir. Kısacası, ihracata yönelmek için yabancı sermaye bir imkân değil, bir köstek olarak gözükmektedir. Yabancı patentlerle çalışan yerli sermaye de, anlaşmalara ihracatı önleyen kayıtlar konması, veya ancak belirli piyasalara ihraç olanağının tanınması dolayısıyla, ihracat gücünü yitirmektedir. Yani, iç piyasada yabancı sermaye veya yabancı lisansla çalışan sanayi dış piyasada AET firmalarıyla rekabet edemeyecek duruma düşmektedir. Ayrıca, yabancı sermayenin (Türkiye'de petrol ve boraks gibi madenlerde ve ilâç hammaddesi üretiminde çok açıkça görüldüğü gibi) yerli üretimi genişletmek değil, fakat, genişlemesini önleyerek, kendi dünya tekelini elinde tutmak için çaba göstermesi de, çok yaygın bir olgudur.

Türk sanayiinin rekabet gücü sözkonusu olduğunda, gözönünde tutulması gereken çok önemli bir gerçek de şudur: Türkiye'de sadece bazı sanayiler yeni gelişen «bebek sanayi» değil, fakat, bütün Türk sanayii bebeklik çağındadır. Türk sanayii yabancı rekabete açıldığında, bugün kurulmamış bulunan sanayiler kurulamayacaktır. Her ne kadar, Geçiş Dönemiyle ilgili Katma Protokol'de bunları gözönünde tutan hüküm olduğu söylenebilirse de,

kısa süre içinde yabancı rekabete açılacağını ve AET fiyatları üzerinden rekabet edeceğini düşünen yerli sanayi bu alanlara girmeyecektir.

Soru 65 : Küçük sanayiin rekabet gücü nasıldır?

Nihayet, Türk imalât sanayiinin rekabet gücü üzeriden dururken, «küçük sanayie» de temas etmek gerekir. Küçük sanayi, ya büyük sanayii tamamlayıcı nitelikte fonksiyona, ya da ona rakip — yani, fabrika üretimi ile aynı malları üretmek gibi — bir fonksiyona sahip olabilir. Türkiye'de küçük sanayi genellikle ikinci niteliktedir. 1963 sanayi sayımına göre, imalât sanayiindeki toplam işyerleri sayısının % 98.1'i, ücretle çalışanların % 30.6'sı, ve üretimin % 24.7'si küçük sanayide toplanmaktadır. Korunmuş iç piyasada fiyatlar, bu marjinal sanayiin de — rantsız olarak — yaşamasını sağlamaktadır. Küçük sanayiin marjinal niteliğini ve rekabete dayanıksızlığını 1951 - 53 yıllarındaki liberasyon ortaya koymuştur: imalât sanayii katma değeri içinde küçük sanayiin payı 1950'de % 48'den, 1951'de % 46,ya, 1953'de %41'e düşmüş; dış ticaret sıkıntılarının başladığı 1955-57 döneminde tekrar % 47'ye kadar yükselmiştir. Küçük sanayi, rekabete dayanacak şekilde örgütlenmedikçe, gümrük indirimleri ve kotaların kaldırılmasından öncelikle etkilenecek ve tasfiye olacaktır. İktisadî etkinliğin yükselmesi bakımından bu sanayiin tasfiyesi kabul edilse de, sosyal yönü çok önemlidir: çünkü DPT çalışmaları (DIE'den tarif, kapsam farkı vardır) 1965'de, el sanatları ve küçük sanayide istihdamı 700 bin olarak göstermektedir. Marjinal nitelikte olduğu, nasıl olsa Türkiye sanayileştikçe, küçük sanayiin tasfiye olacağı gibi nedenlerle, fiyat ve kalite rekabet gücü düşük, ancak korunmuş bir piya-

sada yaşayabilen küçük sanayi dış rekabete açıldığında tasfiye olursa, 700 bin kişiye yeni istihdam nerede yaratılabilecektir? Kesin olan olgu, küçük sanayiin yaşayamayacağıdır. Nitekim, son yıllarda, İtalya ve Yunanistan'da bu nitelikteki kuruluşlar, süratle tasfiye olmağa başlamıştır. Ne var ki, bu ülkelerde, küçük sanayi toplam istihdamın ancak oldukça küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Oysa, Türkiye'de, eldeki rakamlara göre, bu alanlarda çalışanların sayısı, büyük imalât sanayiindekinin de üstündedir.

Soru 66 : Türk sanayiinin bu rekabet gücüne göre nasıl sonuçlar beklenebilir?

AET firmalarıyla rekabet edemeyecek üretim dalları, gelişmesi en dinamik, en süratli, ve teknolojik bakımdan en ileri mallardır. Bunlar, tasfiye olacak; bu dallarda üretim ve istihdam azalacaktır; rekabet, piyasada en güçlü olanı yaşattığı ölçüde, Türkiye'de bu mallar üretilmeyip, ithal edilecektir. Böylece, Türk sanayii, bugünkü azgelişmiş yapısında donup kalabilecektir.

İkinci bir imkân, yabancı firmalarla rekabet edemeyen, kârlılığı azaldığı için o sanayi dalında faaliyetini tasfiye eden yerli özel sanayiin yerini, düşük kârlılıkla yetinen veya malî sübvansiyonla yaşayan kamu teşebbüslerine bırakabilmesidir. Geçiş Dönemi Katma Protokolü bu noktada bize açıklanmış olmamakla beraber, Harmel'in sözlerinden 22 yıllık süre içinde malî sübvansiyonların devam edeceği anlaşılmaktadır. Böylece, yerli özel sanayiin terkettiği alanı kamu teşebbüsünün alması mümkün gibi gözükmektedir. Çünkü, Ankara Antlaşmasında hiç değinilmiş olmamakla beraber, Roma Antlaşması bunun serbest bırakıldığını belirtmektedir. Ne var ki, kamu te-

şebbüsü Geçiş Döneminde malî sübvansiyonla yaşatılsa da, ürettiği malı ne iç ne de dış piyasada satamıyorsa, bir süre sonra biriken büyük stoklar karşısında, kaçınılmaz şekilde faaliyetini tatil etmek zorunda kalacaktır. Yani, düşük kârlılıkla yetinse, malî sübvansiyonlarla Geçiş Döneminde yaşatılsa da, kamu teşebbüsü dahi rekabet edemeyince tasfiye olur. Kaldı ki, Geçiş Dönemi sonunda, her türlü malî sübvansiyon tamamen sona erecektir. Türkiye bu avantajı da kaybedecektir.

Yukardaki alternatifler, Ortak Pazar ile Türk imalât sanayii arasında «rekabet» bulunduğu varsayımına dayanmıştır. Oysa, eksik rekabet şartlarının geçerli olduğu imalât sanayiinde, rekabet yoluyla tasfiye yerine, birleşme de geçerli olabilir. Bu halde, yabancı mallarla rekabet edemeyen yerli malları üreten firmalar, tasfiye olacak yerde, yabancılar tarafından satın alınır; ve yabancı firmanın dalı olarak faaliyetine devam eder. Diğer bir deyişle, Türkiye'ye sürekli yabancı sermaye girişi olur ve yabancı sermaye elinde yerli sanayi üretime devam eder. ABD firmalarının İngiltere ve AET ülkelerindeki, elektronik, kimya, taşıt araçları firmalarını rekabetle tasfiye edecek yerde, rekabet edemeyeni ele geçirmek biçiminde belirlenen davranışları, bu ihtimalin de kısmen geçerli olabileceğini göstermektedir. «Büyük balık küçük balığı yutar» diye ifadelendirilen tabiat kanununun piyasadaki görünümü, kısmen, bu yöndedir.

Ancak, bunun da çeşitli sorunlara yolaçacağı açıktır. Bir kere, daha önce belirtildiği gibi, yabancı sermayenin eline geçen yerli firmalar, ihracata ya hiç katkı yapmamakta; ya da, ulaştırma masraflarından tasarruf sağlayabilen dar piyasalara yapmaktadır. Meselâ, bir Batı Almanya firmasının eline geçen yerli bir firma, Batı Almanya'daki ana firmanın Batı Avrupa'daki pazarlarına ihracat yapmayacak, sadece iç piyasa veya yakın olduğu Orta Do-

gu pazarına ihracat yapacaktır. Bu, Türkiye'de imalât sanayiinin ihracata katkısının çok düşük olmasına yolaçacak; ihracat yine tarıma dayanmağa devam edecek demektir. Buna karşılık, kâr transferleri, ihracata katkı yapmayan bu sanayilerin sürekli döviz çıkışı yaratmaları demektir. Ayrıca, aramalları dış piyasalardan, firmanın bağlı olduğu ana firmadan ithal edilecek ve döviz gideri daha da büyüyecektir. Bugün, Türkiye'deki yabancı sermayeli firmalar, aynen yukarda belirtildiği biçimde davrandığı için, belirtilen ihtimaller gerçeğe çok yaklaşıktır.

İkinci bir mesele, daha çok toplumsal - politik niteliktedir. Bugün, Alman firmaları Fransız firmalarını, Fransız firmaları da Alman firmalarını (veya diğer Ortak Pazar üyeleri aynı biçimde karşılıklı olarak birbirlerini) yuttukları için, toplumsal - politik sorun doğmamaktadır. Ancak, Türk firmaları için aynı olgu geçerli olmaksızın, Türk sanayii, yabancı sermaye eline geçerse, çok önemli bir sorun ortaya çıkar: bu da, Türkiye'nin AET içinde müteşebbis sınıfına sahip olmaksızın, sanayie hâkimiyeti olmaksızın, yabancı sermayenin kendi sanayiine hâkim olmasıdır. Bu da, Türk halkının emekçi, yabancıların müteşebbis - yönetici sermayedar olduğu bir sınıfsal yapıyı oluşturur. Kanımızca, bu toplumsal - politik nitelikteki sorun, iktisadî sorunlar yanında, ihmal edilebilecek nitelikte değildir. Kurtuluş Savaşı, yabancı sermaye ve müteşebbis egemenliğinde sömürülen Türk halkını kurtarmak için yapılmıştır. AET'ye üyelik, dün vatandan sürdüğümüz Yunanlılar, Fransızlar, Almanlar ve bunların sermayelerini, tekrar, aynı koşullar altında vatana davet etmek; eski sınıfsal yapı ve sömürü düzenini tekrar oluşturmak yolunu açabilecektir.

Soru 67 : Türk tarımının AET tarımıyla rekabet gücü nasıldır?

AET'nin Ortak Tarım Politikasına dahil ürünler (hububat, şeker, meyva ve sebze, nebatî yağ, hayvansal ürünler, şarap) üç yönlü bir fiyat politikasına tabidir: a) bir tavan fiyat sistemi olan temel fiyatlar; b) taban fiyat sistemi olan müdahale fiyatları; c) üçüncü ülkelere karşı koruyucu gümrük resimleriyle, Topluluk içi fiyatları dış dünyadan yüksek tutan referans fiyatları ve prelevman sistemi. Temel gıda maddelerinin tümünü kapsayan bu sistem, bir taraftan üçüncü ülkelerin bu tarım ürünlerinde fiyat rekabetini bertaraf etmekte, bir taraftan da, Topluluk içi fiyat rekabetini, bir taban ve tavan seviyesi içinde muhafaza etmekte; gerçekte, aynı tavan ve taban fiyatlar, bütün Toplulukta geçerli olduğuna göre, bunu da bertaraf etmektedir. Türkiye, Geçiş Dönemine girerse 22 yıllık süre sonunda, sözkonusu ürünler için, bu fiyat sistemine intibak edecek ve ürünlerinin Topluluk içi serbest dolaşımı sağlanmış olacaktır.

AET, tarımda yapı karşılaştırmalarıyla ilgili olarak belirttiğimiz gibi, bu yüksek fiyat sistemi içinde bazı tarım ürünlerinde çok büyük stoklarla karşı karşıya kalmıştır. Sistemin temel amacı, AET üyelerinin bu gıda maddeleri ihtiyacını AET içinden karşılamaları, belirli bir fiyat seviyesinde o üründen fazlalık veren üyenin, tüketim açığı olan diğer üyeye ihracat yapabilmesidir. Eğer tüketim açığı veren üye, AET içinden değil de üçüncü bir ülkeden ithalât yaparsa, iç-dış fiyat farkını FEOGA'ya ödemektedir. Böylece, üçüncü ülkelerin bu temel ürünlerde fiyat rekabeti yapması — belirli sınırlar dışında — önlenmiş olmaktadır. Böylece, mesele, Topluluk içi fiyat sisteminde, Topluluğun veya bazı üyelerin büyük tüketim açığı verdiği ürünleri bulmağa kalmaktadır.

Halen, Ortak Tarım Politikasına dahil ürünlerden, şeker, hububat ve tereyağı gibi süt mamullerinde çok büyük stok fazlaları vardır. Buna karşılık, Türkiye'de,

sadece şekerde büyük stoklar vardır ve Türkiye'de — dolaylı vergi hariç fabrika satış fiyatı — AET'dekinden daha yüksektir. Türkiye'de hiç stok bulunmayan tereyağının fiyatı ise, AET'den % 150 daha yüksektir. Diğer bir deyişle, bugünkü fiyat seviyesi veri kabul edilirse, Türkiye AET'nin Ortak Tarım düzenine intibak ettikçe, şeker fabrikaları, tereyağı fabrikaları zarar edip kapanacak, Türkiye AET'den bu ürünlerin ithalâtçısı olabilecektir. 1 $ = 9 TL. üzerinden yapılan hesaplar, AET'de şeker müdahale fiyatının 197.5 kş, Türkiye'de fabrika satış fiyatının toz şekerde 215, kesme şekerde 230 kuruş olduğunu göstermektedir. 10 Ağustos devalüasyonu kuru 1 $ = 15 TL'ye değiştirdiğinde, % 66.6 oranındaki devalüasyonla, bu fiyat farkının ne ölçüde giderilebildiği (bu satırların yazıldığı sırada) belli değildir. Ne var ki, şekerde bu fark giderilmiş olsa da, devalüasyon, sütlü mamuller için bu farkı hiçbir şekilde gidermemiştir. Türkiye'nin AET'den bu ürünlerin ithalâtçısı olması kesin bir sonuçtur. Çünkü, fiyatların AET seviyesine düşmesi halinde, bir taraftan üretim azalırken, bir taraftan da hem fiyat hem gelir elastikiyeti çok yüksek olan bu ürünlerin tüketimi artacaktır.

Hububatta, Türkiye esasen net ithalâtçıdır. Bu bakımdan, Türkiye, Ortak Politikaya intibak ettikçe AET'nin hububat stoklarına yeni bir piyasa açılmış olacaktır. Ne var ki, halen Türkiye'de hububat fiyatı AET'den daha düşük olduğu gibi, Türkiye, esas itibariyle, ABD'den çok daha düşük fiyatlı buğday ithal etmektedir. Bu halde, tipik bir ticaret saptırılması sözkonusu olmakta ve Türkiye'nin bugünkü ithalât miktarı ve fiyat seviyesine göre, yıllık buğday ithal giderinde 10-20 milyon dolarlık bir artış ortaya çıkmaktadır. AET'nin yüksek fiyat sistemi, Türkiye'de de buğday üretimini teşvik ettiği ölçüde, Türkiye'nin ithalâtı azalabilir, fakat, bugünkü yüksek AET

yumuşak buğday stokları dolayısıyla AET'ye ihracat ancak sert buğday için sözkonusu olabilir. Çünkü, AET bu sonuncuda net ithalâtçıdır.

AET daha doğrusu İtalya, yılda net 100 bin ton zeytinyağı ithal etmektedir; Türkiye, İspanya ve Kuzey Afrika ülkeleri yanında Topluluğa ihracatçıdır. Türkiye bu üründe rekabet edip zeytinyağı ihracına devam edebilecektir.

AET, yılda ortalama 200 milyon $ tutarında sığır etini Topluluk dışında ithal etmektedir; Türkiye'de ise, sığır eti fiyatları AET'den % 20-25 kadar düşüktür. Halen Türk hayvancılığı, yerli halkın tercihlerine uygun olarak, koyun üzerinde yoğunlaştığı halde, AET'de talep, yüksek kaliteli sığır etine bulunmaktadır. Türkiye'de de Ortak Tarım Politikası düzeni içinde fiyatlar yükseldikçe, sığır eti üretimi teşvik olabilir ve Türkiye bu alanda rekabet edebilir. Ancak, AET'de Türk etlerine karşı — kalite düşüklüğü dolayısıyla — birtakım önyargılar vardır. Bu da, rekabeti engelleyen, çok önemli bir neden olmaktadır.

AET, Ortak Tarım Politikasına dahil bulunan meyve ve sebzede, aynı zamanda çok büyük üreticidir. Portakal, limon, mandalin, elma, armut, şeftali, sofralık üzüm, domates, karnıbahar gibi meyve ve sebzenin dahil bu-

Üzümde	% 148
Elmada	% 141
Şeftalide	% 117
Domateste	% 116
Armutta	% 105
Lahanada	% 101
Karnıbaharda	% 98
Soğanda	% 92
Narenciyede	% 64

lunduğu bu grupta (ve diğer bir iki sebzede) AET'nin 1970-75 döneminde kendi kendine yeterlik derecesinin (İKV hesaplarına göre) şöyle olacağı hesaplanmıştır:

Yani, asıl açık narenciyede bulunmaktadır. Fakat, AET, üretim-tüketim dönemi farkları, kalite dolayısıyla bazı üyelerin Topluluk içi yerine Topluluk dışından tüketim açıklarını karşılamayı tercih etmeleri, bu ürünlerin ithalâtına da imkân vermekte, tabiî bu arada elinde büyük üretim fazlası bulunan ülke, ihracat da yapamazsa, elindeki üretim fazlalarını imha etmek zorunda kalmaktadır. İtalya'nın birkaç yıl önce 30 bin ton portakalı imha etmesi veya 1967-68'de 300 bin ton elma, 38 bin ton karnıbaharın imhası buna iyi bir örnektir. Halen, bir miktar limon ve satsuma cinsi mandalina ile bir miktar sofralık üzüm dışında, Türkiye AET'ye taze meyve ve sebze ihraç edememektedir. Bunun başlıca nedeni, AET'nin aradığı kalite yüksekliği ve yaş meyve-sebze pazarlamasının örgütlenmesi çok güç, üçüncü ülkelerle bu bakımdan rekabetin çok şiddetli bir olgu olmasıdır. Nitekim, Türkiye'de son bir iki yıldır büyük ölçüde artırılan domates üretimine karşılık, ihracat yapılamayınca, bunlar çürümeye bırakılmıştır.

Ortak Tarım Düzeni'ne dahil ürünlerin incelenmesi, bu düzenin, Türk tarımını AET'nin kendi tüketim fazlası ve tüketim açığına göre ihtisaslaşmak zorunda bırakacağını göstermektedir. AET'de tereyağı ve süt mamulleri fazlası olduğu için Türkiye kendi üretimini tasfiye edecek; sığır eti açığı olduğu için hayvancılığını bu yönde geliştirecek; meyve-sebze üretimini de çok zaman mevsim dönemine göre ihtisaslaştırmak zorunda bırakacaktır. Buna karşılık, şimdi kendi kendine yeter olduğu (tereyağı gibi) alanlarda, net ithalâtçı durumuna gelecektir. Gerçekte, Ortak Tarım Politikasına intibakın sonucu, sanayideki rekabetin vereceğinden farklı değildir: öyle ki,

sanayide rekabet nasıl, Türkiye'de dokuma ve emek-yoğun veya geleneksel birkaç sanayi dalının yaşamasına olanak verecekse, tarımda da intibak AET'nin tüketim açığı ve tüketim fazlasına göre olacaktır. Temel gıda maddelerinde, belirli bir piyasaya bu denli bağımlı hale geldikten sonra, Türkiye'nin bütün ekonomik ve politik özgürlüğünü yitireceğini söylemek, herhalde, fazla mübalâğa değildir.

Ortak Tarım Politikası dışında kalan ürünlerden bir kısmında, (pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm-kuru incir) Türkiye, bugün, AET'ye belli başlı ihracatçılar arasındadır; bu geleneksel ihraç ürünlerinde rekabet gücünü kaybettirecek çok önemli Türkiye içi ve Türkiye dışı nedenler olmadıkça, rekabet gücünü sürdürebilecektir.

Ancak, tarım konusunda üzerinde önemle durulması gereken nokta şudur: AET'nin Ortak Tarım Politikası, Türkiye'nin nisbî fiyat sistemini altüst edecek bir niteliktedir. İngiltere gibi, gıda maddeleri harcamalarının toplam harcamalar içinde payının %10 kadar olduğu bir ülke dahi, AET'nin bu tarım politikasının sonuçlarından çekinmektedir. Oysa, Ortak Tarım Politikasına dahil olan temel gıda maddelerine yapılan harcamalar, Türkiye'de, toplam tüketim harcamalarının % 35'i kadardır. Bir ekonomide bu denli önemli yer kapsayan mal gruplarının nisbî fiyat sisteminin altüst edilmesi, Türkiye'nin her alanda rekabet şansını yitirmesine sebep olabilir. Ayrıca, bu nisbî fiyat yapısı farkları, Türkiye'yi birçok mal için (tereyağı ve diğer süt mamulleri gibi) ithalâtçı bir ülke durumuna getirebilir.

Bundan başka, daha önce değindiğimiz Mansholt Planı 1970-80 döneminde uygulanıp, verimlilik de artırıldığında ve AET kendi tarım ürünleri için dış piyasalara çıktığında, Türkiye temel tarım ürünleri üretimi dahi baltalanmış bir ülke haline gelebilir. Her şey bir tarafa, sa-

dece, bu tarım politikası ve temel tarım ürünlerindeki nisbî fiyat farkları, Türkiye'nin AET'de Geçiş Dönemi macerasına atılmasını önlemek gerekir.

Soru 68 : Ortak dış tarifenin uygulanması dolayısıyla, Türkiye nasıl bir rekabet karşısında kalacaktır?

Türkiye'nin, Ortak Dış Tarifeyi, bir olup-bitti olarak kabul etmesi, gerçekte, AET'ye üye olabilmek için, Topluluk dışı ülkelere de büyük tavizler vermesi demektir. Ortak Dış Tarifenin, bugün Türkiye'de uygulanan gümrük koruma tarifesinin altında olması, Türkiye'nin, AET'ye üye olabilmek için AET ülkelerine hiç olmazsa karşılıklı olarak, fakat, Topluluk dışı ülkelere hiç karşılıksız büyük tavizler verme yükümlülüğü altına girdiğini göstermektedir. Oysa, bugün GATT çerçevesindeki uygulama, bir ülkenin dış ticaret koruma politikasından diğerine vereceği tavizleri, karşı ülkeden alacağı tavizlere bağlaması biçimindedir. Türkiye, ihracatını artırmak bakımından önemli olabilecek bu tavizlerin hiçbirini üçüncü ülkelerden almaksızın, 12 - 22 yıllık süreler içinde bu tavizleri de vermeyi taahhüt etmiş olmaktadır.

Ortak Dış Tarifenin, Türkiye açısmdan tam bir «olup-bitti»yi ifade etmesi, AET üyelerinin bu tarifeyi çok güçlükle ve birbirleriyle mücadele ederek hazırlamalarından kolayca anlaşılabilir. Bu tarife, B. Almanya, Fransa, İtalya ve Benelux gümrük birliğinin, AET kurulmazdan önce ayrı ayrı dış dünyaya karşı uyguladıkları gümrük tarifesinin, ağırlıklı ortalamaları alınarak bulunmuş; bu ortalamalar ülkelerden birinin çıkarıyla bağdaşmadığı zaman, aralarında yeni müzakereler yapılmış ve uyum sağlanmağa çalışılmış; nihayet, GATT'ın, gümrük birlikleriyle ilgili

hükümlerine de uyacak biçime geldikten sonra, GATT onayından geçirilerek yürürlüğe konmuştur. Görüldüğü gibi, AET'nin bütün üyelerinin daha önce uyguladıkları gümrük tarifesi, Ortak Dış Tarifenin hazırlanmasında etkili olmuştur. (*) Oysa, Türkiye için böyle bir durum sözkonusu olmamaktadır. Kendi dış tarifesinden tamamiyle bağımsız olarak ve kendisinden çok farklı ekonomik yapıdaki AET ülkelerinin kendi çıkarlarına uygun biçimde hazırladıkları Ortak Dış Tarifeye, Türkiye'nin oldukça kısa sayılabilecek süreler içinde uyması gerekmektedir. Gümrük tarifeleri, her bir ülkenin kendi ekonomik yapısı ve diğer ülkelerle rekabet gücü gözönünde tutularak hazırlanmak gerektiği halde, Ortak Dış Tarife'nin Türkiye ekonomisiyle en ufak bir ilişkisi olmadığı, bu tarifelerden genellikle beklenen ekonomik hatta malî amaçların hiç birini gerçekleştirecek bir nitelik taşımadığı açıktır.

AET'nin Ortak Dış Tarifesi, dünya piyasalarında kendi rekabet gücüne göre ve bunu yükseltmeyi amaçlayan biçimde hazırlanmıştır. Bu dış tarife, esas itibariyle, sınaî mamuller için bugün Türkiye'nin dış tarifesine nazaran çok düşük olduğu gibi, birçok alanda ABD'dekinden de daha düşüktür. Kendilerinin üretici olmadığı, fakat, Türkiye'nin belli başlı üreticisi olduğu hammaddelerde, sanayie dış piyasalarda rekabet gücü kazandırmak için gümrük tarifesi çok düşük, hatta bazan pamukta olduğu gibi sıfırdır. Dünya piyasalarında rekabet gücü çok yüksek olan gemi sanayii, demiryolu makinaları gibi makina sanayii, sentetik maddeler, diğer kimyevî maddeler gibi

(*) Yunanistan'a, kendi ihraç ürünlerinin Ortak Dış Tarifesinde AET'ce yapılacak değişikliği veto hakkı tanındığı halde, Türkiye'ye bu hak verilmemiştir. AET, Türkiye'nin ihraç ürünlerinin Ortak Dış Tarifesiyle istediği gibi oynayıp, Türkiye'ye yeni rakipler yaratabilir veya ihraç olanağını ortadan kaldırabilir.

kimya sanayii ürünleri için gümrük tarifesi, ABD ve İngiltere'ninkinin altındadır. Buna karşılık, AET, tarımını korumak için, kendi üyelerinin üreticisi olduğu tarımsal ürünler ve mamul gıda maddelerinde dünya fiyatlarının çok üstünde bir fiyat düzeyini tutabilmek için, çok yüksek oranda bir koruma uygulamaktadır. AET'nin ortak üyesi statüsündeki denizaşırı ülkelerin malları da AET'ye gümrüksüz girmektedir.

Türkiye'nin 12-22 yıllık Geçiş Dönemi süresi içinde, bu ortak dış tarifeye de intibak ederek, sadece AET değil, fakat, üçüncü ülkelerle de rekabet etmesi gerekecektir. Bugünkü Türk koruma politikasına nazaran AET'nin çok düşük oranlı sınaî mamul tarifesi dolayısıyla, Türk firmalarının AET firmaları yanında ABD firmalarıyla, İngiliz firmalarıyla da rekabeti gerekecek; AET'nin denizaşırı ülkelerinden gelen ucuz fiyatlı tropikal ürünler ve emekyoğun mallar Türk piyasasını dolduracaktır. Yani, Türkiye, Ortak Dış Tarifenin niteliği dolayısıyla, bugün uyguladığı koruma politikasının tam tersi bir uygulamaya girecektir. Sanayii koruyacak yerde tarımı koruyacak; AET'nin eski sömürgeleridir diye bu denizaşırı ülkelerin mamulleri ve tarımsal ürünlerine kapılarını açacaktır.

Türkiye'nin bu denli şiddetli dünya rekabetine 12-22 yıl gibi kısa süreler içinde açılmasının iç üretimi baltalayıcı, tüketimi yükseltici ve ödeme dengesini altüst edici etkilerinden kendisini korumasının tek çıkar yolu, sürekli devalüasyonlar yapmak olacaktır. Prof. Üstünel'in de belirttiği gibi, dolar fiyatının Geçiş Dönemi sonuna kadar 50 TL'ye çıkarılması, bu şiddetli rekabet karşısında, Türkiye'nin elindeki - geçici koruma dışında - tek politika tedbiri olacaktır.

Ortak Dış Tarife, aynı zamanda Türkiye'nin AET dışı ülkelerle ekonomik ve politik ilişkilerini de zedeleyici

bir nitelik taşımaktadır. Daha önce görüldüğü gibi, Türkiye daha Ortak Dış Tarife sistemine girmezden önce dahi, Hazırlık Döneminde, ithalâtı, AET'ye yönelmiş; özellikle ABD'nin ithalât içindeki payı önemli derecede azalmıştır. Ortak Dış Tarife'nin uygulanmaya geçilmesi bu ilişkiyi daha da zayıflatacak, Türkiye'nin ithalâtı, artan ölçüde AET'ye bağlanacaktır. Bunun Türk-ABD ilişkilerinde iki yönlü olumsuz etkisi olabilecektir: a) ABD, Türkiye'nin «zenginler kulübü»ne üye olduğu gerekçesiyle, kendi ekonomik yararı azalan Türkiye'ye yaptığı dış yardımı azaltabilecek; b) aynı gerekçeyle, azgelişmiş ülkelere yapılması tasarlanan ticaret yoluyla yardım, yani bunların sınaî mamullerine birtakım imtiyazlar tanıyarak ithal etme olanağından Türkiye'yi yoksun bırakabilecektir. Nitekim, bu sonuncu husus, GATT çerçevesindeki müzakerelerde sözkonusu olmuştur; gerçekleşmesi muhal bir olgu değildir. Bu da, ABD piyasasında, diğer azgelişmiş ülkeler karşısında, Türkiye'nin rekabet gücünü azaltıcı bir olgu olacaktır.

Ortak Dış Tarifenin bir diğer olumsuz etkisi, Türkiye'nin RCD içindeki ortakları İran ve Pakistan'la olan ilişkileri bakımından sözkonusudur. Bugün, bu üç ülke, ortak yapımına katıldıkları sınaî mamulleri birbirlerinden gümrüksüz ithal etmektedir. Bu da, sınaî tesisin kurulduğu ülkeye, diğer ülkeler yanında rekabet üstünlüğü vermektedir. Türkiye, Ortak Dış Tarifeyi RCD'nin diğer üyelerine uyguladığında, kendisinde bulunan tesisler için bunlardan aldığı tavizleri de hiç kuşkusuz kaybedecektir. Çünkü, bu tür tavizler, daima karşılıklı niteliktedir Bu da, Türkiye'nin İran ve Pakistan piyasasında sınaî mamuller için sahip olabileceği rekabet üstünlüğünü kaybetmesi demektir. Oysa, Türkiye'nin AET sanayiine intibakı sanayiini geleneksel alanlarda donduracağı halde, bu ülkelerin piyasası, önemli sınaî mamuller için iyi

bir sürüm alanı teşkil etmektedir. Aynı olgu, bazı tarım ürünleri için de geçerlidir.

Ortak Dış Tarife'nin, Türkiye'nin rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkisi, tabiî, bugün sınaî mamulleri için iyi bir pazar olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri bakımından da geçerlidir.

Soru 69 : Türkiye dış rekabetin etkisine ne zaman girecektir?

Geçiş Dönemi, 1965-67 yılı ithalâtının % 55'inin 12 yıl, % 45'inin de 22 yıl içinde gümrük resimlerinin sıfıra indirilmesini ve kotaların 22 yılda kaldırılmasına yönelen bir süre olacaktır. Buna dayanarak, Türk sınaî mamullerinin 12-22 yıl süreyle korunacağı; bu da, oldukça uzun bir süre olduğuna göre, Türk sanayiinin yeter ölçüde gelişme fırsatına kavuşacağı önerilmektedir. Ne var ki, bu öneri tamamiyle hatalıdır; gerçekte, Türk sanayii, bundan çok daha kısa süreler içinde yabancı rekabete açılmış olacaktır. Bunu basit bir örnekle açıklayalım:

Bir sınaî mamulün CIF ithal fiyatı 50 kuruş; bunun üzerindeki gümrük vergisi % 100 olduğu için, yurt içi satış fiyatı 100 kuruş; aynı mamulun yerlisinin fiyatı da 100 kuruş olsun. Bunun standart bir mal olduğunu kabul edelim. Aynı mal için aynı piyasada tek fiyat geçerli olacağına göre, yerli ve yabancı mal aynı fiyattan satılacaktır. Geçiş Dönemine girildiğini ve ilk yıl bu mal üzerindeki gümrük vergisinin % 10 oranında düşürüldüğünü kabul edelim. Bu halde, 50 kuruşluk mal % 90 oranında gümrük vergisi ödeyerek yurt içine 95 kuruşa girecektir. Eğer yerli mal, 100 kuruşluk fiyatta ancak piyasa koşullarında normal sayılabilecek bir kâr sağlıyor ve rant niteliğindeki kârı azaltarak yaşama olanağı bulamıyorsa, 95 kuruş-

luk yabancı malla, 100 kuruşluk yerli malın fiyat rekabeti yapması mümkün olmayacaktır. Yani, bu mal 12 yıllık listede bulunsa da, liberasyonun başladığı ilk yıl yabancı fiyat rekabetiyle piyasada satış olanağını kaybedecektir.

Ancak, şurası da bir gerçektir ki, gümrük resimleri indirilse de, kotalar, ithal malları fiyatlarını yüksek tutmak yönünde bir etki yapmağa devam edebilecektir. Asıl yabancı rekabetin etkisi kotaların kaldırılmasıyla kendisini belli edecektir. Kotaya tabi mallarda, yabancı malın yurt için fiyatını asıl belirleyen ithal edilen miktardır. Bunların fiyatları, aynı zamanda gümrük vergisine tabi olsalar da, gümrüklü fiyatın çok üstünde olabilmektedir. Meselâ, yukardaki örnekte verdiğimiz malın yurt içi fiyatı, 100 kuruş değil de, miktar tahdidi dolayısıyla 200 kuruş olabilmektedir. Bu halde, yurtiçi fiyatın düşmesi ve yabancı rekabetin başlaması kota tahditlerinin azalmasını izleyecektir. Meselâ, yukardaki malın 100 birimi 200 kuruşa, 120 birimi 100 kuruşa satılıyorsa, ithalâtında % 20 oranında artış; yerli fiyatla yabancı fiyatı aynı seviyeye düşürecek, kotalarda bundan sonra yapılacak gevşetme, yabancı fiyatı yerli fiyatın altına düşürecektir. Bu da, kotaların % 100 oranında kaldırılmasına gitmeksizin 2-3 yıl içinde gerçekleşebilecektir.

VII

ÖDEMELER BİLANÇOSU SORUNU

Soru 70 : Liberasyon ithalâtın seviyesini yükseltir mi?

İthalâtta liberasyon, carî döviz kurunda ithalâtçıların kendileri için kârlı gördükleri maldan istedikleri kadar getirebilmelerini ve bunun için gerekli dövizi satın alabilmelerini ifade eden bir deyimdir. Türkiye'de bugün, «teorik» olarak liberasyon oranı, yani toplam ithalât içinde yukardaki tanıma göre ithal edilebilecek malların toplama oranı % 40 kadardır. Geçiş Dönemi, AET'den referans yılı (1967) ithalâtı liberasyonunun konsolide edilmesini ve 22 yıl içinde % 100 olmasını öngörmektedir. Ne var ki, gerekli tashihler yapıldıktan sonra, Türkiye'nin referans yılındaki fiilî liberasyon oranı, konsolide edilen oranın ancak yarısına varabilmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye, Geçiş Dönemine girdiğinde, bugün fiilen uygulamakta bulunduğu liberasyonun bir kat fazlasını yüklenmek durumunda kalacaktır. Liberasyon oranı üzerinde bu denli durmamızın iki nedeni vardır: a) liberasyon oranı arttıkça, ithalâtın artma eğilimi büyümektedir; b) ithalâtın terkibinin değişme eğilimi ortaya çıkmaktadır. İkinci sorunu izleyen soruda incelemek üzere, şimdi, sadece birinci sorun üzerinde duralım.

Türkiye 1950-53 yılları arasında bir liberasyon dönemi yaşamıştır. Bu dönemin denemesi, liberasyonun ithalâtı artırma üzerinde ne denli etkili olabileceğinin en iyi göstergesidir. 1950 yılında, 780 milyon TL olan Türkiye ithalâtı, fiyatların da aşağı yukarı sabit olduğu bir dönemde, 1953'de 1.6 milyar TL'ye yükselmiş, yani üç yılda bir katı artış göstermiştir. İkinci Dünya Harbi içinde Türkiye'nin biriktirdiği bütün döviz ve altın stokları bu iki buçuk yıl içinde eridiği gibi; 1950'de 62.3 milyon TL olan ithalât fazlası, 1952'de 540.4 milyon TL'ye yükselmiş, nihayet, 1953 başında liberasyon denemesi durdurulmuştur. 540.4 milyon TL'lik dış açık, 1958 devalüasyonuna kadar Türkiye'nin kaydettiği en büyük dış açıktır. 1958 devalüasyonundan sonraki dış açığın (TL olarak) büyüme nedeni, devalüasyonun iç fiyat seviyesini yükseltmiş olmasıdır. Eğer dış açık dolar üzerinden değerlendirilirse, 1952'de 188 milyon dolardır ve ancak 1960 sonrası dönemde tekrar bu seviyeye varabilmiştir.

Liberasyonun ithalâtı ne denli artırma baskısı yarattığına ikinci bir örnek son yıllarda Yunanistan'ın geçirdiği denemedir. Yunanistan, AET'ye katılmazdan önce % 90 oranında ithalâtını libere etmiş bir ülkedir. Döviz gelirlerinin yarısından fazlası görünmeyen (hizmet ihracı) gelirleri niteliğindedir. Yunanistan'ın AET içinde carî işlemler bilançosu açıkları büyümeğe başlamış, 1969'da 360 milyon dolara yükselmiştir. Fakat, konumuz bakımından asıl önemli olan dış ticaret açıklarındaki artıştır. 1967'de 697 milyon dolar, 1968'de 780 milyon dolar, 1969'da 890 milyon dolara yükselen dış ticaret açığı, önemli ölçüde hizmet ihracı gelirleri (turizm geliri, göçmen ve işçi gelir transferleri, gemicilik hizmeti gibi) ile kısmen kapanmakla beraber, dış borçlanma (özel sermaye girişi hariç) 1968'de 70 milyon dolardan, 1969'da 165 milyon dolara çıkmıştır. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın deneme-

leri, sırasıyla, liberasyona geçişin ve liberasyon oranı yüksek olsa da AET'ye katılmanın, ithalât seviyesi üzerindeki etkilerini açık seçik ortaya koymaktadır.

Türkiye, bugün, en hafif bir deyimle, ithal mallarına doygunluktan çok uzak, daha gerçekçi bir deyimle, ithal mallarına susamış bir ülkedir. Elinde, artan ithalâtı finanse edecek döviz ve altın stoku da hiç yoktur. Geçiş Dönemine girilir girilmez, Türkiye fiilen kendisini, teorik olarak bulunduğu varsayılan, fakat, fiilen bulunmayan bir liberasyon oranını konsolide etmiş bulacak; bunu sürekli olarak da artırmak zorunluğuyla karşı karşıya kalacaktır. Bir an için döviz gelirlerinin veri olduğunu varsayarsak, bunun bir etkisi, daha önce diğer ülkelerden yaptığı ithalâtı AET'ye kaydırması; bir diğer etkisi de, borçlanma ve yabancı sermaye ithal etme eğiliminin yükselmesi olarak belirecektir. Türkiye, daha önce daha ucuz fiyatlarda üçüncü ülkelerden ithal edebildiği malları, daha yüksek fiyatta AET'den ithal zorunda da kalacak, ticaret saptırmasının tipik örnekleri ortaya çıkabilecektir. Bundan başka, Türkiye, bir taraftan dış borçlanma için, Konsorsiyum çerçevesinde, AET ülkeleri ve özellikle B. Almanya'ya bağlılığını artırırken, bir taraftan da yabancı sermaye ithal edebilmek için her türlü tavizi vermeğe hazır hale gelecektir. Nitekim, Yunanistan'ın son yıllarda yabancı sermaye ithali için gösterdiği kolaylıklar, artan ithalât baskısının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sermaye ihracı aşamasına gelmiş olan AET ülkeleri için, bir gümrük birliği içinde «garanti edilmiş» yatırım alanlarını elde bulundurmak, biçilmiş kaftan gibidir.

Ankara Antlaşmasının 20 nci maddesi, «Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması» Kısım başlığı altında, şöyle demektedir: «Âkit taraflar, Anlaşma amaçlarının gerçekleştirmesine yarayan Türkiye ile Topluluk Üyesi

devletler arasındaki sermaye hareketlerini kolaylaştırmak için aralarında danışırlar.»

«Âkit taraflar, Topluluk memleketlerinden gelen ve Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımı olabilecek sermayelerin Türkiye'de yatırımını teşvik eden her çeşit aracı araştırmaya çabalar.»

Aslında, AET ülkelerinin Türkiye'yi esas itibariyle bir yatırım alanı olarak düşündüğü, daha önce, Emile Noel'den naklettiğimiz pasajla açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Liberasyonun etkisi, dış ticaret açığını büyüterek, Türkiye'yi ödeme dengesi sağlamak için, yabancı sermaye ithaline her türlü tavize hazır hale getirmek olacaktır.

Soru 71 : «Türkiye'nin döviz kaynaklarının sınırlı olması ithalât artışını önleyerek yabancı rekabeti bertaraf edecektir ve Türkiye'nin gelişmesi etkilenmeyecektir» önerisi doğru mudur?

Bu görüş, şu öneriye dayanmaktadır: «Bugün, Türkiye'nin ithalâtı döviz gelirleriyle sınırlıdır. Geçiş döneminde, gümrük resimleri indirilmeğe, kotalar ve ithal yasakları kaldırılmağa başlasa da, döviz geliri artmadıkça, ithalâtın artması mümkün değildir. Dolayısıyla da, Ortak Pazar mallarının piyasayı kaplayacağı söylenemez. Dış ticaret kontrollerinin kalkması, ne ithalât miktarını değiştirir, ne de piyasayı Ortak Pazar'dan gelen malların istilâsına, bugünkünden fazla uğratabilir.» Bazı iş adamlarımız ve basın mensupları tarafından paylaşılan bu görüş, Türkiye'nin ithalâtının terkibi ve bunun da yatırımlarla ilişkisini ihmal ettiği için, dış ticaret kontrollarının kalkmasıyla yatırımlarda ne gibi değişmelerin ortaya çıkabileceğini görememektedir.

Yukarda naklettiğimiz öneri, eğer ithalâtın sadece toplam seviyesi sözkonusu ise, doğrudur. Türkiye'nin, ihraç ettiği mal ve hizmetler, aldığı dış borçlar ve yurda giren yabancı sermayeyle belirlenen döviz geliri neyse, bundan fazla ithalât yapması, fiilen, mümkün değildir. Ancak, bugün, dış ticaret kontrol rejimi, sadece ithalâtın seviyesini değil - çünkü, bunu gerçekten de carî döviz geliri belirlemektedir - ithalâtın terkibini de belirlemektedir. Kontrol sistemi yoluyla, ithalâtın terkibi, Türkiye'nin gelişmesi ve sanayileşmesi için gerekli hammaddeler ve yatırım malları lehine değiştirilmekte; hiç olmazsa, resmî kanaldan yapılan tüketim malları ithalâtı da asgarî seviyeye, birçok halde, düpedüz ithal yasakları yoluyla, indirilmektedir.

Sözkonusu çabanın sonucu olarak da, 1952'de toplam ithalâtın % 22'sini tüketim malları oluştururken, bu oran, son yıllarda % 5'e kadar düşmüştür. Böylece de, Türkiye'nin, kıt döviz kaynaklarını, makina-teçhizat ve sanayiin aramalları arasında bölüştürmesi mümkün olmaktadır. Tüketim malı ithalâtındaki bu azalış, serbest bir dış ticaret rejimi çerçevesinde, Türk tüketim mallarının fiyat, kalite rekabeti yaparak, yabancı malları piyasa dışı bırakması yoluyla gerçekleşmemiştir. Bunu sağlayan dış ticaret kontrol rejimi olmuştur. Kontrol rejimi kalktığında, **Türkiye'nin ithalâtı artmasa da, ithalâtının terkibi değişebilecek;** bugün makina-teçhizat için kullanılan kıt döviz kaynakları, yarın, tüketim mallarına harcanabilecektir. Nitekim, bugün de gayrıresmî (kaçak) olarak yapılan ithalâtın, hemen tümü, tüketim malıdır. İç piyasada, yabancı tüketim malları için çok kuvvetli bir talep mevcuttur.

Bugün ithal edilen makina-teçhizat, yurt-içi yatırımların «tamamlayıcı bir cüz'ü»dür. Yurtiçi üretimi olan demir ve çimento ile ancak inşaat yatırımı yapılabilmek-

te, meselâ, fabrika binası yapılmaktadır. Fabrikanın üretime geçmesi için gerekli makinalar, büyük kısmı itibariyle, ithal malıdır. Eğer bu makinalar ithal edilemezse, fabrika binasını yapmanın da anlamı yoktur. Dış ticaret kontrol rejimi gevşetildiğinde, özellikle tüketim malları üzerindeki ithal yasakları kaldırıldığında, tüketim malı yerine makina-teçhizatın ithalini sağlayacak hiçbir garanti yoktur.

Soru 72 : Türkiye'nin bugün rekabet gücü olmayan tüm makina-teçhizat ve kimya sanayii mamullerini ilerde de ithal etmesi mümkün müdür?

Türk ve AET sınaî yapılarını karşılaştırırken, Türkiye'nin teknolojik bakımdan ileri mamuller saydığımız, makina-teçhizat ve kimya sanayiinde henüz çok küçük bir üretim kapasitesi gösterdiğini; rekabetle ilgili bölümde de rekabet gücünün asıl düşük olduğu sanayi dallarının esas itibariyle bu iki sanayi kapsamına giren teknolojik bakımdan ileri mamuller olduğunu gördük; rekabetin, bunların tasfiyesi (veya yabancı sermaye eline geçmesi) sonucunu verebileceğini belirttik. Burada, «statik» mukayeseli üstünlük teorisine dayanılarak ileri sürülecek bir öneri, Türkiye'nin bu ileri mamullerin üretiminden vazgeçip, geleneksel üretim dallarında ihtisaslaşması olacaktır. Ancak, bu «statik» görüş, aynı zamanda dinamik gelişimli olarak nitelediğimiz bu sanayi dallarıyla ilgili çok önemli bir özellik dolayısıyla mümkün değildir. Türkiye, bunlarda mutlaka ithal ikamesine gitmek zorundadır. Bunun da başlıca nedeni, bu sanayi alt-dallarının gelir elastikiyetinin, yani gelir % 1 arttığı zaman artış yüzdelerinin çok yüksek olmasıdır. Aşağıda, Tablo I'de, ima-

lât sanayii alt-kesimlerinin Türkiye için hesaplanmış bulunan gelir elastikiyetleri görülebilir.

Tablo I

İmalât Sanayi Alt Kesimleri İtibariyle Gelir Elastikiyeti

Alt kesimler	Gelir elastikiyeti katsayısı
1) Madenî eşya, makina imalâtı, tarım makinaları, elektrik makinaları	2.699
2) Taşıt araçları imal ve onarımı	2.036
3) Cam, seramik, çimento sanayii	1.393
4) Kâğıt-basım, lastik, plastik işleme, kimyevî gübre ve maddeler, petrol ürünleri	1.364
5) Gıda, dokuma-giyim, orman ürünleri, deri ve kösele, tütün, alkollü içkiler	1.096

Kaynak: DPT.

Türkiye'de, halen, imalât sanayiinde ağırlık, (5) No. lu grupta, yani gelir elastikiyeti en düşük olan alt-kesimlerdedir. Oysa, yüksek gelir elastikiyetinden anlaşılacağı gibi, kişi başına gelir seviyesi yükseldikçe, en süratli gelişme olanağı taşıyan üretim alt-kesimleri, makina-teçhizat grubu ve onu izleyen taşıt araçları grubudur. Ancak, bu iki grup alt-kesimin bir diğer niteliği, iç üretimin yetersizliği dolayısıyla, büyük ölçüde dışa bağlı oluşudur.

Halen, (dayanıklı tüketim malı niteliğindeki taşıt araçları hariç, yatırım malı niteliğindekiler dahil) makine ve teçhizat ihtiyacının yerli üretim tarafından karşılanan kısmı % 25 kadardır. DPT tarafından yapılan hesaplara göre, ekonominin yılda % 7 oranında büyüme hızını veri kabul edersek, 1982'de makina-teçhizat ihtiyacının % 70'inin iç üretimle karşılanması ve bu % 70'in de % 80

oranında yerli üretim kullanması halinde, makina-teçhizat ithalâtı 469 milyon dolar olacak; fakat, bu oranlar sırasıyla, % 50 ve % 60 olduğu takdirde, ithalât 840 milyon dolara yükselecektir. % 6.5 gelişme hızı için, 1982'de ithal miktarı sırasıyla, 403 ve 721 milyon dolardır. Bu rakamlara, yerli makina-teçhizat imali için gerekli metaller, teknoloji vs.. için ithal giderleri dahil değildir. (1968 yılı makina-teçhizat ithal gideri 340 milyon dolardır.)

En iyimser tahminlere göre, 1982 yılında Türkiye'nin makina-teçhizat ithali için ayırabileceği döviz 650-700 milyon doların üzerinde olamayacaktır. Ekonomi'nin, 1982'de makina teçhizat ithalini 650-700 milyon dolarda tutarak % 7 büyüme için, iç üretimin 1968 - 82 yılları arasında, yılda ortalama % 13.5-14 oranında artması gerekir. % 6.5 gelişme hızı için, bu oran, % 11-12 dir. Diğer bir deyişle, gelişme hızının düşmemesi için, gelecekte makina-teçhizat ithalini karşılanabilir seviyeye indirecek şekilde, bu kesimde ithal ikamesine gitmek gerekmektedir. Makina-teçhizat kesiminde belirtilen büyüme hızına erişildiği takdirde, 1982'de, yerli ihtiyacın % 41-42'si yerli üretimle sağlanmış olacaktır. Eğer, yerli üretim payı 1968'deki seviyede kalırsa, 1982'de % 6.5 büyüme için, makina-teçhizat ithal gideri 870 milyon dolar, % 7 büyüme hızı için de 1.057 milyon dolar olacaktır. Bu tutarlar, öngörülen döviz gelirleri artışlarıyla karşılanabilir çapta değildir. 1982'de toplam ihracat gelirinin, en çok 1.376-1.441 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir (*).

Bu bakımdan, makina-teçhizat imalinde ithal-ikame-

(*) Halen ihracat gelirinin % 35 - 40'ının dış borç faiz ve taksitlerine ayrıldığı (dış yardım girişlerinin 1966-68 döneminde % 55'i) ve borçlanma devam ettiği için, bu oranın gittikçe büyümekte olduğu unutulmamalıdır.

sine gidildiğinde, bu kesimde koruma politikası kaçınılmaz şekilde iç fiyatları dış fiyatlara nazaran yükseltecek; bu teçhizatı kullanan yerli sanayicinin amortismanlarını ve maliyetlerini dış piyasaya nazaran artıracaktır. Bu kesimde ithal ikamesine gidilmediği takdirde, gelişme hızını düşürmek gerekecektir.

Buna çok benzer bir durum, imalât sanayii (ve bu arada tarımın) çeşitli ara mallarını üreten kimya sanayii için sözkonusudur. 1961-67 yılları arası, kimya sanayiinin girdi ve ikame malı olarak ithalâtı (1961=100) 270 oranında artmıştır. Makina teçhizatta, oysa, 1961-68 arası ithalât artışı, sadece, 170 kadardır. DPT tarafından yapılan doğrusal programlama çalışmaları, millî gelir artışını maksimumlaştırma ve dış açığı küçültmek için, kimya sanayiinde ithal-ikamesi gerekli olduğunu göstermektedir.

Kimya sanayiinin, tamamlayıcı ve ikame edici nitelikteki ithalâtı, bugün, toplam ithalâtın % 10'unu teşkil etmektedir. Bu kesimde de, gelişme hızını yüksek tutmak ve dış ödeme açığını küçültmek için ithal-ikamesine gitmek, yerli sanayiin, bu kimyasal maddeleri kullandığı ölçüde, girdi maliyetlerini dünya maliyetleri üzerine çıkarmak demektir. İthal ikamesine gitmemek, dış ödeme güçlükleri dolayısıyla, gelişme hızının düşürülmesi demektir. Koruma politikası kalktığında, oysa, ithal ikamesi olanağı da yitirilmiş olacaktır.

Soru 73 : Türkiye, geçiş dönemine girince, döviz kaybını otomatik olarak büyütecek hukukî nedenler var mıdır?

Ankara Antlaşması ve AET'nin Ortak Tarım Politikası sistemi, Türkiye Geçiş Dönemine girer girmez, otomatik olarak, Türkiye'nin döviz gelirlerini azaltıp, giderleri-

ni büyütecek birtakım hukukî esasları içermektedir. Hemen şunu belirtelim ki, döviz kaynaklarını tüketici bu hukukî esaslar, dış ticaretteki liberasyon - kotaların ve ithal yasaklarının tedricen kaldırılması - rejiminin başlamasından ayrı ve onun döviz giderlerini büyütücü baskısına ilâve bir niteliktedir.

a) Ankara Antlaşmasının «Kısım II: Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması» başlığını taşıyan Kısmında, madde 19'da şu hükmü getirmektedir:

«Türkiye ve Topluluk üyesi Devletler, Anlaşmanın uygulanmasında mal, hizmet, sermaye ve kişi akımının aralarında serbestleştirildiği ölçüde mal, hizmet ve sermaye alış verişlerine ilişkin ödeme veya transferlerle ücret ve sermaye transferlerinin, alacaklının veya faydalananların ikamet ettikleri memleket parasiyle yapılmasına müsaade ederler.»

Eğer Türk parası, dolar, mark, frank gibi konvertibl bir para olsaydı, bu madde hiç önem taşımayacaktı. Veya, bu madde ile Türk parasının mutlaka konvertibl hale getirilmesinin gerektiği ima edilmektedir. Ne var ki, 10 Ağustos 1970 devalüasyonuna rağmen, Türk parasının konvertibl hale geleceğini söylemek olanak dışıdır. Konvertibl olması için, bütün ithal yasaklarının kaldırılması, dışardaki Türk paralarına yurt içine serbestçe giriş hakkı tanınması, carî döviz kurunda herkese istediği kadar döviz sağlanabiliyor olması ve döviz geliriyle giderinin dengede olması gerekir. Türk parası konvertibl hale gelmeden, Katma Protokol'ün yayınlandığı kadarından anlaşıldığı üzere, mal, işçi ve sermaye hareketlerinde kısmî serbestleştirme olabilecektir. Bu halde, meselâ, 12 yıl sonra işçi hareketleri serbestleştirildiğinde, B. Almanya, işçilerin transferlerini Türk parasıyla, sermaye hareketleri serbestleştirildiği ölçüde de AET ülkeleri Türkiye'ye sermaye transferlerini Türk parasıyla yapabileceklerdir. Mad-

de, «serbestleştirildiği ölçüde» dediğine göre, Türk parasının konvertibl olmasını beklemeden, bu hüküm yürürlüğe girebilecek; Türkiye'nin işçi dövizleri, yabancı sermaye ithali veya mal ihracından gelmesini beklediği dövizler, yerini Türk parasına bırakabilecektir. Türk parası konvertibl olduğu takdirde, bunun önemi yoktur. Fakat, Türk parası konvertibl olmadığı ve karaborsa döviz kuru teşekkül ettiği takdirde, bu sistem, tamamiyle Türkiye'nin aleyhine işleyecektir. Şöyle ki:

Diyelim ki, Türkiye AET karşısında önümüzdeki 12 yıl içinde dış ödeme açığı vermekte ve resmî döviz kuru 15 TL eşit 1 dolar olduğu halde, karaborsa kuru 20 TL eşit 1 dolar olarak oluşmaktadır. Karaborsada bu kur üzerinden dışarı çıkan Türk paralarını, AET ülkeleri toplayıp, Türkiye'nin işçi, mal vs.. ihracatı dolayısıyla bu ülkelerden olan alacaklarını, Türk parası olarak 15 TL eşit 1 dolar üzerinden ödeyecekler ve aradaki farktan muazzam kazançlar sağlayabileceklerdir. Karaborsadan dışarı çıkan Türk paraları, AET'nin Türk parası olarak yapacağı ödemeleri karşılayabildiği ölçüde, Türk parası büyük bir spekülasyon ve spekülatif kazanç kaynağı olacaktır.

Bunun bertaraf edilmesi, ancak Türk parasının konvertibl hale gelmesiyle mümkündür. Bu ise, bütün ithal yasaklarının kaldırılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi, Türkiye'nin kıt döviz kaynaklarının gereksiz malların ithali ve sermaye kaçışının finansmanı için tüketilmesi demektir. Türkiye, her şey bir tarafa, sırf bu hüküm dolayısıyla, Geçiş Dönemine girer girmez, çok büyük bir darbe yiyebilecektir.

b) İkinci bir mesele, Ankara Andlaşmasının «Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması» Kısmında 20 nci maddesinin üçüncü paragrafıyla ilgilidir; bu paragrafta şu hüküm vardır:

«Her üye devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye devlete veya üçüncü bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan özellikle yabancı sermaye eylemi ile ilgili kambiyo ve vergi konularındaki kolaylıklardan yararlanırlar.»

Bu madde, Parlamento Geçiş Dönemine girilmesini onayladığında, AET firmalarının daha önce verilmiş veya daha sonra verilecek bütün imtiyazlardan yararlanabileceğini ortaya koymaktadır. Halen AET firmalarına verilmediği halde, üçüncü ülkelere - özellikle ABD'ye - verilmiş birtakım kambiyo imtiyazları vardır. Bunlardan biri, petrol şirketlerinin devalüasyona karşı garanti edilmiş olması; yani devalüasyona rağmen bu şirketlerin eski kur üzerinden döviz transferi yapmağa devam ederek hem Türkiye'nin döviz giderini büyütmeleri hem de kendi kârlarının dolar değerini büyütmeleridir. Aynı kur garantisi, Geçiş Dönemine girilir girilmez, AET firmalarına da yaygınlaştırılacaktır. Bu da, yapılabilecek herhangi bir devalüasyon halinde, Türkiye'nin - yabancı sermaye kâr transferleri dolayısıyla - döviz giderini büyütecek, bu yabancı firmaların dolar olarak kârları, Türk lirası olarak kârlarına nazaran daha büyük olacağı için, kâr transferlerini süratlendiren bir etken olacaktır.

c) Üçüncü bir etken, yabancı sermayeye tanınacak otomatik ithal hakkı dolayısıyla, bir taraftan aramal ithaline dayanan montajcı-ambalajcı nitelikte sanayileşme devam ederken, bir taraftan da ithal giderlerinin büyümesi olarak görülecektir. Son bir yıldır, gerek yerli sanayici gerek yabancı sermaye veya bunların ortaklıkları, ithalâtın ihracata belirli oranlarda bağlanması yoluyla, kontrol altına alınmış; sanayiin içe dönük, montajcı-ambalajcı niteliği değiştirilmek için dolaysız bir baskı yaratılmıştır. Oysa, Geçiş Dönemiyle beraber, bu tür dolaysız ithalât kontrol tedbirleri de ortadan kalkacak, iki yönlü olum-

suz etki - sanayiin montajcı-ambalajcı niteliğinin devamı ve ithalât giderinin büyüme yönündeki baskısı olarak - devam edecektir.

d) Bir diğer etki AET'nin yüksek fiyatlı tarım politikası dolayısıyla, yılda ortalama 1 milyon ton buğday ithal eden Türkiye'nin, 60 milyon dolar tutan bu ithalât için AET'ye ödemesi gereken fiyat farkıyla ilgilidir.

Türkiye, meselâ, ABD'den buğday ithal ettiğinde, düşük ABD buğdayı ile yüksek AET buğdayı arasındaki farkı, FEOGA'ya ödemek zorunda kalacak; veya, ABD yerine daha yüksek fiyatlı AET buğdayını ithal edecektir. Her iki halde de, Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası düzenine intibaktan doğacak yükü, sadece buğday için, yılda 10-15 milyon dolar kadardır.

e) İKV tarafından yapılan bir araştırmada **(Türk Tarımı ve AET ile Entegrasyonu)** Ortak Tarım Politikasına intibakın 22 yıl değil de 12 yıl içinde gerçekleştirildiği varsayılarak, Türkiye'nin, tarım politikasının finansmanı için, AET Komisyonu emrine tahsis etmesi gerekecek tutar hesaplanmıştır. İKV, «Tahminlere dayanan ve üzerinde münakaşa yapılması mümkün sonuçlara göre, 12 yıl sonra tarım sektörleri arasında bir ortaklık kurulduğu takdirde, Türkiye Komisyon emrine 250 milyon dolar ödemek zorunda kalacaktır» demektedir.

f) Sonucunu kesin olarak bilmediğimiz, fakat, Türkiye'nin döviz giderini büyük ölçüde artırabilecek olan bir hukukî neden de, GATT çerçevesinde, Türkiye'nin AET üyeliği için üçüncü ülkelerin yaptıkları baskılardır. GATT Antlaşmasına göre, GATT'a üye bir ülke diğer bir ülkeye verdiği gümrük tavizlerini diğer üyelere de vermek zorundadır; sadece, gümrük birliği üyeleri bu hükme tabi değildir. GATT çerçevesinde yapılan tartışmalarda, Türkiye-AET ilişkisinin normal bir gümrük birliği niteliğinde olmadığı; dolayısıyla, Türkiye'nin AET ülkeleri-

ne verdiği gümrük tavizlerini, diğer bütün ülkelere de vermesi gerektiği belirtilmiştir. Bu halde Türkiye, ABD, Japonya gibi büyük sanayi devlerine de açılıp, tam bir serbest pazar haline gelebilecek; tabiî, bu arada, ithalât baskısı ve döviz gideri de büyük ölçüde artmış olacaktır.

Yukarda belirtilen döviz giderini artırıcı belli başlı hukukî nedenler, Türkiye'nin liberasyon sistemini genişletmesi dolayısıyla artmak eğilimi gösterecek ithalâtından ayrı olarak, otomatik biçimde ortaya çıkacak olanlardır.

Soru 74 : Türkiye'nin Geçiş Dönemine girmesiyle, döviz gelirini otomatik olarak artıracak hukukî nedenler var mıdır?

Burada üzerinde durmak istediğimiz, AET'ye katılmak ve Geçiş Dönemine girmekle, Türkiye'nin sırf hukukî nitelik taşıyan anlaşma hükümleri dolayısıyla rekabet gücünün artıp artmadığı; AET'nin bunu artıracak olanakları Antlaşma ve Protokollerle bize tanıyıp tanımadığıdır.

Bir kere, Türkiye'nin belli başlı ihraç ürünleri için AET piyasasında en önemli rakibi olan Yunanistan, gerek Avrupa Yatırım Bankası kredileri gerek belli başlı ihraç ürünleri için Türkiye'ye nazaran çok daha büyük tavizler almıştır. Öyle ki, bu tavizlerin özellikle Fransa ve İtalya tarafından tanınmış olması, Türkiye'yi AET içinde B. Almanya'ya bağlanmaya doğru itmiştir. Yunanistan'ın aldığı bu tavizler, Türkiye'nin Fransa ve İtalya piyasalarında belli başlı ihraç ürünleri için rekabet gücünü azaltan hukukî nedenlerdir. Yunanistan'a verilen garantiler devam ettiği sürece, Türkiye'nin bu iki ülke piyasasında rekabet gücünün artması mümkün olmayacak-

tır. Bundan başka, yine daha önce üzerinde durulduğu gibi, İspanya ve İsrail gibi Akdeniz ülkelerine, Türkiye'ye Geçiş Dönemine girdiğinde tanınan kolaylıkların, ikili anlaşmalar çerçevesinde tanınmış olması, özellikle narenciyede, Türkiye'nin bir hukukî esasa dayanarak rekabet gücünü artırıcı ve bu ölçüde döviz kazandırıcı bir ayrıcalığa sahip olmasını engellemektedir. Sınaî mamullerin durumuna gelince: Türkiye Geçiş Dönemine girer girmez, pamuklu dokuma hariç, diğer sınaî mamullerini hiç kısıntısız AET ülkelerine ihraç edebileceğine göre, bu konuda bir hukukî imtiyazla ihracat gelirini artırma olanağına kavuşmuş olarak düşünülebilir. Gerçekte bu imtiyaz, AET ülkeleri ve Yunanistan için geçerli olduğuna göre, Türkiye'ye Toplulukla eşit rekabet gücü verilmiş, Topluluk dışı ülkelere nazaran da bir hukukî imtiyazla rekabet gücü artırılmış olmaktadır. Ancak, pamuklu dokuma dışında, AET ülkeleriyle hukukî bakımdan eşit rekabet gücüne kavuşturulmuş olmak, ekonomik bakımdan rekabet güçlerinin eşitsizliği karşısında önemini de yitirmektedir. Pamuklu dokumada ise, Türkiye, Topluluk dışı ülkelere nazaran rekabet gücünü artırıcı bir imtiyaza kavuşmuş olsa da, 12 yıl için konmuş bulunan kısıtlamalar dolayısıyla, AET ülkeleri karşısında rekabet gücünü azaltan bir hukukî nedene tabi demektir.

Ayrıca, şu çok çelişik noktaya da burada tekrar işaret etmek yerinde olacaktır. Geleneksel sanayi dalları dışındaki Türk sanayii genellikle ABD ve AET ülkelerine ait lisanslarla çalışmaktadır. Bu lisanslarda, ihracatı kısıtlayıcı veya pazarları tayin edici maddeler vardır. Tayin edilen pazarlar, genellikle, kendi pazarları dışında kalan ve Türkiye'ye yakın olan Doğu Bloku, Orta-Yakın Doğu ülkeleridir. Bu da, bir taraftan AET Türk sanayiine bir hukukî imtiyazla sınaî mamullerini AET pazarına kısıntısız ihraç etme olanağını tanırken, bir taraftan da li-

sans anlaşmalarının bu ihracatı peşin olarak zaten kısıtlamış olması gibi çok çelişik bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Tamamen yerli bir sanayi olan pamuklu dokuma ise, ancak Topluluk dışı ülkeler karşısında bir hukukî imtiyazla rekabet gücü üstünlüğü almış bulunmaktadır.

Türkiye'nin AET'den sağladığı döviz gelirini artırmak için asıl güvendiği kaynak, işçilerimizin bu piyasada çalışmaları ve gelirlerinin bir kısmını Türkiye'ye transfer etmeleridir. Ancak, bunlar, sadece AET ülkeleri için değil, fakat, AET ülkeleri dışından gelen işçilerin de rekabetiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Hatta, B. Almanya ile Doğu Bloku arasındaki politik «detente»ı izleyerek, Doğu Blokundan gelen işçiler bunun bir aracı olarak kullanılabileceği için, Türk işçileri politik-hukukî bir menfi ayırıma tabi tutulmuş gibidir.

Diğer taraftan, Avrupa Yatırım Bankası kredileri bakımından, Yunanistan'a ve Güney İtalya için İtalya'ya, eski Afrika sömürgelerine tanınan ayrıcalıklar Türkiye'ye aynı ölçüde tanınmamıştır.

Bu kısa açıklamaya göre Türkiye, Geçiş Dönemi'ne girer girmez, Antlaşma hükümleri gereğince, otomatik olarak, döviz giderini artırıcı etkilere kesin biçimde tabi olacaktır. Buna karşılık, Türkiye'nin otomatik olarak döviz gelirini yükseltici biçimde hukukî garantiler yoktur; ancak, bazı alanlarda rekabet gücünü artırıcı nitelikte garantiler vardır. Fakat, bu rekabet gücünü artırıcı hukukî garantiler de, çoğu zaman, Türkiye'nin en yakın rakipleriyle rekabet gücünü artırıcı nitelikte değildir; aksine, yakın rakiplere aynı veya daha büyük hukukî garantiler verildiği için, Türkiye bakımından döviz kazandırmak yolunda etki yapabilecek rekabet gücü artışı, peşin olarak baltalanmış olmaktadır. Gerçekte, AET'nin bize tanıdığı hukukî tavizler, Türk hükümetinin ihracata yapabileceği sübvansiyonla kazanabileceğinden fazla hiçbir

şey getirmemektedir. İhracat artışı, gerçekte, yine bizim üretim kapasitesine ve onların bizim mallarımıza olan talep artışına bağlı olacaktır.

Soru 75 : Türkiye'nin AET'ye tarım ürünü ihracatını artırma olanakları nasıl değerlendirilebilir?

Konuyu, önce, Türkiye'nin AET'ye belli başlı ihracat kalemlerini oluşturan ve Ortak Tarım Politikası sistemine dahil olmayan tarımsal ürünler (tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir, pamuk) açısından ele alalım. Tablo II 1961 ve 1966 yılları itibariyle, bu beş ürünün AET'ye ithalât tutarı ve bunun içinde belli başlı ihracatçı ülkelerin yerini göstermektedir. AET'ye Türkiye'den 1966'daki toplam 171.4 milyon dolar tutarındaki ihracatın 116 milyon doları, yani % 70'i, bu ürünlerden sağlandığına göre, Türkiye'nin AET'ye ihracatının en önemli bölümünü bunlar oluşturuyor demektir. Tablo II'nin incelenmesinden ortaya çıkan gerçek, Türkiye'nin AET'ye ihracatının Hazırlık Döneminde ithalâttan çok daha yavaş artma nedeninin, Türkiye'nin bu ürünlerde rekabet gücünün zayıflığı olmadığıdır. Eğer, daha önce belirtilen imtiyazlı durumu dolayısıyla Yunanistan'ın kuru üzüm ve tütün piyasasını Türkiye aleyhine genişletmesini, toplam AET ithalâtı içinde kendi payını büyüterek Türkiye'nin payını oransal olarak azaltmasını bir tarafa bırakırsak, diğerlerinde, Türkiye'nin AET ithalâtı içindeki payını önemli ölçüde, hem de şiddetli rakipler karşısında artırabildiğini görürüz. Tütünde Türkiye'nin AET piyasasındaki payı 1961-66 arası % 5.1'den % 4.8'e inerken Yunanistan'ınki % 10.1'den % 13.3'e; kuru üzümde de, Türkiye'ninki sırasıyla % 38.4'ten % 29.4'e inerken, Yunanistan'ınki % 31'den % 47.2'ye

Tablo II

Beş Önemli İhraç Ürününde, Türkiye'nin
AET İthalâtı İçindeki Yeri

Tütün	(000 $)		(000 $)	
Yıllar	1961	%	1966	%
AET Toplam	246005	100	349758	100
Türkiye	12515	5.1	16894	4.8
Yunanistan	24886	10.1	46655	13.3
ABD	86352	35.1	128821	36.8
Brezilya	12367	5.0	15129	4.3
Rodezya	13861	5.6	17425	5.0
Bulgaristan	6307	2.6	19599	5.6
Diğer	—	36.5	—	30.2

Fındık	(000 $)		(000 $)	
Yıllar	1961	%	1966	%
AET Toplam	93538	100	111561	100
İtalya	41152	44.0	43409	38.9
İspanya	15518	16.7	17923	16.1
Türkiye	25908	27.7	34483	30.9
Diğer	—	11.6	—	14.1

Kuru üzüm	(000 $)		(000 $)	
Yıllar	1961	%	1966	%
AET Toplam	27530	100	32605	100
Türkiye	10575	38.4	9575	29.4
Yunanistan	8545	31.0	15405	47.2
İran	4253	15.4	2113	6.5
Diğer	—	15.2	—	16.9

Kuru incir	(000 $)		(000 $)	
Yıllar	1961	%	1966	%
AET Toplam	4638	100	5344	100
Türkiye	2424	52.3	4263	79.8
Yunanistan	1101	23.7	530	9.9
Diğer	—	24.0	—	10.3

Pamuk	(000 $)		(000 $)	
Yıllar	1961	%	1966	%
AET Toplam	677723	100	614874	100
Türkiye	43813	6.5	68738	11.2
ABD	281770	41.6	70983	11.5
Meksika	29523	4.4	99382	16.2
Brezilya	52705	7.8	57014	9.3
Mısır	41022	6.1	46562	7.6
Diğer	—	33.6	—	44.2

Kaynak: «AET İthalât Yapısı», AET Çalışmaları 4, 1968, DPT.

yükselmiştir. Bunun da, hiç olmazsa kısmen Yunanistan'a tanınan garantilerle ilgili olduğu söylenebilir. Ayrıca, Virjinya tipi tütün tercihlerinin güçlenmesi de ABD'nin tütünde piyasa payını genişletmesinde rol oynamaktadır. Buna karşılık, Türkiye, fındıkta İtalya; kuru incirde Yunanistan, pamukta - diğer azgelişmiş üreticilerle baraber - ABD aleyhine AET piyasasındaki payını büyütmekte oldukça başarılı olmuştur. Payını, 1961-66 yılları arasında, fındıkta % 27.7'den % 30.9'a, kuru incirde % 52.3'den % 80'e, pamukta, % 6.5'tan % 11'e yükseltebilmiştir. Fakat, AET'nin bu ürünlerden ithalâtının mutlak dolar değeri incelendiğinde, bu ürünlerin piyasasının çok

az genişlediği, hatta pamukta daraldığı ortaya çıkmaktadır. Piyasa, bunlar için, aşağı yukarı statiktir; hatta, AET'nin toplam pamuk ithalâtı bu yıllar arasında 678 milyon dolardan, 618 milyon dolara inerek daralmıştır. Böylece, Türkiye, bu ürünlerin ihracatını çok yavaş genişleyen, ya da daralan bir piyasada şiddetli rakipler aleyhine kendi payını genişletmek yoluyla artırabilmiştir. (Pamukta ABD aleyhine artan ihracat da, ABD uzmanlarının başlıca pamuk üretim bölgesi olan Çukurovayı sebze üretim bölgesi haline getirmeyi Türk yetkililerine niçin tavsiye edip durduklarını açıklamaktadır.) Türkiye'nin AET piyasasındaki payının kuru incirde % 80'e ve diğerlerinde de (tütün ve pamuk hariç) % 30 gibi önemli oranlara varması, rekabet yoluyla rakiplerinin aleyhine piyasa payını genişleterek ihracat gelirini artırma olanaklarının oldukça azaldığını göstermektedir. Bu üç ürün için, ihracatın artışı, AET piyasasının genişlemesine bağlıdır; bunun da çok yavaş genişlediği, Tablo II'deki rakamlardan anlaşılabilir.

Bu kısa inceleme, Türkiye'nin AET piyasasına tarım ürünü ihracatındaki artışın, geleneksel ürünler yanında yeni ürünler bulunmasına bağlı olacağını ortaya koymaktadır. Türkiye, Ortak Tarım Politikası çerçevesinde AET'nin açık verdiğini daha önce belirttiğimiz ürünlere bağlı olarak, bu piyasaya ihracatını artırabilecektir. Ne var ki, zeytinyağı bir tarafa bırakılırsa, AET'nin tüketim açığı verdiği ve Topluluk dışından ithalâtçı olduğu sığır etinde Türkiye'nin bu piyasaya hemen hiç ihracatı yoktur; yaş meyve ihracatı 1969'da büyük bir sıçrama göstermiş olsa da 5.3 milyon dolar gibi sembolik bir rakamdır. Türkiye bu yeni piyasada kendisine rakipler arasında yer açacak ve ürünlerini tanıtacaktır. AET'nin halen önemli tüketim açığı olan narenciyede, genellikle sanıldığının aksine, Türkiye'nin üretim ve ihracat potansiyeli, diğer Ak-

deniz ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok düşüktür. Meselâ (üretim eksi iç tüketim eşit ihracat potansiyeli gibi bir tanım yapılırsa) bu potansiyel, İspanya'da 2.7 milyon ton, İsrail'de 795 bin ton, Fas'ta 639 bin ton, Lübnan'da 200 bin ton, Yunanistan'da 261 bin ton, Cezayir'de 280 bin ton, Tunus'ta 42 bin ton, Türkiye'de ise ancak 33 bin tondur Yaş meyve ihracatından önemli gelir bekleyen Türkiye'nin kurulu üretim kapasitesi o kadar düşüktür ki, büyük nüfusu ve dolayısıyla iç tüketimiyle bir arada, ihracat potansiyeli de bütün Akdeniz ülkeleri (Orta Doğu Arap ülkeleri hariç)nin ihraç potansiyelinin altında kalmaktadır (Kaynak: İKV, AET ve Türkiye'de Meyve ve Sebze Tüketimi, Tablo 16). Türkiye'nin Yunanistan veya İsrail veya İspanya gibi büyük bir narenciye ihracatçısı olması, bu bakımdan kurulu kapasitesini bunlar düzeyine getirmesini, bu da en az 8-10 yılı gerektirir. Bu dönem içinde ihracat ancak çok cüzi artışlar gösterebilir. Fakat, 8-10 yıllık süre içinde, Türkiye ile aynı narenciye tavizini almış olan (Burada, Geçiş Döneminde Türkiye'ye verilen narenciye tavizlerinin bu iki büyük üretici ve ihracatçıya da verilmiş olduğu hatırlanmalıdır.) İsrail, İspanya ve daha da fazlasını almış olan Yunanistan karşısında, yeni bir ihracatçı olarak piyasa payını genişletmenin sanıldığı kadar kolay olmadığı, AET halklarının alışık olduğu ve tanıdığı türler yanında yeni bir türün kabulünün ancak yavaş yavaş gerçekleşeceği kabul edilmelidir. İkinci Beş Yıllık Plan, toplam yaş meyve ve sebze ihracatının, dönem sonunda 11 milyon dolara çıkacağını öngörmektedir. 100 milyon dolarlarla artacak olan ithalâtı 10 milyon dolarlarla artacak olan yaş meyve ve sebze ihracatı ile önümüzdeki 12 yıl içinde karşılamak olanak dışıdır. 1967'de AET'nin toplam meyve ithalâtı 4.3 milyon ton, bunun Akdeniz ülkelerinden olan kısmı 1.9 milyon ton (% 44), Türkiye'den olan kısmı da 93 bin

ton (sonuncu rakam için % 2.2) dur. Her ne kadar bu olgu, Türkiyenin rakiplerinin aleyhine piyasasını genişleterek, hatta bu piyasanın tümünü ele geçirerek yılda 100 milyon dolar kadar ihracat geliri sağlayabileceği kanısını uyandırıyorsa da, değindiğimiz iki olgu bunun kısa sürede gerçekleşmesinin olanak dışı olduğunu göstermektedir: a) Yakın rakiplerin Türkiye ile aynı avantajlara sahip olması; b) onların kurulu kapasitesi ve ihracat potansiyeli bugün çok büyük olduğu halde, Türkiye'ninkinin çok küçük olması; bu kapasitenin genişletilmesinin de en az 8-10 yıla ihtiyaç göstermesi.

Sığır eti ihracatına gelince: burada durum daha da kötüdür. 1969 yılında, Türkiye'nin AET'ye canlı hayvan ihracatı 50 bin dolar gibi sembolik bir rakamdır; 1965'ten bu yana hiçbir artış da göstermemiştir. Bu kanaldan önümüzdeki 12 yıl içinde sağlanabilecek ihracat geliri 10 milyon dolarlarda değil, ancak, 1 milyon dolarlar çerçevesinde düşünülebilir.

Kısacası, tarımsal ürün ihracatı artacak, fakat, hiçbir şekilde ithalât artışını karşılayacak düzeylere varamayacaktır.

Soru 76 : Türkiye'nin AET'ye sınaî mamul ihracat olanağı var mıdır?

Resmî istatistiklere göre, Türkiye'nin AET'ye mamul ve yarımamul ihracatı şöyle gelişmiştir: 1963'de 23.1 milyon $, 1966'da 6.1 milyon $, 1968'de 5.3 milyon $, 1969'da 21.1 milyon $. Ne var ki, bu ihracat içinde en önemli kalem zeytinyağıdır; ikincisi de blister bakırdır. Kaldı ki, bunların da dahil olduğu bu ihracat kaleminin 1963'ten beri artmayıp, aksine azaldığı görülmektedir. Türk yetkililerinin, sınaî mamul ihracı olarak düşündükleri pamuk-

lu ve bir miktar yünlü dokuma ihracıdır. Birincinin Geçiş Döneminde çok küçük bir tarife kontenjanıyla kısıtlandığına daha önce değinmiştik. Aynı olgu, eltezgâhı dokuması halı için geçerlidir.

AET, iplik ve pamuklu dokumada net ihracatçıdır. Eğer bu Topluluk içinde piyasanın genişliğini (ithalât eksi ihracat) olarak düşünürsek, topluluğun net ithalâtçı olmadığı görülecektir. 1966'da 90 milyon $ dokuma ithalâtına karşılık 217 milyon $ ihracat yapmışlardır. Bununla beraber, dokuma ithalâtı cüzi bir artış, ihracat ise azalma göstermektedir. 1968'de Türkiye'nin AET'ye iplik ve dokuma ihracatı, AET'nin toplam ithalâtı içinde % 2'yi oluşturmuştur. Türkiye, Yugoslavya, ABD, Japonya, Mısır, Çin, İsviçre, Formoza, Pakistan bu kalem ihracatçıları arasında yeralmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye bu rakiplerin aleyhine piyasa payını büyütmek ve piyasadaki genişlemeden yararlanmak yoluyla ihracatını artırabilir. Türkiye'deki emek ve tezgah (fiziksel) verimliliğinin, iplik ve dokumada AET'nin altında olmadığı görülmektedir. Bunun da nedeni, AET ülkelerinin artık bu sanayi dalını fazla genişletmek ve yeni yatırımlarla teknolojisini ilerletmek istememesinde aramalıdır. Çünkü, talep, artan ölçüde sentetik veya sentetik karışımı dokumalara kaymaktadır. Türkiye, AET piyasasındaki bütün rakipleri bertaraf edebilirse, sağlayabileceği maksimum ihracat geliri (AET ülkelerinin ithalâtının tümü) pamuk ipliğinde 22 milyon $, pamuklu dokumada 90 milyon $'dır. Eğer bu piyasanın yarısını ele geçirebilirse, toplam ihracatı bu iki kalemde, 55 milyon $ kadar olabilecek demektir. Ancak, Türkiye'nin bu kalemde ihraç ettiği esas itibariyle hambezdir. AET'nin bu kalemde ithalâtı 1960'da 34; 1966'da 42 milyon $'dır. Yani, Türkiye, halen % 2 civarında olan piyasa payını %100'e çıkarsa 45-50 milyon $; % 50'ye çıkarsa, 20-25 milyon $ kadar ek bir gelir sağ-

layabilecek demektir. Eğer Türkiye bunu da aşıp AET iç üretimi aleyhine pamuklu dokuma ihracatını artırabilirse, bu, AET piyasasına pamuk ihracatını da etkileyecektir.

Bunun dışında, halen İtalya'ya satılmakta olan bir miktar çimento, ABD'ye satılan pencere camı, ve diğer ülkelere satılan fuel oil vs... gibi sınaî mamuller varsa da, bunlar içinde halen en önemli ihracat geliri sağlayan, dünya piyasa talebi ve fiyatı süratle artan blister bakırdır. Bu sonuncudan, Türkiye, 1950'de 12, 1961'de 60, 1966'da 217, 1969'da 115 milyon TL ihracat geliri sağlamıştır. AET'nin bakır ithalâtı 600 bin ton, Türkiye'nin buna ihracatı 7 bin tondur (*). Yani, AET içinde geniş bir piyasa vardır. Fakat, blister bakırın da son yıllarda iç üretimi artmayıp azalmaktadır. Bununla beraber, Karadeniz Bakır Tesisleri faaliyete geçtikten sonra, (eğer ABD ve özel sektörün baltalayıcı bir etkisi olmazsa) bu kalemin ihracat gelirinde 10-20 milyon $ lık artışlar beklenebilir.

Türkiye'nin AET'ye ihracat olanakları üzerinde yaptığımız bu kısa inceleme, ihracatın artmakla beraber, çok büyük ihracat artışlarının önümüzdeki 12 yıl içinde beklenemeyeceğini göstermektedir. Türkiye'nin belli başlı sınaî mamul kategorileri için, asıl ihracat pazarı, Orta ve Yakın Doğu, ve Afrika ülkeleridir. Özellikle Orta Doğu ülkelerinde, Türkiye'nin yakın olmak ve ulaştırma masrafından tasarruf etmek gibi çok büyük bir nakdî avantajı yanında, politik ilişkilerin yakınlığı gibi bir de gayrınakdî avantajı vardır. Görünüş odur ki, Türkiye AET karşısındaki büyük dış ticaret açıklarını, bu diğer ülkelerden sağlayacağı dış ticaret fazlalarıyla ödemek zorun-

(*) AET, bakırı, bütün dünyadan gümrüksüz ithal etmektedir. Yani, bakır ihracatı için de AET'ye girip, taviz almak sözkonusu değildir.

da kalacaktır. AET'nin Türkiye için sınaî mamul ihracatını artırma olanağı veren büyük bir pazar olduğu önerisi, Türkiye'nin ihraç edebileceği sınaî mamuller gözönünde tutulduğunda, doğru değildir. AET, yukarda işaret edilen birkaç sınaî mamul dışında, Türkiye'den pek de bir şey ithal etmeyecektir. Bunu AET'ye katılmaya gerekçe göstermek tamamiyle anlamsızdır.

Ancak, liberasyon oranı artırılmasa da ortaya çıkacak ithalât artışı liberasyon dolayısıyla daha da arttığında, Türkiye'nin öngörülebilir ihracat artışlarıyla bunu karşılaması olanak dışıdır.

Soru 77 : Türkiye'nin AET'ye işçi ve diğer hizmetler ihracından sağlayabileceği gelir için ne söylenebilir?

Daha önce, AET içinde emek hareketlerinden bahsederken belirttiğimiz gibi, bu Topluluk, kendi dışından işçi ithal etmeğe devam edecektir. Mansholt Planına göre 1970-80 yılları arasında tarımdan aktarılabilecek olan 5 milyon kişiye, doğal nüfus artışına ve otomasyona rağmen, yapılan tahminler Topluluğun işçi açığı olacağını göstermektedir. Türkiye'nin de, döviz geliri artışı bakımından asıl güvendiği, işçi dövizlerinin göstereceği artışla turizm gelirleri artışıdır.

Yapılan nüfus artışı tahminleri ve ülke itibariyle işçi fazlası öngörüleri, 1980'lerde Türkiye'nin bugünkü özelliklerini koruyacağını, fakat, diğer ülkelerin açık vereceğini göstermektedir. Buna göre, Türkiye, AET'ye üye olsa da olmasa da, nasıl olsa bu ülkelerin ve özellikle B. Almanya'nın işçi talebini karşılamak için işçi ihraç edecektir. Ayrıca, son yıllarda diğer Akdeniz ülkelerinin de istihdam olanaklarını genişletmesi dolayısıyla işçi ihracı

azaldığı gibi, ilerde bunun daha da azalması beklenmektedir. Eğer siyasî tavizler veya otomasyonda çok büyük hamlelerle öngörülemeyen değişmeler olmazsa, Türkiye, AET'ye katılsa da katılmasa da, işçi ihracından önemli döviz sağlayabilecektir.

Son yıllarda işçi ihracından sağlanan döviz geliri, ihracat gelirinin % 20-25'i kadardır; 1970'de (devalüasyonun da etkisiyle) işçi dövizlerinin 200 milyon $'a yükselerek, DPT öngörülerini aşacağı, ihracat gelirinin % 30'una, 1975'lerden sonra da, %35-40'ına kadar yükseleceği tahmin edilmektedir.

İşçi dövizleri, tahminleri aşan bir artış gösterebilir. Ancak, işçi ihracı arttıkça, bunun, bir taraftan iç piyasada ücretleri yükseltmek, bir taraftan vasıflı işçi açığını büyütmek yoluyla, Türkiye'nin emek-yoğunluğundaki avantajını da azaltacağı bir gerçektir. AET'nin Ortak Tarım Politikasına intibakın yaratacağını belirttiğimiz nakdî ücret artışlarına kıtlaşmağa başlayan emek de eklenince, yeni fiyat düzeyine intibak, yeni devalüasyonları da gerektirecektir. DPT'nin daha önceki çalışmaları, 200 milyon $'lık işçi dövizinin ancak 1977'de sağlanabileceğini gösterdiği halde, bu tutarın 1970'te gerçekleşmesi beklenmektedir. Yeni duruma göre, 1982'de, Türkiye'nin bu kanaldan 500 milyon dolar civarında döviz sağlayacağı tahmin edilebilir.

Buna karşılık, daha önce, turizm gelirleri için yapılan öngörüler gerçekleşmemiştir. DPT çalışmaları, 1972'de 40 milyon $ net turizm geliri olacağını öngördüğü halde, 1969'da, turizm bilânçosu yine açık vermiş, bu açık 5 milyon $ kadar olmuştur. Diğer bir deyişle, yurt dışına giden turistlerin harcamaları gelen turistlerinkini 5 milyon dolar tutarında aşmıştır. Oysa, DPT, 1975'de 100, 1982'de 300 milyon $ net turizm geliri öngörmektedir. En iyimser tahminle, 1982'de net turizm geliri 100 milyon $

civarında olabilecektir. Böylece, işçi dövizlerinden sağlanan tahmin üstü fazlanın ancak turizm gelirlerinin öngörülenden aşağıda kalmasını telâfi edebileceği, hizmet gelirlerinde, daha önce öngörülenlere oranla büyük bir artış olmayacağı söylenebilir. (Bu öngörüler için kaynak, DPT, Uzun Vadeli Sanayileşme Çalışmaları No. 1, Bölüm 1'dir.)

Soru 78 : 1982 yılına kadar dış ödeme dengesi açıkları ne çapta olacaktır?

Yukarda atıf yaptığımız DPT çalışmalarında, **liberasyon oranı hiç artırılmadığı bir halde dahi,** «1970'lerde büyüme hızını tehdit eden en önemli darboğazın ödemeler dengesinde teşekkül edeceği tesbit edilmiştir» diye önemli bir açıklama yapılmaktadır.

Bu açıklamada, ödeme dengesi sorununun kısmen «ithal-ikamesi», yani sıkı bir koruma politikası çerçevesinde, daha önce ithal edilen veya edilebilecek olan malların yurt içinde üretimine geçilmesiyle çözümünün kaçınılmazlığı belirtilmektedir. Türkiye, AET Geçiş Dönemine girdiği andan itibaren, gümrük resimlerinin indirilmesi, kotaların genişletilmesi ve liberasyon oranının yükseltilmesini takiben, ithal-ikamesi olanağını gittikçe yitirecektir. Yeni kurulacak kapasite ihracata ve esas itibariyle AET talebine uygun olan (narenciye, blister bakır, zeytinyağı, pamuklu dokuma gibi) dallarda ihracata dönük olarak yoğunlaşacaktır. Bunun yersiz bir öngörü olmadığına, 19 uncu yüzyıl Osmanlı denemesi ve diğer azgelişmiş ülkeler denemesi tanıktır. Ne var ki, daha önce belirttiğimiz ve DPT çalışmasında da değinilen nedenlerle, Türkiye'nin ihracata dönük kapasite ile dış ödeme açıklarını küçültmesi olanak dışıdır.

Türkiye, dış ticaret korumasına devamla, liberasyon oranını hiç yükseltmeksizin, ithal-ikamesi içinde sanayileşmeye devam etse dahi, cari işlemler bilançosu açıklarının 1972'de 233 milyon dolardan, 1977'de 132 milyon dolara, 1982'de de 22 milyon dolara ineceği hesaplanmıştır. Bu hesap, ihracatın yılda % 7 ve yoğun ithal ikamesi dolayısıyla ithalâtın yılda % 6 oranında arttığı varsayımına dayanmaktadır. Prof. Besim Üstünel'in, «Türkiye, Geçiş Dönemine ancak 1982 yılında girebilir» demesinin başlıca nedeni de budur. Aynı varsayımlar altında, ithalât ve ihracat hızı için ikinci lehine daha büyük bir hız kabul edildiğinde, 1982'de carî işlemler bilançosu açığının tamamiyle kapanıp, bir fazla sağlanabilmesi mümkün olabilecektir.

Oysa, Türkiye, 1970'de Geçiş Dönemine girip, ithal-ikamesi yoluyla sanayileşmeye son verdiğinde, liberasyon ve korumanın gevşetilmesiyle beraber, dış açık büyümeğe devam edecektir. Bunun en beklenir iki sonucu vardır: a) dış borçlanma ve yabancı sermaye ithalinin teşviki ve birinci için imkânların çok azalması halinde, doğrudan doğruya yabancı sermaye ithaline artan oranda bağlanma; AET'nin Türkiye'yi, kârlı bir yatırım alanı ve AET içinde kendine kârlılığı garanti edilmiş bir bölge gördüğü anlaşılmaktadır; b) liberasyonla beraber artan ithalât dış borçlanmayı çok artırdığında, liberasyonun tatil edilip, eski rejime dönülmesi. Bu alternatif, AET içinde kalındığı sürece, ancak geçici ve o da Ortaklık Konseyi'nin onayı ile uygulanabilecektir. Bir üçüncü alternatif olan gelişme hızını düşürmek üzerinde, ilerde gelişme hızıyla ilgili olarak duracağız.

Liberasyonun - döviz ve altın rezervleri de bulunmadığına göre - dış ödeme açığını ne kadar artıracağını peşin olarak söylemek pek mümkün değildir. Ancak, kesin olan olgu, daha önce belirttiğimiz gibi, liberasyonla be-

raber Türkiye'nin ithalâtının terkibinin önemli biçimde değişeceği ve bunun da gelişmeyi olumsuz yönde etkileyebileceğidir.

Soru 79 : Parası konvertibl olmadan Türkiye'nin Geçiş Dönemine girmesi mümkün müdür?

Carî resmî döviz kurunda, döviz arz ve talebini dengeye getiren tek bir denge kuru, bu kurda yerli parayı yabancı paraya tahvil etmek isteyen herkese istediği kadar döviz satabilme olanağının bulunmasını gerektirir. Türkiye'nin bu olanağa kavuşması, her şeyden önce, (gelişme hızını çok düşürmeden ve/veya çok büyük oranlarda devalüasyon yapmadan) döviz arzını bollaştıracak olanaklara kavuşmasına bağlıdır.

Ne var ki, Türkiye'nin Geçiş Dönemine, parasını konvertibl hale getirmeden girmesi de olanak dışıdır. Bunun başlıca nedeni, Soru 73'de konu ettiğimiz, Ankara Antlaşmasının «Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması»yla ilgili 19 uncu maddesidir. Konvertibl hale getirmeden girdiğinde, daha önce konu ettiğimiz Türk parası üzerine spekülasyon o denli büyük bir darbeyi çok kısa süreler içinde vurabilecektir ki, sanayide rekabet, Ortak Tarım Politikasına intibak vs.. gibi daha önce konu ettiğimiz olgular, tümden önemini yitirecektir.

Konvertibiliteyi önlediğini belirttiğimiz olgular bertaraf edildiğinde, Türkiye yeni ve çok büyük oranda bir diğer devalüasyon, gelişme hızının düşürülmesi, kıt döviz kaynaklarının tüketim malları ithalinde ve sermaye kaçışında harcanması gibi, diğer olumsuz olgularla karşılaşacaktır. Bugünkü koşullarda paranın konvertibilitesi, tüketim malları ve sermaye kaçışı yasaklarının kaldırılmasından yararı olan mutlu azınlığın ve Türkiye'ye kendi istedikleri malları istedikleri koşullarda satabilecek olan yabancı tüccarların işlerine yarar.

VIII

TASARRUF VE YATIRIMLAR

Soru 80 : Geçiş Dönemine giriş tüketim düzeyini nasıl etkiler?

Geçiş Dönemine girişin Türkiye'de tüketim düzeyi ve dolayısıyla tasarruf-yatırım kapasitesi üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturabilmek için, önce bir iki noktayı açıklığa kavuşturalım. Millî gelir içinde tüketim harcamaları mutlak olarak, gelir arttıkça artar veya gelir azaldıkça azalır. Bu değişmeyi, gelir değişmelerinden arındırabilmek için, gelir düzeyini veri kabul edelim. Önemli olan millî gelir içinde tüketim harcamalarının oransal değişmesi olduğu için de, bu sonuncu değişgen üzerinde duralım. Nihayet, aşağıda, AET Geçiş Dönemi ve vergi uyumlaştırılması ile ilgili olarak cebrî tasarruflar (vergiler)daki değişmeler ve ithalâtın terkibindeki değişmeleri inceleyeceğimiz için, bunun etkilerini de o sorulara erteleyelim. Böylece, burada, Geçiş Dönemi'nin bunlar dışında kalan etkileri dolayısıyla tüketim düzeyinin nasıl etkileneceği sorunu üzerinde duralım.

AET ve Türkiye'nin ekonomik yapı karşılaştırmaları sırasında, Türkiye'de gelir içinde tüketim harcamalarının oransal olarak daha yüksek bulunduğu; - dış borçlanmaya rağmen - yatırım oranının daha düşük olduğu; bu-

nun da, verimlilik ve gelir artış hızının düşük kalmasına yolaçan bir etken olduğuna değinilmişti. Bu olgu, Türkiye'de gelişme hızını yükseltecek etkenlerden birinin millî gelir içindeki tüketim harcamaları oranını küçültmek olduğunu göstermektedir.

Yukarda, incelenmesini izleyen sorulara ertelediğimiz etkiler bir tarafa bırakıldığı takdirde, burada inceleyeceğimiz sorun şu olacaktır: Türkiye, Geçiş Dönemi'ne girdiği andan itibaren yabancılarla temasların sıklaşması, tüketim düzeyini nasıl etkiliyecektir? Tüketim düzeyinin, daha sık temaslar, gidiş-gelişlerin artması, yabancıların reklamlarına açılma, Topluluk içinde serbest yerleşme olanağı gibi, daha zengin toplumlarla temasa gelme sonucu tüketim düzeyinin artmasının, hemen ortaya çıkmayacağını peşin olarak belirtelim. Bu olgu, 22 yıllık dönem sonunda etkilerini gösterebilecektir. Bu temasların Türk halkının tüketim düzeyini oransal olarak yükseltme nedenine gelince: AET, bugün «tüketim toplumları» dediğimiz, tüketimi sürekli biçimde kamçılayan yeni kapitalizmin geliştiği bir aşamaya ulaşmıştır. Yeni teknolojik buluşlar, tüketimde yeni biçimler oluşturmakta, reklam yoluyla da, bu, tüketiciye tanıtılmaktadır. Haberleşme olanaklarının artması dolayısıyla, hatta, serbest yerleşme dönemine girilmeden de, Türk firmalarıyla yabancı firmalara basın-yayın araçlarında aynı koşullar altında reklam olanakları Geçiş Döneminde verildiğinde, tüketim düzeyi yavaş yavaş AET düzeyinin etkisi altına girer. Bugün hiç haberimiz olmayan tüketim toplumlarına özgü birtakım mallar, bunu izleyerek, Türkiye'de de yayılmağa başlar. Bu, tüketim harcamalarının toplam harcamalar içinde oransal olarak artması demektir. Veya, yatırımlara ayırabileceğimiz üretim kaynaklarının, mutlu azınlığın tüketimini artırmak üzere tüketimde daha kârlı olarak kullanılabilmeleri demektir. Bugün gelir bölü-

şümünün büyük eşitsizlikleri, esasen kurulu sanayiin - daha önce belirtildiği gibi - bu azınlığın tüketimine dönük olması sonucunu vermektedir. AET'nin tüketim düzeyinin etkisi altına girdikçe, Türk sanayiinin bugünkü sözkonusu çelişkisi daha da şiddetlenmek eğilimi gösterecektir.

Tüketim düzeyindeki bu yükseliş, bir yandan bu yeni malları üreten yabancı sermaye için Türkiye'yi kârlı bir yatırım alanı haline getirmek; bir yandan yakın ikame malları olan yerli sanayi varsa bunun rekabet gücünü azaltmak; bir yandan da, ithal yasakları kalktıkça, bu malların yurt içine ithalini artırmak gibi diğer olumsuz sonuçları da bir arada getirecektir.

Gelişmenin ilk aşamalarında bulunan toplumların, daha yüksek gelişme ve tüketim düzeyinde bulunan toplumların etkisine girmesinin veya bundan uzak kalabilmesinin, ekonomik gelişme ve toplumsal tutarlılık açısından ne denli farklı olabildiğine dünya tarihinde ve günümüzde çok çarpıcı örnekler vardır. Bunlardan biri, 19 uncu yüzyılın başında Japon ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gösterdiği çok farklı örneklerdir. Japonya'nın ekonomik gelişmesi, kendisini dış dünyaya tamamen kapamak ve içerde tüketim düzeyini sınırlamak biçiminde olurken, Osmanlı İmparatorluğununki bunun tam tersi olmuştur. İmparatorluk, bir taraftan Batı'nın yüksek tüketim düzeyinin etkisi altında kalan toplum katlarının artan tüketimini karşılamak için ithalâtını, bunun için de borçlanmasını artırmak zorunda kalmış; ayrıca, bu tüketim düzeyi kalıplaşan yüksek bürokrat-burjuva sınıfı karışımında, bu düzeyi sürdürmek için dışarıya her türlü tavizi verme alışkanlığını yerleştirmiş; toplumun tutarlılığı yozlaşmıştır. Nihayet, üretici olmaksızın tüketici olan garip bir sınıf türemiştir. Japonya, kapalı toplum içinde, tüketimi kısıp süratle gelişirken, Osmanlı İmpara-

torluğu tüketim için borçlanmasını artırıp, üretim gücünü kaybedip, yozlaşan egemen sınıflarıyla birlikte batmıştır. Yakın dünya tarihinden bir diğer örnek Sovyetler Birliğidir. Bu ülke, gelişmesinin ilk aşamalarını, toplumu dünyanın tüketim toplumlarının etkilerinden tamamiyle uzak tutarak gerçekleştirmiştir. Tüketim düzeyi temel ihtiyaçları karşılayacak ölçüde yükseltilmiş, fakat, sağlık ve verimlilik için gerekli olandan ileri bir tüketim düzeyinin oluşmasına olanak bırakılmamıştır. Ancak, 1955'lerden sonra, Sovyetler, dış dünyaya açılıp, 1960'lardan sonra da bütün toplumun tüketim düzeyinde önemli artışlar sağlayacak bir aşamaya gelmişlerdir. Buna karşılık, aynı yıllarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nun son çağları gibi, bir azınlığın tüketim düzeyini yükseltmeğe dönük biçimde gelişmeğe başlamış, özellikle 1950 - 60 döneminde bu had safhaya gelmiş, egemen politik çevrelerin tüketime dönük yaşantısı fısıltı gazetesinin baş konusu olmuştur. Bugün, politik egemen çevre değil, fakat, güçlenen burjuvazi ve buna bağlı bir ara-tabaka bürokrat grup, aynı yaşantıyı daha açık biçimde sürdürmektedir. Bu sefahat düzenine özenen alt tabakalar da rüşvet, dolandırıcılık v.s. içinde yozlaşmaktadır. Sovyet toplumu, dünyanın ikinci sanayi gücü olurken, Türkiye, dış borçlanma ile yaşayan bir ülke olmağa devam etmektedir. Nihayet, günümüzde son bir örneği Mao Çin'i yaşamaktadır. Bu çok fakir toplumun, somut Çin Seddi yanında soyut bir Çin Seddi ile kendisini dış dünyadan ayırmasının nedeni, tüketim düzeyinde, temel ihtiyaçların karşılanmasını aşan yükselişleri önlemektir. Tüketimin, yatırımlar ve gelişme aleyhine yükselmesi yanında, toplumun tutarlılığının bozulmasına, yozlaşmasına olanak vermemektir.

Tabiî, çağımız Türkiye'sinde, politik sistem ve bunun içinde haberleşme teknolojisi, coğrafî konum dolayısıyle,

19 uncu yüzyıl Japonya'sının veya 20 nci yüzyılın ilk yarısındaki Sovyet toplumunun ya da ikinci yarısındaki Çin toplumunun şiddetli uygulamalarına yer yoktur. Bununla beraber, tüketim düzeyini artırma baskılarının yozlaştırıcı etkisini şiddetlendirici etkilere de toplumu açmağa gerek yoktur. Oysa, Roma ve Ankara Antlaşmalarının, (Türkiye'nin Geçiş Dönemi'ne girmesiyle uygulamaya girecek olan) «uyrukluk dolayısıyla her türlü ayırımın yasak olması» ilkesi dolayısıyla, Türkiye, yabancı reklamlara açılabilecektir. Bunun da beklenir sonucu, yukarda değindiğimiz olumsuz etkenlerin tümüdür.

Soru 81 : Geçiş Dönemine giriş gümrük vergisi gelirlerini ne yönde etkileyecektir?

Türk sanayiinin ve tarımının AET ülkeleriyle rekabet gücünün düşüklüğünde, temel alt-yapı yatırımlarının yetersizliğinin büyük payı vardır. Türkiye'nin kapitalist bir sistem içinde gelişebilmesi dahi, bu bakımdan, kamusal vergi gelirlerinin artırılarak, kamuya düşen bu alt-yapı yatırımlarının gerçekleştirilebilmesini gerektirir. Açıktır ki, gelir seviyesi yükseldikçe ve/veya vergi sisteminin verimliliğini artıracak tedbirler alındıkça, nihayet vergi oranları yükseldikçe, kamunun vergi kaynakları artar. Bunlar konumuz dışında kalmaktadır. Burada ilgileneceğimiz sorun, Türkiye'nin Geçiş Dönemi'ne girmesini izleyerek, Roma ve Ankara Antlaşmalarının kurumsal vergi yapıları ilkeleri dolayısıyla kamusal vergi gelirlerinin ne yönde etkilenebileceğidir.

Konuyu, uygulamaya konulacak sürenin farklılığı dolayısıyla, a) gümrük vergileri; b) vergi uyumlaştırılması (vergi harmonizasyonu) ile ilgili değişiklikler olmak üzere iki açıdan ele almak gerekir. Çünkü, gümrük vergileriyle

ilgili değişiklikler, Geçiş Dönemi'ne girer girmez kendisini duyuracağı halde, ikinciler, daha uzun bir süre içinde sözkonusu olabilecektir. Önce gümrük vergileri üzerinde duralım.

Geçiş Dönemi uygulamasına geçildiği andan itibaren, Türkiye, gümrük vergileri üzerinde etkileri olabilecek üç yönlü bir değişime tabi olacaktır: a) AET karşısında, gümrük vergileri 12-22 yıllık süreler içinde kaldırılacaktır; b) Halen yürürlükteki Türk gümrük tarifesine nazaran daha düşük oranlı olan Ortak Dış Tarife 12-22 yıllık sürede uygulamaya konulacaktır; c) Gümrük birliklerinin ticaret saptırıcı etkileri dolayısıyla, Türkiye ithalâtının daha büyük kısmı AET'den yapılacaktır. Bu üç etki bir arada, Türkiye'nin gümrük vergilerinden sağladığı geliri hem oransal olarak hem de mutlak olarak azaltıcı bir nitelik taşımaktadır.

Halen, Türk vergi sistemi büyük ölçüde vasıtalı vergilere dayanmakta, ithalâtta alman vergiler de bunlar içinde çok önemli bir yer kapsamaktadır. 1967 yılında, 14.9 milyar TL tutarındaki toplam vergi gelirlerinin dağılışı şöyledir: ithalâtta alman vasıtalı vergiler 4 milyar TL (% 27); Gelir vergisi, 3.98 milyar TL (% 26.8); Kurumlar vergisi 831 milyon TL (% 4.2). Bu rakamlar, ithalâtta alınan vasıtalı vergilerin, toplam vergi gelirlerinin % 27'si gibi çok yüksek bir oranını oluşturduğunu, kamuya gelir vergisinden daha büyük bir kaynak sağladığını göstermektedir. İthalâtta alınan bu vergiler ,ithalde alınan istihsal vergisi, gümrük vergisi, ithalât damga resmi, akaryakıt gümrük vergisi (ayrıca belediye vergisi, rıhtım resmi gibi) birtakım vergilerden oluşmaktadır. İthalde alınan istihsal vergisi, ithal edilen malın yerli üretiminden alman dolaylı vergiyi telâfi edici nitelikte bir vergi olduğu için, Türkiye, aşağıda inceleyeceğimiz vergi uyumlaştırmasına gidinceye kadar bu vergiyi alabilecektir. Der-

hal etkilenecek olan gümrük vergisi ile ithalât damga resmidir. (Bu sonuncu, son yıllarda % 15'ten % 25'e çıkarılmışken, 10 Ağustos devalüasyonundan sonra % 10'a indirilmiştir.) Bu iki vergi, ithalâtta alınan vergilerin % 60'ını, yani toplam vergi gelirinin % 15'ini oluşturmaktadır. Türkiye, Geçiş Dönemine girdiği andan itibaren, vergi gelirlerinin % 15'ini oluşturan bu kalem mutlak ve oransal olarak tedricen azalmağa başlayacaktır. Her ne kadar, 10 Ağustos devalüasyonu, ithal mallarının CIF değeri üzerinden alman bu iki vergiyi (devalüasyon malların TL olarak CIF değerini büyüttüğü için) artıracaksa da, bunun telâfi edici etkisi ancak kısa süreli olabilecektir. Bir mal üzerindeki gümrük vergisi ve damga resmi sıfıra indiği zaman, malın CIF değerinin çok yüksek olmasının hiçbir önemi yoktur. Böylece, Geçiş Dönemi'ne giriş, gümrük vergilerinin koruyucu fonksiyonuna son verdiği gibi, malî fonksiyonunu da azaltıcı bir nitelik taşımaktadır. AET'den bugünkü ithalât, toplam ithalâtın % 40'ına yaklaşırken Geçiş Döneminde bu oran daha da büyüyeceğine göre, AET'den ithalâtta alman bu vergilerin tamamiyle kalkması üzerine, Türk vergi gelirlerinde % 5 - 10 arasında bir azalış olabilecektir.

Soru 82 : Ortak Dış Tarife uygulamasının gümrük vergi gelirlerine bir etkisi olacak mıdır?

Ortak Dış Tarife'nin uygulanmasının etkilerine gelince: Gerçekte, Ortak Dış Tarife yoluyla, Topluluk dışı ülkelerden yapılan ithalâttan alman vergilerin sağladığı varidatın, AET üyeleri ülkeler arasında paylaşılması için, AET nezdindeki ortak bir fona verilmesi gerekmektedir. Bunun da nedeni şöyle açıklanabilir: diyelim ki, B. Almanya, İran'dan halı ithal etmektedir; bu halılar da Tür-

kiye'den geçerek B. Almanya'ya gitmektedir. Hah, Türk gümrüğünde vergiye tabi tutulduğunda, vergiyi Türkiye tahsil edecek, fakat, bu halılar B. Almanya'da satışa sunulacaktır. B. Almanya, bu gümrük vergisinden yararlanma olanağını bulamayacaktır. Böylece, diğer üye ülkelerin ithalâtına giriş kapısı olan üyeler gümrük vergilerini alıp, diğerleri, bundan yararlanamayacaktır. Bunu önlemek için, AET, Ortak Dış Tarife dolayısıyla tahsil edilecek gümrük vergisi gelirlerinin üye ülkeler arasında paylaştırılmasını istemektedir. Bu yıla kadar, AET üyeleri arasında uygulanan sistem, millî bütçelerin gümrük gelirlerini kendilerinin alması, fakat, Topluluğun giderlerine katılması biçiminde olmuştur. 1971 yılından itibaren, bu uygulama değiştirilecektir. Şöyle ki: Ortak Dış Tarife yoluyla tahsil edilen gümrük gelirleri, bundan böyle, her ülkenin millî bütçesine girmeyecek, fakat, Topluluk nezdindeki bir fona aktarılacaktır. Bu fon da, AET'nin çıkmaza girdiğini belirttiğimiz tarım politikasının biriktirdiği büyük stokların finansmanına ayrılacaktır. Bu olgu, Türkiye'nin 1970'te Geçiş Dönemi'ne girmesini izleyen birkaç ay sonrasında, üçüncü ülkelerden yaptığı ithalât için aldığı gümrük vergilerini ve diğer vergileri de, Ortak Dış Tarife'nin uygulanmasını izleyerek, kaybetmesi demektir. İşin en kötü yanı, halen ithalâtın % 60'ının geldiği üçüncü ülkelerden sağlanan bu gümrük gelirlerinin AET tarım stoklarının finansmanı gibi verimsiz bir iş için kullanılıyor olmasıdır.

Böylece, Türkiye'nin, Geçiş Dönemi'ne girmesini ve gümrük birliğini gerçekleştirmesini beklediği 12-22 yıllık süreler içinde, kamusal vergi gelirlerinin çok önemli bir bölümünü elinden kaybedeceği; bunun da, kamunun yatırım gücünü büyük ölçüde azaltacağı ortaya çıkmaktadır. Şunu da belirtelim ki, bu sorun, bugünkü AET üyeleri için çok önemli değildir, çünkü, bu ülkeler, esasen,

vergi gelirinin çok büyük kısmını (İtalya hariç) vasıtasız vergilerden sağlamakta; kamunun da toplam yatırımlar içindeki payı % 30 civarında bulunmaktadır. Oysa, Türkiye, bundan çok farklı bir malî yapıya sahiptir. Konut yatırımları bir tarafa bırakılırsa, toplam yatırımların % 67'ye yakın bir kısmı kamu tarafından yapılmaktadır. Bunun da başlıca finansman kaynağı, yukarda değinildiği gibi, vasıtalı vergiler ve bunlar içinde ithalâttan alınanlardan oluşmaktadır. Türkiye'nin bu vergi kaynaklarından yoksun kalması, hem enflasyon eğilimini şiddetlendirici, hem de kamu yatırımlarını azaltıcı olmak üzere, AET içinde rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyecek, iki yönlü gelişime yolaçacaktır.

Soru 83 : Vergi uyumlaştırmasının kamusal tasarruflara ne etkisi olacaktır?

Geçiş Dönemi'ne girmekle Türkiye'nin tabi olacağı bir diğer uygulama, vergi uyumlaştırılmasıdır. AET üyeleri, vergi sistemi farkları dolayısıyla ortaya çıkabilecek rekabet gücü farklarını bertarafı istemektedir. Gümrük vergilerini kaldırırken, iç vergi sistemi farklarını telâfi için bu kere gümrüklerde kontrolün devamını önlemek üzere, 1967 yılında vergi uyumlaştırılmasına gitmek için aralarında karar almışlar ve bunu 1970 yılından itibaren uygulamaya koymağa başlamışlardır.

Ankara Andlaşması, AET'nin vergi yapısına Türkiye'nin de intibakını, «Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması» bölümünde 16. maddede şöyle belirtmektedir: «Âkit taraflar, Topluluğu kuran Andlaşmanın üçüncü büyük Bölümünün 1 inci Kısmında yer alan rekabet, vergileme ve mevzuatın yaklaştırılması ile ilgili hükümlerde anılan ilkelerin, ortaklık ilişkilerinde uygulanması gerektiğini ka-

bul ederler.» Yani, Türkiye, AET'nin vergi uyumlaştırılması sistemine, intibak edecektir.

Halen AET, daha önce Fransa'da uygulanmaya başlanan «katmadeğer vergisi» sistemine, yayılı muamele vergisi sistemi terkedilerek, geçmeğe başlamıştır. Bu iki vergi sistemi arasındaki başlıca fark şudur: yayılı muamele vergisi, bir malın üretim ve dağıtımının her aşamasında, gayrısafi tutar üzerinden tahsil edildiği için, her muamele ile, daha önceki muameleler de yeniden vergiye tabi tutulmuş olmaktadır. Katmadeğer vergisi ise, sadece, her aşamada ilâve edilen net değer üzerinden alınmaktadır. Yayılı muamele vergilerinde, vergi yükünün kesin olarak hesaplanamaması, üye ülkeler arasında, vergi sistemi farkları dolayısıyla, malların fiyat farklarına ve fiyat rekabet gücü farklarına yolaçabilmektedir. Çünkü, dolaylı vergiler, mal fiyatlarına yansıyan vergilerdir.

Malın geçirdiği işlem aşamaları aynı olduğu bir halde, herbir aşamada alman vergi oranı da aynı olursa, yayılı muamele vergileri katmadeğer vergisinden daha büyük bir hâsılat sağlayabilmektedir. Türkiye, 1956 yılında muamele vergisi sisteminden gider vergisi sistemine geçtiği için, yayılı muamele vergilerinin yüksek vergi hâsılatı esasen sözkonusu değildir. Gider vergilerinde esas, «ilk üretim maddesinin vergilendirilmesi»dir. Bunun dışında, bazı tüketim malları ve hizmetler, ulaştırma, ithalât da bu vergi sisteminin kapsamına girmektedir. Halen, Gider vergileri ve sistemin kapsamına girenler bir arada, vergi gelirlerinin en büyük kaynağıdır; vergi gelirlerinin % 30'unu oluşturmaktadır.

Gider vergisi sisteminden katmadeğer vergisi sistemine geçişin, vergi gelirini düşürmek yönünde etkileri olacağı kuşkusuzdur. Gider vergisi ilk üretim maddesinden alındığı için, hesabı kolay, ilk üretimi yapan kurumlar az sayıda olduğu için yakalaması kolay ve bunlar ser-

mayeleri büyük düzenli kurumlar olduğu için vergi kaçağı nisbeten az bir sistemdir. Buna karşılık, katmadeğer vergisi, her bir aşamada mala ilâve edilen safi hâsılayı hesap etmek gerektiği için hesabı zor; mükellefi, daha çok; düzenli muhasebe sistemi olmayan küçük kuruluşların yaygın bulunduğu Türkiye'de vergi kaçağı fazla bir sistem olmağa mahkûmdur. AET ülkelerinde, üretim kuruluşları büyük, muhasebe sistemleri düzenli olduğu için, Türkiye bakımından ileri sürülen sakıncalar geçerli değildir. Oysa, Türkiye'nin ekonomik yapısına çok aykırı düşen katmadeğer vergisi sistemi, bugün Gider vergileri kanalıyla kamuya sağlanan vergi gelirini sağlamak olanağından yoksun kalacaktır.

Her ne kadar, katmadeğer vergisinin tarımı ve diğer bütün alanları da kapsaması öngörülmüşse de, sanayide dahi uygulama olanağını Türkiye güç bulacakken, bu vergiyi tarıma uygulama olanağı çok daha azdır. Türkiye, büyük bir ihtimalle, AET Komisyon'unun onayı ile uygulamak isteyen ülkelere tanınan «tarım ürünlerini götürü vergiye tabi tutma» olanağından yararlanacaktır.

Roma Antlaşmasının, kurumsal vergi yapıları ve vergileme tedbirleri farkları dolayısıyla, rekabet eşitliğinin bozulmasını önleyecek tedbirlerin alınmasını öngören maddelerine daha önce değinilmişti.

Bu ilkelerin gerçekleştirilmesi ve vergi duvarlarının gümrük duvarlarının yerini almaması için, AET üyeleri rekabet gücünü etkileyici vergi farklarını önleyici tedbirleri getirmişlerdir. Ne var ki, bu da yetmemiştir. Vasıtalı vergilerdeki uyumlaştırmayı vasıtasız vergilerin izlemesi gerekmektedir. Çünkü, bu kere de, vasıtasız ve vasıtalı vergilerin her bir üye devlette farklı önemde olmasının rekabet eşitliğini bozabileceği sorunu ortaya çıkmıştır. İtalya'da dolaylı vergilerin vergi gelirlerindeki payının % 65 olmasına karşılık, Hollanda'da bu oran % 40, B. Alman-

ya'da % 44'tür. Buna bağlı olarak, zamanla, vasıtasız vergilerin uyumlaştırılmasına da gidilecektir. Özellikle Kurumlar Vergisi, gerek kısmen yansıyabilen bir vergi olması dolayısıyla rekabet eşitliğini bozabilmesi, gerek sermaye şirketlerinin otofinansman gücünü belirlemesi dolayısıyla büyümelerini ve bu yoldan rekabet gücünü etkilemesi dolayısıyla, ilk aşamada uyumlaştırılmaya gidilecek vasıtasız vergi olacaktır. Kurumlar vergisindeki uyumlaştırma, sermaye hareketlerinin tam bir serbestiye kavuşmasını öngören AET için, ayrıca önem taşımaktadır. Bunun da nedeni, Kurumlar Vergisi oranının düşük olmasının, sermaye çekmekteki rekabet eşitliğini bozabilmesidir. Sermaye, bu vergi oranının en düşük olduğu ülkeye - diğer koşullar aynı iken - kaymak eğilimi gösterecek; yüksek oranlarda Kurumlar Vergisi uygulayan ülke, diğerleri lehine, sermaye kaybedecektir.

Böylece, Türkiye'nin, zamanla, Kurumlar Vergisi için de uyumlaştırmaya gideceği ortaya çıkmaktadır. Halen, Türkiye'de uygulanan Kurumlar Vergisi oranı % 25, AET ülkelerindeyse, % 40-60 arasında bulunmaktadır. Bu verginin Türkiye'deki fiilî oranı ise, % 43 kadardır. Yani, AET üyelerindekinin alt hududundadır. Buna rağmen, söz konusu vergi, Türkiye'nin toplam vergi hâsılatının % 4'ü gibi sembolik bir getiri sağlayabilmektedir. Bunun da başlıca nedeni, vergi kaçakçılığı gibi vergi kalemlerinin herbiri için geçerli olabilecek bir etkeni bir tarafa bırakırsak, Kurumlar Vergisi kapsamına girebilecek gelirlerin azlığıdır. Türkiye'nin azgelişmiş ekonomik yapısı, AET üyelerinden farklı olarak, Kurumlar vergisinin çok verimli bir vergi kaynağı olmasını önlemektedir. Diğer bir deyişle, bu vergi için yapılacak uyumlaştırma, % 50 oranında bir artışı gerektirse dahi, Türkiye'nin daha önce değindiğimiz kalemlerdeki vergi kayıplarını telâfi etmesi sözkonusu olamayacaktır.

Kaldı ki, kapitalist gelişmeyi veri kabul edersek, Kurumlar Vergisi oranlarındaki şiddetli yükselmelerin, küçük işletmelerden büyük şirketlere doğru gelişmeyi önleyeceği ve bunun da Türkiye'nin AET'de rekabet gücünü daha da azaltacağı veya hiç olmazsa yükselmesini önleyeceği söylenebilir.

Nitekim bugün Türk vergi sisteminde anonim şirketlerin dağıtmadıkları ve yatırıma tahsis edebilecekleri fonların vergi yükünü, en yüksek kazanç sağlayan vergi mükellefine göre (burada ortak) % 43'de tutmak mümkün olduğu halde, kurum olmayan herhangi bir işletmeden elde edilen kazanç, tasarruf edilmiş olsa bile, aynı mükellef için % 60 oranında vergiye tabi tutulmaktadır. Bu sebeple, Kurumlar Vergisinin vergi yükünü AET memleketleri seviyesine çıkarmak, Türkiye'de eğer Gelir Vergisi de aynı ölçüde arttırılmış olmazsa, tasarrufu ve dolayısile şirketler yoliyle yapılacak yatırımların seviyesini azaltabilecektir

Kısacası, AET içinde ortaya çıkacak vergi yapılarının uyumlaştırılması ve gümrük birliğinin getirdiği gümrük vergileri değişmesi, bir taraftan Türkiye'nin kamusal vergi gelirlerini azaltırken bir taraftan da ekonomik yapısını rekabetten yoksun nitelikte bırakacaktır. Gümrük vergilerinin elden gitmesi ve katmadeğer vergisi sistemine geçiş, Kurumlar vergisi oranı artırılsa dahi, Türkiyenin vergi kaynaklarını önemli ölçüde azaltacağa benzemektedir. Gerek kamunun yapacağı alt-yapı yatırımlarının yapılamaması dolayısıyla rekabet gücünün artırılamaması, gerekse kamu teşebbüsleri yoluyla sanayileşmenin süratlendirilmesine ve diğer alanlara yapılabilecek katkıların azalması, bu değişmelerin en beklenir sonucudur.

Özel tüketim harcamalarının daha önce değindiğimiz artış eğilimi yanında, kamusal vergi gelirlerinin azalma

eğilimi, Türkiye'nin AET içinde bugünkü millî tasarruf-yatırım potansiyelini dahi muhafaza etmesini önleyen başlıca engeller olacağa benzemektedir. Bunu telâfi için enflasyona gidilmesi ise, rekabet gücünü azaltma, ödeme açıkları ve bunu telâfi için devalüasyon gibi bir seri tedbiri peşinden sürükleyebilecektir.

Soru 84 : İthalâttaki değişme tasarruf-yatırım kapasitesini nasıl etkiler?

Türkiye'nin nakdî tasarruflarını yatırıma dönüştürebilmesi, büyük ölçüde, makina-teçhizat ithaline bağlıdır. Makina-teçhizat da, toplam sabit sermaye yatırımlarının, hukukçu deyimiyle «tamamlayıcı bir cüzü»; teknik iktisatçı deyimiyle, «sabit katsayıyla birleşen teknolojik tamamlayıcısı» dır. İmalât sanayiinde, makina sanayiinin çok cüzi bir yer kapsıyor olması ve Geçiş Dönemi'ne girdikten sonra bu sanayii geliştirme olanağının (yabancı sermaye gelmedikçe) çok azalması dolayısıyla, nakdî tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi ithal edilen makina-teçhizata bağlı olmakta ve gelecekte olmağa devam edeceğe benzemektedir. Yurt içinde nakdî tasarruf mevcut olsa da, tasarruf edilen tüketim malları ihracat yoluyla yatırım mallarına dönüştürülemiyor ve stoklarda birikiyorsa, nakdî tasarruflar deflasyonist etki yaratmakta, yatırıma dönüşememektedir. Bugün Türkiye'nin elindeki büyük şeker, tütün, pamuklu dokuma, çimento stoklarının ihraç edilememesi, tasarrufların yatırıma dönüştürülememesinin tipik bir örneğidir.

Bu açıklama, yatırım malları ithalinin, Türkiye'nin bugünkü sınaî yapısında, ekonominin yatırım kapasitesini belirlemek bakımından çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bugünkü ithalât sistemi, tüketim mal-

ları ithalini yasaklamak ve diğer ayırımlı koruma politikası tedbirleri yoluyla, kıt döviz kaynaklarını, makina teçhizat ve diğer yatırım mallarıyla birtakım aramallar arasında bölüştürmektedir. Daha önce ithalâtın bu yapısal niteliği üzerinde durduğumuz gibi, Soru 71'de liberasyonun ithalâtın terkibini değiştirme eğilimine, Soru 79'da da Türkiye'nin parasını konvertibl hale getirmeden Geçiş Dönemi'ne giremeyeceğine ve bunun için de ithal yasaklarının kalkma gereğine değinmiş bulunuyoruz. Bu bir dizi inceleme, Türkiye'nin yatırım kapasitesinin AET içinde ne olacağı konusunda yeterli temel bilgilerin ortaya konulduğunu göstermektedir. Olaylar dizisini şöyle özetleyebiliriz: Türkiye, Ankara Antlaşması'nın 19 uncu maddesi dolayısıyla, Geçiş Dönemine girerken, parasını konvertibl hale getirmek zorundadır; bunun için, ithalât yasaklarını kaldıracaktır; ithalât yasaklarının kalkması ve liberasyon oranının yükseltilmesi, ithalâtın bugün makina-teçhizat ve aramallardan oluşan niteliğini değiştirecektir; Türkiye, kıt döviz kaynaklarını tüketim mallarına harcamak zorunda kalacaktır; bir taraftan iç tüketim düzeyinin yükselmesi ve kamusal vergi kaynaklarının azalması tasarruf gücünü azaltırken, bir taraftan da döviz kaynaklarının tüketim mallarında kullanılması, Türkiye'nin yatırım gücünü azaltacaktır.

Türkiye'nin hem tasarruf potansiyelini hem yatırım potansiyelini azaltıcı etkenlerin bir arada yürürlükte olduğu bir halde, hangisinin yatırımları sınırlayıcı darboğaz olduğunu kesin biçimde söylemek güçtür. Bugünkü deneme, yatırımları sınırlayan etkenler arasında döviz darboğazının önceliği alması, tasarrufların sınırlayıcı etken olmaması biçimindedir. Nitekim, Türkiye, elindeki tüketim fazlası stokları ihraç edebilse, 1969 yılında borçlanması için hiçbir gerek olmayacaktı. Eğer bu durumu geleceğe de uzatırsak, ihracat artsa da, ithalât terkibinde

tüketim malları lehine ortaya çıkabilecek değişmelerin, yatırımları sınırlayıcı baş etken olabileceğini söylemekte hata olmamak gerekir.

Kesin biçimde söylenebilecek olan, Türkiye'nin yatırım kapasitesinin azalacağı, yatırımlar için, artan ölçüde dış kaynaklara ve yabancı sermayeye bağlanılacağıdır.

Soru 85 : Sermaye kaçışları ne etki yapar?

Üzerinde durulması gereken bir diğer sorun, Türkiye'den sermaye kaçışıdır. Bugün, sıkı döviz kontrol sistemine ve sermaye çıkışı yasaklarına rağmen, Türkiye'den büyük çapta sermaye kaçışı olduğu ve bunun da ihraç malları fiyatlarını düşük, ithal malları fiyatlarını yüksek göstermek vs... gibi yollardan gerçekleştirildiği bilinmektedir. Geçiş Dönemi içinde olmasa da, daha sonraki Son Dönemde, sermaye hareketleri tam bir serbestiye kavuşacaktır. Ne var ki, para konvertibilitesiyle ilgili olarak belirttiğimiz gibi, sermaye hareketleri üzerindeki sıkı döviz kontrolü döviz karaborsasına yolaçan etkenlerden biri olduğu için, Geçiş Döneminde dahi, bunun aynı sıklıkta devam etmesi olanak dışıdır. Türkiye'den dışarı kaçırılan sermaye, çok zaman, İsviçre Bankalarında faizsiz tutulmakta, mutlu azınlığın dışardaki lüks tüketimini finanse etmektedir. Döviz kontrol sisteminde gayriresmî kanallardan, kontrol sistemi gevşetildiğinde resmî kanaldan süregidecek bu kaçışların, Türkiye'nin yatırım gücünü azaltıcı bir diğer etken olduğuna burada işaret etmek gerekir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

SONUÇ

IX

AET İÇİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GELİŞMESİ

Soru 86 : Ankara Andlaşması Türkiye'nin ekonomik gelişmesini garanti etmekte midir?

Ankara Andlaşmasının 2 nci maddesi şöyle demektedir: «Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundur»maktır. Bu maddeye dayanarak, özellikle AET nezdindeki Türk temsilcileri tarafından, Türkiye'nin ekonomik gelişmesinin garanti edildiği görüşü savunulmuş ve bu görüş, basma da yansıtılmıştır. Ne var ki, hukuk maddeleriyle ekonomik kanunların yürüyüşünü saptamak olanak dışıdır. Roma Andlaşması'nın serbest rekabet kapitalizmine dayanan bir Avrupa topluluğu yaratmak amacı, ekonomik kanunların işleyişi dolayısıyla, tekelci kapitalizmin güçlendiği ve bunun da güçlenmek için ABD sermayesine artan oranda bağlandığı bir süreçle sonuçlanmıştır. Kâğıt üzerindeki amacın tam tersi bir olaylar dizisiyle, ekonomik kanun-

lar kendi yollarında yürümüştür. Aynı olgu, Ankara Andlaşması'nın amacı için geçerli olacaktır. Kâğıt üzerindeki amaç ne olursa olsun, serbest dış ticaret ve serbest üretim faktörleri hareketleri koşullarında yürüyen ekonomik kanunlar, Türkiye'nin gelişme hızının belirleyicisi olacaktır. Bunlar da, Kısım III'de uzun boylu değindiğimiz «rekabet, ödemeler dengesi ve tasarruf-yatırım potansiyeli»nin belirlenmesiyle ilgili ekonomik kanunlardır.

Soru 87 : AET içinde Türkiye'nin ekonomik gelişmesi tamamiyle duracak mıdır?

AET içinde, Türkiye'nin ekonomik gelişme hızı ve gelişme biçimi, koruma politikası içinde geliştiği halden, hiç kuşkusuz, farklı olacaktır. Gelişme hızı, en iyimser bir tahminle, «ekonominin doğal büyüme hızı» dediğimiz seviyeye düşecektir. Türk ekonomisi için, doğal gelişme hızının % 4-4.5 kadar olduğu tahmin edilebilir. Bu tahminin çok karamsar olmadığı, son yıllarda Yunan ekonomisinde gözlenen, gelişme hızı düşüşüyle de kanıtlanmaktadır. AET'ye % 90 liberasyon oranı uygulayan bir ülke olarak katılan, 1953'ten bu yana olan dönemde 1.23 milyar dolar yabancı sermaye ithal eden Yunanistan'ın gelişme hızı, son yıllarda bu seviyeye düşmüştür. (**Problémes économiqes**, 30 Temmuz 1970'de verilen bilgiye göre) Yunan ekonomisinin gelişme hızı 1967'de % 4.5; 1968'de % 4.9 olmuş, 1969'da % 8.3'e yükselmiştir; fakat, 1970'de tekrar % 5-6'ya düşmesi beklenmektedir. 1950'lerden beri çok yüksek bir gelişme hızı kaydeden Yunan ekonomisinde gözlenen bu gelişme hızı düşüşünün, tek nedeni, AET'nin etkileri olmasa da, bunun en önemli etkiler arasında olduğu kuşkusuzdur. Kaldı ki, (İKV'nin 25 Ekim 1969 tarihli bülteninde «Business Europe» dergisinden

naklen belirtildiğine göre) Yunanlılar, AET Geçiş Dönemi'ne girdikten sonra, yabancı rekabeti bertaraf etmek ve yurt içine giren ithal malları miktarını azaltıp, fiyatlarını yükseltmek için, çok dolambaçlı uygulamalara girmek yolunu tutmaktan çekinmemişlerdir. Ayrıca, ihracatı teşvik etmek için çok çeşitli sübvansiyon uygulamalarına girişmişlerdir. Böylece, «Yunanistan, Ortak Pazar ülkeleri için ihracat yapılması oldukça güç, fakat, ithalât için büyük kolaylıklar sağlayan bir ülke haline gelmiştir». Ne var ki, Geçiş Dönemi sonunda, bu olanaklar da, tümüyle sona erecektir.

Türkiye ile Yunanistan arasında çeşitli vesilelerle yaptığımız karşılaştırmalardan hatırlanacağı gibi, bir taraftan Yunan ekonomisinin çok daha gelişmiş-sanayileşmiş bir ülke olması, bir taraftan dış ödeme dengesi sorunu Türkiye gibi ağır bir ülke olmaması, bir taraftan da AET'den Türkiye'ye oranla çok daha büyük tavizler koparmış olması, Yunanistan'ın durumunu, Türkiye'den çok daha elverişli hale getirmektedir. Bütün bu olanaklara rağmen, Yunan ekonomisinin gelişme hızı düşerse, Türkiye için aynı tahmini ileri sürmenin fazla karamsar olduğu, herhalde, söylenemez.

Türk ekonomisinin gelişme hızı düşeceği gibi, gelişme biçimi de farklı olacaktır. Gerçekte, gelişme biçimi farkı da daha ilerki yıllarda gelişme hızını düşürücü bir nitelik taşır. Gelişme biçimi farkından, şu olguyu anlamaktayız: AET ile Türkiye arasında, dış ticaret serbestleştirildikçe, gelişmesi en dinamik (kimya, makina, elektronik gibi) sanayi dalları, rekabet edemeyip ya tasfiye olacak ya da tamamiyle yabancı sermaye eline geçecektir. AET sanayii ile rekabet edebilen geleneksel sanayi dalları ve AET'nin tüketim açığı olan tarımsal ürünler, ya yerli ya da yabancı sermaye elinde gelişecek; AET'nin tüketim

fazlası olan ve AET fiyatında rekabet edemeyen gıda maddeleri (tereyağ gibi) çökebilecektir. Nasıl serbest dış ticaret Osmanlı İmparatorluğu'nda, o zamanın en dinamik sanayii olan fabrika dokuması pamuklularıyla, imalâthane-el tezgâhı dokumasını tasfiye ettirdiyse, aynı olgu, bu kere çağımızın en dinamik sanayi kollarının tasfiyesi olarak belirecektir. Aynı şekilde, nasıl o zaman yabancı sermaye (Fransız, İngiliz, Alman sermayesi) kendi tüketim ihtiyaçları için pamuk, tütün vs.. üretimini örgütleyip, üretimi teşvik ettiyse, bu kere, yine kendi amaçlarına dönük turizm, narenciye vs.. üretimini teşvik için yabancı sermaye gelecektir. Üretimin çeşitli tarımsal ürünler ve sanayi dalları ya da hizmetler itibariyle terkibi değiştiği gibi, mülkiyet ilişkileri de değişecektir. Böylece, Türkiye, daha ilerki yıllarda en dinamik sanayileri gelişmiş bir ülke olmak olanağını tamamiyle yitirecek; Batı Dünyası sanayi ötesi topluma geçerken, geleneksel sanayi dallarında ihtisaslaşmış, artık verimli olmadığı için onların terkettiği sanayi dallarında üretim yapma olanağını bulan bir ülke haline gelecektir. Bu öngörü de, bir masal değildir. 19 uncu yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu, fabrika dokumaları karşısında geleneksel dokuma üretimini yitirdikten sonra, Cumhuriyet Türkiye'sinin dünya dokuma piyasasına çıkabilmesi için aradan 100 yıldan fazla zaman geçmiştir. Dünya piyasasına bu çıkış da, gerçekte, Batı Dünyası'nın, artık kârlı olmadığı ve sentetiklerle ikame edildiği için pamuklu dokuma üretimini yavaş yavaş terkettiği döneme rastlamıştır. Ne var ki, bugüne dek, koruma politikası, hiç olmazsa iç piyasa için dinamik sanayi dallarının kurulması olanağını yaratmıştır. Geçiş Dönemi'ne girişten itibaren, bu ikinci olanak da ortadan kalkacağı için, Türkiye, ancak onların terketmeğe başladıkları sanayi dallarını ve tüketim açığı verdikleri tarım dallarını yaşatma olanağı bulabilecektir.

Soru 88 : Yabancı sermayeye bağlı ekonomik gelişme olur mu?

Bu soruyu cevaplandırabilmek için, ekonomik gelişmenin doğru bir tanımını yapmak gerekir. Ekonomik gelişme, bir toplumun beceri derecesinin yükselmesi, teknolojik kapasitesinin artması ve yenilikler yaratma gücüne kavuşması ile beliren bir süreçtir. Bu sürece katkıda bulunan olanaklar da ekonomik gelişmeye yardımcı sayılır. Millî gelir artış hızı (gelişme hızı)nı, ekonomik gelişmenin ölçüsü kabul etmemizin nedeni, bunun, sözkonusu süreci yansıttığı yolundaki varsayımımızdır. Ne var ki, yabancı sermayenin işe karıştığı hallerde, bu varsayım tutmayabilmektedir. Meselâ, Suudî Arabistan, yabancı petrol şirketlerinin üretimi dolayısıyla, kişi başına dünyanın en yüksek gelirli ve gelişme hızı oldukça yüksek ülkeleri arasına girebilmektedir. Buna karşılık, bu ülkede, toplumun geliştiğine dair en ufak bir göstergeye rastlamak olanak dışıdır.

Yabancı sermaye, gelip yerleştiği ekonomiyi geliştirmek amacmda değildir; onun amacı kâr etmektir. Yabancı sermayenin kâr amacıyla toplumun gelişme doğrultusunun bağdaştığı pek nadir hallerde, yabancı sermaye gelişmeye belki de bir ölçüde katkı yapabilir. Ancak, çoğu zaman, bu iki ayrı uyruklu kurumun amaçları tam çelişik haldedir. Toplum, gelişmek için, meselâ, doğal kaynaklarını, petrolünü - dünya maliyetinin biraz üstünde de olsa - geliştirmek amacmda olabilir; oysa, yabancı sermaye, arzın bollaşıp fiyatın ve kârlarının düşmesini önlemek için, bunların üretimini engellemeyi yeğ bulabilir. Türkiye'deki bazı yabancı petrol şirketleri ve boraks şirketinin bu türdeki uygulamaları, herkesçe bilinmektedir. Bir diğer örnek, montaj sanayiidir. Bütün azgelişmiş dünyaya yayılan yabancı montaj kuruluşları veya onların

ortaklıkları, millî gelir artışı anlamında, ekonomik gelişmeyi de sağlayabilir. Fakat, bu gelişme, bugün Türkiye'de görülen, montaj sanayiinin ekonomiyi kemiren ithal malı yedek parça, ithal malı girdileri ve kâr transferleri yoluyla, başka bir gelişme biçiminde daha hızlı olabilecek gelişmeyi yavaşlatır. Tekelci niteliğine dayanarak verdiği yüksek ücretler, toplumun en yetenekli elemanlarını, montajcılık gibi toplumun teknolojik yeteneklerinin yükselmesine katkı yapmayan alanlarda tüketir. Bir toplumun, yabancı sermaye ile ne ekonomik gelişmesini sağlaması, ne de ödeme dengesini gerçekleştirmesi sözkonusu olamaz. Bu sonuncunun nedeni de, yabancı sermayenin kâr transferleri ve aramal, yedekparça vs.. için büyüttüğü döviz giderleridir. Gereksiz, geniş halk kitlelerinin temel hiçbir ihtiyacını karşılamayan mallar veya hizmetler için, toplumun en önemli kaynakları tüketilir, fakat toplum, sonunda gelişmeden kaldığını farkeder.

AET, bugün Topluluk olarak ve bu Topluluk içinde de özellikle B. Almanya, sermaye ihracı aşamasına gelmiştir. Topluluğun bize, «AET içinde usluluğu garanti edilmiş bir yatırım alanı» olarak baktığma da kuşku yoktur. Kendi yetkililerinin (Emile Noel) ağzından naklettiğimiz sözler, bu yorumu kanıtlayıcı niteliktedir. Yabancı sermayeyi, Kızılhaç örgütü sanan veya öyle göstermek isteyen bizim yetkililerimiz de, aynı ağzı kullanmaktadır: «Türkiye'nin gelişmesine, yabancı sermaye katkı yapacaktır» cümlesi, bir veya diğer yetkiliden sık sık duyulmaktadır. Oysa, dünya ekonomi tarihinde, yabancı sermaye sayesinde gelişmiş bir tek ülke mevcut değildir.

Kaldı ki, yabancı sermaye, toplumun ekonomik gelişmesine, teknolojik becerisinin yükselmesine bu denli olumlu katkılar yapıyorsa, AET'nin kendi bürokratları, bunu önlemek için neden bağırıp çağırmaktadır? AET'ye yerleştiğini belirttiğimiz ABD sermayesi - ki, çapı bugün

30 milyar doları aşmıştır - nin daha fazla girişini önlemek için, Avrupa Komisyonu ve Komisyonun başkanı Jean Rey, niçin bu denli çaba harcamaktadır? Amerikan Westinghouse şirketinin AET'deki firmaları satın alma kararı üzerine (İKV Bülteni, 25 Ekim 1969) Jean Rey, şöyle demektedir: «Amerikan hükümetinin bir İngiliz petrol şirketinin yatırımlarına karşı çıkması artık bizi uyarmalıdır. Westinghouse şirketi büyük bir yatırıma girişmektedir. Bu yatırım sonunda, Avrupa elektrik piyasası büyük bir yara alabilir.» Yani, ne ABD İngiliz petrol şirketini, ne de AET'li bürokratlar ABD sermayesini istemektedir. Fakat, kendilerinin istemedikleri yabancı sermaye, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelere, «gelişmenin, teknolojik ilerlemenin anahtarı» olarak sunulmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, AET'li bürokratların niyetleri, kapitalizmin serbest işleyiş kurallarıyla bağdaşmamakta; ABD sermayesi, AET'ye yerleşmeğe devam etmektedir. Türkiye, bugünden başlamış olan yabancı sermaye ve bunların ortaklıklarının egemenliğine, AET içinde tamamiyle açılmış olacaktır. Ankara Andlaşmasında, «uyrukluk dolayısıyla uygulanan her türlü ayırımın....yasak» (madde 9) olduğunun belirtilmesi; «Topluluk memleketlerinden gelen... sermayelerin Türkiye'de yatırımını teşvik eden her çeşit aracı»n araştırılmasının istenmesi; «Her üye Devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye devlete veya üçüncü bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan özellikle yabancı sermaye eylemi ile ilgili kambiyo ve vergi konularındaki kolaylıklardan yararlanırlar» (madde 20) denmesi; bu açılmayı kolaylaştıracak nitelik taşıyan hükümlerdir. «Bir ödünç, Türk Devletinden gayrı bir teşebbüs veya topluluğa verildiği zaman, Türk Devletinin garantisine bağlanır» (madde 18) hükmü de, kapitalizmin bütünleşmesinde, devletin oynayacağı rolü saptamaktadır.

X

AET, AVRUPA POLİTİK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Soru 89 : AET, bir politik birliğin öncüsü olacak mıdır?

Ortak özellikleri olan halkları tek bayrak altında, birleşik devletler veya diğer bir statüde toplamak özlemi eskiden beri sürüp gitmektedir. Türkiye'deki **panislamizm, pantürkizm** akımları; Slav uluslarındaki **panslavizm** vs.. gibi akımlar, politik birlik içinde toplanan ortak özellikli halklar yoluyla güçlü politik kuruluşlara varmak amacını daima gütmüştür. Benzer akımlar, Avrupa halklarını birleştirmek için, düşünce ve eylem düzeyinde, Avrupa'da da uzun yıllar önceden beri sürüp gitmiştir. Napolyon ve Hitler gibi diktatörlerin istilâcı savaşları, kendi uluslarının egemenliğinde, Avrupayı birleştirmek amacından uzak kalmamıştır. Savaşçı yollar dışında, halklarının isteğiyle katılacakları Birleşik Avrupa Devletinin kurulması özlemi de, düşünce düzeyinden pek kaybolmamıştır. 1849'da Victor Hugo, büyük düşünürlere özgü geniş bir hayalcilik ile, çok uzak olmayan bir gelecekte bir Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulacağını öngörmekteydi. Daha önce belirttiğimiz gibi, 19 uncu yüzyılın başında, **laisser-faire** doktrinine bağlı iyimser iktisatçılar da bir tür «beynelmilelcilik»i savunmaktaydı. Bi-

rinci Dünya Harbinden sonra, Avrupa Birliğini «din» temeline dayanarak gerçekleştirmeğe çalışan, bizdeki **panislamizm**'in karşıtı sayabileceğimiz akımlar doğmuştu. Bir Avrupa Birliği gerçekleştirmek özleminin, aynı zamanda, İkinci Dünya Harbi içinde İtalyan «direnme» eylemi içinde de geliştiği anlaşılmaktadır. Nihayet, Avrupa kültürünün ürünü olan Marksizm'in de bir tür «beynelmilelcilik» olduğu bir gerçektir.

Avrupa kültür kaynakları, bu Avrupa çapında «beynelmilelcilik» akımlarını, yine Avrupa toplumlarının bir gelişme aşamasında egemen ideolojisi olan ulusçuluğun karşıtı olarak yaratmıştır. Bu beynelmilelci akımlardan, ulusçuluğun, daha az «Avrupalı» olduğunu da söylemek anlamsızdır. Hangisinin egemen ideoloji olacağını ise, günün egemen toplumsal - ekonomik koşulları belirler. Çağımızda, ekonomik koşulların, kapitalizmi kendi içinde dayanışmaya götürdüğünü; yakın ekonomik işbirliği örgütlerinin de bunun ürünü olduğunu, daha önce belirtmiştik. Ancak, bugün ulusçuluğun iktidardan indirilip, bir politik birlik aşamasına gelindiğinin göstergeleri, henüz, görünürde yoktur. Töreleri, gelenekleri, ve kişiyi her yanından bağlayan alışkanlıklarıyla, ulusçuluk, Batı Avrupa halkları üzerindeki etkisini, bir ideoloji olarak, henüz yitirmiş değildir.

Soru 90 : Gelişme ne yönde olmaktadır?

Daha önce açıklandığı gibi, (Soru: 27, 28) AET serbest rekabetin gerçekleşmesine değil, fakat, firmaların devleşerek tekelleşmesinin gerçekleşmesine yardım etmiştir. Serbest dış ticaret savunusu ise, günümüzde sınıfsal kökenini, sermaye - yoğun sınaî mamuller üreten tekelci kapitalist şirketlerin yararında, kârlılığının artma-

sında bulmaktadır (Soru: 9). Gümrük resimlerinin indirilmesi ve kotaların kaldırılması, bu şirketlerin yararına olduğu ölçüde, Avrupa Ekonomik Birliği gerçekleşmektedir. Gerçekten de, dış ticaretin liberasyonu işlemi, AET'den çok önce, GATT yoluyla, tekelci şirketlerin baskısı altında gerçekleştiriliyordu. AET, bunları sağlamakta, bu bakımdan bir güçlük çekmedi. 1961'de bütün miktar sınırlamaları kaldırıldı; gümrük resimlerinin 12 yıllık Geçiş Döneminde sıfıra indirilmesi öngörüldüğü halde, bu, bir buçuk yıl önce, 1968'de gerçekleştirildi.

AET'nin, 1968'den itibaren, altı üye ülke arasındaki gümrük duvarına bir son verdiği doğrudur. Ancak, yaygın olarak sanıldığının aksine, gümrük kontrollerinin kalkması, bu ülkelerarası mal akımlarını sınırsız bir özgürlüğe kavuşturamamıştır. Bu konuda çok önemli bir engel, «görünmeyen gümrük tarifleri» olarak nitelendirilen, değişik teknik standartlardır. 20 nci yüzyılın ikinci yarısı, Batı Avrupa ülkelerinde, devletin piyasaya çok çeşitli nedenlerle müdahalesiyle ayrılmaktadır. Bu müdahale sonucu, her ülke, mal standartları ve satış koşullarıyla ilgili birbirinden çok farklı bir teknik standartlar bütünü yaratmıştır. Örnek olarak, bir ülke, üç delikli elektrik fişlerini emniyetli kabul edip iki delikli fişlerin satışını önlerken, bir diğeri, iki delikli fişleri emniyetli kabul etmektedir. Bu teknik standart farkları, ülkelerarası mal akımlarını çok yavaşlatmakta; gümrük vergileri gibi bir etki yapmaktadır. Çünkü, bir ülkedeki firmanın, diğerine ihracat yapması için onun teknik standartlarına uyması gerektiğinde, üretim maliyeti yükselmekte; gümrük vergilerinin kısıtladığı mal akımlarını, bu kere, teknik standart farkları önlemektedir.

Anthony Sampson, «Avrupa Nereye Gidiyor?» başlıklı kitabında, gümrük serbestliğine rağmen, serbest ticaretin nasıl engellendiğini şöyle açıklamaktadır:

«Altılar arasındaki ticarî gelişmeyi gümrük tarifelerindeki indirime bağlamak ne kadar doğru olur, bilmiyorum. İndirimlerin hemen arkasından yeni engellerin yaratıldığını da unutmamak gerekir. Belediye resimleri, perakendeci anlaşmaları, gizli karteller, emniyet ve sağlık kontrolleri, aslında, yabancı malları ülkeye sokmamak için kullanılan silâhlardır. Avrupadaki mağazalara bir göz atmak, Ortak Pazar'ın ne kadar etkisiz kaldığını göstermeye yeter. Sınırlar aşıldıkça fiyatlar değişmekte, örneğin televizyon alıcıları, Fransa'da Almanya'da olduğunun iki katma satılmaktadır. Sınırları en kolay aşanlar, eski anlaşma ve önyargıların engelleyemediği en yeni endüstriler ve dolayısıyla Amerikan endüstrileridir.»

Mal akımlarında henüz ulusçuluğun aşıldığını kesin olarak söylemek olanak dışı olduğu gibi, her üye ülke, diğer ülkelerle ilişkilerini de bağımsız olarak sürdürmektedir. Ortak gümrük tarifesinin uygulamaya girmiş olmasına rağmen, ortak bir ticaret politikası olmadığı için, her ülke diğer ülkelerle iki taraflı ticaret anlaşmaları yapmağa devam etmektedir.

AET Geniş Dönemi için düşünülen birleştirmeler de, tam olarak gerçekleştirilememiştir. Üretim faktörleri (emek ve sermaye)nin serbest dolaşımı, devlet tekellerinin kaldırılması, bütün üyelerce katmadeğer vergisinin uygulanması, para, vergi ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması da henüz tam gerçekleştirilmiş olmaktan uzaktır. Bürokratların bu birleşmeyi sağlamak için gösterdikleri çabalara rağmen, değil iktisadî bütünleşme, bunun ilk aşaması olan mal hareketlerindeki serbestleşmenin dahi, ulusçuluğu aşabildiği söylenemez.

Soru 91 : AET üyelerinin politik sistemi nedir?

AET'ye üye olmak için, her ne kadar Roma Andlaşmasında bu konuda bir hüküm yoksa da, «Parlamenter demokrasi»nin uygulanıyor olması gerekmektedir. Tıpkı, **ekonomik sistemleri gibi**, altı üye devletin politik sistemleri de, liberal doktrinden indirgenmekte, bu sistem genel oy sistemi-çok partili demokrasi-kişisel özgürlükler ilkesine dayanmaktadır. Tek parti rejimindeki ülkeler, AET'ye üye kabul edilmemektedir. AET'yle ilişki kurduktan sonra, bir askerî juntayla yönetime geçen Yunanistan'la, AET'nin ilişkileri, teorik olarak, 1968 yılı sonundan beri dondurulmuştur. Ne var ki, AET - Yunanistan ilişkileri ilerlemiyor olsa da, kesilmemiştir. İspanya'nın AET'ye kabul edilmemesinde gerekçe olarak da, faşist politik sistemi gösterilmekte, fakat, İspanya'ya tarım ürünleri konusunda, Türkiye'ye verilen tavizlerin aynı verilmektedir.

AET ülkelerinin kendi içlerinde, politik sistemleri, komünist partilerinin kurulmasına ve parlamentoya girmesine imkân verdiği halde, aşağıda görüleceği gibi, AET'nin uluslarüstü kurumlarında (Avrupa Parlamentosu) bu imkân verilmemiştir. Bu bakımdan, AET ülkelerinin ulusal politik sistemlerinin, AET'nin uluslarüstü kurumlarının politik sisteminden daha ileri olduğu söylenebilir.

Soru 92 : AET'nin uluslarüstü organları ve kurumları nelerdir?

Roma Andlaşması (Madde 137 - 209), AET'nin kendi kurumlarını, uluslarüstü yürütme ve karar organlarını, a) Avrupa Parlamentosu; b) Konsey; c) Komisyon; d) Adalet Divanı; e) Ekonomik ve Sosyal Komite olarak göstermektedir.

Avrupa Parlamentosu, ulusal değil, fakat, politik bir

organdır. Altı üye devletin parlamento üyelerinden seçilmiş 142 üyesi vardır. Avrupa Parlamentosu üyelerinin %75'e yakın kısmını, Hristiyan Demokratlar, Liberaller vs.. gibi sağ partiler, geri kalan %25'ini de sosyalistler oluşturmaktadır. Komünist partilere, Avrupa Birleşik Devletleri fikrine karşı çıktıkları gerekçesiyle, yer verilmemiştir. Komünist partiler, Fransa ve İtalya'da üçte bir oya sahip olmalarına, daha sonra AET ilkelerini benimsemiş olmalarına rağmen, Avrupa Parlamentosu'na girememektedirler. Bu görünüşüyle, sözkonusu kurum ve dolayısıyla bir bütün olarak AET, üye devletlerin kendilerinden daha az demokratiktir. Şurası ilginçtir ki, Birleşik Avrupa fikrinin hararetli savunucularından F. J. Strauss, B. Almanya'da Maliye Bakanlığına kadar yükselmiş, çeşitli zamanlarda, koyu nasyonalist davranışlarıyla ortaya atılmış bir kişidir; Alman Nazizmi'ni diriltmeğe çalışan NDP'yi savunmaktan geri kalmamıştır. Bir diğeri olan Fransız Jean Monnet için, De Gaulle'ün, «Monnet Amerikalılardan aylık alan bir Fransız değil, gerçekten bir Amerikalıdır» dediğini, Anthony Sampson nakletmektedir. Birleşik Avrupa fikrinin baş savunucuları olan bu kişiler ve bugün Avrupa Parlamentosu'nun politik eğilimlere göre dağılımı, bunun ne denli demokratik (?) olduğunu göstermeğe yetmektedir. Bununla beraber, Avrupa Parlamentosu, AET'nin bir hükümeti olmadığı için, «hükümeti denetleme» yetkisine sahip bir kurum niteliğinde değildir.

AET'nin yürütme iktidarı, politik bir organ olan Konsey ve teknokratik bir organ olan Komisyondan ibarettir. Komisyon üyeleri, üye devletlerin hükümetleri tarafından seçilmektedir. Avrupa Parlamentosu, üçte iki çoğunlukla Komisyonu feshetme yetkisine sahip olmakla beraber, yeni bir Komisyon seçme yetkisi yoktur. Komisyon, AET'nin karar mekanizması içinde, teknik nitelikte

konuları teklif etme; belirli konularda karar verme; ve, gerekli gördüğü hallerde (üye devletlerden birinin taahhütlerini yerine getirmemesi gibi) bunlar aleyhine Adalet Divanı'nda dava açma yetkisine sahiptir. Avrupa Parlamentosu içinde politik eğilimlerin (sağ ve sol partilere mensup olmak üzere ve komünistler hariç) dağılımı, Komisyon için de geçerlidir.

Konsey, üye devletlerin seçtiği temsilcilerden oluşmaktadır ve Avrupa Parlamentosu tarafından «dinlenmek»le beraber, aslında, üyeleri kendi parlamentolarına karşı sorumludurlar. Konseyin görevi, üye devletlerin genel ekonomi politikasının «koordinasyon»unu sağlamak yoluyla, Roma Andlaşmasının hedeflerinin gerçekleşmesine yardım etmektir.

Adalet Divanı, Roma Andlaşmasının hükümlerinin uygulanmasında «kanuna riayet» edilmesini sağlamakla yükümlüdür. Eğer Komisyon, üye devletlerden birinin Roma Andlaşması hükümlerine riayet etmediğini görürse, önce ilgili devlete tavsiyelerini bildirir; eğer üye devlet bu tavsiyeleri tutmazsa, Adalet Divanında, aleyhine dava açar. Adalet Divanı, Andlaşma hükümlerinin ihlâl edildiği sonucuna varırsa, hükümlerin uygulanması yolunda alacağı karar, üye devlet tarafından uygulanır. Adalet Divanı, üye ülkeleri, şirketleri sık sık para cezasına mahkûm etmektedir. Bu cezalar, 200 - 300 bin dolar gibi azımsanamayacak tutarlara varmaktadır.

Nihayet, çeşitli meslek grupları, (çiftçi, serbest meslek erbabı, küçük sanayici, işçi, ulaştırmacı, komisyoncu) tarafından oluşturulan, Ekonomik ve Sosyal Komite, sadece «danışmanlık statüsü»ndedir. Diğer herhangi bir yetkiye sahip değildir.

Yani, tekelci çıkarların temsil edildiği ilk dört kurum, karar, yürütme ve kaza yetkisine sahip olduğu halde, toplumun nisbeten zayıf katlarının, meslek grupları-

na göre, bir korporatif anlayış içinde temsil edildiği Ekonomik ve Sosyal Komite, sadece, danışmanlık statüsüne sahiptir.

İstanbul Hukuk Fakültesi Karma Kurulunca görevlendirilen Komisyon'un «Ortak Pazar ve Türkiye» konusunda hazırladığı raporda, Ekonomik ve Sosyal Komite dışında kalan daha önce belirttiğimiz kurumlar incelendikten sonra, şu hükme varılmaktadır:

«Avrupa Ekonomik Ortaklığı müesseselerinin kuruluşu ve karar mekanizmaları konusunda varılabilecek ilk sonuç, bu **müesseselerin anti demokratik niteliği** ve **monopolist çıkarların temsili** konusunda taşıdıkları ağır siyasal ipotektir. Bu müesseselerin anti - demokratik niteliklerini ağırlaştıran bir tesbit de, Ortaklık çerçevesi içine sokulan 18 Afrika ülkesine temsil imkânının tanınmamış olmasıdır.»

AET'nin, yine uluslarüstü nitelikte, toplumsal politikasını yürütmek için «Avrupa Toplumsal Fonu» ve «Avrupa Yatırım Bankası» olmak üzere, iki belli başlı kurumu daha vardır. Roma Andlaşması'nın 123 - 130'uncu maddeleri de bu kurumların amaçlarını açıklamaktadır. Birinci Fon, işçilerin AET içinde istihdam olanaklarının artırılması, işini kaybeden işçilerin yeni iş için eğitilmesi, yeni iş buluncaya kadar kendilerine yardım edilmesi gibi toplumsal politika sorunlarıyla ilgilidir.

Avrupa Yatırım Bankası, üyeleri, AET üyesi devletler olan ve «kâr amacıyla çalışmayan» bir kuruluştur. Üye ülkelerin büyüklüğüne göre yaptığı malî katkılar ve sermaye piyasasından sağladığı fonlarla, üye ülkelerin azgelişmiş bölgelerinin kalkındırılmasına yönelmiş projelerin finansmanı; Üye Devletlerin ortak çıkarlarını temsil eden projelerin finansmanı; AET dolayısıyla yeni girişimlerin yaratılması veya eskilerinin modernleştirilmesi gerektiğinde, bu projelerin finansmanı, üye devletlerin ken-

di kaynaklarıyla karşılanamadığı ölçüde, Avrupa Yatırım Bankasınca karşılanmaktadır.

Soru 93 : Türkiye'yi AET'ye bağlayan uluslarüstü organ ve kurumlar nelerdir?

Türkiye'nin AET'yle ilişkisi «Ortak üye» statüsüne girmektedir ve ilişki Ankara Andlaşması çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu Andlaşmanın yürütülmesinde karar organı «Ortaklık Konseyi»dir. Bu Konsey, Türk hükümetinden üyeler; AET üyesi devletlerden ve AET Konsey ve Komisyonundan üyelerden oluşmakta; AET'nin yukarıdaki soruda ele aldığımız organlarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye'de AET organlarına tekabül eden organlar arasında işbirliğini ve teması sağlamakla yükümlü bulunmaktadır. Bu Konsey, gerekli işleri yürütmek için Komiteler de kurabilir.

AET ile Türkiye arasındaki anlaşmazlık Ortaklık Konseyinde çözülmeğe çalışılır, fakat, bu olmadığı takdirde, Konsey, sorunu Adalet Divanı veya diğer bir yargı merciine götürebilir. Yani, anlaşmazlığın çözümü, uluslarüstü statüdeki Adalet Divanı'na da bırakılabilir.

AET organlarında gözlendiğini belirttiğimiz anti-demokratik tutum, aynen, Ortaklık Konseyinde de gözlenmektedir. Biraz yukarda atıf yaptığımız İstanbul Hukuk Fakültesi Raporunda şöyle denmektedir:

«Geçiş Dönemi»ne girilmesi konusunda hazırlanan protokol, Türk Kamuoyuna henüz açıklanmamıştır. **Bu anti-demokratik tutum,** Altılar Avrupasının ilk temel taşını koyan Schumann Planı ile paralellik kurmaktadır. Kamuoyundan saklı tutma «şok-etki», ile tartışmaları sınırlamakta, ciddî bir hazırlık yapma ve en uygun kararı almayı da imkânsızlaştırmaktadır. «Geçiş Dönemi»ne girilmesi konusunda yapılan anlaşma üzerindeki bu ipo-

teğin kaldırılması için, prtokolün bir an önce Türk kamuoyuna açıklanması gerekir.»

Soru 94 : Roma ve Ankara Andlaşmalarının ideolojik niteliği ve uluslarüstü kurumları Türk Anayasasıyla bağdaşmakta mıdır?

Bu konuyu, İstanbul Hukuk Fakültesi Karma Kurulunca görevlendirilen Komisyonun «Ortak Pazar ve Türkiye» ile ilgili olarak hazırladığı Rapor'dan, ilgili paragrafları nakletmek yoluyla açıklayacağız. Böylece, yetkili olmadığımız bir konuda, sözü hukukçulara bırakacağız.

«Türkiye **(Ekonomik ve politik)** bir **entegrasyon sürecine girmektedir.** Bu entegrasyon sürecinin «mantığı» AET andlaşması, Roma andlaşmasıdır. «Türkiye ile Ortaklık Andlaşması» birçok maddelerinde AET andlaşmasına atıflar yapmaktadır (bk. m. 12, 13, 14 ve diğerleri). Bu atıflar, Türkiye ile Ortaklık Andlaşmasını AET andlaşmasının **ideolojik bütünlüğü** ile tamlaştırmaktadır.

Ortak Pazar **Politik ve Ekonomik** ikili bir sürecin varış noktasıdır. Ortaklık, devletlerin misyonuna giren siyasal nitelikteki kilit-alanlarla ilgilidir ve karar merkezlerini millî iktidarların karar merkezleri dışına ve üstüne çıkararak, **«politik entegrasyon sistemi»**ni öngörmektedir.

Politik entegrasyon sistemi, «millî iktidarların» bazı yetkilerinden feragat ederek, bu yetkilerin kullanılmasını prensip olarak «millî-üstü» bir otoriteye devrettikleri bir sistemdir. Genel çıkarları temsil ettiği varsayılan millî-üstü otorite, devletlerin entegre olunan alanla ilgili her konuda, önceden tesbit edilen ölçü ve biçimlerde, kararlarına uymayı kabul ettikleri bir otoritedir. Bu tesbitin, Millî Mücadeleden beri Devlet yapısının temelini teşkil eden Millî Eğemenlik prensibi ve bundan çıkan neticeleri düzenleyen 1961 Anayasası'nın 4. maddesi, «tek-yapılı devleti» öngören «Millî Devlet» anlayışı (Başlangıç ve 2. m.), «Tabiî servet ve kaynakları devletin hüküm ve tasarrufu altına sokarak» Ekonomik Ulusçuluk anlayışını getiren 130. m. açısından değerlendirilmesi gerekir.

Siyasî entegrasyon, **hukukî entegrasyonla** tamamlanarak «azgelişmiş ülkelerde», paradoksal olarak devrimci bir nitelik kazanan hukukun - olanı değil, olması gerekeni gösteren, var olanı aşan hukuk sistemlerini, anayasal düzende program - anayasaları - soyut ve boş şemalar haline sokarak geçerliliklerini fiilen kaybettirmektedir.

Roma Andlaşmasının, ekonomik entegrasyon sürecinde öngördüğü temel ekonomik politika modeli, «pazar ekonomisine ve azamî rekabete imkân veren ve Devlet müdahalesini vazgeçilmez asgariye indiren» **Liberal Düzendir.** Ortak Pazarın bu temel ekonomik politika modelini, «siyaseti iktisadiyei milliyenin istiklâlini müşkülâta koyan ve ecnebilere taallûk eden imtiyazat ve istisnaatı maliye ve iktisadiyeyi ref'e çalışan» İttihat ve Terakki Hareketinden başlayarak (İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1913 Kongresinde kabul edilen siyasi program, m. 2.) «Hâkimiyeti Milliye Esasatına müsteniden bir halk Devleti ve Hükümeti teşkil eden «Türkiye Büyük Millet Meclisi» (9 Umde, başlangıç), anlayışı ve 1961 Anayasasının Devlete «yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek» (m. 41/2), «özel teşebbüslerin **Millî İktisadın** gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürütülmesini sağlayacak tedbirlerin alınması» görevini veren anlayışı açısından değerlendirilmesi gerekir.»

. . . .

Sosyal adalet içinde planlı kalkınma formülünü benimseyen, devletçiliği kolaylaştıran ve özel yatırımların toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmesini isteyen tutumu ile, 1961 anayasası, Liberal eğilimli bir kalkınma ve ekonomik düzen anlayışından çok **güdümcü eğilimde** olan bir kalkınma ve **ekonomik düzen anlayışına** sahiptir:

«Devlet özel teşebbüslerin **millî iktisadın gereklerine** ve sosyal amaçlara uygun yürümesini... sağlayacak tedbirleri alır». (m. 40/3)

«Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler... Devletleştirilebilir» m. 39.

«Devlet ve Kamu Tüzel kişileri kamu yararının gerektirdiği hallerde... özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları kamulaştırmaya yetkilidir.»

Ayrıca «41/2 kalkınmanın yolunu göstererek sosyal adaletle iktisadi ve sosyal kalkınmanın birbirine paralel gide-

ceğini belirtmekte ve kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirileceği prensibini koymaktadır» (Anayasa, gerekçe). «İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla millî tasarrufu arttırmak, **yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir».**

Roma Andlaşmasının «monopolist ve niceliksel (toplumu araç olarak alan planlama) eğilimi karşısında, 1961 Anayasası, üretimi toplumun otonom, gerçek ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan niteliksel planlama, (demokratik alternatifi) seçmiştir.

Bu verilere dayanarak yapılabilecek kaba bir tesbit şudur: gelişmiş kapitalist ülkelerin mantığına uygun düşen «Liberal düzen anlayışı» 1961 anayasasının iktisadî ve sosyal tercihlerine aykırı düşmektedir.

Devletleri bağlayıcı, «direktif niteliğinde kararlar» (m. 189) verme yetkisine sahip olan Konsey, bu kararları birinci dönemde oybirliği, daha sonraki dönemlerde **mevsuk çoğunlukla** verecektir. Bu şekilde kurulan «millî-üstü» otorite,1961 anayasasının «tek-yapılı devleti» öngören, Millî Devlet anlayışına (Başlangıç ve madde 2.), Millî Egemenlik prensibi ve bundan çıkan sonuçları düzenleyen 4. maddesine açıkça **aykırı düşmektedir.** «Milli karar merkezleri» dışında ve üstünde «Millî-Üstü karar merkezleri» kuran AET'ye katılma kararının Anayasanın bu temel tercihleri açısından yeniden değerlendirilmesi gerekir.»

Soru 95 : Avrupa Politik Birliği ve AET içinde Türk - Yunan politik ilişkileri Lozan Andlaşması ve Kıbrıs anlaşmazlığının yolaçtığı uygulamayla bağdaşmakta mıdır?

AET bir gümrük birliği olarak ekonomik bütünleşmeye doğru değiştikçe, insan ve sermaye hareketlerinin de tamamiyle serbestleşmesini öngörmektedir. AET'ye bugün Ortak Üye statüsü içinde bağlanmış bulunan Türkiye ve Yunanistan, bir süre sonra, aynı uygulamaya ge-

çecek ve kendi aralarında halkların serbestçe yer değiştirmesi mümkün olabilecektir. Avrupa Politik Birliği içinde, tabiî, tamamiyle serbest yerleşme düzeni sözkonusu olacak, Türk - Yunan halkları istedikleri yerlerde yerleşme olanağı bulacaklardır.

Ne var ki, AET'nin ve Avrupa Politik Birliği'nin öngördüğü bu olgu, Lozan Andlaşması ve Kıbrıs olayları dolayısıyla Türk hükümetinin uygulamakta bulunduğu düzene tamamiyle aykırı bir nitelik taşımaktadır. Şöyle ki: Yunanlılara karşı verilen Kurtuluş Savaşı sırasında yerli Rumların yıkıcı davranışları, konunun Lozan Andlaşması çerçevesinde ele alınmasını gerektirmiştir. Bu iki ülke arasında yapılan ve Lozan Barış Andlaşmasına ek olan 30 Ocak 1923 tarihli ve «Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair mukavelename»nin birinci maddesi, «...Türkiye arazisinde mütemekkin (oturan) Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tabaası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde bulunan Yunan tabaasının mecburî mübadelesi»ni öngörmüştür. Bundan sonra da, belirli alanlarda ikamet edenler dışında kalan Rum ve Türk Halklarının **mecburî mübadelesine** gidilmiştir. AET ve Avrupa Politik Birliği, Lozan Andlaşmasının bu ek hükmüne tamamiyle aykırı bir durum ortaya çıkarmakta; emek hareketleri serbestleştirildiği ölçüde, mübadeleye tabi tutulan halkların tekrar yerlerine dönebilme olanağını yaratmaktadır.

İkinci olarak, 1960'dan sonra Kıbrıs anlaşmazlığı, iki ülke arasındaki politik ilişkileri gerginleştirince, Türkiye, Bakanlar Kurulu kararıyla, başta Türkiye aleyhine politik eylemi bulunanlar olmak üzere, bütün Yunan tabalı Rumları, Türkiye'den ihraç etmiştir. Ne var ki, yarın öbürgün, Türkiye aleyhine eylemi bulunduğu tesbit edilen bu kişiler, bu kere, AET üyesi olarak Türkiye'ye geri dönecek; Avrupa Politik Birliğine üye olacağız diye, Tür-

kiye, 19 uncu yüzyılda Batı Anadolu'nun tanık olduğu Yunan «kolonizasyonu»na 20 nci yüzyılda tekrar tanık olabilecektir.

Soru 96 : Avrupa halklarının Politik Birliğe karşı tutumu nedir?

Şurası bir gerçektir ki, çeşitli ulusları tek bir politik birlik içinde toplamak - istilâ yolu dışında -, doktrindeki serbest ticaretçilerin sanısının aksine, mal akımlarının serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilebilecek bir olgu değildir. Burada sorun, halkların isteği, bu birliğe hazırlığı, çıkarlarının bu birlikle bağdaşır olup olmaması, birliğe girecek diğer halklara yakınlığı gibi çeşitli etkenlerle belirlenecektir. Soğuk harbin ve buna bağlı olarak NATO'nun en «şaaşalı» günlerinde, herhalde, politik birliğe eğilim, bloklararası politik gerilimlerin gevşeme yolunda geliştiği ve ulusçuluğun güçlendiği günlere oranla daha kolaydı.

Batı Avrupa halklarının Avrupa Birleşik Devletleri'ni kabule ne ölçüde hazır olduğunu araştırmak için Fransa'da «Paris Match», İtalya'da «Epoca», İngiltere'de «Daily Express» gibi büyük basın organları ve kamuoyu araştırmaları yapan kurumların işbirliğiyle gerçekleştirilen bu araştırmada sorulan sorular ve verilen cevaplar, (**Avrupa Topluluğu: Ortak Pazar Bülteni**, No. 1'de) nakledildiğine göre) sonucu olumlu göstermektedir.

AET ülkeleri ve İngiltere'de, o ülke tabiyetinde olan ve oy kullanma hakkına sahip 12 bin kişilik bir «örnek» üzerinde yapılan kamuoyu araştırması, AET halklarının üçte ikiye yakınının, AET'nin Avrupa Birleşik Devletleri'ne doğru gelişmesine taraftar olduğunu; bu taraftarlık oranının genç kuşakta yaşlılara nazaran çok daha yük-

sek olduğunu; kendi hükümetlerinin üstünde ve önemli konularda karar alma yetkisine sahip bir Avrupa hükümetini ise, ancak seçmenlerin yarısının onayladığını göstermektedir. İlginç olan nokta, İngiliz seçmenlerin, böyle bir politik birliğe çok daha düşük oranının (% 30) olumlu cevap vermesidir.

Soru 97 : Avrupa Birleşik Devletlerinin dış dünyaya etkisi ne olabilir?

Bu bahsin başından itibaren belirtmeğe çalıştığımız gibi, Avrupa'daki ulusçuluk akımlarının aşılıp, Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması, ne sanıldığı kadar kolay, ne de kısa süreler içinde gerçekleştirilebilir bir olgudur. Kaldı ki, bu gerçekleştirilse dahi, dünya halkları açısından bunun yararı ne olabilir? ABD ve Sovyetler Birliği gibi günümüzün iki «süper-devlet»i yanında bir üçüncüsü oluşmuş olur. Batı Avrupa'nın güçlü sanayi devletleri, biraz daha büyük politik güç kazanır; tüketim toplumlarının refah düzeyi belki biraz daha yükselir. Eğer bu güçlü süper-devlet, ABD'yle de tam bir uyuşma içinde dünya üzerinde politik egemenliğini sürdürmeğe başlarsa, bunun tüm dünya halklarının mutluluğuna yapacağı katkı ne olur? De Gaulle, belki ABD'ye karşı AET'nin bir denge unsuru olmasını savunmaktaydı. Koyu ulusçuluğu ve, Fransa içinde sağcı politikasına rağmen, dünya politikasında ilerici tutumuyla, AET - ABD politikası özdeşliğini bozmaktaydı. Ancak, De Gaulle'den sonra, bu, devam etmediği gibi, esasen devam etmesi de olanaksızdı. Gerçekten, AET'nin ve onu izleyecek Avrupa Birleşik Devletleri'nin, ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir politik denge yaratacağını savunanlar, böyle bir güçlü Batı Avrupa Birleşik Devletleri'nin, dünyada ABD'-

nin politik gücünü daha da artıracağını ihmal etmektedirler. Aynı askerî ittifak içinde, aynı iktisadî işbirliği örgütü içinde bulunacak; birbirlerinde önemli özel sermaye yatırımları yapmış olacak (halen, Batı Avrupa'da en dinamik sanayilerin önemli kısmının ABD özel sermayesi elinde bulunduğu hatırlanmalıdır) bu iki devletin, politik bakımdan birbirini dengeleyici değil, destekleyici olması daha olağandır. Hele dünya kapitalizminin, bugün, içinde bulunduğu dayanışma düşünülürse...

İstanbul Hukuk Fakültesi Karma Kurulunca görevlendirilen Komisyonun «Ortak Pazar ve Türkiye» konusunda hazırlamış bulunduğu raporda, Batı Avrupa Birliği Meclis Başkanı Arthur Conte'nin 1962 yılında söylediği şu satırlar yer almıştır: «Avrupa'nın üçüncü bir güç olarak kurulması düşüncelerimize aykırıdır. Avrupa Birliği tam anlamını ve meşruiyetini, Büyük Batı ailesi içinde kazanabilir... Bu birlik içinde en ağır yükü taşıyan ABD ile tam bir dayanışma içinde bulunmaktayız.» AET, Sovyetler Birliği ile ABD arasında bir denge unsuru değildir.

Yine aynı raporda, Batı Avrupa Birliğinin kurulmasına varan Brüksel Anlaşmasının 1954'te değiştirilen 4 üncü maddesinin şu biçime getirildiği belirtilmektedir: «Anlaşmanın uygulanmasında Taraflar ve Anlaşma ile kurulan (Konsey, Meclis vb.) kuruluşlar, Kuzey Atlantik Paktı Örgütü ile sıkı işbirliği yapacaklardır... Konsey ve Ajans, askerî sorunlarda, NATO'nun yetkili askerî otoritelerine danışacaklardır.»

AET'nin bu niteliği gözönünde tutulduğunda, Türkiye'nin AET'ye üye olmak ve ilerde Avrupa Politik Birliği içinde «ikinci sınıf vatandaş» olarak kalmayı kabul etmek yoluyla, «Üçüncü Dünya Ülkeleri» nezdinde bütün prestijini yitireceğine hiç kuşku yoktur. Bu, bağlantısız, askerî bloklar dışı ülkelerin, Zambia toplantısıyla ilgili

olarak, Türkiye'nin neler kaybettiğini, İsmail Cem (Milliyet Gazetesi, Eylül 1970)'de belirtmiştir.

Türkiye'nin İ. Cem'in değindiği bugünkü kayıpları, yarın, Avrupa Politik Birliği içinde üye olan Türkiye için çok daha geçerli olacak; Türkiye, gerçekten kendisinin ait olduğu, hatta, önderleri arasında bulunabileceği bir dünyaya sırtını çevirip, kendisine ait olmayan bir dünyada, aşağıda görüleceği gibi, «ikinci sınıf vatandaş» statüsünde yaşamayı kabul etmiş olacaktır.

Soru 98 : Avrupa Birleşik Devletleri içinde Türkiye'nin yeri ne olabilir?

Bu soruyu, sanıyoruz ki, AET'nin Türk ekonomisi üzerindeki ekonomik etkileri; Avrupa halkları ve Türk halkı arasındaki kültür farkları; el değiştiren ekonomik egemenliğin yaratacağı yeni politik temsil güçleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Henüz gerçekleşmesi uzak bir hayal gibi görünen bu politik birliğin bir üyesi olmak özlemi, Türk politikacılarında öncelik almış gibi olduğu halde, Türk halkının bu politik birlik içinde ezilmesi oldukça muhtemeldir. Nedenlerini açıklayalım.

Bir kere, üretim faktörleri hareketleri serbestleştiğinde, Türkiye, daha önce belirttiğimiz gibi, özel yabancı sermaye ithal eden ve işçi ihraç eden bir ülke olmak durumunu, bugünkünden çok daha geniş bir düzeyde sürdürecektir. Özel yabancı sermaye, Türk sanayiinde ister tek başına ister yerli sermaye ile işbirliği içinde egemen olduğunda, Türkiye'de egemen sınıf da bu olacaktır. Bu, Türkiye toprakları üzerinde, yabancıların bir egemen sınıf oluşturması demektir. Politik iktidar, bugün, yerli özel teşebbüs ve kısmen yabancı sermayenin temsilcisi durumundaysa, yarın, politik birlik içinde, politik ikti-

dar da, yabancı sermayenin katıksız temsilcisi olur. Bu olgu, Türkiye'de egemen güçlerin yabancılar olması ve, hiç istilâya da gerek kalmaksızın, halkın yabancı egemenliği altına girmesi demektir.

İkinci sorun, Türkiye'nin öngörülebilir bir gelecekte emek ihracına devam etmesidir. Bugün Avrupa ülkelerinde, kendi yerli işçilerinin artık tenezzül edip yapmadıkları işleri, (inşaat ve maden işçiliği, çöpçülük, bulaşıkçılık gibi birtakım hizmetleri) yaşama düzeyi ve kültür düzeyi itibariyle kendilerinden geri olan yabancı işçiler ve bu arada Türk işçileri yapmaktadır. Bunlar, Avrupa'nın yeni proletaryası olmuştur. Bu toplumların sınıf yapıları içinde en alt basamağı oluşturan Türklerle, böyle bir politik birlik içinde, nasıl bir toplumsal eşitlik sağlanabilir? Bunun olabileceğini düşünmek, hayalden de öte bir olgudur.

Üçüncü bir sorun, kültürel egemenlikle ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu içinde, yönetici sınıfta Türklerin büyük payı olduğu, kültürel düzey farklılaşmasının sözkonusu olmadığı dönemlerde dahi, Türk kültürü, yönetici sınıfın kültürü olmamış; Osmanlı kültürü, Arap-Acem-Türk karışımından oluşmuştur. Eğer gerçekleşirse, Avrupa Birleşik Devletleri içinde, Türklerin, bu açıdan durumunun, «tâbi olmak» biçiminde belireceğine en ufak bir kuşku yoktur. 21 inci yüzyılın başında, AET ülkeleri, sanayi ötesi toplum aşamasına girmiş olacaktır. Teknoloji kültürü, bu aşamada, egemen bulunacak; teknoloji kültürünü yaratan ve en iyi kullanan, kültürel egemenliğini de gerçekleştirecektir. Türk halkı, henüz, bugün, % 60 oranında okur-yazar olmayan nüfusuyla; çoğunluk bakımından, kağnı ve gaz lâmbası çağını yaşarken, sanayi ötesi toplumlar topluluğu içinde, «tâbi» olmağa mahkûmdur. Bir taraftan yabancı sermayenin, bir taraftan yabancı kültürün egemenliği altında, Türk Parlamentosunda, tıpkı 1908 Osmanlı Mebusan Meclisinde olduğu gibi, İngilizci, Almancı, Fran-

sızcı, Amerikancı diye nitelenen temsilcilerin olmasına, kimsenin şaşmaması gerekir.

Türk halkının, İslâm ümmetinden Türk ulusu olmak yolunda evrilmesi de çok yeni ve henüz tam gerçekleşmiş olmaktan uzaktır. Prof. Şerif Mardin, «Din ve İdeoloji» başlıklı eserinde, Türk halkında, diğer bir ortak ideoloji yokluğunda, dinin hâlâ temel dünya görüşünü belirlediğini; Atatürk devrim ideolojisinin, halk katında yerleşmediğini anlatmaktadır. Ayrıca, İzmir'de Sümerbank Dokuma Fabrikası İşçileri arasında uygulanan şöyle bir araştırmayı da nakletmektedir: Sorulan soru şudur:

«Kendinize baktığınız zaman, kendinizi nasıl görürsünüz? Yani, İzmirli olarak mı, yoksa Türk olarak mı görürsünüz?»

İşçilerin sadece % 50'sinin «Türk» diye cevap vermesi, % 37.5'unun «müslüman» demesi üzerine, Prof. Mardin'in vargısı şöyledir: «Sonuçlar, dinsel inancın, hâlâ, bu grup içinde bir 'dünya görüşü' sağladığını gösterdiği derecede çok ilginç olmuştur.» Unutmamak gerekir ki, İzmir gibi dışa çok açık ve tarihinde çetin bir Kurtuluş Savaşı vermiş bir kıyı şehrinde, bir devlet fabrikası işçilerinin toplumsal bilinçlenme düzeyi, Türk halkının çoğunluğunu oluşturan iç bölgelerdeki köylülerden çok üstündür. Nitekim, ABD'li toplumsal araştırmacı Frederick W. Fry, Türk köylüsünün ulusçu bilinçlenme düzeyi ve bunun diğer toplumsal katlardan farklılığı üzerinde yaptığı araştırmada (1966 Aband seminerine sunulan tebliğ) şu sonuca varmaktadır: «Türk köylüsünde ulusçu duygular, kasaba, şehir ve büyük metropollerdeki vatandaşlarına nazaran, daha düşüktür; köy gençlerinde de, ulusçu yöneliş, devlet liselerinde okuyan şehirli gençlerden daha zayıftır... Genellikle, bölgesel farklar, Türkiye'nin daha modern kıyı ve Batı bölgelerinde, Doğu ve iç bölgelere nazaran, daha yüksek düzeyde bir ulusçu bilinçlenme gös-

termektedir.» Henüz, daha bir ulus olmak bilincini tam bulmamış bir halk, yabancı sermaye ve kültürün egemenliğine girdiğinde, «tâbi» olmak durumunda kalacaktır. ABD gibi, çok çeşitli dinsel, ulusal ve kültür kökeninden gelen halkları bir pota içinde eritip, «Amerikan» ulusu yaratan sürecin, bu egemen - tabi ilişkilerini bertaraf etmediği bir gerçektir. Sınıfsal yapıda, protestan Anglo - sakson - Germen kökenli kişiler, egemen sınıfı, bugüne dek ABD'de oluşturmuştur. Kennedy'ler gibi, çok başarılı bir iş hayatından gelseler dahi, Katolik mezhebinden bir kimsenin Başkan olmasının «müstesna bir olay» olduğu kimsenin meçhulü değildir. Avrupa ruhanî birliğini, ortak kültür yanında, kilisenin temsil ettiği ve Hristiyanlığın, Avrupa Halklarının günlük yaşantısını biçimlendirdiği de bir gerçektir. Büyük kültür farkları yanında, çoğunluğu Müslüman olan Türk halkının, Avrupalı tarafından nasıl kabul edileceği de ayrı bir sorundur. «Almanya'daki Türkiye» başlığıyla, Akşam gazetesinde (Temmuz - Ağustos 1970) yayınlanan bir röportajda farklı geleneklerdeki kişilere gösterilen tepki ve bu arada İtalyan ve Yunan işçilerine nazaran Türk işçilerine gösterilen tepki, farklı kültür kaynaklı ve kültür düzeyli halkların, bir eşitlik içinde kaynaşmasının ne denli olanak dışı bulunduğunun kanıtıdır.

Ulusçuluğun, Avrupa halklarında çok güçlü ve gümrük birliğinin dahi kolayca aşamadığı bir engel olmasına karşılık, Türkiye'de değil sadece köylüde, varlıklı sınıf içinde dahi güçlü bir ideoloji olduğunu söylemek pek gerçekçi olmaz. Avrupalının, güçlü ulusçu ideolojiyle, «kendi yerli malım» diyerek, diğer AET ülkelerinden gelen mallara duygusal bir gümrük duvarı çekmesine karşılık, Türkiye'de, bütün varlıklı sınıf, bir «Avrupa malı» kullanma psikozu içindedir. Koruma tedbirleri kalktığı zaman, Türkiye, serbest ticareti, AET ülkelerinden çok daha ön-

ce gerçekleştirir. Güçlü bir ulusçuluğun gelişmediği bir ortamda, belirtilen etkiler, Türkiye'nin tabi ülke ve Türklerin de tabi halk olmasını çok daha kolay biçimde hazırlar.

Şurası da ilginçtir ki, AET ülkeleri ve İngiltere'de, Avrupa Birleşik Devletleri konusunda kamuoyu yoklaması yapılırken, ortak üye statüsündeki Türk halkını kimse düşünmemiştir. İngiltere'nin daha AET ile hukukî bir ilişkisi olmadığı halde, İngiliz halkı (Avrupalı sayıldığı için) kamuoyu araştırmasına dahil edildiği halde, kimse Türk halkını dahil etmeyi düşünmemiştir. Kaldı ki, böyle bir kamuoyu araştırması yapılacak olsa da, AET konusunda hiç bir bilgiye sahip olmayan kitlelerin beyni propagandayla önce yıkanır, sonra da kamuoyu araştırmasından istenen sonuç alınır.

Soru 99 : Türkiye, Avrupa Birleşik Devletleri içinde «Batılı» olur mu?

Tanzimattan bu yana geçen birbuçuk yüzyıllık süre, Türkiye'nin, önce üstyapı kurumlarını Batı'dan alarak, sonra da, tarihsel olarak olanakların tükendiği bir dönemde, bir kapitalist sınıf yaratarak, «Batılı» olma çabaları içinde geçmiştir.

Batı toplumlarının ekonomik temelini, 19 uncu yüzyılın devrimci gücü olan sanayi burjuvazisi oluşturmuştur. Ortaçağın sonundan itibaren dünya pazarlarını tutarak, teknolojik devrimler yaratarak üretim güçlerini geliştiren bu sınıf, ulusçu devletlerin kurulmasında ve bunların zenginleşmesinde de baş rolü oynamıştır. Bu olanaklara sahip olmayan toplumların burjuva yaratma denemeleri ise, ancak, Batılı kapitalizmin dayanağı ile ayakta durabilen, dışa bağlı bir burjuva sınıfı yaratmaktadır.

Bu sınıfın, ulusçu ve devrimci Batı burjuvası ile ilişkisi yoktur; tarihsel olarak, böyle bir olanak da artık mevcut değildir. Ancak böyle bir burjuva sınıfı yetiştirebilen toplumlar, Batılı değil, sadece, Batı uydusu olur. Nitekim, Türkiye'deki denemeler de bunun örneğidir. Avrupa Politik Birliği kurulduğunda, Türk toplumu Batılı değil, Batı burjuvasının egemenliğinde, bunun uydusu olan bir toplum olabilir. Batı'yı yaratan, her şeyden önce, ekonomik güçtür.

Buna, bireyci Batı kültürünün, kişisel sorumluluk ve kişisel yarar esasını yaratan Greko - latin kaynakları ve Hristiyanlık da eklenmelidir. Bu kaynaklarm geliştirdiği toplumsal değer sistemleri, kapitalizmin kurallarıyla bir uygunluk içinde kaynaşmıştır. İslâmın, ümmetçi dünya görüşü ile Osmanlı İmparatorluğu'nun devletçi esaslarının, Batı'dan gelen bütün darbelere rağmen, yaşadığı Türk toplumunun, Batı'lı olması için gerekli bir diğer tarihsel kaynak, kültür kaynağı da yoktur. Türkiye'nin uygarlık değiştirme çabaları, olsa olsa, Osmanlı - Türk uygarlığının sonunu hazırlar, fakat, Türk toplumunu, Batılı toplum haline getirmez.

Soru 100 : AET'ye katılma konusunda, Türkiye'de ne gibi görüşler bulunmaktadır?

Türkiye gibi, dışa bağlı kapitalizmin geliştirilmesine çalışıldığı bir ülke, AET'ye katıldığında, sistemin kanunları, Türkiye'nin nisbî geri kalmışlığının artması sonucunu verecektir. Mesele, bu ülke önderlerinin bilinçli olarak, Türkiye'yi sömürme politikası izlemeleriyle ilgili değildir. Kişilerin kafasında oluşan istemler, Türkiye'nin bu topluluk içinde geri kalmışlığını artıracak değildir. Bu olgu, rekabet olanakları farklı ülkelerin ay-

nı rekabet koşullarına tabi olmalarının doğal sonucu olarak belirir; sermaye ihracıyla ekonomik dengesini sağlayan ülkelerle, Türkiye gibi, sermaye ithaliyle - yürürlükteki sistemin - dengesini sağlayan ülkelerin ilişkilerinde bir «hâkim ülke - tabi ülke» durumu yaratır; emek ihraç eden Türkiye'yi, bu ülkelerin en düşük nitelikteki hizmetlerinde çalışan emekçi sınıfın sahibi; AET ülkelerini de bunları kullanan patron haline getirir. Konu, iyi niyet veya kötü niyetle değil, kişilerin istemleriyle değil, sistemlerin kanunlarıyla ilgilidir.

Devrimci görüş, ekonomik sistemin kanunlarını gözönünde tutarak, başlangıçtan itibaren, Türkiye'nin AET topluluğuna katılmasına karşı çıkmış; Türkiye'nin, bir tâbi ülke durumuna geleceğini, emekçilerinin bu ülkeler içinde, yeni bir proletarya oluşturacağını görmüştür.

AET'ye devrimciler karşı çıktığı gibi, tutucu akımın en uç kanadı şeriatçılar - mukaddesatçılar da karşı çıkmıştır. Ancak, eylemde birleşseler de, bu iki akımın eyleme geçme nedenleri tümden farklıdır. Şeriatçı - mukaddesatçı sağcılar, din ve kültür farklarından hareket ederek, eyleme geçmekte; hatta, ekonomik nedenlerin, bu farklar karşısında, sözünün dahi geçmemesini istemektedirler. Mukaddesatçı basının sözcüsü olan Bizim Anadolu gazetesi, Türkiye'yi AET'ye sokanlar için, «Türk - İslâm tarihine ve bu aziz milletin imanına ihanet içinde»dirler demekte; «kozmopolit zihniyetin temsilcisi» olan Demirel hükümeti, Türkiye'yi, «Hristiyan Batı'nın bir kolonisi» durumuna düşürecektir diye ilâve etmektedir. Bu akımın, geleneksel yahudi - mason düşmanlığının da, AET yoluyla ortaya konması, «Ortak Pazar bir mason oyunudur», veya «yahudiye hizmet eden üç - beş mason Türkiye'yi felâkete sürüklüyor» cümlelerinde ifadesini bulmaktadır. Bunlar için meselenin, bir din ve kültür sorunu olması şu açıklamadan anlaşılmaktadır: «Ortak Pazar, uzun

vadede Türk milletine, din, ahlâk, millet... kavramlarının manasızlığını telkin edecek ve inançları yıkılan halk, katoliklik ve yahudilik hesabına iğfal edilecektir.»

Bu akım, AET'ye karşı çıktığı zaman, ekonomik sorun üzerinde dursa da, bunu, sistemin kanunlarıyla ilgili olmaktan çok, bir işkence mekanizması olarak görmektedir.

AET'ye katılmayı savunanlar, genellikle bu iki akım dışında kalan ve Türkiye'de kapitalizmin gelişmesini ve sağlamca yerleşmesini, ancak dış kapitalist dünyaya bağlanmakta görenlerdir. Türkiye'deki devrimci eylemler, egemen sınıfları ürküttükçe ve düzenin «ilânihaye» kendi egemenlikleri altında sürdürülemiyeceği kuşkusu uyandıkça, bir sigorta aranmakta ve bu sigorta da bir an önce AET'ye katılmakta bulunmaktadır. Bununla beraber, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesine taraftar olanlar arasında da, sistemin işleyiş kanunlarını bilenler, en kısa süreler içinde Geçiş Dönemine girip, tam üyelik statüsüne yaklaşmayı savunmamışlardır.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ

I

ÇAĞIMIZDA ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

			Sayfa
Soru	1	Çağımızda uluslararası ekonomik ilişkiler ne yönde gelişmektedir? . . .	5
Soru	2	Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ne gibi örgütler kurulmuştur? . . .	6
Soru	3	Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesi ne demektir?	10
Soru	4	Gümrük Birliği niçin iktisadî bütünleşmeyle sonuçlanır? .	12
Soru	5	Çağımızda ekonomik işbirliğinin artma nedenleri nelerdir? .	14
Soru	6	Birçok kapitalist ülke niçin dünya pazarında rekabet yerine birleşme yolunu seçmektedir?	17
Soru	7	Sıkı ekonomik işbirliği hangi koşullarla belirlenmektedir?	18

II

ULUSLARARASI GÜMRÜK BİRLİĞİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞME SORUNLARI

Soru	8	Serbest dış ticaretin savunulmasında hangi öneriye dayanılmaktadır?	20

		Sayfa
Soru 9	Teorinin sınıfsal kökeni nedir? .	23
Soru 10	Serbest dış ticaret hangi varsayımlara dayanmaktadır? .	25
Soru 11	Ekonomik gelişmeyle serbest dış ticaret teorisi bağdaşır mı? .	27
Soru 12	Tekelci kapitalizmle serbest dış ticaret bir az-gelişmiş ülkeyi nasıl etkiler?	31
Soru 13	Osmanlı İmparatorluğunun serbest dış ticaret denemesi ne sonuç vermiştir? .	32
Soru 14	Türkiye'de başka serbest dış ticaret denemesi oldu mu? .	35
Soru 15	Serbest dış ticaret doktriniyle gümrük birliklerinin etkileri aynı mıdır? . .	36
Soru 16	Gümrük Birlikleri teorisi ekonomik gelişmeyle ilgili ödemeler bilançosu sorunlarını açıklayabilir mi? . . .	39
Soru 17	Gümrük Birliklerinin, Birliğin dışında kalan üçüncü ülkelere etkisi olur mu?	40
Soru 18	Myrdal teorisi ne demektir?	41

İKİNCİ KISIM

AET'NİN KURULUŞU, EKONOMİK ESASLARI, AMACI, TÜRKİYE'NİN AET'YE KATILMASI VE KARŞILAŞTIRMALAR

III

AET'NİN KURULUŞU, POLİTİK, TEKNİK, EKONOMİK ESASLARI

Soru 19	AET'ye hangi ülkeler iştirak etmektedir veya edebilir?	45
Soru 20	AET'ye öncü kuruluşlar olmuş mudur? .	46
Soru 21	Teknik düzeydeki öncüler bugün yaşıyor mu?	47
Soru 22	AET'nin süresi kaç yıldır? .	49
Soru 23	AET'nin kuruluşu hangi anlaşmayla olmuştur?	50
Soru 24	Roma Antlaşmasına göre AET'nin politik-ekonomik felsefesi nedir?	51
Soru 25	Roma Antlaşmasının laisser-faire'i açıklayan ilkeleri nelerdir?	53

		Sayfa
Soru 26	Roma Antlaşmasının laisser-faire'den ayrılan ilkeleri nelerdir? .	55
Soru 27	AET'nin gerçekte ekonomik amacı ne olmuştur?	57
Soru 28	Tekelciliğin gelişmesinde ABD'nin ne rolü olmuştur? . . .	58
Soru 29	Serbest rekabet ilkesinin gerçekleşmediğinin diğer göstergeleri var mıdır? .	62
Soru 30	Tekelciliğin güçlenmesi, AET'de mal akımlarını nasıl etkilemiştir? . . .	65
Soru 31	AET içinde sermaye akımları ne yönde gelişmektedir? . .	66
Soru 32	AET, emek hareketlerinde de piyasa kanunlarını değiştirebilmiş midir?	72

IV

TÜRKİYE'NİN AET'YE KATILMASI, AMAÇLARI VE İLKELERİ

Soru 33	Türkiye'nin AET'ye katılma olgusu ne zaman ve hangi ortamda gerçekleşmiştir? . .	76
Soru 34	Türkiye ile AET arasında ortaklık ilişkisi kuran Ankara Antlaşmasının temel ilkeleri nelerdir?	79
Soru 35	Hazırlık döneminin koşulları nedir? . .	81
Soru 36	Hazırlık döneminde kontenjanların kullanılma oranı ne olmuştur? . .	82
Soru 37	Hazırlık döneminin diğer gerçekleşmeleriyle Ankara Antlaşmasının dilekleri arasında çelişme mi yoksa uyuşma mı vardır? . .	85
Soru 38	Geçiş döneminin esasları ve koşulları nelerdir?	89
Soru 39	Geçiş dönemi için hazırlanan katma protokol nasıl değerlendirilebilir? . .	96
Soru 40	Geçiş dönemi koşullarında müphem noktalar nelerdir? . . .	101
Soru 41	Geçiş dönemini izleyecek Son dönem'in koşulları nelerdir?	104
Soru 42	Ankara Antlaşması ile 1838 Ticaret Antlaşması arasında benzerlik var mıdır? . .	108
Soru 43	Yunanistan ve Türkiye'yi AET'ye bağlayan antlaşmalar arasında ne gibi farklar vardır? . . .	113
Soru 44	Türkiye'nin AET içinde tekil ülkelerle ilişki derecesi aynı mıdır?	119

Sayfa

Soru 45 İngiltere'nin AET'ye katılma isteği üstüste reddedildiği halde, Türkiye'nin kabulü, nasıl değerlendirilebilir? 122
Soru 46 Türkiye'nin AET dışı ülkelerle ilişkilerinde ne gibi değişmeler olmuştur? 129

V

AET ÜLKELERİYLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI

Soru 47 Nüfus yapısı bakımından arada ne gibi farklar vardır? 132
Soru 48 Sermaye birikimi ve teknoloji bakımımdan arada ne gibi farklar vardır? 137
Soru 49 Millî ekonominin yapısına, AET'de ve Türkiye'de hangi üretim faaliyetleri hâkimdir? . 141
Soru 50 AET ve Türkiye'deki sanayileşmenin niteliği aynı mıdır? . . 149
Soru 51 Çağdaş emperyalizmin biçimiyle sanayileşmenin niteliği arasında ne gibi ilişki vardır? . . 151
Soru 52 Sanayileşmemizin temel çelişkileri nelerdir? 154
Soru 53 AET'de ve Türkiye'de sınaî firma ölçekleri arasında ne gibi farklar vardır? 159
Soru 54 AET ve Türkiye'nin tarımsal yapısı arasında ne gibi farklar vardır? . 164
Soru 55 AET ve Türk tarımının problemleri aynı mıdır? 170
Soru 56 AET'nin tarım politikasının esasları nelerdir ve Türkiye'nin burdaki yeri nedir? . . 173
Soru 57 AET ve Türkiye'de dış ticaret ne gibi farklar göstermektedir? . . . 178
Soru 58 Fiyatların artış haddi veya enflasyonist eğilimde bir fark var mıdır? 184

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRK EKONOMİSİNİN AET İÇİNDE GELİŞMESİNİ BELİRLEYECEK ETKENLER

VI

REKABET: NİTELİĞİ VE TÜRKİYE'NİN AET İÇİNDE REKABET OLANAKLARI

		Sayfa
Soru 59	Rekabet daima teşvik edici bir etken midir?	188
Soru 60	AET içinde rekabetin Türk tüketicisinin refahını yükselteceği doğru mudur? . .	190
Soru 61	Türkiye, rekabetin faydalarından ancak AET içinde mi yararlanabilir? . . .	193
Soru 62	Türk sanayiinin AET sanayiiyle eşit rekabet düzeyine erişmesini önleyen yapısal ve tarihsel nedenler nelerdir?	195
Soru 63	Türk sanayicilerinin düşündüğü gibi, Devletin, Türkiye'de belli başlı sınaî girdileri dünya fiyatları üzerinden vermesi, Türk sanayiine rekabet gücü kazandırabilir mi?	200
Soru 64	Türk imalât sanayiinin AET piyasasına oranla fiyat rekabet gücü nasıldır?	201
Soru 65	Küçük sanayiin rekabet gücü nasıldır? .	207
Soru 66	Türk sanayiinin bu rekabet gücüne göre nasıl sonuçlar beklenebilir? .	208
Soru 67	Türk tarımının AET tarımıyla rekabet gücü nasıldır?	210
Soru 68	Ortak dış tarifenin uygulanması dolayısıyla, Türkiye nasıl bir rekabet karşısında kalacaktır?	216
Soru 69	Türkiye dış rekabetin etkisine ne zaman girecektir?	220

VII

ÖDEMELER BİLANÇOSU SORUNU

Soru 70	Liberasyon ithalâtın seviyesini yükseltir mi?	222
Soru 71	«Türkiye'nin döviz kaynaklarının sınırlı olması ithalât artışını önleyerek yabancı rekabeti bertaraf edecektir ve Türkiye'nin gelişmesi etkilenmeyecektir» önerisi doğru mudur?	225
Soru 72	Türkiye'nin bugün rekabet gücü olmayan tüm makina-teçhizat ve kimya sanayii mamullerini ilerde de ithal etmesi mümkün müdür?	227
Soru 73	Türkiye, Geçiş Dönemine girince, döviz kaybım otomatik olarak büyütecek hukukî nedenler var mıdır?	230

Sayfa

Soru 74 Türkiye'nin Geçiş Dönemi'ne girmesiyle, döviz gelirini otomatik olarak artıracak hukukî nedenler var mıdır? . 235
Soru 75 Türkiye'nin AET'ye tarım ürünü ihracatım artırma olanakları nasıl değerlendirilebilir? 238
Soru 76 Türkiye'nin AET'ye sınaî mamul ihracat olanağı var mıdır? . 243
Soru 77 Türkiye'nin AET'ye işçi ve diğer hizmetler ihracından sağlayabileceği gelir için ne söylenebilir? . 246
Soru 78 1982 yılına kadar dış ödeme dengesi açıkları ne çapta olacaktır? 248
Soru 79 Parası konvertibl olmadan Türkiye'nin Geçiş Dönemi'ne girmesi mümkün müdür? 250

VIII

TASARRUF VE YATIRIMLAR

Soru 80 Geçiş Dönemi'ne giriş tüketim düzeyini nasıl etkiler? 251
Soru 81 Geçiş Dönemi'ne giriş gümrük vergisi gelirlerini ne yönde etkileyecektir? 255
Soru 82 Ortak Dış Tarife uygulamasının gümrük vergi gelirlerine bir etkisi olacak mıdır? 257
Soru 83 Vergi uyumlaştırmasının kamusal tasarruflara ne etkisi olacaktır? . . . 259
Soru 84 İthalâttaki değişme tasarruf-yatırım kapasitesini nasıl etkiler? . . 264
Soru 85 Sermaye kaçışları ne etki yapar? 266

DÖRDÜNCÜ KISIM

SONUÇ

IX

AET İÇİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GELİŞMESİ

Sayfa

Soru 86 Ankara Antlaşması Türkiye'nin ekonomik gelişmesini garanti etmekte midir? . 267
Soru 87 AET içinde Türkiye'nin ekonomik gelişmesi tamamiyle duracak mıdır? . . . 268
Soru 88 Yabancı sermayeye bağlı ekonomik gelişme olur mu? 271

X

AET, AVRUPA POLİTİK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Soru 89 AET, bir politik birliğin öncüsü olacak mıdır? 274
Soru 90 Gelişme ne yönde olmaktadır? . . 275
Soru 91 AET üyelerinin politik sistemi nedir? 277
Soru 92 AET'nin uluslarüstü organları ve kurumları nelerdir? . . . 278
Soru 93 Türkiye'yi AET'ye bağlayan uluslarüstü organ ve kurumlar nelerdir? 282
Soru 94 Roma ve Ankara Antlaşmalarının ideolojik niteliği ve uluslarüstü kurumları Türk Anayasasıyla bağdaşmakta mıdır? . . . 283
Soru 95 Avrupa Politik Birliği ve AET içinde Türk-Yunan politik ilişkileri Lozan Antlaşması ve Kıbrıs anlaşmazlığının yolaçtığı uygulamayla bağdaşmakta mıdır? 285
Soru 96 Avrupa halklarının Politik Birliğe karşı tutumu nedir? . . 287
Soru 97 Avrupa Birleşik Devletlerinin dış dünyaya etkisi ne olabilir? . . . 288
Soru 98 Avrupa Birleşik Devletleri içinde Türkiye'nin yeri ne olabilir? 290
Soru 99 Türkiye, Avrupa Birleşik Devletleri içinde «Batılı» olur mu? 294
Soru 100 : AET'ye katılma konusunda, Türkiye'de ne gibi görüşler bulunmaktadır? 295

Ortak Pazar nedir? Birçok kapitalist ülke niçin dünya pazarında rekabet yerine birleşme yolunu seçmektedir? Tekelci kapitalizmle serbest dış ticaret bir azgelişmiş ülkeyi nasıl etkiler? Osmanlı İmparatorluğu'nun serbest ticaret denemesi ne sonuç vermiştir? Türkiye ile Ortak Pazar arasında ortaklık ilişkisini kuran Ankara Antlaşmasının temel ilkeleri nelerdir? Ankara Antlaşması ile 1838 Ticaret Antlaşması arasında benzerlik var mıdır? Geçiş Dönemi'nin ve Son Dönem'in koşulları nelerdir? Ortak Pazar ülkeleriyle Türkiye'nin sınaî ve tarımsal yapısı arasında ne gibi farklar vardır? Ortak Pazar içinde rekabetin Türk tüketicisinin refahını yükselteceği doğru mudur? Türk sanayiinin Ortak Pazar sanayiiyle eşit rekabet düzeyine erişmesini önleyen yapısal ve tarihsel nedenler nelerdir? Türk tarımının Ortak Pazar tarımıyla rekabet gücü nasıldır? Türkiye'nin Ortak Pazar'a işçi ve diğer hizmetler ihracından sağlayabileceği gelir için ne söylenebilir? Roma ve Ankara Antlaşmalarının ideolojik niteliği ve uluslararası kurumları Türk Anayasasıyla bağdaşmakta mıdır? Avrupa Politik Birliği ve Ortak Pazar içinde Türk-Yunan politik ilişkileri Lozan Antlaşması ve Kıbrıs anlaşmazlığının yol açtığı uygulamayla bağdaşmakta mıdır? Türkiye, Avrupa Birleşik Devletleri içinde «Batılı» olur mu?.. / İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın büyük bir emekle, titiz ve sabırlı bir çalışmayla hazırladığı bu eser, «Ortak Pazar ve Türkiye» konusunu bütün ayrıntılarıyla incelemekte, yeni görüşler getirmektedir. Türkiye için bir ölüm-kalım meselesi olan Ortak Pazar'a girmemiz meselesini bilimin ve Türkiye gerçeklerinin aydınlığında gözler önüne seren böyle bir eseri yayımlamakla, Gerçek Yayınevi, bütün yurtseverlerin duyduğu bir ihtiyacı en mükemmel biçimde karşılamanın kıvancı içindedir.